

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Diskusijos VU apie lituanistikos krizę proga

JUOZAS GIRDZIJAUSKAS

Lituanistikos objektas suprantamas ir siauriau, ir plačiau. Pirmiausia tai lietuvių kalba ir lietuvių literatūra. Plačiau suprantama lituanistika apima ir lietuvių tautosaką, lietuvių tautos istoriją, dar plačiau - lietuvių mitologiją, etnologiją, etnografiją. Lituanistika gali domėtis ir tuo, kas apskritai lietuviška Lietuvos kultūroje.

Kad ir kaip suprastume lituanistiką, šiandien ją ištikusi krizę. Apie tai vis dažniau kalbama. Bet būtų nesuprantama, jei būtų kitaip. Visuotinė mūsų gyvenimo krizė negalėjo aplenkti ir lituanistikos. O krizę suvokiamė tada, kai suprantame, kokia yra ir kokia turi būti natūrali ir sveika būsena. Ligonis, jei nenumiršta, išgyvenės krizę, pradeda sveikti. Todėl galima tikėtis, kad taip atsitiks ir lituanistikai. Tie, kurie kalba apie lituanistikos krizę, apie jos negalią, nori, kad ji pasveiktu.

Lituanistika kaip mokslas, kaip disciplina, lituanistika kaip profesija, institucijos, kuriose lituanistika tarpsta, - skirtini ir kartu susiję dalykai. Krizė vienoje sferoje atsiliepia visoms kitoms.

Lituanistikos kaip mokslo krizę lémė buvusios mokslinės veiklos sąlygos. Privaloma vienintelė teisinga metodologija, mokslinės minties uždarumas, mokslo ideologizavimas ir politizavimas, tautos dvasinių vertibių ignoravimas ir naokinimas, mokslininkų visokerio-pas prievertavimas - visa tai paliko ryškius pėdsakus lituanistikoje, tiek lituanistų psichologijoje, tiek jų darbuose. Gal mažiau nukentėjo kalbos mokslai (bent kai kurie iš jų), bet literatūros, istorijos, kultūros tyrinėjimams tai buvo pražūtinga. Todėl, kas buvo parašyta sovietmečiu, šiandien kelia pagrįstą nepasitikėjimą. Išsvadavusi mintis trokšta tiesos, nori autentiško dialogo, atviros polemikos, nuomonių įvairumo, platesnio ir gilesnio pažinimo. Toks kelias iš vergovės į laisvę, iš diktatūros į demokratiją. Tačiau tuo keliu judama létai, vangiai, todėl juo toliau, juo aiškiau juntama krizė.

Vangumo priežastys turbūt socialinės ir psichologinės. Senėsios kartos lituanistai vieni nenori, o kiti nepajégia pasinaudoti laisvės teikiamomis galimybėmis. Jų veikloje vyrauja psichologinė inercija, kurią palaiko ir tam tikros socialinės bei politinės jėgos. Norint atsiverti naujam gyvenimui, reikia, kad ir kokio amžiaus būtum, be paliovos mokyti, o tai ne visiens priimtina ir ne visų įstengiama. Tačiau brėsta ir kūrybingai reiškiasi jaunoji lituanistų karta, kuri susiduria jau nebe tiek su vidinėmis, kiek su išorinėmis kliūtimis.

Realizuoti jai savo užmojus ir kūrybines jėgas kliudo senos institucijos, nelanksti studijų sistema, lėšų stygius, negalėjimas moksliniais tikslais laisvai keliauti po platujį pasaulį. Dėl to ir iš lituanistikos mokslo krizės, matyt, nebus galima greitai išbriсти. Svarbu, kad iš jos, nors ir pamažu, brendama. Vieni brenda tyliai ir kantriai dirbdami (žiūrėk, ir padeda jaunas žmogus ant stalo naujovišką disertaciją), kiti pasipiktindami ir patriukšmaudami - nelygu, koks kieno būdas.

Lituanistikos turinys priklausys nuo to, kokių pažiūrų bus lituanistai. Lituanisto krikščioniškoji orientacija jo mintis kreips vienokia linkme, liberalioji orientacija - kitokia, socialdemokratinė - vėl kitokia ir t. t. Nuo to priklausys ir vertybų supratimas, jų atranka ir gradacija. Tačiau, kad ir kokios pasaulėžiūros būtų pats lituanistas, jis turėtų sugebėti aprėpti savo tautos dvasinio gyvenimo visumą ir rasti bendrą kalbą su įvairiausiu pažiūrų savo kolegomis. O svajoti apie lituanistiką, neorientuotą į jokias vertybes, jokią ideologiją, būtų tuščia dingstis.

Daug problemų kelia lituanistika kaip profesija. O tai jau netarpiškai susiję su lituanistus rengiančiomis institucijomis. Nuo jų tikslų, vidinės struktūros, disciplinų sistemos priklausys profesinis lituanisto pasirengimas praktiniam gyvenimui. Todėl svarbu, kad studijų sistema būtų kaip galima lankstesnė, kad ji laiduotų maksimalią laisvę pasirinkti. Tačiau rinktis galima iš to, kas yra. Kol mokslo ir mokymo institucijos nepajėgios samdyti aukštos kvalifikacijos specialistų iš užsienio ir kol nesubrendo naūjos mūsų pačių specialistų kėrtos, lieka tenkintis tais, kurie šiuo metu yra Lietuvoje. O tai - daugiausia dar senėsios kartos žmonės, dažnai nepatenkinantys jaunimo lūkesčių. Tai turbūt viena svarbiųjų priežasčių, verčiančių kalbėti šiandien apie lituanistikos krizę. Vis dėlto studijuojantis lituanistiką, tik galédamas laisvai rinktis, bus toks, koks jis gali būti mūsų visuomenės intelektinio pajėgumo sąlygomis. Jei tos sąlygos jo nepatenkins, jis vyks studijuoti kitur arba pasirinks kitą profesiją.

Sakoma, lituanistika, atsikračiusi ideologinių mitų ir estetinių prietarų, atsisakiusi pretenzijų globoti visą kultūrą, atmetusi pilietinės ir profesinės pareigos tapatinimą, nesiimdama ugdyti profesionalių patriotų ir t. t., ir t. t., turinti nuo mitologijos pereiti prie metodologijos, matyt savo objekte problematiką, o ne dogmatiką, ir jos svarbiausias uždavinys esąs „aptarnauti“ kalbinę visuomenės komunikaciją. Taip jaunatviškas ryžtas vienu mostu nušluoja visokius mitus ir prietarus ir imasi kurti gryną lituanistikos mokslą, paremtą moksliška metodologija. Dieve, padék! Bet karti patirtis rodo, kad istorija visokias metodologijas be gailėscio paverčia mitologijomis, o dėl komunikacijos „aptarnavimo“, tai komunikacijos turinys ir veiksmingumas visados priklauso nuo aptarnautojo. Modeřnios komunikacijos priemonės, jų teikiamos sąlygos ir galimybės taip

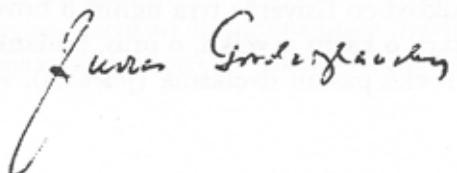
pat negali lemti lituanistikos turinio, jos tikslų ir metodų. Priešingai, tas galimybes galima sėkmingai išnaudoti humanistiniams litianistikos tikslams įgyvendinti. Todėl lituanistika galės atsigauti, jei visokiai būdais ir visomis išgalėmis padésime kūrybingiems žmonėms, pasiryžusiems dirbtį lituanistikai. O ką ir kaip dirbtį, apsisprendęs jie patys. Nuo jų apsisprendimo ir priklausys lituanistikos ateitis.

Dabar lemingas apsisprendimo metas. Iš įvairių pusų sklinda balsai: mes atsilikę, mes labai atsilikę! Amerikoje taip yra, Skandinavijoje taip, Vokietijoje šitaip, Prancūzijoje anaip, o pas mus - kitaip. Taigi tik békim skubékim! Apie mus jau niekas neberašo, mūsų nemini, mus jau visai užmiršo! Ir Lietuva kartais atrodo panaši į aikštингą paną, visokiai būdais norinčią patikti. Bet man mielesnė Lietuva - ne aikštингa pana, o susimąsciusi mama. Taip, mes atsilikę. Mes nežinome ir nemokame daug ko, ką žino ir moka labiau civilizuotos tautos. Mes irgi norime sužinoti ir išmokti. Bet argi mes patys esame jau tokie skurdžiai, kad bijome patys savęs? Man rodos, kad mūsų tauta turi tokią istorišką susiklosčiusių dvasios vertybų, jog jų visai pakanka, idant ji būtų dora ir garbinga tauta. Ir gerbiama kitų. Ji turi ir labai gražių lituanistikos tradicijų, kuriomis galima pasiremti. Bet mes dažnai tų vertybų ir tradicijų nematome, jas ignoruojame ir tik skubame griebti iš kitur, kas pakliūva po ranka. Bet gal prasmingiau būtų ne vaikytis madų, o stengtis kaip galima giliau pažinti kitų tautų kultūras, jų istorines tendencijas? Tada ir savojoje galėtume geriau orientuotis. Juk istorijoje néra tikro dėsnio: vėliau - vadinas, geriau! Dabartis reikalauja kritiško žvilgsnio ne tik į savo tautos, bet ir į kitų tautų dabartį ir praeitį.

Nuo seno lituanistikos uždavinys buvo ugdyti ir puoselėti tas vertybės, kurios yra lietuvių tautos gyvybės, jos dvasinės sveikatos ir stiprybės šaltinis. Toks lituanistikos uždavinys vargu ar šiandien galėtų pasikeisti. Lituanistas negali būti abejingas tam, kas dedasi jo tautoje. Profesinė pareiga neatsiejama nuo patriotinės, bet tai nepateisina savo profesijos neišmanymo ar diskreditavimo. Lituanistika buvo ir yra donkichotiška profesija. Pragmatiškas žmogus ja visados nusivils. Jei lituanistų dvasioje nedegs idealizmo žiburys, jei Don Kichotas nekels kardo prieš vėjo malūnus, iš lituanistikos nieko gera nebeliks. Kūrusi ideologinius mitus ir estetinius prietarus, jiaptu beprasmiška pragmatiškame pasaulyje.

Jaučiu, kad besvajodamas nuklydau toli į lankas ir ēmiau ginčytis pats su savimi. Todėl, jei kas čia ižvelgs kokių nors priekaištų, tegu žino, jog tai mano priekaištai sau pačiam.

Vilnius, 1993 m. sausis

POIMANDRAS

HERMIS TRISMEGISTAS

1. Kartą, man pradėjus apmąstymus apie esamybes, ir mano mintims pakilus į dideles aukštumas, ir sustingus mano kūno juslėms, tarsi jos būtų apsunkusios nuo miego dėl persivalgymo arba dėl kūno nuovargio, man pasirodė, kad kažkokia neaprēpiamo masto didybė šaukia manevardu ir taria man: „Ką nori išgirsti ir pamatyti ir suvokęs perprasti bei pažinti?“

2. Aš sakau: „O tu kas esi?“ - „Aš, - atsako, - esu Poimandras, visagalybės Protas (*tēs authentias nous*); ir esu su tavimi visur.“

3. Aš sakau: „Noriu sužinoti apie esamybes ir suvokti jų prigimtį, ir pažinti Dievą; štai apie ką, - tariau, - noriu išgirsti“. Jis man atsako: „Mąstyk apie tai, ką nori sužinoti, ir aš tave išmokysiu.“

4. Tai pasakės, pakeitė savo išvaizdą, ir tuoju man viskas atsivérē visu svarumu, ir matau neaprēpiamą reginį: matau, kad viskas virto šviesa, skaisčia ir džiaugsminga, ir pamatęs aš tai pamilau. O netrukus atsirado tamsa, užémusi žemesniajādalį, bauginanti ir nemalonii, išsidriekusi kreivu pavidalu, kaip man pasirodė; vėliau išvydau, kad tamsa virsta kažkokia drėgna prigimtimi (*physis*), neapsakomai sukrēsta ir leisdama dūmus tarsi ugnies, ir skleisdama kažin kokį neapsakomai skausmingą gausmą. Paskui iš jos pasklidio neartikuliujotas šauksmas, kurį būtų galima palyginti su ugnies skleidžiamu ūžesiu.

5. O iš šviesos [...] šventasis Logosas žengė ant [drégnosios] prigimties ir iš drégnosios prigimties aukštybėn išsiveržė tyra ugnis; ji buvo lengva ir vikri, o kartu ir veikli, o oras, būdamas lengvas, nusekė paskui dvelksmą (*pneuma*), šiam kylant

paskui ugnį virš žemės ir vandens, ir atrodė, kad jis pakibo virš jos; o žemė ir vanduo liko vienas su kitu sumišę, tad stebint nebuvovo galima atskirti [žemės] nuo vandens; jie, verčiami dvelksmo Logoso (*pneumatikos logos*), nuolatos judėjo, ir taip, kad buvo girdimi.

6. Poimandras man taria: „Ar supratai ši reginį ir tai, ką jis nori [pasakyti]?“, ir aš atsakiau: „Suprasiu.“ „Ta šviesa, - pasakė jis, - tai aš, Protas, tavo Dievas, buvęs anksčiau už drėgnąją prigimtį, pasirodžiusią iš tamsos; o iš Proto kilęs šviesusis Logosas - Dievo Sūnus.“ „Kaip tai?“ - sakau aš. „Suprask tai taip - tas, kas tavyje mato ir girdi, yra Viešpaties Logosas, o Protas - Dievas Tėvas. Jie nėra atsieti vienas nuo kito, taigi jų vienovė yra gyvybė.“ „Dékoju tau“, - tariau aš. „Gerau, tačiau suvok šviesą ir pažink ją.“

7. [Man] tai pasakius jis gana ilgą laiką žiūrėjo tiesiai į mane, kad aš net sudrebėjau nuo jo išvaizdos. Jam nusigręžus, regiu [savo] Protešviesą tarp nesuskaičiuojamų galybių, ir atsiradusį neaprēpiamą pasaulį. [Taip pat mačiau], kad didžiulė galia laiko ugnį, ir ugnis, jos valdoma, igyja pastovią vietą. Regédamas aš tai suvokiau iš Poimandro žodžių.

8. Man esantsukrėstam, jis ir vėl taria: „Pamatei Prote archetipinį pavidalą (*archetypon eidos*), anks-tesnį už beribę pradžią.“ Taip man taria Poimandras. „O iš kur, - klausiu, - kilo gamtos (*physis*) stichijos?“ Atsakydamas į tai, jis vėl taria: „Iš Dievo Valios, kuri, paémusi Logosą ir pamačiusi gražujį pasaulį, pamėgdžiojo ji, kurdama su savo stichiju ir pagimdytu sielų pagalba.

9. O Dievas-Protas, kuris yra dvilytis (*arrhenothēlys*) ir gyvybė bei šviesa, per Logosą pagimdė kitą Protą, Demiurgą, kuris, būdamas ugnies ir dvelksmo Dievas, sutvérė tam tikrus septynis valdytojus, laikančius ratuose juntamajį pasaulį, ir jų valdymas vadinamas Lemtimi.

10. [Paskui] Dievo Logosas perėjo iš žemesniųjų stichijų į tikrųjų gamtos darinį ir susijungė su Demiurgu-Protu (kadangi buvo tos pačios prigimties (*homoousios*)) ir žemesniųjų gamtos stichijas paliko be Logoso (*aloga*), taigi jos tėra tik materija.

11. O Demiurgas-Protas kartu su Logosu, apimantis ratus ir verčiantis juos suktis su švilpimu, įsuko savo kūrinius ir leido jiems suktis nuo nenužmėtos pradžios iki beribės pabaigos; mat prasidėta ten, kur pasibaigia. Jų sukimasis pagal Protovalią iš žemesniųjų stichijų sukūrė bežadžius (*aloga*) gyvius (nes jie neturėjo Logoso), o tas leido skraidančius, o vanduo - plaukiojančius, kaip ir norėjo Protas, ir [žemė] pagimdė iš savęs tokius gyvius, kokius turėjo savyje - keturkojus ir šliaužiojančius, laukinius ir naminius.

12. O visų Tėvas Protas, kuris yra gyvybė ir šviesa, sukūrė Žmogų lygų sau, kurį pamilo kaip tikrą savo vaiką, kadangi šis, turėdamas Tėvo paveikslą, buvo labai gražus. Dievas iš tiesų pamilo savo paties išvaizdą ir atidavė [Žmogui] visus savo kūrinius.

13. Ir [Žmogus], suvokęs Demiурgo kūrimo aktą ugnyje, panoro ir pats tverti, ir gavo Tėvo pritarimą. Patekės į demiuurgiškąją sferą, idant galėtų gauti visą galią, suvokė brolio kūrinius, ir [septyni valdytojai] jį pamilo, ir kiekvienas iš jų pasidalijo su tuo savo užimama vieta; perpratęs jų esmę ir perémęs jų prigimtį, jis panoro sulaužytį ratų išorinę ribą ir suvokti galia to, kas yra aukščiau už ugnį.

14. Turėdamas visą mirtingujų bei bežadžių gyvių pasaulio galia, jis peržengė harmoniją, sulaužydamas [sferų] skliautą, ir žemutinei prigimčiai parodė gražiąjį Dievo išvaizdą, ir [žemutinė prigimtis], pamačiusi jo grožį, kuriuo nejmanoma pasisotinti, ir tai, kad jis turi savyje visą valdytojų galia ir Dievo išvaizdą, nusišypsojo iš meilės, tarsi pamačiusi gražiosios Žmogaus

išvaizdos atspindį vandenye ir šešėli ant žemės. O jis, joje pamatęs į save panašų pavidalą, [atsispindintį] vandenye, pamilo [jį] ir panoro ten apsigyventi. Kartu su noru atsirado ir galia (*energeia*), ir jis apsigyveno Logoso neturinčiame pavidale, o prigimtis priėmusi savo mylimąjį, aplébė jį visa ir jie susijungė, kadangi mylėjo vienas kita.

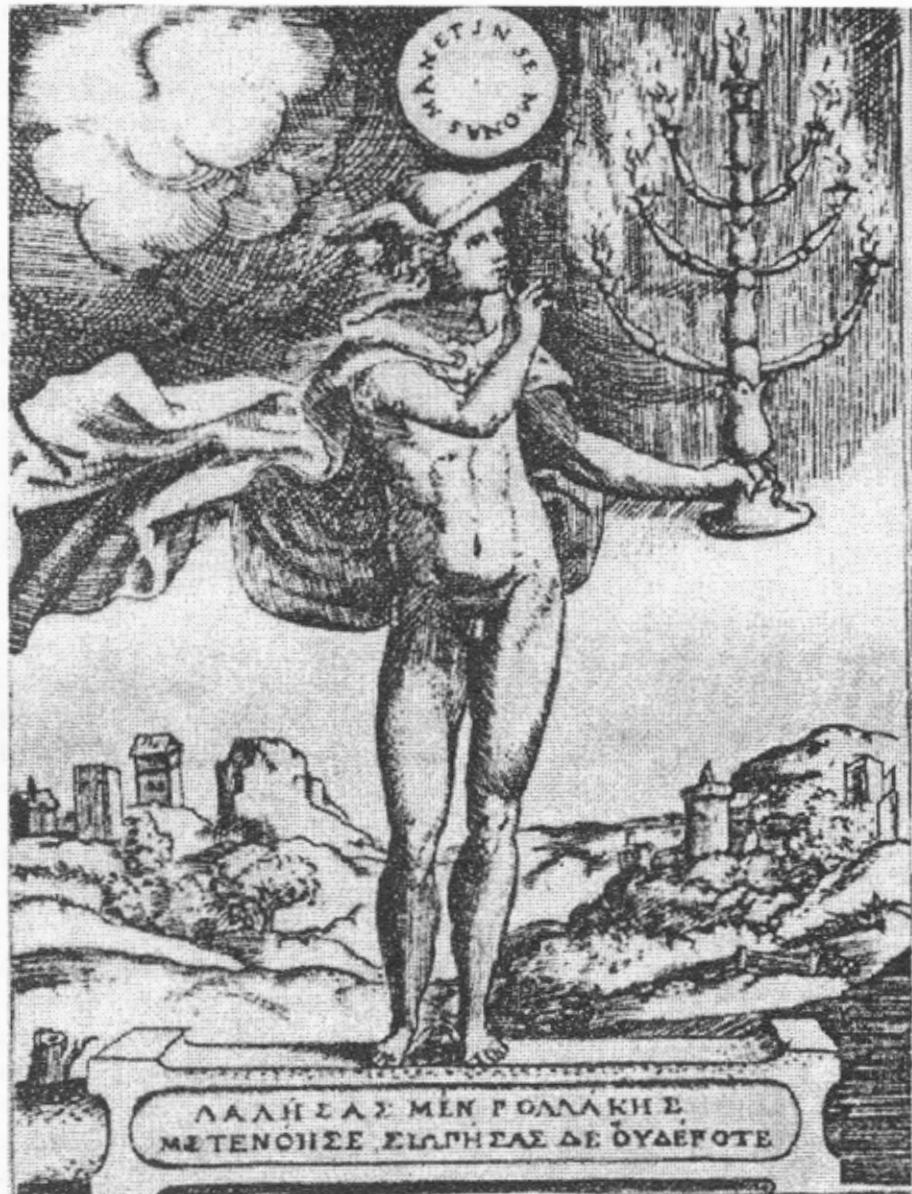
15. Ir dėl to, kitaip negu visi žemės gyviai, žmogus esti dvejopas: mirtingas kūno atžvilgiu, o esmiško Žmogaus (*ousiōdēs antropōs*) atžvilgiu - nemirtingas, kadangi, būdamas nemirtingas ir turėdamas visišką galią, Lemties yra verčiamas kęsti tai, kaš būdinga mirtingiesiems. Taigi, būdamas virš harmonijos, jis tapo harmonijos vergu, o būdamas dvilytis ir kilęs iš dvilyčio Tėvo, ir bemiegis, kilęs iš bemiego... yra valdomas [meilės ir miego]."

16. Ir tada [pasakiau]: „Mano Prote, juk aš trokštū [tavo] pasakojimo.“ O Poimandras tarė: „Tai yra slépinys, pasléptas iki šios dienos; prigimtis, susijungusi su Žmogumi, pagimdė tam tikrą nuostabiausią stebuklą, nes, Žmogui turint septynių (kurie, kaip tau sakiau, yra iš ugnies ir dvelksmo) harmonijos prigimtį, ši nieko nelaukė, bet iškart pagimdė septynis žmones pagal septynių valdytojų prigimtis, dvilyčius ir pakylėtus.“

Ir tada [aš pasakiau]: „O Poimandrai, mane apėmė didžiulis troškimas, ir gėidžiu išgirsti - nepalik [pasakojimo nebaigto].“ Ir Poimandras tarė: „Tylék, nes aš dar nebaigiau tau pirmojo pasakojimo.“ „Štai, jau tyliu,“ - tariau aš.

17. „Taigi, kaip minėjau, to septyneto gimimas įvyko taip: [žemė] buvo moteriška, o vanduo - apvaisinantis; taigi, paėmusi iš ugnies brandą, o iš eterio - dvasią (*pneuma*), [žemutinė] substancija pagimdė kūnus pagal Žmogaus pavidalą. O Žmogus iš gyvybės ir šviesos tapo siela ir protu, iš gyvybės - siela, o iš šviesos - protu, ir viskas junamajame pasaulyje taip ir pasiliiko iki apsisukimo (*periodos*) pabaigos [ir] giminių pradžių.

18. Dabar paklausyk tolesnio pasakojimo, kurį trokštū išgirsti. Pasibaigus apsisukimui, pagal Dievo valią atsipalaikavo visi ryšiai: visi gyviai buvę dvilyčiai, kartu su žmogumi buvo padalyti ir tapo dalis vyriški, o kiti - atitinkamai moteriški

Hermetiškoji tyla. Iš kn. Achilles Bocchius, *Symbolicarum questionum... libri quinque*, Bologna 1555. G. Bonasone graviūra.

Dievas iš karto pasakė šventuoju žodžiu: „Aukite augimu ir dauginkitės dauginimus, visi tvariniai ir kūriniai, ir protingasis (*ennous*) tesuvokia savo nemirtingumą, ir meilę kaip mirties priežastį, ir visa, kas egzistuoja.“

19. Taip jam pasakius, Apvaizda (*pronoia*) su lemties ir harmonijos pagalba sukûrė susijungimus ir įkûrė gimimus, ir visi [tvariniai] pasidaugino, kiekvienas savo rūšyje, ir tas, kas pažino save, pasiekė aukščiausiąjį gérį, o tas, kas dėl

meilės paklydimo pamilo kūną, iki šiol klaidžioja tamsoje, jusliškai kësdamas mirtį.“

20. „Kuo neturintys žinojimo taip nusideda, - tariau aš, - kad turėtų prarasti nemirtingumą?“ „Panašu, brangusis, kad tu nesi apmąstęs to, ką išgirdai. Ar nesakiau tau, kad suprastum?“ „Suprantu ir atsimenu, o kartu ir dėkoju.“ „Jei supratai, pasakyk man, kodėl esantieji mirtyje yra verti mirties?“ „Kadangi atskiras kūnas kyla iš niūriosios tamsos, iš kurios kyla ir drégnoji

prigimtis; iš pastarosios susidarė kūnas juntamajame pasaulyje, iš kurio yra drékinama mirtis.“

21. „Supratai teisingai, brangusis. Tačiau kodėl 'suvokęs save eina jo link', kaip sako Dievo Žodis?“ Aš sakau: „Kadangi iš šviesos ir gyvybės susideda visa ko Tėvas, iš kurio atsirado Žmogus.“ „Teisingai sakai, taip teigdamas: šviesa ir gyvybė ir yra Dievas bei Tėvas, iš kurio kilo Žmogus. Tad, jei žinosi, kad jis yra iš gyvybės bei šviesos ir kad tu pats susidedi iš jų, vėl eisi gyvybės link.“ Taip taré Poimandras. „Bet pasakyk man dar ir tai, kaip aš eisiu gyvybės link, - tariau, - o mano Prote, juk Dievas sako: ,protinges žmogus tepažista save‘,

22. o argi ne visi žmonės turi protą?“ „Nesakyk taip, brangusis. Aš, Protas, esu su tais, kurie yra šventi ir kilnūs, ir tyri, ir gailestingi, ir dievobaimingi, ir mano atejimas tampa pagalba, ir jie iš karto viską suvokia ir meiliai stengiasi patikti Tėvui, ir dėkoja girdami ir giedodami jam himnus, darniai ir su meile, ir, prieš atiduodami kūną jam skirtai mirčiai, bjaurisi juslėmis, žinodami jų poelgius; juo labiau aš pats, Protas, neleisiu, kad būtų atbaigtai pasitaikantys kūno paklydimai. Kaip vartų sargas, uždarysiu jėjimus blogiemis ir gedingiemis poelgiams, iškapodamas mintis [apie juos].

23. O nuo neprotingų ir blogujų, ir ydingujų, ir pavydžiuju, ir godžiuju, ir žudikų, ir nedievo-baimingų esu atokiai, užleisdamas vietą baužiančiajam demonui, kuris, pasitelkės ugnies aštrumą, puola tokį žmogųjuntamai ir dar labiau parengia jį nusižengimams, idant susilauktų didesnės bausmės, ir [toks žmogus] nesiliauja turėjės polinkio nepasotinamiems troškimams, nesiliaujamai grumdamasis tamsoje, ir [demonas] ji kankina, ir vis didėja jam skirtoji ugnis.“

24. „Gerai mane visko, ko norėjau, pamokei, o Prote, tačiau dar man pasakyk apie tai, kaip vyksta sugrįžimas.“ Iš tai Poimandras pasakė: „Pirmiausia, suirus materialiam kūnui, tu atiduodi tą kūną pakitimui, ir ta išvaizda, kurią turėjai, išnyksta, ir savo būdą (*ēthos*), jau netekusį veikimo galios, tu perduodi demonui, ir kūno juslės grįžta į savo ištakas, tapusios [atskiromis] dalimis ir vėl susijungdamos, kad taptų veiklos galiomis. Ir

pyktis bei aistra grįžta į prigimtį, neturinčią Lогоso.

25. Ir šitaip [žmogus] per harmoniją pajuda aukštyn ir pirmoje juostoje atiduoda augimo bei mažėjimo energiją, antroje - gebėjimą daryti bėgi, tai yra klastą, netekusią veiklos galios, trečioje - apgaulingus troškimus, netekusius galios, ketvirtuoje - troškimo valdyti tuštybę, netekusią ambiciją, penktoje - bedievišką drąsą ir ižūlumo skubotumą, [netekusį galios], šeštoje - netekusius galios turto troškimus, ir septintoje juostoje - klastingą melą, [netekusį galios].

26. Ir tuomet, netekęs harmonijos veiklos padarinių, jis patenka į aštuntą prigimtį, turėdamas nuosavą galą, ir kartu su tais, kurie ten jau yra, gieda himnus Tėvui. Ten esantieji džiaugiasi jo pasiodymu, ir jis, sulygintas su kartu esančiais, girdi ir galybes (*dynamicis*), esančias aukšciau už aštuntają prigimtį, maloniu balsu giedant himnus Dievui. Ir tada jie dėsningai grįžta pas Tėvą ir patys save perduoda galybėms, ir, tapę galybėmis, atsiduria Dieve. Tokia yra gera pabaiga turintiems pažinimą (*gnosis*) - būti sudievintiems. Tad, ką ketini daryti? Ar, perėmės visa [ką sakiau], netapsi vadovu vertiesiems, idant žmonių giminę per tave būtų Dievo išgelbėta?“

27. Tai man pasakės, Poimandras susijungė su galybėmis, o aš, padėkojės ir pagarbinės visa ko Tėvą, buvau [Poimandro] paliktas jau sustiprintas ir pamokytas apie visa ko prigimtį ir [pamatęs] didžiausią reginį. Ir pradėjau skelbtį žmonėms pamaldumo ir žinojimo groži: „O taūtos, žemės pagimdyti vyrai, atidavę save girtumui ir miegui, ir Dievo nepažinimui, išsiblaivykite, baikite kėlę orgijas, apakinti bežadžio (*alogos*) miego.“

28. Klausantieji juto tą pat, ką ir aš. Aš sakau: „Kodėl, o žemės pagimdyti vyrai, atidavėte save mirčiai, galėdami gauti nemirtingumą? Atgailokite, kurie sekėte paskui klaidą ir bendravote su nežinojimu (*agnoia*). Pakeiskite savo tamsą į šviesą, palikę prazūtį priimkite nemirtingumą.“

29. Vieni iš jų, atsidėję paikystėms, pasitraukė, atidavę save mirties keliui, o kiti, puolę man po kojų, prašési pamokomi. O aš, pakėlęs juos, tapau [žmonių] giminės vadovu, mokydamas žodžių, kaip ir kokiu būdu jie bus išgelbēti, ir pasėjau

jiems išminties žodžius, ir jie atsigėrė nemirtingumo vandens. Atejus vakarui ir saulei pradėjus leistis, liepiau jiems padékoti Dievui, ir, atlikę padéką, kiekvienas patraukė savo guolio link.

30. Aš Poimandro geradarystę užsirašiau savyje pačiame ir, atlikęs, ką norėjau, nudžiugau. Kūno miegas tapo sielos nuskaidréjimu ir akių užmerkimas-tikruojuregėjimu, ir mano tyléjimas - gėrio pilnatve, o Žodžio skleidimas - gėrybių vaisiais. Tai įvyko, man paklausius savo Proto, tai yra Poimandro, visagalybės Logoso.

Dievas man įkvėpė tiesą, ir aš ėjau. Todėl iš visos sielos ir galios skelbiu šlovinimą Dievui Tėvui:

31. „Šventas yra Dievas, visa ko Tėvas.

Šventas yra Dievas, kurio Valia įvyksta savo pačios galiomis.

Šventas yra Dievas, kuris nori būti pažintas ir

yra pažįstamas savujų.

Šventas esi, Logosu surikiavęs esamybę.

Šventas esi, kurio atvaizdas yra visa gamta.

Šventas esi, kuriam gamta nesuteikė pavidalo.

Šventas esi, galingesnis už bet kokią jégą.

Šventas esi, didingesnis už bet kokį didingumą.

Šventas esi, pranokstantis [visus] pagyrimus.

Priimk tyras žodines aukas iš sielos ir į tave nukreiptos širdies, o neissakomas, nenusakomas, tyloje ištariamas.

32. Prašančiam neatimti mūsų esmės pažinimo pritark man ir sustiprink mane, ir šia malone apšviesk esančius nežinojime mano giminės brolius, o savo sūnus. Dėl to tikiu ir liudiju: einu į gyvybę ir šviesą. Pagarbintas esi, Tėve. Tavo Žmogus trokšta šventinti [pasauly] kartu su tavi mi, dėl ko ir perdavei jam visą galią.“

CORPUS HERMETICUM- Hermetinis sąvadas¹ išliko XIV a. graikiškuose rankraščiuose, bet patys tekstai, parašyti Egipte I-III a. po Kr., buvo priskiriami Hermui Trismegistui („Triskart didžiausiajam“). Jি tekstu autoriai laikė senovės Egipto išminčiumi ir pranašu, po mirties garbintu kaip dievas Totas; antra vertus, Totas buvo prilygintas graikų Hermui. Dauguma Sąvado tekstuose dialogai tarp Hermio ir vieno jo sūnų - Tato arba Asklepijo. Hermetiniai autoriai nesudarė mokyklos arba religinės bendrijos griežtaja prasme. Néra liudijimų, kad būtų egzistavęs koks organizuotas, platesnis hermetinis sąjūdis, todėl net teigama, kad knygelės esančios „grynae literatūrinis fenomenas“². Vis dėlto tekstuose yra užuominė apie dvasinius mokytojus, perteikiančius savo religinę patirtį mokiniams. Galima spėti, kad „hermetikai buvo ezoterinė brolija, sudaryta iš nedidelių grupių, susitelkusių aplink mokytoją, primenantį hinduistų guru arba musulmonų muršidą, kuris stengėsi juos atvesti į Dievo pažinimą“³. Filosofinių hermetinių idėjų kontekstą sudaro ankstyva-

sis neoplatonizmas ir Poseidonijo (I a. pr. Kr.) stoicizmas. Tačiau Sąvado tekstuose nesistengiama pateikti sistemingos, nuoseklios filosofinės doktrinos. Autorių tikslas - vesti žmones į mistinę patirtij, teikti jiems tikrą Dievo, o drauge ir savosios esmės pažinimą. Hermetikai tikėjo, kad jų „teologinės, kosmologinės ir antropologinės dogmos tam tikra prasme turi išganantią galią. Drauge yra pakankamų įrodymų, kad gnosijiemis yra kažkas daugiau už metafiziką“⁴. Bendras hermetinių tekstu bruožas tas, kad Dievas juose apibūdinamas kaip *Nous*, Protas, valdantis visus daiktus, Lemtį ir įstatymą (plg. CH XII, 9). Žmogus, būdamas dieviškos kilmės, gali atpažinti savo tikrają esmę, įveikti kosmose viešpataujančią Lemtį ir grįžti pas Dievą, su kuriuo jis susijęs esmiškai. „Šis protas yra Dievas žmoguje, todėl kai kurie žmonės yra dievai“ (*ibid.* 1). Piko šaknis yra savęs ir Dievo nepažinimas. Pabrėždami dieviškaji momentą žmoguje ir net kartais žmogų ir Dievą sutapatindami, Sąvado autoriai dažnai pabrėžia Dievo transcendentiškumą ir personalumą. Dievas néra

¹ *Corpus Hermeticum / Texte établi par D. Nock et traduit par A. J. Festugière. 2 éd. - Paris, 1960. - T. I-II.*

² Festugière A.J. *La révélation / Hermes Trismegiste.* - Paris, 1944. - T. 1. - P. 84.

³ Spencer S. *Mysticism in World Religion.* - 1963. - P. 142. Šios

nuomonės atspindį taip pat žr. Reitzenstein R. *Poimandres.* - Leipzig, 1904.

⁴ Dodd C. H. *The Interpretation of the Fourth Gospel.* - Cambridge, 1970. - P. 15.

abstraktus „dieviškasis principas žmoguje“, jis - Tėvas, besidžiaugiąs savo kūriniu, girdži jo maldas, leidžia jam grižti pas save. Hermetiniuose tekstuose išryškėja įtampa tarp pagoniškai filosofijai būdingos beasmenės emanacinės dievybės sampratos ir naujame dvasiniame klimate brandinamos iš Senojo Testamento perimtos pažiūros į Dievą kaip į absolutų asmenį.

Bene populiarusias, labiausiai verčiamas, skaitomas, komentuojamas pirmasis *Corpus Hermeticum* tekstas, vardu „Poimandras“⁵. Taip mīsingai pasivadina regėtojui apsireiškusi dievybę. Graikai ši vardą aiškino kaip *poimēn andrōn* - „Vyrų ganytojas“, tačiau, anot kai kurių tyrinėtojų, tai galėtų būti egiptiškos kilmės vardas, originaliai skambėjęs Pe-eime-n-Re - „Ra (egiptiečių Saulės dievo) žinojimas“⁶. Regėtojas, nors tekste ir nepavadintas, turėtų būti Hermis; taip jis identifikuojamas kitame hermetiniame traktate. Knygelė parašyta, matyt, iki 130 m. graikiškai. Poimandro apreiškimas paliečia tris klausimus: kosmogonijos, antropologijos, eschatologijos. Ypač pirmi du yra perpinti Pradžios knygos aliuzijų. Pirmiausia kalbama kaip Protas sukūrė pasauly (4-8), o Demiurgas - dangaus kūnus ir gyvius (9-11). Kūrimo mitas pradedamas begalinės šviesos vizija, ir toji šviesa yra Dievas. Pasirodo tamsa, kuri nėra bendraliaikė Dievui. Autorius nekalba apie tamsos kilmę. Galima tik spėti, kad materialusis pasaulyo pagrindas emanuoja iš dievybės ir tampa antagonistiskas dieviškajai šviesai⁷. Pasauly kūriman įsitrukia trys tarpininkai - Logosas, Dievo Valia ir Demiurgas-Protas, kituose hermetiniuose tekstuose vadinamas Antruju Protu. Jų funkcijos ir darbo pasidalijimas išdėstyta gan painiai. Bene svarbiausia čia yra Logoso veikla. Jis nėra „paprasčiausias žodis; jis yra Dievo mintis, suteikianti

diferenciaciją nediferencijuotam chaosui ir virtualiai priyginama visatos protui (Demiurgui)⁸. Po pasauly kūrimo pereinama prie žmogaus kilmės. Kalbama apie archetipinį Žmogų - pražmogį (12-15), septynis pirmuosius žmones (16-17), žmoniją (18-23). Čia kosminiai tarpininkai nepasirodo. Žmogų kuria aukščiausasis Dievas, jį mylės kaip savo vaiką. Tačiau žmogus, valdomas noro kurti, nužengia į sukurtą sferą ir, žemutinėje prigimtyje išvydės savo paties atspindį, jį pamilsta ir apsigyvena toli nuo Dievo. Šitaip Narcizo mito įvaizdžiu mēgina paaikiinti žmogaus prigimties dvilypumą, pavaldumą kosminei Lemčiai ir tragiską buvimą be Dievo. Šiuolaikiniai tyrinėtojai ši aprašą interpretuoja Heideggerio „nublokštumo į pasauly“ sąvoka (Gilles Quispel). Pagaliau eschatologinėje dalyje kalbama apie tikrosios žmogaus esmės išsvadavimą iš materialaus kūno, kilių per septynias kosmoso sferas (24-25) ir įžengimą į aštuntąjį sferą - ogdoadą bei galutinį sudievėjimą per gnozę (26). Verta pažymeti, kad grižimas pas Dievą per septynias kosmoso sferas pro septynis valdytojus nėra salygotas maginių slaptąžodžių žinojimo, kuris daugelyje sinkretinių helenizmo mokymų buvo svarbesnis už Dievo pažinimą. Hermetinė gnozė rodė kitą kelią - grižimą į save ir savo giliausios esmės suvokimą. Pagoniškasis gnosticizmas, kurio vienas anksčiausiai išlikusių pavyzdžių ir yra „Poimandras“, matyt, buvo aplinka, kurioje atidžiai klausytasi ir krikščioniškojo skelbimo. Jis liudija *conditio humana* ir išganymo poreikio visuotinumą.

Tekstą iš sen. graikų k. (Ermete Trismegisto. *Poimandres...*) vertė Mindaugas Strockis.

V.A.

⁵ Be Reitzensteino, dar žr. Dodd C. H. *Op. cit.*, p. 30-44; Лосев A. История античной эстетики. Т.8. - М., 1992 - С. 226-228;

Ermete Trismegisto. *Poimandres* / A cura di Paolo Scarpi. - Venezia, 1987.

⁶ Dodd. C. H. *Op. cit.*, p. 30.

⁷ Лосев A. Ук. соч., с. 227.

⁸ Dodd C. H. *Op. cit.*, p. 40.

APIE TIKĖJIMO Į DIEVĄ HERMENEUTIKĄ TECHNOGENINIO PASAULĖVAIZDŽIO EPOCHOJE

GERHARD LUDWIG MÜLLER

I. TIKĖJIMAS Į DIEVĄ IR PAVEIKSLŲ DRAUDIMAS

Izraelio ir krikščionių Bažnyčios tikėjimo ištakose glūdintis draudimas Dievą vaizduoti kulto atvaizdais ir juos garbinti yra ypatingas religijų istorijos atvejis. Biblinis draudimas garbinti atvaizdus (*Iš 20, 4* ir t.; *Kun 19, 4*; *Ist 4, 15-25; 5, 8* t.; *Iz 40, 19*) yra svarbus jahvizmo elementas. Visoms Viduržemio jūros baseino tautoms buvo būdinga šlovinant Dievą garbinti kulto atvaizdus, kuriuose dievybėms suteiktas kūniškas pavidalas. Tame slypėjo tam tikra žmogaus galia dievams. Kritikos požiūriu mitus ir kultus buvo galima vertinti kaip projekcijas (Ksenofanas). Todėl Jahvės išpažinėjams žmogaus rankos sukurti bei vaizduotės galios sukonstruoti dievą atvaizdai buvo tik „dievai, kurie žmonių rankomis padaryti, medis ir akmenys, kurie nemato, negirdi, nevalgo ir nieko neužuodžia“ (*Ist 4, 28*). Pagal vyru ir moterų, žvérių, planetų ir fantastinių figūrų pavyzdžius sukurti atvaizdai negali pasiekti Dievo transcendencijos. Mitinių religijų kulto praktika įrodo tik tai, kad dievybė galiausiai suvokiamai imanentiškai. Dievus, kaip ir žmones, valdo aukštesnis kosmoso principas. Dievybė yra pasaulio predikatas, bet niekada nėra suverenus transcendentinis savosios būties, mąstymo ir valios, savojo asmens savraiškos subjektas.

Tikroji Dievo transcendencija žinoma tik tikė-

jimui į Jahvę. Aiški samprata, kad pasaulis yra Jahvės sukurta tikrovė, vedė prie įžvalgos, jog Dievo esmės, būties ir veikimo neįmanoma aprašyti, nusakyti arba apibrėžti sukurtojo pasaulio struktūromis. Dievas kaip subjektas stovi priešas pasaulį ir savo laisvu bei suvereniu veikimu lemia istorijos tékmę. Dėl to, kad Dievas yra absoliučiai pranokesnis už pasaulį, žmogui draudžiamas bet koks késinimasis į Dievo paslaptį mintimi arba veiksmu. Pirmoji įžvalga į Dievo esmę ir valią yra tik asmens pritarimas (tikėjimas) Dievo kaip suverenaus pasaulio Kūréjo ir laisvo išrinktosios sandoros tautos išganymo istorijos subjekto laisvam apsireiškimui: „Aš Viešpats, tavo Dievas, kurs tave išvedžiau iš Egipto žemės, iš vergijos namų. Neturėsi svetimų dievų mano akivaizdoje. Nedarysi sau drožinio nei paveikslo, panašaus į visa tai, kas yra danguje, aukštybėse, kas yra čia, žemėje, apačioje, ir kas pasilieka vandenye po žeme“ (*Ist 5, 6-8*).

Krikščioniškoji teologija nuosekliai laikėsi biblinės Dievo sampratos. (Paveikslų garbinimo praktika krikščionybėje turi savitą teologinę bei liturginę prasmę. Toji praktika paremta visai kitokia idėja, negu dievų atvaizdų garbinimas mitinėse religijose.) Turint omeny Dievo asmeninį bei „etinį transcendentiskumą“ (Emmanuelis Levinas), krikščioniškai sampratai irgi nebūdinga kosmologiškai sieti Dievą su pasauliu arba dialektiškai ji panaudoti žmogaus proto tikslams. Dievo paži-

GERHARD LUDWIG MÜLLER (g. 1947), - teologijos daktaras, Miuncheno universiteto Dogmatikos instituto

dogmatikos profesorius. Straipsnį iš vok. k. (žr. Zeitschrift für medizinische Etik, 1993, 2) vertė Giedrė Sodeikienė.

nimas neatsiranda, ekstrapoliuojant mūsų gyvenamojo pasaulio patyrimą arba perkeliančius mokslo išgatas žinias apie pasaulį į pasaulio pamatą arba formulę, postuluotą kaip darbinę hipotezę.

Atstovaudamas didžiajai negatyviosios teologijos tradicijai (pradedant Filonu Aleksandriečiu I amžiuje bei PseudoDionizijumi Areopagiečiu VI a.), Tomas Akvinietis (1225-1274) suformuloja tokį teiginį kaip visų krikščioniškų kalbų apie Dievą prototipą: „Daugiausia, ką pažindamas Dievą pasiekia žmogus, yra žinoti, kad Dievo mes nepažįstame“ (*Pot* 7, 5, 14). Tiesą sakant, čia tas nežinojimas nesuprantamas objektiškai ir kiekybiškai. Jis kokybiškai skiriasi nuo visada riboto objektinio žinojimo, nes mūsų protas, būdamas susietas su pasauliu, pasiekia visai kitokį pažinimo pobūdį, negu būdamas susietas su šventaja paslaptimi, kuri niekada negali būti adekvatus sukurtajo proto koreliatas. Tą pasaulio pažinimo ir Dievo pažinimo skirtingumą Tomas Akvinietis formuloja taip: „Dievas pagarbinamas tylėjimune todėl, kad nieko neįstengtume apie jį pasakyti arbajį pažinti, o todėl, kad nepajegiame Jo suvoki“ (*Trinit.*, prooem. 2, 1). Žmogaus protui būdingi du tarpusavyje susiję momentai: viena vertus, protas dėl savo juslumo yra orientuotas į objektus, kita vertus, jis orientuotas į neobjektiškumą ir transcendentalumą, todėl antempirinę tikrovę pažinimo galimybės sąlygą jis suvokia kaip tikrovę, o natūralių daiktų pažinimo antempirinę galimybės sąlygą - kaip mąstymo objektą. Būdamas susietas su neobjektiniu pasaulio, gyvenimo ir dvasios pamatu, protas yra priverstas užsiimti ir visai neobjektiška realybe, kaip antai prasmė, būtis, laisvė, laimė, bendrumas, meilė, vertė, laikinumas ir mirtis.

Taigi Senojo Testamento Dievo samprata, draudžianti vaizduoti Dievą, aprépia teologinę bei antropologinę tiesą. Dievo nejmanoma suvoki objektiškai kaip gamtinio daikto. Todėl ir žmogaus santykis su Dievu niekada nebūna objektinis. Kadangi Dievas patiriamas kaip subjektas, santykis jo atžvilgiu gali būti įgyvendinamas tik asmeniniu ryšiu. Dievo transcendencija reiškia ne daiktiskai suvokiamą erdvinį, laikinį arba psichologinį atstumą, o Dievo kaip asmens suverenumą,

kategoriskai eliminuojančią Jo pavertimą savoka arba objektinimą. Dievas nėra pasaulio atributas arba žmogaus sprendinio predikatas. Veikiau Dievas, būdamas laisvas ir suverenus, kaip asmuo stojasi priešais žmogų. Susitikęs su Dievu, ir žmogus tampa asmeniu. Šitas tapsmas aprépia ir integruoja proto judegio transcendentalumą, proto kaip dvasios pasaulioje juslini-fizinį įtarpinimą, šitaip konstituodamas kiekvieno žmogaus individualumą bei unikalumą. Dievo pažinimas vyksta kaip subjekto ir subjekto susitikimas. Tačiau būdamas baigtinė dvasia, žmogus neįstengia susitikimo su Dievu realizuoti vien tuščiu savo transcendentalinio susietumo su šventaja paslaptimi formalumu. Čia reikalinga ir žmogaus kalbos, žmonių visuomenės bei istorijos lygmens pagalba. Giliausia krikščionių tikėjimo esmė kaip tik ir yra įsitikinimas, kad Dievas savo nesuvokiamąją paslapčią, t. y. savo Žodžio, kuriame jis pats save pažista ir įgyvendina savo laisvę, transcendenciją, pats imanentiškai atvėrė žmogaus kalbos ir laisvės sąlygomis, būtent susitikime su žmogumi Jėzumi, jo misija ir istorija. Įsikūnijęs žodis yra ne kas kita, kaip neregimojo ir transcendentinio Dievo išsiskyrmas imanentinėmis žmogiškojo tiesos pažinimo ir pasiryžimo laisvei sąlygomis (plg. *Jn* 1, 18).

Teologija Dievo tapimo žmogumi Jėzuje Kristuje niekada nelaikė kokiu nors Dievo įsikūnijimu pasaulioje, nes Kristaus slėpinys neiliustruoja Dievo ir pasaulio gamtinio susiliejimo ir perkeitimo. Dievo Žodžio imanentišumas Jėzaus žmogystėje reiškia galutinį Dievo asmeninės ir etinės transcendencijos radikalizavimą, kuris tarpasmenio susitikimo su Jėzumi lygmeniu įgalina žmogų patirti asmeninį bendrumą su giliausia Dievo esme, t. y. su asmeniniu Tėvo ir Sūnaus ryšiu, būtent meile, kuri yra pats Dievas kaip Šventoji Dvasia. Jėzuje Dievas leido pažinti save ir siūlo asmeninę bendrystę. Tačiau Jis netapo daiktiskas, nepasidarė įmanoma Ji objektyvuoti, Juo disponuoti, manipuliuoti. Todėl Jėzų galima padinti neregimojo Dievo atvaizdu, o Jo veide sušvinta Dievo šlovė (plg. *2 Kor* 4, 4-6; *Rom* 8, 29). Iš Dievo apsireiškimo Jėzuje Kristuje, nedisponejamos transcendencijos ir galutinės saviraiškos istoriškai, visuomeniškai, materialiai saistomos

žmogaus gyvenimo imanencijos įtamposvienovėje pobūdžio randasi esminė teologinio Dievo pažinimo ir teologinės kalbos analogija. Dėl nenyktamos Dievo transcendencijos neįmanoma objektyvuoti Dievą, mąstymu Jį užvaldyti predikuojant Jo esmę bei istorinį veikimą. Faktiška istorinė Dievo aktualybė įsikūnijusiame Sūnuje Jėzus Kristuje daro neįmanomą maldingą agnosticizmą bei mistinį nugrimzdimą bevardėje paslapyje, kuriai *a priori* būtų užginta aktualizuotis žmonių kalba. Teologinės kalbos analogija ir metaforika yra ne kas kita, kaip Dievo transcendencijos ir imanencijos analogiškos saviraiškos refleksas. Analogija nukreipia abu Dievo fiksavimo kraštutinumus į su niekuo nesusijusią transcendenciją ir užkerta kelią Dievo immanentizavimui ir suobjektinimui mitinių religijų kultuose.

Apskritai matyti, kad biblinis tikėjimas į Dievą originalus ne vienokiai ar kitokiai mitinės Dievo sampratos papildymais. Svarbiausia tai, kad Dievo samprata čia priskiriama prie filosofiškai reflektuoto tikrovės supratimo bei prie pasaulėvaizdžio, turinčio viso empiriškai įmanomo gauti žinojimo sistemą apie materijos struktūrą ir procesus ir galiausiai atitinkamas žmogaus atvaizdui.

II. TIKĖJIMAS Į DIEVĄ IR ŠIUOLAIKINIS PASAULEVAIZDIS

Jau XVIII a. Vakarų pasaulyje prasidėjusi tikėjimo į Dievą krizė kilo dėl poslinkių, įvykusiu pasaulėvaizdyje ir daugiausia sukeltu gamtos mokslu, tačiau nemenkas vaidmuo čia tenka ir istorijos bei visuomenės mokslams. Besikristalizuojantis naujas pasaulėvaizdis lémė filosofiškai reflektuotą tikrovės kaip tokios suvokimą. Per naują filosofiją (empirizmas, idealizmas, kritizmas, materializmas, pozityvizmas, lingvistika) naujas, gamtamokslio ir technikos suformuotas pasaulio ir žmogaus įvaizdis savo ruožtu veikė Dievo sampratą. Paminésime tik tris pagrindinius naujos filosofinės tikrovės sampratos bruožus, suformuotus naujosios fizikos.

1. Isivyräuja indukcijos metodas. Tyrinėjimo objektas yra konkretus, empiriškai verifikuojamas

daikto elgesys. Techninės galimybės teikia naujus pamatus eksperimentų rengimui bei paskiruję visame objekto jégų lauke analizei.

2. Materialus gamtamokslio objektas tampa fenomenų karalyste. Klausama ne apie daiktą esmę, o apie jos akcidentinių apraiškų sąveiką. Substancija liko tik reiškinio funkcinių ryšių višuma. Substancija vis labiau keičiamas subjektu, sistema, struktūra.

3. Senasis metodinis apsiribojimas kiekybiniu suvokimu bei matematiniu loginiu aprašymu vis labiau tampa tikrovės apskritai identifikavimu su kiekybiškai suvoktu pasauliu, kurio fenomenai jungiami priežastinių ryšių. Materialiai apčiuopiamas priežastinis ryšys nustato objektyvią tikrovę ir paliudija pažinimo objektyvumą. Susiformuoja griežtas vyksmo sąlygotumas; tame vyksme viskas su mechaniku dėsningumu paklūsta savo masės ir jėgos kiekybei. Tačiau metodiškai redukuojant tikrovę į kompleksinį empiriškai sugriebiamų ir logiškai aprašomų fenomenų sąryšį,

Kristaus Žengimas į dangų. XVIII a. Medis. Altoriaus fragmentas. Videniškiai, Šv. Lauryno bažnyčia. Arūno Baltėno nuotrauka

randasi visuma, turinti *a priori* eliminuoti kiekvienu neempirinį aiškinimo faktorių kaip prieštaraujančių sistemai. Sunaujojo pasaulevaizdžio priešlaidomis biblinė Dievo savyka tampa iš esmės funkcionalizuota. Dievas tampa hipotetiniu aiškinimo faktoriumi biologijoje, biologinėje evo-liucijs teorioje, chemijoje (klausimas apie materialias gyvybės sąlygas arba materialias žmogaus dvasinės veiklos substruktūras) arba astrofizikoje (Dievas kaip begalinio, tačiau baigtinio kosmoso paaiškinimas) (Stephan Hawking).

Naujujų laikų gamtos filosofija turėjo įtakos ir žmogaus savivokai. Fenomenų lygyje žmogus gali save traktuoti vien kaip gryną savaiminio materijos vystymosi produkta. Tačiau, kita vertus, jis geba taip tyrinėti pasauly, kad jo paties logika tampa dėsniu, kuriame turi pasirodyti gamta, galimą užvaldyti žmogui. Mat pasaulis nebéra kompleksas pavienių daiktų, kurių esmiškumas nurodo transcendentinę būtybių pradžią būtyje ir galiausiai Dieve. Žmogus, kaip logiškai tvarantį ir gaminanti dvasia, stovi priešais pasauly, kuris jo akyse téra paprasčiausia medžiaga. Būtent čia atskleidžia specifinis naujojo gamtamokslio metodo ryšys su technikos sukeltu po-kčiu, netgi, galima sakyti, nauja pasaulio konstitucija. Taip pat aišku, kad technika igyja kitokią reikšmę negu prieš pasirodant naujoms gamtamokslio formoms.

Toks Dievo idėjos funkcionalizavimas buvo pasiektas Dievą iki kraštutinumo suobjektinus. Kaip universali aiškinamoji hipotezė, prieš mechaninę pasaulio tékmę buvo iškeltas vyriausias pasaulio architektas („Dievas laikrodininkas“), kuris pranokesne inteligencija teleologiskai taip sutvarkė gamtos funkcinius procesus, kad jie tiesiogiai tarnauja žmogaus labui. Buvo manoma, kad diferencijuotą gamtos fenomenų žaismą galima paaiškinti tik absoliučios inteligencijos egzistavimu (fizikinė teologija, deizmas).

Čia neįmanoma smulkiai papasakoti tokį pobūdį turinčios filosofinės teologijos destrukcijos istorijos. Tačiau galiausiai paaiškėjo, kad tiek gamtos mokslams, tiek filosofijai Dievo suobjektinimas bei instrumentalizavimas kaip darbinė hipotezė fenomenų lygmenye yra nebūtinės ir

neįmanomas. Nėra galimybės iš Naujujų laikų gamtamokslio bei jo techninio teikimo lygmens tiesiogiai pasiekti Dievo idėją. Tam reikalingas gilius antropologijos tarpininkavimas. Būtent antropologija padeda suprasti, kad kiekvienas į grynumus gamtos fenomenus orientuotas pasaulevaizdis yra abstrakcija ir antempirinėmis žmogaus pažinimo sąlygomis implicitiškai jau yra konsituotas. Todėl Dievo patyrimo ir susitikimo su Dievu mediumas yra žmogaus buvimo pasaulyje netarpišumas, žmogaus, kuris tikisi, kad jo laisvė bus realizuota istorijoje ir visuomenėje, ir laukia tokio savo egzistencialių koreliato (tapatumo, laimės, laisvės, meilės, tobulumo ieškojimas), kokie būtų neįmanoma redukuoti į kiekybiškai aprašomus gamtos fenomenus arba kondicinuoti psichodinaminiu požiūriu. Kadangi žmogaus, kaip „dvasios pasaulyje“, buvimo neįmanoma technikos priemonėmis valdyti bei nuasmeninamai objektyvuoti, klausimas apie Dievo instrumentalizavimą ir objektyvavimą tampa neįsprendžiamas. Dievą įmanoma patirti tik asmens lygmenje.

III. TIKĖJIMO Į DIEVĄ PERTEIKIMAS ŽMOGAUS KAIP ASMENS SAVĘS PATYRIMU

Norint nauju hermeneutiniu būdu prieiti Dievo sampratą naujojo gamtamokslio ir technikos suformuotame pasaulyje, nebūtina skelbti karą šiuolaikiniams gamtos mokslams. Tačiau ši samprata reikalauja tikslėsne metodine refleksija atskirti ir susieti transcendentalinį-antropologinį bei empirinį-kategorinį klausimą. Transcendentaliniai mokslai siekia apmasyti, kokia yra universaliai žmogaus prasmės orientacija ir pagrindiniai veiklos tikslai. Pagrindinės kategorijos čia yra gyvenimas, išganymas, tiesa, laisvė. Tačiau žmogaus buvimas pasaulyje visada perteikiamas kunišku materialiu būdu, todėl būtent empiriniai mokslai tampa būtini jo kaip asmens buvimo istorijoje ir visuomenėje empirinių sąlygų analizei. Tik iš platus klausimo „Kas yra žmogus?“ galima išrutiulioti naują tikėjimo į Dievą - tikrovės sampratos - pasaulevaizdžio sasają.

Žmogaus kaip kūninės dvasios ir laisvės būtybės egzistencija grindžia neribotą žmogaus atvirumą pasaulei su visais jo reiškiniais, procesais bei struktūromis ir, svarbiausia, su tarpasmenine komunikacija, atveriančia kalbos ir kultūros patyrimo erdvę, tarpininkaujant materialioms gyvenimo sąlygoms.

Sugriebdamas savajį buvimą asmeniu pagrindiniai dvasios bei laisvės vyksmai, žmogus turi atmetti kaip neadekvatų apibrėžimą, redukuojantį jį į inteligentiską biofizinės sistemos prisitaikymo prie aplinkos sąlygų programą, nes tokiu būdu sunaikinama savęs patyrime duota buvimo-asmeniu dvasioje ir laisvėje tikrovės akivaizdybė. Nuo kitų būtybių žmogus skiriasi ne kiekybiškai didesniu inteligencijos gebėjimu prisitaikyti, inteligencijos, kuriai kaip akcidentinei papildomai apibrėžiai būtų būdinga dar ir savivoka; sunku patikėti, kad pastaroji nevestų į kokybiškai skirtinę, palyginti su kitomis būtybėmis, esmės apibrėžtį. Be to, kalbant apie žmogaus ir gyvūnų skirtumus, reikia atminti, kad tik žmogus geba apskritai skirti esmes. Žmogaus esmės neįmanoma redukuoti į biologinių procesų ir fiziologiskai patikrinamų funkcijų sumą. (Net ižvalga į funkcinės struktūras, esmiškai neskiriant dvasios ir materijos, yra absolūciai neįmanoma.) Savęs pažinimė veikiau pasirodo asmeniškos dvasios tikrovė. Taigi savo esme žmogus nėra tik sudėtingos organizacijos gyvūnas, kuriam būtų būdinga eksponentiškai didesnis gebėjimų optimavimas ir savisaugos strategija.

Esmės požiūriu jis yra dviškas ir laisvas asmuo, per savo kūniškumą bendraujantis su pasaule, erdvėje ir laike istoriškai išskleistas. Kaip organinė būtybei, žmogui būdinga specifinis dėmesio sutelktumas į Aš, autoreferencija, objektinis intencionalumas ir tikrovės transcendencija.

Dėl dvasinės egzistencijos formos žmogui pasaulis iš esmės tampa klausimu. Tačiau jis klausia ne tik apie vieną ar kitų paskirų objekto kiekybinius bruožus. Visų pirma jis klausia apie save patį. Mat bet koks juslinis pažinimas kaip savo galimybės sąlygą suponuoja transcendentalinę-apriorinę proto formą, kuria žmogus save suvo-

kia kaip transcendentalinio proto būtybę. O ir kiekvienas techninis arba gamtamokslinis klaušimas apie materijos veikimo būdą bei struktūrą implikuoja ir žmogaus klausimą apie save patį. Tas neišvengiamas savęs suprobleminimas yra sąlyga ir šalutinis žmogiškojo pasailio patyrimo momentas, turintis žmonių tarpusavio santykį bei tikrovės patyrimo objektyvumo ir daiktiskumo mokslinės analizės pavidalą. Todėl iš dvasinės žmogaus prigimties kylantis klausimas apie save patį (filosofinė antropologija) nesibaigia mentaliniu, psichiniu bei socialiniu sąlygų ir jo kūniškumo biocheminio substrato objektyvavimu (empirinės ir kategorinės antropologijos paskiruose moksluose). Klausimas apie save patį turi būti specialiai tematizuotas kaip refleksija į nedaikinį asmenišką nešėją bei subjektą dvasinių ir laisvų aktų, vykstančių pirma empirinių elgesio fenomenų, kurie realizuojasi ir manifestuoja kūniškoje ir istorinėje žmogaus egzistencijoje (teologijos bei filosofijos transcendentalinės antropologijos).

Matydamas tiesioginę savivokos duotybę, objektiniame patyrime implikuotą susisiekimą su tikrove apskritai kaip atveriančiuoju žmogaus buvimo dvasia pamatu ir jo pasailio patyrimu, turėdamas tiesioginę laisvo disponavimo savimi su atsakomybe sau pačiam, savo artimui, asmenybės lygio nepasiekusioms būtybėms, objektiniam daiktų pasaulei patirtį, žmogus jaučiasi esąs įtrauktas į stulbinančią savo buvimo dinamiką. Džiaugsmo ir liūdesio, vilties ir nusiminimo, meilės ir mirties niekada neįmanoma visiškai redukuoti į fizinius refleksus arba į cheminius biologinius procesus. Tie svarbiausi dramatiniai patyrimai tiesiogiai duoti žmogaus kaip dvasios ir laisvės savęs patyrimui; jie randasi įtampos lauke iš dviško ir laisvo asmens atsidavimo ir asmens santykio su tikrove kaip tokią ir visą, į kurį žmogus neišvengiamai yra įstatytas. Kaip su dvasine žmogaus prigimtimi duotős esmės apibrėžtys, tie grėsmingi arba laimė teikiantys buvimo pasaulyje potyriai yra žmogaus egzistencialai, struktūruojantys ir dinamizuojantys buvimą-asmeniu. Tik refleksyviai sugriebdamas savo esmę bei savo istorinę situaciją, žmogus īgyja galimybę savo iden-

titetą ugdyti aiškios savaime suprantamybės ir atsakomybės sau pačiam forma. Įtampos kupina jo esminių egzistencialijų sąveika istorijos ir kultūros, teisėtvarkos ir politikos, mokslo ir technikos laukuose žmogui sako, kad jis savo asmeninį identitetą igyja tik nerimo moduse, kad jį igyja tik kovodamas su pritarimu arba grėsme, nuvertinimu arba sustiprinimu. Individuali bei kolektivinė žmogaus istorija rutuliojasi tarp, viena vertus, egoizmo ir nelaimės, melo ir nusikaltimų sukelty kančios istorijų ir, kita vertus, vilties ir gyvenimo džiaugsmo, nesavanaudiškos meilės ir švelnaus palankumo istorijos.

Asmeniškai dvasinei žmogaus egzistencijai jo pasaulyje, laike ir istorijoje priklauso ir nesutai-komos prieštaros, i kuriaj jis yra įterptas, patyrimas: gyvenimo ir mirties, laikinumo ir vilties, vergavimo ir laisvės patyrimas (plg. *Rom 8, 18-27*). Nepaisant visų pastangų gyvenimą sustiprinti ir apsaugoti prasmės paieškomis ir meile, kiekvieno žmogaus likimą galiausiai daro nesuvokiamąjo paties mirtis. Joks žmogus neįstengia neutralizuoti savo mirties, ją nesuinteresuotai sudaiktindamas, interpretuodamas kaip paprasčiausią kūno biologinių funkcijų užgesimą. Gyvenimo gale ištinkanti ir žmogaus baigtinybės patirties pavidalu nuolatos esanti mirtis tampa giliausiu egzistenciniu rūpesčiu, jo dvasiniam buvimui-asmeniui prasmengant naikinančiame Nieke, absolūcioje prasmės tuštumoje, begalinio laimės ir meilės troškimo neigime. Kadangi savo esme mirtis yra žmogaus dvasinės prigimties pagrindinė egzistencinė apibrėžtis saviduobybės, orientavimo pasaulyje bei nukreiptumo į transcendenciją požiūriu, ji niekada negali būti redukuojama į svarbiausių organizmo funkcijų baigtį. Tarp visų organizmų tik žmogus gyvena savo gyvenimą, todėl ir savo mirtimi miršta tik žmogus. Gyvenimo kaip netekties, baigtinybės, mirtingumo ir vienišumo patyrimas leidžia žmogui suprasti, kad galutinio (eschatologinio) žmogaus identiteto neįmanoma gauti nei atsigréžus į save patį, nei naudojantis pasauliu ir jo gėrybėmis. Eschatologinį asmens identitetą žmogus, žinodamas, kad yra mirtingas, gali galutinai gauti arba prarasti tik savo trans-

cendentalinio susietumo su begaline gyvenimo, prasmės ir meilės paslaptimi, kurią vadiname Dievu. Čia atsiveria teologinis mirties matmuo, kurio nebeįmanoma nuslėpti. „Mirtis“ téra kitas pavadinimas, nusakantis sąveikinio žmogaus asmens identiteto praradimą vienybėje su Dievu, o terminas „gyvenimas“ reiškia ne ką kita, kaip galutinai įgytą asmens identitetą vienybėje su Dievu istoriniame laike ir amžinoje atbaigtyje: „Atpildas už nuodémę - mirtis, o Dievo malonės dovana - amžinasis gyvenimas Viešpatyje Kristuje Jėzuje“ (*Rom 9, 23*).

Žmogus kaip kūninė pasaulyje gyvenanti būtybė, kaip egzistencinėje tikrovės ir dvasios, meilės ir kančios, gyvenimo ir mirties įtampoje esanti būtybė antropologijos požiūriu negali būti pakankamai gerai suvokta, jei nebus išsamiai tematizuotas jos teologinis matmuo. Tačiau įžvalga į transcendentalinį asmens ir Dievo susietumą (bei eschatologinio identiteto realizavimas) tik tada viršija paprastą tuščio egzistencialo etinio imperatyvo arba religinių jausmų reguliatyvo formalizmą, kai Dievas kaip transcendentinė paslaptis pats atsiveria kaip turinio išsipildymas asmens savitranscendencijai, kuri yra duota su dvasine ir laisva žmogaus egzistencija. Žmogaus, kuris Dievą, kaip savoju buvimo-asmeniu absoliutų traukos polių, visada sutinka tik tarpininkaujant žmonių bendruomenei, istorijai ir kosmosui, labui Dievas savo laisva valia atsiveria; Dievas suverenai išsisako per žmogiškąją, tarpasmenę komunikaciją (žodis ir kalba) bei per konkretios bendruomenės (Izraelis, Bažnyčia) asmenišką sąveiką. Žmogaus kaip būtybės, sujungiančios transcendentalios atverties ir kategorinės duotybės kūniškume ir istorijoje, konstituciją atitinka davimas atverties Dievo transcendencijai iš paties Dievo kylančiu tarpininkavimu per žmonių bendruomenės ir istorijos terpę, taigi per pasaulio imanenciją. Tarpininkavimas atverčiai yra ne metodas, tai ir ne meditacinių technikų rezultatas. Jis turi vardą: Jėzus Nazarietis. Juk „vienas yra Dievas ir vienas Dievo ir žmonių Tarpininkas - žmogus Kristus Jėzus“ (*1 Tim 2, 5*).

ŠVENTYBĖ PROFANYBĖJE

GINTARAS BERESNEVIČIUS

Šventybė ir profanybė, atrodytų, yra viena kitą išskiriančios sąvokos. Principinis šventybės ir profanybės atskyrimas turi jau ganétinai seną tradiciją (Rudolf Otto), kurią įtvirtino ir pratęsė Mircea Eliade. Prie šios perskyros prisideda ir mūsų psichologinis polinkis profanybę suvokti kaip kažkā religiškai, metafiziškai ir net buitiškai neigiamą. Tokia nuostata gyvuoja ir kasdienėje kalboje: žmogų pavadinės „profanu“, jį įzeisi. Tačiau mes visi gyvename profanybėje; visi mes tam tikra prasme „profanai“, nes „sakralų“ néra ir negali būti. Net šventieji vaikščiojo ta pačia žeme, valgė, gérė, miegojo. Šventybės ir profanybės skyrimas religijotyroje tapo principu, tačiau religinis gyvenimas ir religijų istorijos faktai ne visada pasi-stengia džentelmeniškai sutapti su religijotyros principais.

Vis dėlto religijotyrininkas, kalbantis apie šventybę, *sacrum*, das *Heilige*, *holiness*, le *sacré*, visada mini profanybę: nuolat ją atmesdamas, atstumdamas, jis atsistumia nuo jos ir drauge (kartais net pats to nepastebėdamas) ja remiasi. Iš tiesų „šventybė“ prasmę turi tik šalia profanybės. Jei ne profanybė, šventybės nebūtų arba mes nepajėgtume jos suvokti. Šventybė niekada nesutampa su profanybe ir vis dėlto lieka persipynusi su ja. „Šventoji erdvė“, „šventasis laikas“ - tai iš profanybės išskirtos zonas, tačiau jas iš visų pusiu supa profaninė erdvė ir laikas, o tokią „šventujų“ ar „šventybinių“ sričių šventybiškumas patiriamas ganétinai subjektyviai. Krikšcionui Velykos yra šventasis laikas, tačiau ne indusui. Kas, kodėl ir kokiui būdu įgalina vieno ar kito objekto šven-

tybiškumą? Kaip ir kodėl egzistuoja šventybiniai potyriai?

Šios problemos nepaprastai sudėtingos; klau-simas apie šventybės ir profanybės santykį labai rimtas ir fundamentalus. Žemiau pateikiami samprotavimai greičiau galėtų išryškinti proble-mą, o ne ją spręsti.

Pamėginkime pasvarstyti, kiek šventybė „sve-tima“ profanybei ir kiek šis svetimumas galioja mums, profanybės piliečiams.

ŠVENTYBINIAI OBJEKTAI IR POTYRIAI

Religinis išgyvenimas ir religinis elgesys susiję su šventybės išgyvenimu. Ten, kur žmogus išgyvena susitikimą su šventybe, atsiranda religija (Sigmund Mowinckel¹). Atkreipkime dėmesį į vieną niuansą, prie kurio dar grįsime: religija atsiranda ne šventybės išgyvenimo akimirką, o susitikimo su šventybe išgyvenimo išgyvenime. Žmogaus susitikimas su šventybe yra ir susitikimas su kitokybe. Gustavas Menschingas religijos esmę įžiūri būtent susiti-kime su šventybe, kuri *a priori* yra kitokia: „Žmonių dvasiniame pasaulyje yra tokią savitų tikrovės potyrių, kurie įvardijami kaip „šventi“ ir tuo skiriasi nuo profaninės tikrovės. Visus šiuos fenomenus mes įvardijame religija: religija yra išgyventas susitikimas su šventybe ir atsakomoji šventybės są-lygoto žmogaus veikla“². Šis susitikimas gali vykti labai skirtingais būdais ir labai skirtinguose ob-jektuose. Žmogaus patyrimui artimiausia objektų sfera yra gamta su visa jos įvairove. Visuose jos

¹ Mowinckel S. *Religion und Kultus*. - Göttingen, 1953. - S. 31.

² Mensching G. *Die Religion: Erscheinungsformen*,

Strukturtypen und Lebensgesetze. - Stuttgart, 1959. - S. 18-19.

objektuose gali vykti susitikimas su šventybe³.

Tačiau šis akivaizdus dalykas yra gana prieštaragingas. Juk egzistuoja religijos, kurioms šventybė apsireiškia per aplinką. Kadangi „aplinka“ negali būti niekas kita, kaip gamta (ypač archainėse kultūrose), XIX a. kalbėta apie „gamtines religijas“, „gamtos reiškinį garbinimą“ ir pan.

Tačiau šis „gamtišumas“ labai sąlygiškas. Daikto ar reiškinio šventybiškumą generuoja už jo slypinti absoluti galia. Dievybė, demonas ir pats savaime daiktas nėra „šventas“: per jų kažkas rodosi žmogui, ir žmogus atsako daikte pasi-rodžiusių, o ne daiktui. Prie šių aplinkybių dar grįsime, tačiau dabar pastebékime, jog šventybė, kuri dar nuo Otto laikų nusakoma kaip visiška kitokybė, ganz andere, pasirodo būtent gamtos objektuose, kurių kitokybė vis dėlto neprilygsta šventybės kitokybei. Gamta yra „iprasta“, „natūralu“ ir „gamtiška“ - sinonimai daugelyje kalbų. Gamta atvira buitinei žmogaus veiklai ir yra tokios veiklos vieta. Tačiau religijų istorijoje gausu tokį reiškinį, kaip „šventasis miškas“ ar „šventas laukas“. Jei šventoji erdvė yra profaninės, „iprastosios“ erdvės priešybė, tai, pvz., „šventas miškas“ būtų toks pats keistas pasakymas kaip „degantis vanduo“. Vis dėlto per visą religijų istoriją vandenys dega.

Gal turėtume manyti, kad profaninė tikrovė, šventybei įsiveržus i ja, tampa šventybine, sakralia sfera? Medžiai ar akmenys savaime nėra šventybiniai, šventybė gali per juos pasi-rodyti. Visiškos kitokybės potyris tokiu atveju išgyvenamas santykje su objektais, kurie iki ši santykį įgalinusio šventybės prasiveržimo priklausė profaninei sferai. Tačiau kaip tai suderinti su principiniu šventybės kitokybiškumu?

Gerardas van der Leeuwas teigia, jog kitokybė nebūtinai turi būti aukšta siena atitverta nuo „paprastojo“ pasaulio ir gali palengva iji pereiti. Tada ji yra čia, nors ir likdama kitokia⁴. Būtent čia esančią kitokybę žmogus ir patiria kaip kitokybę, ir toks potyris yra religijos pradžia.

Šventybiniai objektai religijų istorijoje gali būti labai įvairūs: nuo šventojo ginklo (plg. baltų

garbintą stebuklingą kūjį, skitų - kalaviją) iki šventojo kalno, vandens (upės, ežero), ugnies. Šventybė, įžengusi į pasaulį, atrodytų, palyti profaninius objektus ir tarsi ištirpsčiuose, paversdama juos šventais. Šventybė ir profanybė tarsi susibendravardiklina šventume. Tačiau atrodo, kad tai tik pirmas įspūdis.

Objekto šventybišumas gali būti išgyventas numinoziniais potyriais, tačiau pats objektas nėra šventybė, jis yra šventas. Mes galime tarti, kad šventybė, įsiveržusi į kokį nors objektą, nuolatos palaiko jo šventumą, būdama už jo, arba todėl, kad kadaise palytėjo ji: tai savotiška „šventybės radiacija“. Tačiau tada reikėtų pripažinti tam tikrą šventybės medžiagiškumą arba metafizinį objektyvumą. Pirmu atveju baigtume šnekėjimu apie fluidus, „šventybės dalelių srautus“ ar „šventybišką energetinį lauką“, bet tai jau būtų okultizmas. Antru atveju turėtume pradeti ręsti kažkokią „šventybės teologiją“, kalbėti apie šventybės valią, protą, planą, veiklą ir baigtume jos sutapatinimų su Dievu arba angelu. Abu atvejai būtų tiesiog šventybės redukavimas.

Yra dar vienas kelias - tiesiog pripažinti šventybės galią, jos manifestacijos pajėgumą ir neklausinėti apie jos prigmą. Tai ir yra religijos fenomenologijos pasirinktas kelias. Šventybės - šventumo santiysis būtų jau atskira problema: matyt, nereikėtų šventumo hipostazuoti. Pasak Otto, „šventumas“ yra savarankiško ir pirmapradžio potyrio refleksu etinis schematizavimas ir užpildymas⁵, t. y. racionalizuojantis atsakas į šventybės pasi-rodymą, viena iš reakcijų į šventybės išgyvenimą, šiuo atveju labiau etinė („šventas“, mūsų supratimu, reiškia bemaž tą pat, ką ir „tobulas“, „geras“, „būtinai galiojantis“ - pvz., „šventa pareiga“ - ir pan.). Šventumas yra prijaukintas, socializuotas, etizuotas šventybės atšešėlis. Tačiau jei net šventumas yra toli, labai toli nuo šventybės, tai ką turėtume manyti apie šventybės ir profanybės santykį?

Vis dėlto, paklausę apie šventybės pasi-rodymą, visada pastebésime, kad ji pasi-rodo profanybėje.

³ Ibid., S. 19.

⁴ Leeuw G. van der. *Einführung in die Phänomenologie der*

Religion. - 2 Aufl. - Darmstadt, 1961. - S. 16.

⁵ Otto R. *Das Heilige.* - 16 Aufl. - Gotha, 1927. - S. 6.

Néra specialių šventybės „kosmodromą“: juo gali tapti Betelio akmuo ar Galilėja, *ab origine* pa-prasčiausias, vienas iš tūkstančių dykumos akmenų ar nykiausios Romos provincijos giliausias už-kampis. Šventybė kartais tarsi šaiposi iš visokios estetikos, intelekto, „sveiko proto“. Mergelė Marija pasirodo ne Kelno katedroje ar *Notre-Dame*, o Lurde, Šiluvoje, giliausiam Portugalijos užkam-pyje. Šventybės neįmanoma išprovokuoti ar išsi-kiesti. Didieji mistiniai išgyvenimai, regėjimai, susitikimai su šventybe įvyksta skurdžiose celėse, dykumose, lūšnelėse, ganyklose. Buda praregė-jimą patyrė, sėdėdamas po medžiu, upanišados buvo kuriamos palapinėse iš medžių šakų.

Šventybė profanybė? Bet kokia tada prasmė kalbėti apie principinį šventybės kitokybiškumą? Akivaizdu, kad šventybė nesutampa su profanybe, kad profanybė, susidūrusi su šventybe, „šventybės apsėsta“, keičia savo savybes ir tampa kitokia, jau nebe profanybe.

Tačiau lygiai taip pat galėtume paklausti: jeigu šventybė apčiuopama tik per kadaise profanybei priklausiusius objektus, ar verta apskritai kalbėti apie šventybę? Gal šventybės kategorija įvardija-me tiesiog profanybės „atvejus“, kažkokias pa-slapingas profanybės mutacijas? Galų gale kas yra profanybė?

Eliade teigia, kad šventybė yra profanybės prie-šybė. Sakralioji erdvė ir profaniškoji erdvės yra iš principio skirtingos. Religinis žmogus siekia gy-venti absolūciai realioje erdvėje ir orientuojas i šventybės apraiškas, i hierofanijas, i šventaji laiką ir šventuosius veiksmus. Koks nors daiktas (ir iš principio bet koks daiktas) gali „prisipildyti šven-tosios būties“, tam tikra profaninio laiko atkarpa gali tapti „šventuoju laiku“, tam tikras veiksmas - „šventuoju veiksmu“. Tai liudytų, kad šventybė pajégi ižengti i profanybę ir veikti iš jos arba per ją. Bet tai reiškia ir kitką: profanybė yra pajégi šventybę priimti. Šventybė kaip tokia niekur nepa-sirodo, ji nereduukojama ir neverbalizuojama, nėra jokios jos definicijos. Žmogus ją atpažista tik per jos apraiškas. Dažnai tai šventybės apsireiš-kimai aplinkos objektuose. Kai kuriuos objektus žmogus patiria kaip sakralius ir atskiria juos nuo profaniškų. Taigi šventybės ir profanybės skirtį

atlieka žmogus, o šios skirties kriterijus - žmogaus išgyvenimas. Objektais, per kuriuos jis išgyvena susitikimą su šventybe, yra antraelis dalykas. Sa-kydami, kad šventybė pasirodo per objektus, drauge patvīrtiname, kad ji pasirodo tik potyriuose.

Susitikimas su šventybe gali pasirodyti kaip pažinimas, rega, tikėjimo potyris, išgirstas žodis, vidinis nušvitimas ir pan.⁶ Visa tai - būtent vidinis žmogaus atsakas į susitikimą su šventybe, šio su-sitikimo išgyvenimas, paskatinantis jį atsilipti. Kultas, malda, etiniai apsisprendimai - šio išgy-venimo projekcija į žmogaus elgesį. Bet reikia pastebėti, kad žmogaus religinio „pajudėjimo“ vieta yra ne šventybė kaip tokia, o reakcija į ją.

Žmogus patiria šventybę, tačiau potyrio aki-mirka labai trumpa (nušvitimas, ekstazė, sukré-timas, siaubas ir t. t.). Pirmasis atsakas į šventybės pasi-rodymą gali būti tiesiog fiziologinis refleksas. Pvz., vaiduoklio ar demono pasiodymas norma-liam žmogui turėtų baigtis tokio žmogaus sprintu - jis, jei tik galés, būtinai spruks kuo toliau nuo tokio apsireiškimo vietas. Žinoma, egzistuoja ne vien tremendiniai išgyvenimai; vaiduoklio pa-vydzys pasirinktas tik todėl, kad tai ekstremalus ir, atrodytų, ne visiškai „religinis“ atvejis. Tačiau ir čia matysime santykio elementą. Kitokybė yra bauginanti ir traukianti, todėl žmogus, itsavotiškas religinis Raskolnikovas, vėliau gali grįžti į tą vietą ir tik tada atsakyti maldavimu, auka, kartais ištisu kulto kompleksu.

Tardami, kad religija yra santykis su šventybe ir atsakomoji šventybės paveikto žmogaus veikla, turékime omenyje, kad šis santykis atsiranda ne vien tiesiogiai „kontaktuojant“ su akivaizdžiai be-sireiškiančia šventybe. Griaudžiant ir žaibuojant žmogus, siaubo apimtas, slepiasi, tačiau tai nėra kulto veiksmas ar religinis elgesys. Apie religinių elgesį galima kalbėti tada, kai audra jau seniai praėjusi, o žmogus deda auką žaibais ir perkūnija apsireiškusiai galiai. Jis aukoja ne „žaibui“, o Tajam, kuris yra „už žaibo“. Tačiau žaibas ar žaibo trenktas („pažymėtas“) medis yra nuoroda į nuolat pasislėpusią ir tik retkarčiais pasi-rodančią galią.

⁶ Mensching G. *Op. cit.*, S. 19.

Pasirodymo objektai išties gali būti visokie, jų gali būti daugiau ar mažiau, bet tai tik nuoroda į šventybę, o ne ji pati.

Šventybė religijotyrininkui niekada nepasirodo „pati savaime“. Pasak Menschingo, „šventybės tikrovė moksliniams tyrimui prieinama ne tiesiogiai, bet tik aplinkiniu keliu, per su šventybe susitikusį žmogų“⁷, t.y. apie šventybę mes kalbame per susitikimą su ja išgyvenusio žmogaus potyrių.

Grįžkime prie šio susitikimo objekto. Numoziniai išgyvenimai gali būti susiję su „galios“ potyriu (Friedrichas Heileris, van der Leeuwas, Menschingas būtent „galios“ išgyvenime aptinka numozinio potyrio centrą). „Nejprastos formos akmuo pažadina galios kaip numozinės, „visiškai kitokios“ tikrovės išgyvenimą, ir imama ieškoti kontakto su ja.“⁸ Ši numozinė galybė gali pasirodyti iš esmės visose žemiškųjų reiškiniu formose, tačiau, suprantama, tik konkretiuose akmenyse, medžiuose ir pan. Šie objektai tampa numozniškumo manifestacija, kadangi tai išgyventi pajėgiančiai sielai jie atveria šventybės dimensiją.

Taigi išgyvento susitikimo su šventybe tarpininkas yra žemiškosios tikrovės elementas, kuris vienam asmeniui gali būti paprasčiausias konkretus daiktas, o kitam - drauge nuoroda į nežemišką, numozinę tikrovę⁹.

Vadinasi, tam tikro daikto šventybiškumas nėra „objektyvus“. Šivos statulėlė katalikui yra meno kūrinys, o ją medituojančiam indusui ji gali būti kupina numozinių galių. Tačiau ir vienas, ir kitas pajėgūs numoziniams potyriams, tik jų išgyvenimo objektai skirtingi. Šventybės universalumas pasireiškia ne per daiktus, o per potyrius. Vis dėlto, nors šventybė „gyvena“ ne daikte, jos potyris gali sustiprėti kokio nors daikto akivaizdoje.

Žmogus gali ištrūkti iš profanybės erdvės. Sakysim, melsdamasis, medituodamas jis gyvena kitaip negu, pvz., valgydamas. Antra vertus, ritualinis kanibalizmas, maldos pašventintas valgis ar *communio* religijų istorijoje irgi yra šventybės išsiveržimo vietas. Net tokia Vakarų kultūroje „re-

ligiškai apliesta“ sritis kaip kvėpavimas Rytų meditacinėse technikose turi labai stiprų sakralinį krūvį. Eliades teiginys, kad visi žmogaus aplinkos daiktai iš principo gali tapti hierofanijomis, yra visiškai pagrįstas. Galime pridurti: ne tik daiktai, bet ir fiziologinės funkcijos, ir veiksmai.

Tačiau iš to matyti, kad žmogaus „ištakimo“ vieta yra profaninė erdvė (tegu mums „šiandien“ ir pasirodanti kaip *ex profaninė*, „kadaisė profaninė“). Net šventovė pastatytą iš „pradžioje“ visiškai profaniškų plytų arba akmens luitų. Nukryžiuotojo ar Budos statula kadaisė buvo „tiesiog“ medžio blukis, iš kurio buvo galima pagaminti medinę pieštą ir dar kelis šaukštus. Kada įvyksta tas stebuklingas pasikeitimasis, kai medžio kaladė tampa šventu krucifiksu ar koplytstulpiu? Tada, kai meistras nuleidžia kaltą? Ar kai jis nudažo šventojo figūrą? Ar kai ji pašventinama? O gal visa tai neturi reikšmės? Kad ir pašventintas, pvz., šv. Augustino paveikslas musulmonui nebus sakralus. Vienuoliui šis paveikslas turės reikšmę, tačiau kitokią negu abstrakčiai pamaldžiam filosofui. „Paprastam“ žmogui šv. Augustinas sako mažai ar beveik nieko - tai vienas iš daugelio šventujų, ir dažniausiai anoks asmuo jo koplyčią ar paveikslą ignoruos, nes yra daug artimesnių, geriau pažistamų šventujų. Šventojo statulėlė mu ziejuje - jau profaninis daiktas, tegul ir patalpintas „sakralinio meno“ skyriuje. I ją žvelgiama kitokiu žvilgsniu, negu prieš šimtą metų žvelgė tikintieji. Žvelgiama vertinant, o ne nuolankiai meldžiant. Bet sugrąžinta į kokią kaimo bažnytėlę ji vėl atgautų sakralinį krūvį.

Taigi žmogus gali ištrūkti iš profaninės erdvės, bet jis visada ištrūks, „startuodamas“ iš profanybės. Sakralinė erdvė kokiam „pašaliniam“ stebetojui gali pasirodyti profaninė, ir visada liks toks atskaitos taškas, iš kurio žvelgiant sakralus objektas leisis interpretuojamas kaip profaniškas. Galime tarti, jog tai rodo „žaismingą“ šventybės charakterį; antra vertus, tai liudija ir kitą: šventybė patiriamą per profanybę, profanybę ir „iš profanybės“. Eliade, šventybę nusa-

⁷ Ibid., S. 129.

⁸ Leeuw G. Op. cit., S. 131.

⁹ Ibid., S. 131.

kydamas kaip profanybės priešybę, darsyk parodo, jog šventybė, neturėdama su profanybe nieko bendra, įmanoma tik profanybės dėka: net pirmosios funkcinis nusakymas remiasi antrosios sąvoka.

KASDIENYBĖS VERPETAI

„Žmogus pažista šventybę, kadangi ši *manifestuodamas* pasirodo kaip kažkas visiškai skirtinga nuo profanybės.“¹⁰ Profaninė erdvė - kasdienė erdvė, žmogaus darbo, maitinimosi, kasdienių poreikių tenkinimo vieta. Tai kasdienybė, rutiniška, besikartojanti egzistencija: „Kasdienybės potyris yra tai, kas kiekvieną dieną atsitinka iš naujo“¹¹. Kasdienybė, pasak Bernhardo Casperio, yra laiko skleidimasis, kurį randame priešais save ir kuriame kaip laikiškos būtybės esame įtalpinti. Ji gali pasirodyti kaip nejveikiama ir neperžengiama tikrovė, kuri tėsiasi nuolat ir neturi jokių properšų. Judėjimas čia-tik horizontalus¹². Tai klampi, inertiška tikrovė, savotiškas švininis dangtis, kybąs virš milijonų sielų. Žmogus valgo, miega, eina į darbą: tai kasdienybė, kuri tėsiasi ir tėsiasi, ir atrodo, kad jai nebus pabaigos. Joje įmanoma pasislėpti: laikas slepia nuo amžinybės. Suprantama, „iki laiko“, bet jei pavyksta užsimerkti prieš „nekasdieniškus“ ženklus ir faktus (mirtį, katastrofas, karus, ligas), kasdienybė teikia savo ištiką užuobėgą ir „leidžia užmiršti baigtinumą“¹³.

Vis dėlto kasdienybės inertiskumas nėra be paslapties. Yra akmens inertiskumas ir besisukančio verpeto inercija. Kasdienybėje irgi yra įvairiųverpetų, savotiškų „spastų sieloms“, kuriuos spendžia tai, kas, atrodytų, yra jau už kasdienybės ribos.

Pvz., yra „mokslininko kasdienybė“: knygos, darbas laboratorijoje, begaliniai skaičiavimai ir pan. Tačiau visa tai daroma ne vien dėl abstraktaus pažinimo, bet ir atradimo vardan. Archimedas,

nuogas bėgdamas Sirakūzų gatvėmis, šaukė: „Eureka!“ - tai buvo nekasdieniška, tačiau iki tos akimirkos prabėgo daugybė „juodo“, nepastebimo darbo dienų. Mokslininko kasdienybės tikslas - nekasdieniška, nauja ižvalga. Tai, ką atradės, mokslininkas įveda į kasdienybę, tačiau pati atradimo akimirka yra stiprus ir sukrečiantis išveržimas iš kasdienybės, tegu ir trumpas.

Sportininko kasdienybė - kasdienėse treniruotėse liejamas prakaitas, nuolatinė prievara sau pačiam, alinantis darbas. Dar daugiau jis išsenka per varžyas, tačiau varžybos - jau ne kasdienis įvykis. Ne veltui varžybų pradžioje paprastai organizuojamos iškilmingos eisenos, ritualiniai komandų pristatymai ir pan. Svarbiausios varžybos tampa tikromis sporto šventėmis, kurios nemažiau iškilmingos už metų pradžios šventę senovės Babilone. Kasdieninis sportininkų triūsas vieną akimirką pasirodo savo kitokybe. Treniruotėse žmogus gali būti įveikęs tūkstančius kilometrų, tačiau tie keli šimtai metrų ar keli kilometrai šventės metu yra *kitokie*. Per treniruotes niekas nesijaudina, tačiau tie patys veiksmai varžbose atliekami visiškai kitaip nusiteikus: sportininkas turi įveikti psichologinį barjerą, išmokti savo sugebėjimus realizuoti nekasdieniškoje situacijoje; vadinas, kasdieniški, iprasti veiksmai kartais įgauna visišką kitokybę.

Tai matyt ir iš varžybų įžangos; visų varžybų kulminacija - Olimpinės žaidynės, atidaromas grandiozine manifestacija. Olimpinė ugnis dega viršuje (dievų Olimpo idėja), o čempionai pagerbiami kaip kadaise herojai ir pusdieviai. Nugalėtojų šlovinimas, sportininkų kultas primena kultūrinių didvyrių, pabuvuusių „viršuje“, „visiškoje kitokybėje“, kultą. Taip, čia jau artėjame prie stabmeldystės, bet tai ir įdomiausia. Pasirodo, mes jau išėjome į religinį, t. y. sakralinį lauką. Sportininko kasdienybės verpetas įsuka jį į tos pačios kasdienybės pagrindu patiriamą visišką kitokybę, kuri kasdienybėje atveria nekasdie-

¹⁰ Eliade M. *Das Heilige und das Profane: Vom Wesen des Religiösen*. - Hamburg, 1957.

¹¹ Casper B. *Alltagserfahrung und Glaubenserfahrung* // Theologisches Jahrbuch 1987. - Leipzig, 1987. - S. 13-21; S.

17.

¹² *Ibid.*, S. 14-15.

¹³ *Ibid.*, S. 17.

niškumą, o įprasti kasdieniai veiksmai tampa nekasdieniški.

Šie mokslininko ir sportininko pavyzdžiai ne vieninteliai. Kasdienybėje glūdi nuolatos augantys nekasdieniškumo kristalai. Akivaizdu, jog kasdienybė nėra tokia lėkšta ir beviltiška užmestiš, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Kasdienybė ir nekasdienišumas visiškai skirtingi, tačiau kasdienybė gali būti nekasdieniškumo brendimo vieta, savotiškos neįprastybės iščios. Kasdienybė yra nekasdieniškumo sąlyga.

Pasak Bernhardo Waldenfelso, kasdienybė - tai, kas įprasta, sutvaryta, artima. Priešingai kasdienybei, nekasdienišumas egzistuoja kaip tai, kas neįprasta, tolima, kas peržengia nusistovėjusių tvarką. Tačiau pats nekasdienišumas, nors ir „tolimas“, yra labai arti, nes arti yra neįprastumas, o jis - svarbus nekasdieniškumo požymis. Ties mums gerai pažistamo pasaulio riba tyko nežinoma ir nelaukta, tai, kas vienu metu traukia mus ir gąsdina¹⁴. Tai tas pats traukiantis ir bauginantis varžybų potyris, tai tas pats mokslinio eksperimento jaudulys.

Kasdienybė yra vieta, iš kurios atsakoma į ne-nuspėjamus nekasdieniškumo iššūkius. Waldenfelsas, kalbėdamas apie žmogaus padėtį tarp šių dviejų egzistencijos sluoksnių, teigia: „Žmogus kaip „nefiksuotas“ gyvūnas egzistuoja ne vien kasdienybės tvarkoje, o tarsi ant slenkščio tarp įprastumo ir neįprastumo, kurie santykiauja kaip pirmasis ir antrasis planas, kaip išorinė ir atvirkščioji pusės“¹⁵. Tad ir „pilnas“ žmogus būtų tarsi dviveidis Janusas, kuriam iš kasdienybės bei įprastybės atsiveria nekasdienišumas ir neįprastumas, ir nieko nuostabaus, kad Waldenfelsas taria, jog „kasdienybė egzistuoja kaip prasmės formavimo, taisyklių atradimo vieta“¹⁶. Tai filosofo požiūris.

Teologinis Casperio žvilgsnis kasdienybėje irgi įžvelgia gelminį matmenį. Negalima užmiršti Vidoramžių teologų įžvalgų, jog kasdienybės pagrindas - *creatio continua*, nuolatinė esiniją pa-

laikančio Dievo kūrimo tąsa (plg. garsiaja frazė: „Jei Dievas akimirką nukreiptų žvilgsnį nuo mano rankos, rašančios šias eilutes, ji tuoju pat subyrėtų į dulkes“). Tai nesuteikia kasdienybei savarankiško ontologinio statuso; mes patys turime ieškoti pagrindo ir, pasak Casperio, „juo greičiau jį atrasime, juo labiau mūsų kasdienybės patirtyje pagerbsime „visiškos kitokybės“ potyri; juo labiau nevengsime mūsų pačių baigtinumo, negarantuotos egzistencijos ir iššūkio potyrių, juo labiau šiuos plyšius bei tiltus įtaisysime į mūsų kasdienybės potyri“¹⁷. Čia įžiūrima kasdienybėje slypinti jos diskretiškumo potencija: švininiame kasdienybės monolite yra įtrūkių ar bent nužymėtos jų vietas; atsakymas į nuolatinį visiškos kitokybės iššūkį ir šaukimą gali įvykti tam tikrose kasdienybės „tektoninių lūžių“ vietose.

Vadinasi, tam tikri kasdienybės verpetai gali įsuktį į iš jų pačių išaugančius nekasdieniškumo potyrius. Kita vertus, kasdienybė nuolatos provokuoja nekasdienišumas, neįprastos situacijos. Dažnai tai tų pačių kasdienybės verpetų rezultatai. Casperio pabrėžtos „ribinės“ ir „įtrūkio“ situacijos užsimezga kasdienybėje.

Todėl nekasdienišumas nebūtinai genetiškai skirtinges nuo kasdienybės. Kasdienybė yra nekasdieniškumo brendimo ir patyrimo vieta. Suprantama, yra ar bent gali būti ir „iš išorės“ įsiveržusių nekasdieniškumo potyrių. Tarkime, nelabai aišku, ką turėtų reikšti įvairios „traukiančios ir bauginančios“ vaiduoklių istorijos. Absoliučiai nekasdieniški yra kai kurie religiniai potyriai. Niekas negali būti tikras, kad nekasdienišumas po akimirkos nepasibels į jo duris. „Žmogus futliare“ yra nekasdieniškumo galimybės išsigandęs žmogus. Tačiau ir jis miršta. Ateistai ir indiferentai vis vien bijo vaiduoklių, juodų kačių, mirties. Nesvarbu, ar vaiduoklis bus tik šešelių žaismas, ar „tikra šmékla“, rezultatas bus tas pats - patirtas neįprastumo išgyvenimas. Nesvarbu, ar nekasdienišumas yra „nuleidžiamas“, ar formuojasi kasdienybės verpetuose. Mes negalime žinoti,

¹⁴ Waldenfels B. *Alltag als Schmelztiegel der Rationalität // Der Stachel des Fremden*. - Frankfurt a. M., 1990. - S. 189-203; S. 190-192.

¹⁵ Ibid., S. 193.

¹⁶ Ibid., S. 199.

¹⁷ Casper B. *Op. cit.*, S. 18.

kiek yra nekasdieniškumo atmainų. Diferencijavimas ir klasifikavimas - kasdienybės lemtis; nekasdienišumas nesileidžia skaičiuojamas, jis „tik“ patiriamas.

Galėtume paklausti, ar kasdienybė iš tiesų yra ta pati profanybė ir ar nekasdienišumas gali būti siejamas su šventybe. Tačiau į antrają šio klausimo dalį atsakyti neįmanoma. Šventybės savo definicijos neturi. Apibrėžta, „pagauta“, „apčiuopta“ šventybė - jau ne šventybė. Už nekasdieniškumo, neįprastybės gali slypėti šventybė, tačiau nebūtinai.

Visa mūsų šneka rodo, kad kasdienybėje patiriamas nekasdienišumas, o profanybėje - šventybė. Tai ne kažin kokia naujiena, bet norėjau pasakyti būtent tai. Ir dar vienas dalykas: šventybė ne tik patiriamas profanybėje, bet nėra kitos vietas, kurioje ją būtų galima patirti. Nors šventybė viškai skirtinga nuo profanybės, ji išauga, apsireiškia ir dingsta joje.

ŠVENTYBĖS ELEGANCIJA

Taigi už neįprastybės, už nekasdieniškos situacijos gali slypėti šventybė. Lygiai taip pat jos gali ir nebūti. Žmogus kaip *homo religiosus* savo profaninį elgesį „instinktyviai“ gali modeliuoti pagal numinozinius reiškinius, ir ne visada bus aišku, ar regime iš tiesų numinozinį reiškinį, ar analogiją numinoziškumui.

Koks nors konkretus objektas yra šventybės apraiška vienam žmogui, tačiau kitam asmeniui jis yra „tiesiog daiktas“. „Nesuinteresuotas“ stebėtojas, žvelgdamas iš šalies į šią dviejų žmonių reakciją, tegalės konstatuoti, kad vienam jų šis objektas „šventybiškas“, kitam - ne. Taip „nesuinteresuotai“ mėgina elgtis religijotyra, kuri gali tik konstatuoti, kad šiai konkretiai religijai šis konkretus objektas yra šventybiškas.

Bet ir tokia konstatacija nėra galutinė. Religijoje yra „gelminių srovių“, vidinio religinio pliuralizmo reiškinii, asmeninių religingumo niuansų. Dviems vienos ir tos pačios religijos išpažinėjams ta pati konkrečios religijos sakralybė gali sukelti numinozinius išgyvenimus, bet gali ir nesukelti. Visiškai pamaldų ir ortodoksalų katali-

ką gali sukrėsti šventojo relikvijos reginys, jis gali, pvz., išgyti ar patirti kažką ypatingą; tačiau jo kaimynas, taipgi uolus katalikas, kad ir kaip stengtusi „kažką“ patirti, matys tik drobės skiautę ar kaulą, arba patirs emocinį išgyvenimą, o ne numinozinį. Šventajam Pranciškui numinozinį išgyvenimą galėjo sukelti Saulė ar paukšteliai, tačiau jei tokį „numinoziškumą“ pamégintume išgyventi mes, taptume apsimetėliais arba stabmeldžiai. Tokie dalykai duoti ne kiekvienam, t. y. jei katalikas šv. Pranciškus absolūciai autentišką numinozinį potyrį gali patirti išgyvendamas, pvz. Saulės šventybiškumą, tai dar nereiškia, kad katalikybei Saulė yra šventybiškas objektas.

Juolab negalime ieškoti „šventybiškų konstantų“ religijų istorijoje. Tą pačią Saulę kaip šventybę išgyveno Echnatonas, mitraistai, hinduistai. Tačiau labai rizikuotume, teigdami, jog Saulė kažkaip „objektyviai šventybiška“.

Nėra objekto, per kurį šventybė negalėtų pasireikšti, bet nėra ir objekto, per kurį ji reiškiasi nuolat ar „būtinai“. Šventybė pasi-rodydama sudaro sąlygas reaguoti į jos išžengimą, tačiau vos į ją sureaguojama, jos jau nebéra. Atsakas į šventybę yra riksmas į tuštmą.

Šventybė užgriūva, tačiau nesistengia priversti. Ji iš-žengia, tačiau vos paméginame išeiti priešais ją, jos jau nebéra. Religija ir yra šuolis į nežinią, į absolютų vakuumą. Galbūt tai jau yra dialogas su šventybe, nes ir ji, pasi-rodydama profanybėje, išžengia į tuštmą, iš kurios jai toli gražu ne visada atsakoma.

Šventybė pasirodo nesirodydama, atskleidžia pasislėpdama. Ji drovi ir iššaukianti. Ji pasirodo medžiagoje, objektuose, bet nėra né vieno objekto, apie kurį galėtume pasakyti: „Čia slypi šventybė“, „per šį daiktą ji reiškiasi“. Negalime pasakyti, kad per kokį daiktą ji reiškési kadaise. Tuo niekada negalime būti tikri: galbūt kas nors kadaise to daikto akivaizdoje išgyveno numinozinį potyrį. Tačiau, galimas dalykas, neišgyveno niekas. Galiausiai ir numinozinis potyris yra retrospektivu savoka: šventybės išgyvenimo akimirka nėra reflektuoojama. Šventybė užgriūva, o ne plaikstosi prieš akis kaip šiaurės pašvaistė. Ar galime reflektuoti tą akimirką, kai į mus, baisiai grumėda-

ma, trenkia perkūnija? Refleksija atsiras tik jau šiam potyriui pasibaigus, t. y. ji išgyvensime tik atmintyje. Tačiau apskritai žmogus negali manyti, kad jis išgyveno šventybę: šventybės néra nei objektuose, nei potyriuose, geriausiu atveju jos galime ieškoti tik atsiminime apie potyrį, bet atsiminimas yra racionalizuotas arba emociskai nuspalvintas ir dažniausiai bus šventybės schematizacija, etinė („šventumas“) arba estetinė („grožis“). O nei šventumas, nei grožis néra šventybė, vadinasi, apie jokį šventybinį išgyvenimą negali būti né kalbos. Šventybinį išgyvenimą patyrusio žmogaus néra ir negali būti, nes objektai ir potyriai negali būti šventybiški. Vis dėlto tokią žmonių yra ar bent jau gali būti, arba mes žinome, kad jų buvo. O gal ir nebuvo.

Suprantama, galima paklausti, ar yra pati šventybė. Atsakymas akivaizdus - jos néra. Jos tiesiog negali būti: ji negali būti daiktose, jos negalima aptikti tiesioginiai potyriais. Vis dėlto ji reiškiasi per daiktus ir potyrius (numinoziniai išgyvenimai). Taigi, atrodytų, ji yra. Nors tuo negalima būti tikram: jos niekur negalima aptikti. Vis dėlto ji rodo-si mums, tarsi būtų. Ir net jei mes žinome, kad jos néra, šokame paskui ją į tuštumą, ten, kur nieko néra. Šventybė koketiška: ji vilioja, bet paskutinę akimirką atsitraukia. Tuštumoje

jos néra, nes šventybė rymo ne tuštumoje. Mes šokame į bedugnę. Bet jeigu šokame paskui šventybę - net atsi-traukusią, pasi-rodžiusią, pasivaidenusią, - neįkrisime tuštumon.

Ji tiesiog nori mus suvilioti. Ji tiesiog mus myli. Ji negali mūsų apkabinti: jos meilė mus sudegintų. Ji nori, kad eitume paskui ją - pasi-rodo akimirką ir dingsta. Niekada negalime būti tikri, kad ji pasirodė, kad pasirodė būtent ji. Tačiau jos pasirodymo rezultatas - tuštuma ir amžinas „galbūt“. Jos pasitraukimas néra koks žiaurus koketavimas. Jos pasitraukimas ir šiuo pasi-traukimu atverta tuštuma liudija, kad ji laukia mūsų. Ji atveria distanciją, kurią turime įveikti. Ji tampa mūsų vedliu. Ji pasitraukia mums ir dėl mūsų. Jeigu ji pasitraukia, vadinasi, ji jau eina pirma mūsų. Ji veda mus.

Tačiau ji niekada nenori *nusivesti*. Ji visada palieka galimybę tarti: „Tai ne ji.“ - „Tai dar ne ji.“ - „Tai jau ne ji.“ Ir lemiama galimybę: „Jos néra.“ - „Jos negali būti.“ Juolab, kad neapčiuopsime akimirkos, kada „ji yra“, kada „ji čia“. Tam tikra prasme jos iš tiesų néra. Jos niekada néra. Nei profanybėje, nei šventume. Nei daiktose, nei potyriuose. Jos niekur néra. Jos negali būti.

Ji tiesiog elegantiška.

ANT VIEŠPATIES SVARSTYKLIŲ

LEONARDAS ANDRIEKUS

VIEŠPATIES RANKOS

Jau dangus ant alyvmedžių švinta -
Dievo žvilgsnis prikels ir mane. -
Nebegrįš, nebegrįš su žibintais
Kristaus rankų surišti minia!

Mano Viešpaties rankos jau laisvos
Ir iškeltos iki debesų.
Jo mirtis miniai buvo tik žaislas -
Žaislas kryžiaus baisus.

O dabar žiūri ji lyg apstulbus
Į galybę mirties ir kančios,
Kai alyvmedžiuos paukščiai sučiulbo,
Bėga judai tų rankų bučiuot,

Kurios laimino žmones bei žvėris
Ir visas nuodėmingas minias,
Žemę, dangų iš nieko sutvėrė
Ir giedoti iškélé mane.

Šitas rytmetis dar toks ankstyvas -
Békim Viešpaties rankų bučiuot.
Tuoj aušra atsivers ant alyvu,
Ant mirties, ant kančios...

ŠV. VERONIKAI

Išsaugok, moteriške,
Tą meno kūrinj.
Jame švenčiausio Veido bruožai ryškūs -
Tiek išganingo turinio!

Be genijaus pagalbos
Pats Kristus atsispaudė,

Ir jau erškėčiai, kraujas, žaizdos kalba -
Ne drobės skiautė.

Bet šitą meno lobį
Norės pavogti fariziejai:
Sutrypti kojom tavo austą drobę -
Atkeršyt, kad myléjai...

Laikyk, laikyk kraitinėj skrynioj
Tą savo Viešpaties portretą,
Kol išskirstys iš Piloto kiemo minios -
Sugrįš ramybės metas;

Kol mes sušuksim: „Rodyk Kristų“,
Iš savo nuodėmių atbude,
Aplaitę ašaromis šventvagystę -
Mes, budeliai ir judai.

SŪNAUS PAKLYDĖLIO PALAPINĖJE

Nesistebék, sūnau paklydėli,
Kad įžengiau nepakviestas
Į šią gėdingą palapinę. -
Juk tu žinai,
Kaip tavo tévo ašaros
Mane graudina.

Kasdien regiu jí sedinti
Glicinijų pavėsyje,
Akis į tolamą įsmeigusį. -
Tu dar per jaunas tebesi
Ir nejauti, kokia kančia
Gyventi ilgesiu.

Neatéjau aš čia
Nei gert, nei valgyti,

Nei tam siame kampely snaust.
Man nuolat skamba ausyse
Senelio tévo šauksmas:
Sugr̄žk, sūnau,
Sugr̄žk, sūnau!

Esu regėjės daug
Aistroj sudegusių širdžių -
Net rankom pelenus jų žarstęs;
Esu budėjės pats
Vienatvéje, lyg šermeninéje,
Prie savo laimés karsto.

Bet niekad nejutau
Dar tokio graudulio,
Kaip žengdamas į tavo palapinę,
Tai ir nepilk,
Sūnau paklydéli,
Į mano taurę vyno.

PER AŠAROTĄ STIKLĄ

Gyvenimas vél ašarom lyja,
Lašais minutės krinta. -
Ruduo atklydo kalvomis
Manęs raminti.

Toks atgaivus sravéjimas
Ir sieloj, ir už lango,
Lyg būtų žmogui atsivérusios
Visų malonių angos.

Dabar matau gyvenimą
Per ašaroto lango stiklą. -
Svyruoja nuodémés ir atgailos
Ant Viešpaties svarstyklių...

MUSULMONAI NEOFITAI BUVUSIOS LDK XIX a. VISUOMENĖJE

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

Lietuvos totorių krikščionėjimas siekia anksstyviosios feodalinės valstybės laikus ir neatsiejamas nuo ateiviu tapsmo svetimos, bet turinčios virsti savo visuomenės pilietinėje struktūroje. Islamo išsižadėjusios giminės žinomas iš XIV a. Chrestomatinis pavyzdys - kunigaikšciai Glinskiai, kildinami iš Mamajaus sūnaus Mansūro Kijato, kuris patyrė pralaimėjimą Kulikovo lauke ir prie Kalkos upės. Jis emigravo į LDK ir leno teise gavo valdyti plačias žemes. Chano palikuonių krikštą buvo kilmingos Aukso Ordos aristokratijos mėginimas susitaikyti su pasikeitusia politine konjunktūra ir emigracijoje išlaikyti aukštą vietą visuomenės hierarchijoje.

Kiti istoriografijoje aprašyti totorių giminės krikšto atvejai XVI-XVII a. rodė dalies LDK apsigyvenusios bendruomenės narių siekimą susitaipinti su vėlesnių tradicijomis ir gyvavimo sąlygomis.¹ Šio laikotarpio istorijos šaltiniai nemini nė vieno prievertinio musulmonų atverčimo faktą. Pavieniai asmenys ir giminės krikštijosi savo noru ir laisva valia, nors toksys poelgis kartais sukeldavo bendruomenės narių ir vėlesnių gyventojų nepastatenkinimą.

Po Dviejų Tautų Respublikos padalijimų Lietuvos totorių bendruomenė į XIX a. įžengė nepakeitusi konfesinės priklausomybės. Svarstant Lietuvos gubernijose gyvenančių totorių luominės ir teisinės padėties klausimą XIX a. antrame ir

trečiam dešimtmetyje, vėlesni administracijos atliko totorių giminės patikrinimą. Pavytetų maršalkoms buvo pavesta surinkti išsamius duomenis apie totorių turtinę padėtį, verslus bei užsiėmimus, taip pat informuoti gubernijų valdybas, kas iš jų priėmė krikščionybę. Veik visi Balstogės vaivadijos, Gardino, Minsko ir Vilniaus gubernijų totoriai pareiškė, kad „niekas iš jų giminės neperėjo į krikščionybę“ ir visi išpažista musulmonų tikėjimą. Tik Kauno pavieto, Punios parapijos Caruniškių palivarko savininkas Dovydas Šumskis pranešė, kad jo sūnus Mykolas 1823 m. krikštijosi, bet nenurodė, kurią konfesiją pasirinko. Trakų pavieto Aukšiadvario parapijos gyventojas Andrius Pranciškus Poludovičius Azulevičius, ketinės irodinėti bajorystę totorių kilmės pagrindu, paminėjo, kad jo giminė krikštijosi XVIII a. viduryje². Apskritai Lietuvos totorių konfesinė bendruomenė liko palyginti uždara struktūra ir išlaikė religinių tradicijų stabilumą per visą XIX a.

Vis dėlto krikščionybės idėjos pamažu skverbėsi į Lietuvos kitatikių pasaulį, keitė požiūrį į aplinką, veikė maštymą ir individualią savimonę.

Vis plačiau pasireiškiantis musulmonų atsvertimas nebuvo oficialiosios carizmo nuostatos padarinys. Jiems netaikytos propagandinės, ideologinės, politinės prievertos priemonės, būdingos Lietuvos gubernijų katalikų, taip pat Rusijos imperijos musulmonų stačiatikinimui. Aukščiau-

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ (g. 1950) - istorikė, Lietuvos istorijos instituto kultūros istorijos skyriaus vyresnioji mokslinė bendradarbiė. 1972 m. baigė Vilniaus universitetą, istorijos daktarė (1980). Pagrindinė mokslinių tyrinėjimų sritis - Lietuvos totorių istorija. Paskelbė mokslinių straipsnių Lietuvos, Rusijos, Baltarusijos spaudoje, skaitė pranešimus mokslinėse konferencijose.

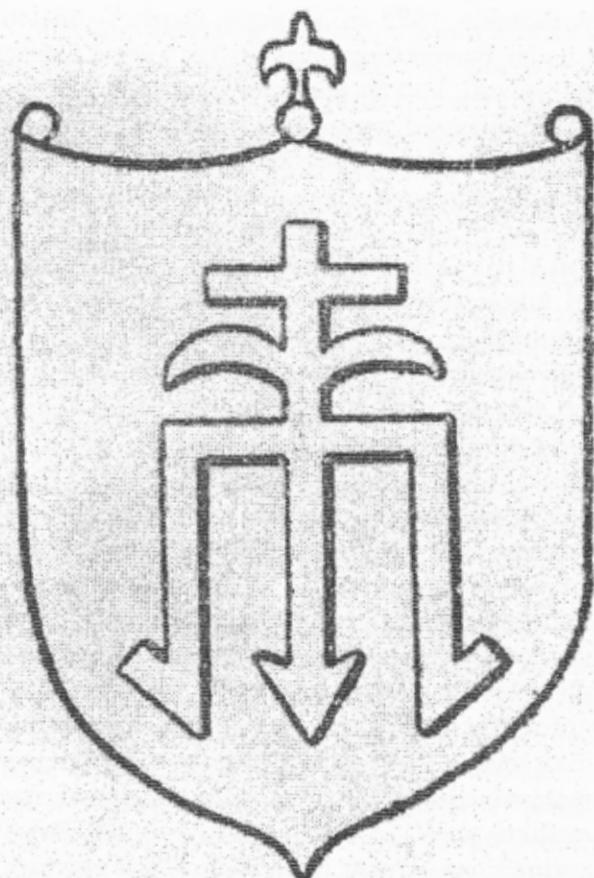
¹ Borawski P., Sienkiewicz W. *Chrystianizacja Tatarów w Wielkim Księstwie Litewskim // Odrodzenie i reformacja w Polsce*. XXXIV. 1989. S. 87-113.

² Дело о представлении сведений о количестве земель, находящихся во владении лиц татарского происхождения. // Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau - LVIA). F. 391. Ap. I. B. 1772. L. 6, 16.

siosios valdžios ir vietas administracijos rodomas palankumas Lietuvos totoriams palietė ir religijos sferą. Palyginti su lenkų, lietuvių, baltarusių kilmės gyventojais, jie veik nepatyrė religinės diskriminacijos net tais atvejais, kai rinkosi ne stačiatikybę, o valdžios netoleruojamas religines pažiūras.

Trumpą ir nelabai patikimą užuominą, kad po padalijimų caro valdžia kėsinosi į Lietuvos musulmonų konfesijos laisves, aptinkame 1804 m. Podolės Kameneco karų gubernatoriaus P. Eseno kreipimesi į Lietuvos administraciją. Jis pageidavo išsamios informacijos apie „Lipkos totorius“ iš Lezkės (?) vietovės, pareiškusius norą emigruoti į Otomanų imperijai prilausantį Chotiną. Toks Jusufas Bejus ir keturiadesimt trys totoriai savo apsisprendimą motyvavo Rusijos monarcho palielimumi visiems valstybės musulmonams vykti pas Bucharos muftį tikybos egzamino laikyti. Esą, Lietuvos imamai sėl didelių atstumų atsisakė tai daryti, todėl caras įsakės uždaryti visas mečetes, o vaikus auklėti krikščionių tikyboje. Siekdami išvengti primetamų pažiūrų, Lietuvos totoriai pasirinkę emigraciją³. Tai buvo pusiau prasimanymas, melas vardan siekiamo tikslo. Žinoma, kad dar 1803 m. Lietuvos totoriai atsisakė paklusti Orenburgo mafčiuui, apeliuodami į ankstesnes teises ir privilegijas, kuriomis naudojosi buvusioje valstybėje. Naujoji valdžia vietas musulmonams leido tvarkytis savarankiškai ir tik 1831 m. formaliai pajungė juos Simferopolio mafčiuui ir Taurijos dvasinei valdybai⁴.

Ne brutalus spaudimas, bet XIX a. moderniosios visuomenės formavimosi tendencijos, laipsniškas etninio ir luominio jos narių atsiribojimo nykimas, individualios pasaulėžiūros priešpriesinimas kolektyvinei savimonei iš léto ardė tradicinius bendruomenės santiukius. Krikščionybė apėmė negausios bendruomenės individus, tačiau negriovė jos konfesijos egzistavimo pamatų.

Hlińskių giminės herbas. Reprodukcja iš Stanisława Dziadulewicza "Herbarz rodzin tatarskich w Polsce" (Wilno, 1929. - P. 401)

Pavieniai totorių krikšto atvejai šaltiniuose fiksuojami visą XIX a., tačiau itin platų mastą šis reiškinys įgauna XIX a. aštuntame dešimtmetyje - XX a. pradžioje.

Sporadinis musulmonų atsivertimas nerodo bendrų pasaulėžiūros kaitos tendencijų, tačiau leidžia kalbėti apie XIX a. visuomenės religinio gyvenimo pobūdį. Šiuo požiūriu įdomus Gardino gubernijos Luno miestelio totoriaus Kazimiero

³ Дело о отношении Каменец Подольского военного губернатора Эссена с приложением отношения к нему Российского в Константинополе посланника Итальянского о вышедших и намеревающихся выйти Липковских татарах во владения Порты Оттоманской // LVIA. F. 378. Bs 1804. B. 74. L. 4.

⁴ Дело о высочайшем повелении оставить Литовских татар каstralально духовенства их на прежнем основании // LVIA. F. 378. Bs. 1803. B. 451. L. 1-2; Дело о разрешении и запрещении открытия и постройки мечетей [...] // Rusijos valstybinis istorijos archyvas Sankt Peterburge (toliau - RVIA). F. 821. Ap. 8. B. 686. L. 102.

Jakubovskio 1822 m. skundas Gardino miesto policijai. Pasipiktinęs tévas ir vyras kaltino bajorą Čechnovskį, kad šis įkalbėjęs jo žmoną Aresliavonvą išsižadéti musulmonų tatybos. Kartu su mažamečiu sūnumi Mustafa ji atvykusi į Gardino žemutinį teismą, kuris pasiunté ją į Brigičių vienuolyną. Prašytojas reikalavo grąžinti sūnų, nelaistijo pakrikštyti. Vienuolyno vyresnybė atsakė, kad minėtoji totoré atvyko viena, bet netrukus vienuolyną paliko⁵. Matyt, nesantaika šeimoje verté nelaimingą moterį ieškoti būdą ištirūkti iš vyro priespaudos. Ji pasirinko patikimą kelią - konfesijos pakeitimą, nes įstatymas draudé musulmonui turėti žmoną krikšcionę.

Panašūs buitiniai motyvai verté krikštytis Lydos miesto gyventoją totorę Felicijaną Aleksandrovičą. Dvidešimtmetę moterį 1823 m. pagal stačiatikių apeigas Anos Antonovnos vardu pakrikštyjo Vilniaus Sv. Dvasios vienuolyno archimandritas Joilis. Neofitė tuoju paliko vyrą Abraomą Aleksandravičių ir persikélé į krikšto tévo Lydos ribininkų teismo regento A. Jočo namus. Jos poelgis sukélė audringą šeimos ir aplinkinių reakciją. Konfliktą sprendé Lydos pilies teismas. Bylos nagrinėjimas parodė, kad musulmonės atsivertimą lémé nepalankūs santykiai šeimoje. Tad nėra pagrindo visuomeniniu ar psichologiniu lygmeniu kalbėti apie konfesijos išsižadėjimą.

Gindamas nuo buvusio vyro ir jo giminaičio pretenzijų, neofitė teismui įteikė skundą. Jame rašė, kad persekiotojai, pasitelkė Lietuvos pėstininkų pulko eilinius kareivius, apsupo krikštatévio namą, durtuvaus daužę duris, mirtinai išgąsdino Jočo mažametę dukterį, kuri dėl šios priežasties mirė, kad užpuolikai grasino pasodinsią ją į kalėjimą, o Eišiškių kahalo žydas Leiba užgauliais žodžiais tyčiojėsis iš josios krikšto.

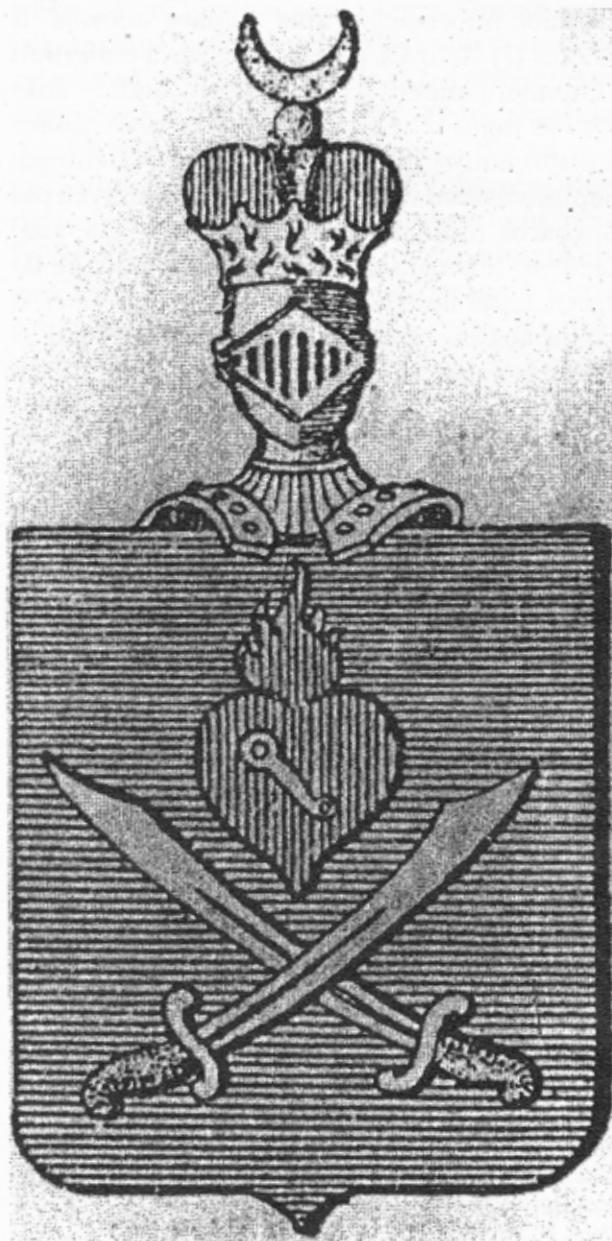
Teisme paaiškėjo, kad Anos Antonovnos ir jos

⁵ Дело о запрещении татарином Якубовским Казимером своему сыну Мустафе принять христианскую веру // Baltarusijos centrinis valstybinis istorijos archyvas Gardine (toliau BCVIA). F. I. Ap. I. B. 3046. L. I, 3.

⁶ По отношению настоятеля Виленского Св. Духова 2 класса монастыря Архимандрита Иоия о принявшей веру грекороссийского исповедания татарке Александровичевой, названной при крещении Анною Ионовною // LVIA. F. 378. Bs 1824. B. 162. 1. 1-27.

krikštatévio skundas nepagrūstas. Reikalo esmę sudarė prašytojos ketinimas atsiimti iš buvusio vyro savo kraicio dalį, todėl įvykių interpretacija turėjusi būti atsakovams nepalanki. Taigi šiuo atveju atsivertimo faktas buvo tik pretekstas spręsti šeimyninį konfliktą⁶. Kitas dalykas, kad kitatikės

Tuhan-Baranowski giminės herbas. Reprodukcija iš Stanisława Dziadulewicz "Herbarz rodzin tatarskich w Polsce" (Wilno, 1929. - P.4)

krikštu pasinaudota visuomenės religinės netolerancijos įrodymui. Byla prasidėjo stačiatikių vienuolyno archimandrito skundu generalgubernatoriui A. Rimskiu-Korsakovui, kuriame prašoma apginti nuo persekiojimų „stačiatikių Bažnyčios vaikus“.

I akis krinta tai, kad abiem paminėtais atvejais neofitų kelią pasirinko moterys, kurioms teko pasikliauti patarėjų arba globėjų parama. Savarančiškas atsivertimas būtų vertinamas kaip iššukis visuomenei.

Moterų kitatikių globos, neprievartinio įtraukimo į krikščionybės orbitą reiškinys taip pat pa- stebimas katalikų Bažnyčios veikloje. Neteko aptiki šaltinių, kurie leistų išsamiai nušvesti šį klau- simą, tačiau viena kita detalė akivaizdžiai byloja apie Bažnyčios misionieriškas pastangas. Kai po 1863 m. sukilimo Vakarų gubernijoje imta likvi- duoti katalikų vienuolynus, norėdama apsisaugoti nuo gresiančio pavojaus, Vilniaus marijavičių vienuolyno vyresnioji Sofija Rotkevič atkreipė karo gubernatoriaus M. Muravjovo dėmesį į savo kongregacijos veiklos pobūdį. Ji priminė, kad dar 1738 m. Švč. Mergelės Marijos draugijos steigėjas kunigas Steponas Turčinavičius Vilniaus Rūdninkų priemiestyje įkūrė vienuolyną, kurio svarbiausia paskirtis buvo kitatikes moteris mokyti Romos katalikų tikėjimo *. Vyskupijos vyresnybės leidimu vienuolės ruošė krikšto apeigoms „žydes, musulmones ir karaimes [...] be jokio skaičiaus apribojimo“. Jaunesnio amžiaus merginos čia mokėsi skaityti ir rašyti, atlikti moteriškus darbus. Vyresnio amžiaus kitatikės sėmėsi doro gyvenimo išminties, šeimininkavimo meno. Pakrikštymoms kitatikėms vienuolės sukraudavo kraitį, vienoms padėdavo ištekėti, kitoms - susirasti tarnybą⁷. Galima daryti prielaidą, kad tai buvo žemesnių luomų moterys. Sunku pasakyti, kiek tokų neofi- cių išėjo iš vienuolyno sienų XIX a., tačiau jų egzistavimo faktas nekelia abejonių.

Rusijos imperijoje kitatikių teises ir konfesijų veikimo tvarką reguliavo įstatymai. Nors vyraujančia religija buvo paskelbta stačiatikybė, įsta- tymas garantavo tatybos laisvę visiems krikščionims, žydams ir musulmonams. Tačiau tik valstybinei Bažnyčiai buvo leista laisvai ir nevaržomai agituoti kitų religijų sekėjus, mokyti stačiatikių tikėjimo tiesų. Niekas neturėjo teisės trukdyti apsisprendusiam prisidėti prie valstybinės religijos išpažinėjų. Visų kitų konfesijų dvasininkams ir pasauliečiams buvo griežtai uždrausta bet kokia veikla, susijusi su kitatikių religiniais įsitikinimais. Perėjimas iš vienos konfesijos į kitą, jei tai nelietė stačiatikybės, buvo įmanomas tik aukščiausiosios valdžios leidimu, pateikus asmeninį prašymą. Bet kokia pasirinktosios konfesijos dvasininkų agita- cija buvo laikoma įstatymo pažeidimu. Žybai, musulmonai ir pagony, pasirinkę kurią nors krikščionišką tatybą, privalejo pateikti prašymus per atitinkamos konfesijos dvasininkus ir taip pat laukti aukščiausios valdžios leidimo. Atsivertimo teisę ribojo tik atvejai, numatyti „Nusikaltimų prevencijos ir užkardymo nuostatuose“ (*Устав о предупреждении и пресечении преступлений*). Atskiros taisyklės reglamentavo skirtingų konfe- sių krikščionių, taip pat krikščionių ir nekrikščio- nių santuokos sąlygas⁸.

Istorikas Rimantas Vébra, tyrinėjęs Lietuvos visuomenės raidą XIX a. antroje pusėje, rašo, kad Lietuvoje buvo „kitatikiams uždrausta pereiti į katalikybę. Gyventojams suvaržytos religinių apeigų, ceremonijų atlikimo teisės, religinės propa- gandos laisvės, mišri santuoka galėjo būti užre- gistruota tik stačiatikių cerkvėje. Žmogus negalėjo laisvai pasirinkti religijos, arba atsisakyti stačia- tikybės, kritikuoti ją⁹. Apskritai šis teiginys tei- singai atspindi caro valdžios pastangas stačiatikinti pavergtu krašto visuomenę, nepaisant oficialiai paskelbtos religinės tolerancijos. Tačiau neofitų atsradimas ir augantis jų skaičius rodo, kad XIX

* Jan Kurczewski rašo (*Biskupstwo Wilenskie*. - Wilno, 1912. P. 358), kad Marijavičių vienuolyną prie Vilniaus šv. Stepono bažnyčios Turčinavičius įsteigė 1746 m.

⁷ *Об упразднении заштатных женских монастырей Бернардинок заречных, Бернардинок Св. Михальских и Марьявиток в г. Вильна // LVIA. F. 378. Bs. 1864. B. 1480.*

L. 32-33.

⁸ *Свод законов Российской империи. Т. XI. Ч. 1-2. Уставы духовных дел иностранных исповеданий*. - СПб., 1857. C. 5-6.

⁹ Vébra R. *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje*. - V., 1990. P. 49.

a. visuomenėje vyko kur kas sudétingesni procesai, kurių valdantieji sluoksniai neįstengė reguliuoti. Dvasinėje ir ideologinėje visuomenės gyvenimo sferoje jiems teko daryti kompromisus. Tai rodo savaip iškalbingas negausaus musulmonų neofitų sluoksnio tapsmas Vakarų gubernijose.

Kaip minėta, XIX a. pabaigoje ēmė rastis vis daugiau norinčių pereiti į kitą tikybą musulmonų. Konfesijos pasirinkimo motyvai įvairavo, tačiau juose galima ižvelgti bendrą tendenciją. Apsisprendimą salygojo vyraujančios aplinkos įtaka ir individualios vertybinių nuostatos. Tarp dažniausiai pasitaikančių tikybos pakeitimo veiksnių išskirtinas santuokos sudarymas su krikščionių Bažnyčiai priklausančiais asmenimis, įstatymo nustatyti apribojimai.

Išlikę istorijos šaltiniai (Valdančiojo Senato kitatikių reikalų departamento dokumentai, liečią Lietuvos musulmonus neofitus) užfiksavo įdomius reiškinius. Vienas jų, prieštaraujantis istoriografijoje įsigalėjusiai nuomonei, yra laisvas religijos pasirinkimas. Negana to, Lietuvos totorių atsivertimas dažniau susijęs su evangelikų liuteronų ir katalikų Bažnyčia, negu su stačiatikių. Kuo tai paaiškinti Vakarų gubernijų gyventojų visuotinio stačiatikinimo fone? Gajomis vienos gyventojų religinėmis tradicijomis, pasaulėžiūros formavimosi sąlygomis, kitais veiksniiais?

Néra ko kalbėti apie kliūtis, daromas atsiveriantiems Vakarų gubernijų musulmonams. Antai 1879 m. Sankt Peterburgo Evangelikų liuteronų konsistoriją pasiekė Podolés gubernijos pastoriaus Baumano prašymas leisti krikštyti 47 atsarginio pėstininkų bataljono paporučikų Josifą Bazarevičių, kuris buvo auklėjamas Rusijos valdiškoje mokykloje, gyveno tarp krikščionių ir pageidavo pereiti į protestantų tikybą. Įteiktame prašyme caras savo ranka įraše vieną pastabą: „Kodėl ne stačiatikybė?“ Prisimintinas analogiskas atvejis, kai 1872 m. panašų prašymą įteikė 117 Jaroslavlio pėstininkų pulko paporučikis Korickis. Į Kitatikių departamento direktoriaus klausimą,

užduotą asmeniškai pakviestajam paporučikiui, šis atsakės, kad nuo mažų dienų buvo auklėjamas liuteronų šeimose, geriausiai jo draugai priklauso šiai Bažnyčiai, be to, ketinąs vesti Ašmenos pyragų kepyklos savininko Štralio dukterį, kuri yra liuteronė. Caras jo krikštui neprieštaravo. Kaip ir Korickio istorijoje, Bazarevičiu caras stačiatikybės klausimo daugiau nebekėlė ir leido jam priimti krikštą pagal liuteronų apeigas¹⁰.

Orenburge gyveno iš Lietuvos totorių kilusi bajoraitė, aštuoniolikmetė Amina Kričinska, pulkininko Amurato Kričinskio duktė. Tėvynainių pavyzdžiu ji taip pat pasirinko liuteronų tikybą. Dar paaiškino, kad pakeitusi konfesiją tikisi galėsianti naudotis platesnėmis teisėmis, kurių neturi musulmonai.

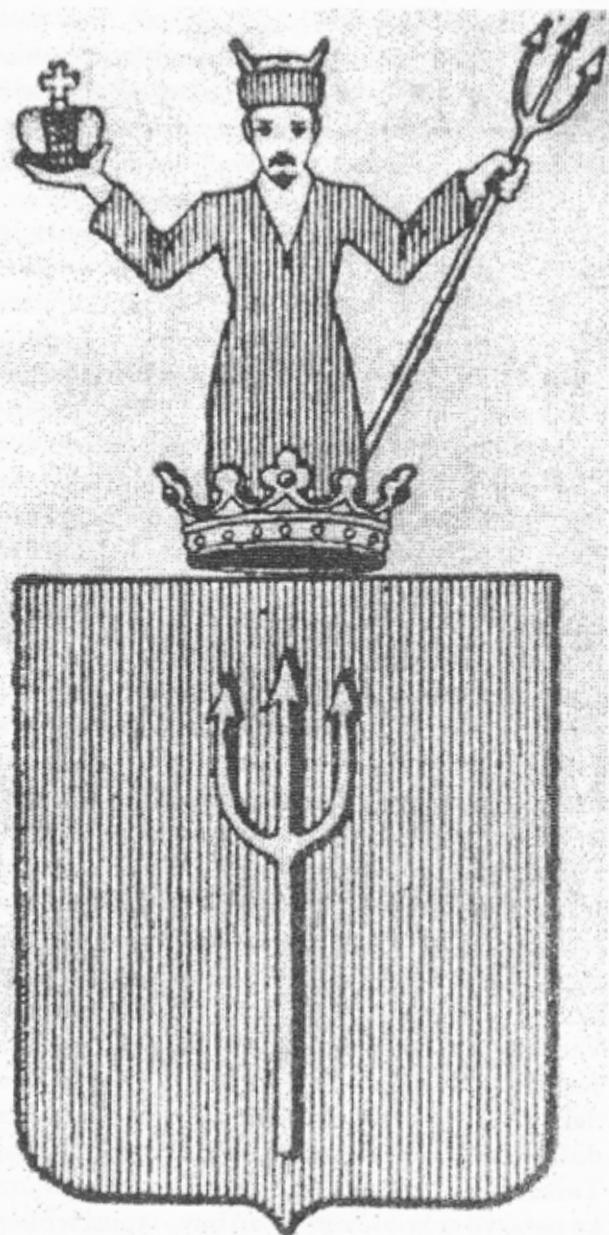
Kaip minėta, vienas svarbesnių musulmonų tikėjimo išsižadėjimo veiksnių būdavo santuoka su krikščionybė išpažistančiu asmeniu. Liuteronų tikybą pasirinko Sankt Peterburge gyvenantis miesto policijos nuovados viršininko padėjėjas titulinis patarejas Motiejus Kričinskis, kurio išrinktoji išpažino Romos katalikų tikėjimą, taip pat Steponas Kričinskis, ketinąs susituokti su stačiatike. Vilniuje gyvenusios Vandas Sobolevskos būsimasis vyras taip pat buvo stačiatikis. Musulmonai neofitai ne kartą savo prašymuose pabrėžė, kad į liuteronų tikybą juos atvedė „asmeniniai įsitikinimai“¹¹. Vadinas, šiuo atveju galima kalbėti ir apie pasaulėžiūros dalykus, etnokonfesinės bendruomenės narių savimonės kaitą.

Archyvų duomenys rodo, kad XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje priimti krikštą pagal evangelikų liuteronų apeigas buvo leista nemažai Lietuvos totorių grupei. Kuršo Evangelikų liuteronų konsistorijos leidimu Vilniuje buvo pakrikštyti Kauno gubernijos Raseinių pavieto bajoras Aleksandras Baranovskis, Vilniaus apskrities Dysnos pavieto teismo tardytojas Steponas Beliakas, Vilniaus gubernijos bajoras Steponas Chazbejevičius, Valstybės banko Kauno skyriaus buhalterio padėjėjas Osipas Dzenajevičius, bajoras

¹⁰ Дело о разрешении разным лицам перейти из магометанского исповедания в лютеранскоe и реформатское. 1879-1909. // RVIA. F. 821, Ap. 10. B. 504.

L. 1, 7, 11.

¹¹ Ten pat. L. 17, 21-28, 42, 48, 73, 80, 83.

Czwasz giminės herbas. Reprodukcja iš Stanisława Dzialewicza "Herbarz rodzin tatarskich w Polsce" (Wilno, 1929. - P. 390)

Chasienis Gembiskis, Minske gyvenanti bajoraitė Ruza Gembicka, Konstantinas Jakubovskis, Minsko gyventojas Jokūbas Jakubovskis, vilnietės Felicija ir Olga Jakubovskos, 43 artilerijos brigados leitenantas Aleksandras Janovičius-Čainskis, vil-

nietis Dovydas Milkamanovičius, Elena Omar-Mucha, 106 Ufos pěstininkų pulko kapitonas Jokūbas Poltoržickis, papulkiniukas Ivanas Poltoržickis, 107 Trejybės pěstininkų pulko štabo kapitonas Aleksandras Talkovskis. Baltstogėje krikštą priėmė Suvalkų pavieto bajoras Leonas Smolskis¹².

Kiek sunkiau Lietuvos totoriams sekési pereiti į Romos katalikų Bažnyčios prieglobstį. Prašymus neužteko motyvuoti įsitikinimais arba remtis įstatymo reikalavimais dėl santuokos su kitos tatybos asmeniu. Palyginti su evangelikais liuteronais, akivaizdus ir atsivertimo motyvų skirtumas. Išlikę dokumentai nelaidžia susekti katalikybę pasirinkusių musulmonų dvasinių ir vertybinių nuostatų raidos, tačiau galima pastebėti, kad jų pasirinkimą mažiau sąlygojo pragmatizmas. Didžiuma jų katalikybėje ieškojo arba tikėjos rasti dvasinės atgaivos, katalikų Bažnyčios dogmas vertindami labiau už kitų konfesijų. Šiuo požiūriu iškalbingas Vilniaus gubernijos apskrities gyventojos Sofijos Eljaševič aiškinimas apie jos tvirtą pasiryžimą tapti katalike ir kartu pakrikštyti mažamečių sūnų. Antrą kartą ištekėjusios našlės religinės pažiūros sukélé vyro musulmono prieštaravimus. Eljaševič rašė kitatikių departamentui: „Pastebėjės, kad esu nuoširdžiai ir tvirtai pasiryžusi kartu su mažamečiu sūnumi priimti Šv. Krikštą, taip pat kad esu už jį geriau išauklėta ir gana neblogai susipažinusi su tatybos dogmomis, turiu rimtą polinkį krikščionybei, jau veik metai, kaip paliko mane vieną su vaiku ir, pasiémės visą savo turta, nežinia kur iškeliao ieškoti tarnybos“. Patyrusi, kad draudžiama krikštyti vaiką be tévo sutikimo, praše būti pakrikštyta viena pati¹³.

Ašmenos pavieto Yvijos miestelio septyniolikmetis bajoras Chasienis Jozefovičius savo apsisprendimą išdėstė rašte Romos katalikų dvasinei konsistorijai: „Laikydamas netikslinga likti su tévais, be to, jausdamas dvasinį poreikį atsimesti nuo savo tatybos ir priimti Šv. Krikštą pagal Romos

¹² Ten pat. L. 12, 17, 18, 29, 36, 42, 43, 48, 64, 73, 75, 83, 87, 92, 94, 101, 106, 108, 115, 127, 134, 145, 149, 150.

¹³ Крещение магометан по католическому обряду // RVIA. F. 821. Ap. 10. B. 506. L. 34-44.

katalikų apeigas, nepranešęs namiškiams apie savo sumanymą, bet tuo nenusikaltęs, savo lėšomis pasamžiai vežimą ir atvykau į Vilniu¹⁴. Dar priedėjo, kad niekas jo nebauginęs, neįkalbinęs, bet pasielgęs taip laisva valia.

Laisvo apsisprendimo motyvas ryškus Dysnos pavieto bajoro Jokūbo Rodkevičiaus parodymuose Vilniaus policijos valdybai. Mirus tévams, jis paliko patévio globai jaunesniuosius brolius ir seseris, parsisamđė Vilniuje odadirbiu ir nutarė priimti katalikybę. Panaši nuostata į katalikų Bažnyčios prieglobstį atvedė be šeimos ir artimųjų likusi Minsko gubernijos Slucko apskritys totorių Adomą Jašudiną, kuris rašė: „Dél vienatvés nutariau iigyvendinti ši savo sumanymą“.

Lietuvos totorių musulmonų prašymus leisti priimti krikštą pagal Romos katalikų Bažnyčios apeigas pastebimai išskiria svarbi aplinkybę: polinki katalikybei dažniausiai rodė vieniši, gyvenimo nuskriausti, ryšius su šeima, vadinasi, ir su bendruomene, nutraukę žmonės. Tarp jų vyravo moterys. 1878-1889 m. susiformavo musulmonų neofitų sluoksnis, kurio nesiejo jokie ryšiai, išskyrus siekimą būti katalikais. Per tą laiką, be minėtų asmenų, buvo pakrikštysti aštuonias dešimtmetė Monika Aleksandrovič, Mariema Gembicka, Vilniaus gubernijos Švenčionių apskritys gyventojas Aleksandras Gembickis, Amalija Iljasevič, Emilia Melech-Ščiucka, Rozalija Milkamanovič-Bogdanovič, Amuratas Smolskis, Vilniaus gubernijos Trakų apskritys gyventojas Samuilas Ščiukis. Visi priklausė bajorų luomui¹⁵.

Nuo 1889 m. Lietuvos musulmonų prašymus pereiti į katalikybę imta stabdyti. Kol kas sunku pasakyti, kokios priežastys nulémė aukščiausiosios valdžios draudimą Vakarų gubernijų kitatikiams prisijungti prie katalikų konfesijos. Ji galėjo inspiruoti siekiai apriboti Bažnyčios įtaką vienos gyventojams, beždros krašto rusifikacijos tendencijos, suaktyvėjusi katalikų Bažnyčios nelegali veikla, galbūt tam tikri konkretūs įvykiai. Turimi istorijos šaltiniai dar neleidžia nustatyti šių reiš-

kinių sąsajų. Galima tik konstatuoti, pvz., kad Vidaus reikalų ministras, išklausęs valdininkų pranešimą apie našlęs Elenos Smolskos-Bogdanovič prašymą leisti kartu su dviem mažamečiais sūnumis priimti katalikybę, įsakė visus panašius Vakarų gubernijų musulmonų prašymus atidėti. Drauge buvo uždrausta pakrikštyti Terezę Jakubovską ir Sofiją Muravską¹⁶.

Draudimas buvo laikinas. Nuo 1895 m. Kitatių departamente vėl émė kaupties neofitų bylos. Iki 1903 m. Vilniaus katalikų bažnyčiose krikštą priémé Chalima Gembicka, Jokūbas Jakubovskis, Rozalija Šabañovič, Alima Ščiucka. Lydos apskrityje Rodūnios bažnyčioje buvo pakrikštytas Juozapas Asanovičius, Dysnoje - Rozalija Gembicka, Sankt Peterburge - Aleksandras Jakubovskis su žmona ir dvimi vaikais, Volynės gubernijoje - Ibrahimas Korsakas, Varniuose - Mustafa ir Chalima Radlinskiai¹⁶.

Musulmonų perejimas į stačiatikybę sietinas su pilietinės saviraiškos klausimu. Jis teikė didesnes galimybes susitapatinti su naujai kuriama rusifikuota visuomene, naudotis platesnėmis teisėmis, siekti asmeninės karjeros, netapti nustumtiems į visuomeninių, socialinių, kultūrinių santyklių pakraštį. Būdingas pavyzdys - garsioji totorių Tuhan Mirza Baranovskių giminė. Lenkijos Karalystėje gyvenančios šakos nariai XIX a. jau buvo priémę Romos katalikų tikybą. Iš jų paminėtinas Varšuvos oberpolicmeisteris kolegijos asesorius Amuratas Karolis Tuhan Baranovskis. Galimas dalykas, kad giminėje būta daugiau katalikų, nes dokumentuose minimas katalikas Aleksandras Tuhan Baranovskis tikriausiai buvo jo brolis. Sunku pasakyti ar krikščionybė jau buvo tapusi šeimos tradicija, ar musulmonų religijos išsižadėta tik pirmoje kartoje. Aleksandras dar kartą pakeitė konfesiją 1866 m. Jis éjo karo tarnybą Danijos princo ipédinio 1-ojo Sumos husarų pulke junkeriu. Buvo globojamas aukščiausiuju visuomenės sluoksniu, nes krikšto ceremonijoje pagal stačiatikių Bažnyčios apeigas dalyvavo didžioji kuni-

¹⁴ Ten pat. L. 8, 18, 23, 26, 28, 50, 52, 63, 69, 74, 79, 85-88, 91.

¹⁵ Ten pat. L. 118, 124, 128.

¹⁶ Ten pat. L. 128, 138, 141-142, 153, 160, 177, 193, 200, 204-205.

gaikštienė Aleksandra ir didžiojo kunigaikščio Mikalojaus rūmų štalmeisteris, valstybės patarėjas Mikalojus Skalonas. Aleksandro Tuhan Baranovskio palikuonys taip pat priklausė stačiatikių Bažnyčiai¹⁷.

Tradicinė musulmoniška buvusio Šiaulių bajorų globos tarėjo, kolegijos asesoriaus Juozapo Bogdanovičiaus šeima XIX a. pabaigoje stačiatykbei atidavė vieną iš aštuonerių vaikų. Bogdanovičius visą gyvenimą skyrė civilinei valstybės tarnybai. Jo sūnus Steponas pasirinko karininko karjerą, baigė Vilniaus junkerių pėstininkų mokyklą, čia pat, Vilniuje, tarnavo kadriniu karininku. Tačiau vedė stačiatikę ir 1898 m. Kaune priėmė krikštą pagal stačiatikių Bažnyčios apeigas¹⁸. XIX a. pabaigoje stačiatykę pasirinko Varšuvos vyriausiosios muitinės tarnautojas Dominykas (po krikšto Borisas) Murza-Mucha, vedės liuteronę¹⁹.

Neofitų stačiatikių atsirado ir kitose tootorių šeimose. Tai buvo ne visuotinis, bet iškalbingas reiškinys. Išsižadėdami protėvių tatybos, Lietuvos tootoriai, kad ir aplinkybių verčiami, atvėrė sau kelią į naujai besiformuojančią visuomenę, bet atsidūrė kitapus etnokonfesinės bendruomenės. Neofitų ši netoleravo. Kita vertus, neofitai taip pat nesiekė palaikyti ryšių su bendrataučiais. Tačiau konfesijos pakeitimas netrukdė įrodinėti

bajorišką kilmę, remiantis priklausomybe tootorių kilmės giminėms. Neturėjo reikšmės ir atsivertimo laikas. Antai 1824 m. Minsko bajorų deputacijai bajorystės dokumentus pateikė Jaučio herbo kunigaikščių Korickių giminė, dar XVII a. skilusi į musulmoniškąjį ir krikščioniškąjį šakas. Abiejų šakų palikuonys bajorystę grindė teise į giminės rankose sutelktas valdas ir, nepaisant religijos skirtumų, buvo pripažinti priklausą bajorų luumui. Jokių kliūčių nepatyrė katalikas generolas majoras Jokūbas Tuhan Baranovskis, kartu su stačiatikiais žmona, sūnumi ir dukterimis 1866 m. priskirtas Kostromos gubernijos bajorams. Teisę į paveldimą bajorystę pagal Rusijos imperijos įstatymus jis išgijo išsitarnavęs karininko laipsnį, tačiau kelią į karinę tarnybą jam atvėrė tootoriška kilmė²⁰.

Negausus musulmonų neofitų sluoksnio tapsmas gali būti vertinamas labai įvairiai. Šiame reiškinyje susipynė buvusios LDK XIX a. visuomenės bendrieji kultūriniai ir socialiniai dėsninumai ir asmenybės dvasinės raidos dalykai. Mums svarbu ižvelgti XIX a. visuomenės įvairovę, jos egzistavimo ir raiškos savitumą. Sunkiai, bet atkakliai ji vadavosi iš savo narių tarpusavio atsiribojimo. Religiinių pažiūrų kaita taip pat ženklinio visuomenės modernėjimo kelią.

¹⁷ Дело о потомственном дворянстве рода Туган-Мирза Барановских. 1902 г. // RVIA. F. 1843. Ap. 3. B. 2230. L. 12.

¹⁸ Дело о потомственном дворянстве рода Богдановичей // Ten pat. B. 85. L. 14, 21-24.

¹⁹ Дело о потомственном дворянстве Мурза-Муха //

Ten pat. B. 1482. L. 3, 6, 13.

²⁰ Дело о дворянстве Корицких Минской губернии // Ten pat. Ap. 23. B. 6794. L. 62-69.

²¹ Дело о дворянстве рода Туган Барановских // Ten pat. Ap. 30. B. 3247. L. 13-14.

NEPRAEINANTIS ŠALTIS

FLANNERY O'CONNOR

Asberio traukinys sustojo lygiai ties ta vieta, kur jo laukė pasitinkanti motina. Jos liesas akių nuotas veidas buvo smagus, plačiai šypsojosi, bet pamačius ją, pasirėmusi už konduktoriaus, nustoję švietęs. Šypsena pranyko taip ūmai, motina buvo tokia sukrėsta, jog pirmą kartą jis suvokė ir iš išvaizdos esąs toks lagonis, koks tikrai buvo. Dangus buvo šaltas, pilkas, bauginanti šviesai auksinė saulė lyg koks keistas galiūnas iš rytų kilo už juodą miškų, supančių Timberborą. Virš vienintelio vienaaukščių plytinį namų ir medinių trobelių kvartalo ji skleidė keistą šviesą. Asteris pajuto, kad tuoju bus liudininkas didingo virsmo, kad plokštū stogai bet kada gali tapti aukštais kokios nors egzotiškos jam nežinomo dievo šventyklos kuorais. Ta iliuzija truko tik akimirką - jo démesys vėl susitelkė prie motinos.

Ji net žioptelėjo, atrodė priblokšta. Jis buvo patenkintas, kad šikart jo veide ji įžvelgė mirtį. Šešiasdešimtmetė motina tuoja pažins tikrovę, ir jei šis potyris jos nepribaigas, tai bent padės subrėsti. Jis nulipo ir pasisveikino su ja.

- Tu nekaip atrodai, - pasakė ji, ilgai, mediciniškai nužiūrėdama.

- Aš nenusiteikės kalboms, - atkirto jis. - Kelionė buvo sunki.

Ponia Foks pastebėjo, kad jo kairioji akis paruvusi krauju. Jis buvo papurtęs, išbalęs ir kaip dvidešimt penkerių metų vaikinukas tragediškai praplikes. Rausvi reti plaukai ant viršugalvio suejo į vieną tašką ir labai ilgino nosį, be to, teikė irzlios išraiškas, derančios prie jo balso, kai prašneko.

- Traukiny tikriausiai buvo šalta, - tarė motina.
- Ko tu nenusivelki palto? Čia nešalta.

- Gali man neaiškinti, kokia čia temperatūra! - atsakė jis pakeltu balsu. - Aš ne mažas ir žinau,

kada nusivilkti paltą.

Traukinys tyliai nuslinko jo užnugary, atverdamas vaizdą į du apšepusių parduotuvį kvartalus. Jis nulydėjo akimis aliuminio dėmelę, pradingstančią miškuose. Jam atrodė, jog amžinai nutrūksta ryšys su plačiuoju pasaulliu. Atsisukęs jis niūriai pažvelgė į motiną, sudirges, kad leido sau tegu ir trumpą valandėlę šioje griūvančioje provincijos geležinkelio stotelėje įžvelgti įsivaizduojamą šventykłą. Jis jau buvo visiškai apsipratęs su mintimi apie mirtį, bet dar nebuvo apsipratęs su mintimi apie mirtį čia.

Kone keturis mėnesius jis jautė artėjant galą. Vienišą žvarbiame bute, susigūžusį po dviem antklodėm ir paltu, tarp jų dar paklojus tris viso storio „New York Times“, kartą naktį ji taip krėtė šaltis, o po to pylė toks prakaitas, jog net paklodės permirkо, ir jam išsišlaudė visos abejonės dėl sveikatos būklės. Ir prieš tai jam energija pamažėlė seko, nei iš šio, nei iš to užeidavo visokie diegliai ir galvos skausmai. Jis tiek dienų nenuėjo į darbą knygynę, kur turėjo pusę etato, kad ji prarado. Nuo tada šiaip ne taip gyveno iš santaupų, o jos, diena po dienos vis tirpdamos, vienintelės atitvėrė ji nuo namų. Bet jų nebeliko, ir štai jis cionai.

- Kur mašina? - burbtelėjo jis.

- Antai, - atsakė ji. - Tavo sesuo miega ant užpakalinės sėdynės, nes aš nenorėjau paryčiais viena važiuoti. Néra ko jos žadinti.

- Taip, kam žadinti miegantį žvėrį, - tarė jis, pasiėmė du išsipūtusius lagaminus ir žengė per kelią.

Jie buvo jam ne pagal jėgas, ir jis priėjo prie mašinos jau be kvapo. Anksčiau niekad neparažiuodavo namo su dviem lagaminais. Nuo tada,

kai pirmą kartą išvyko į koledžą, kas sykį grįždavo tik su tiek daiktų, kiek būtina dviem savaitėms, ir sustingusia kankinio išraiška, tarsi bylojančia, kad yra pasiryžęs ištverti šią viešnagę lygiai keturiolika dienų.

- Šį kartą tu daugiau daiktų parsiveži negu visada, - pasakė motina, bet jis nieko neatsakė.

Jis atidarė mašinos duris ir prie užriestų sesers kojų įgrūdo abu lagaminus, pirma su pasibjaurejimu nužvelgės jos kojas, apautas skautės batais, o paskui ir taip gerai pažįstamą ją visą. Ji buvo apsilikusi juodu kostiumeliu, galvą apsigaubusi kažkokia balta skepeta, iš po kurios kyšojo metaliniai plaukų suktukai. Buvo užsimerkusi ir prasi-

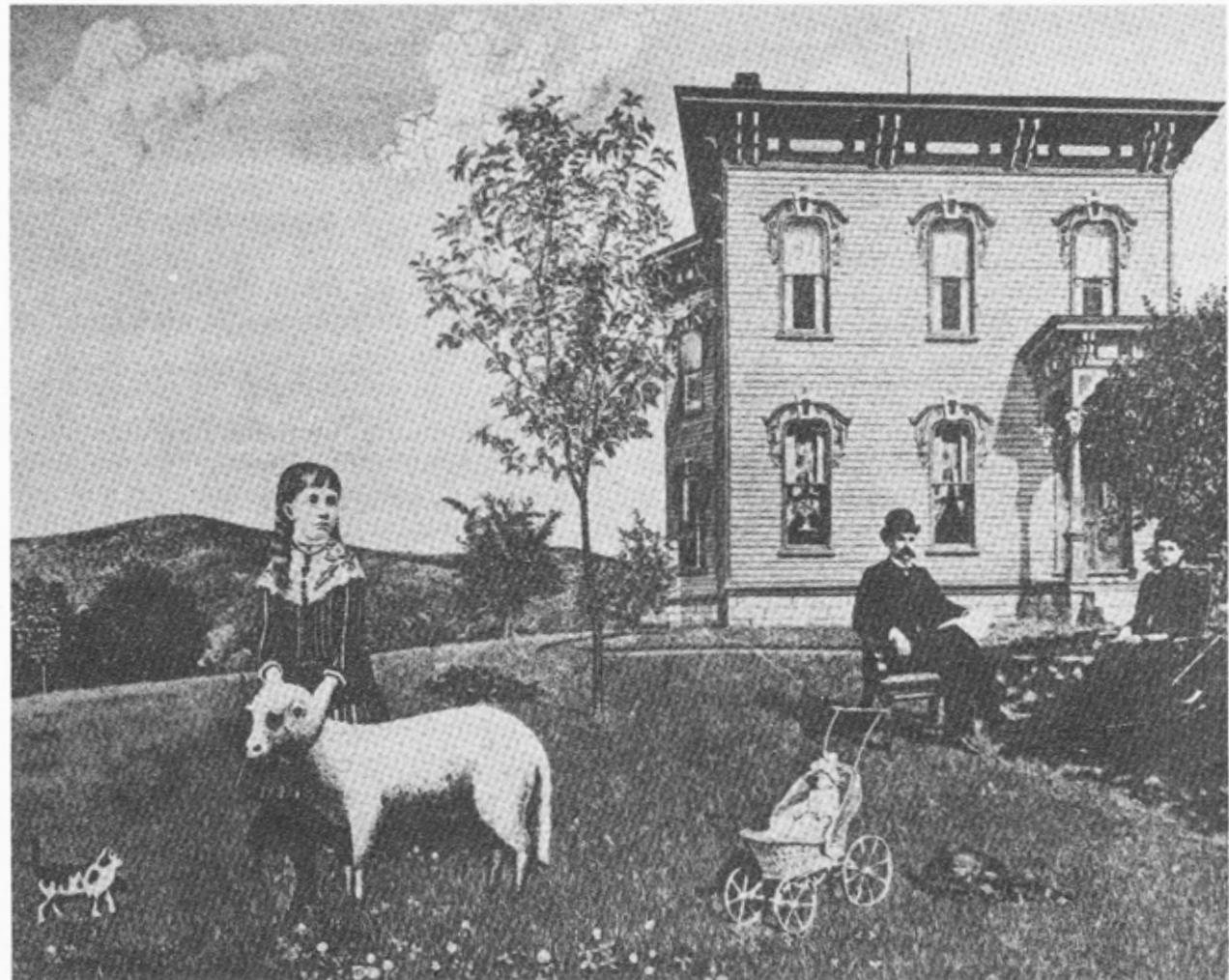
žiojusi. Jų abiejų bruožai tokie pat, tik jos stambesni. Ji buvo aštuonerais metais vyresnė už jį ir direktoriavo grafystės pradinėje mokykloje. Tyliai uždarės duris, jis apėjo mašiną, atsisėdo prie kinėje sėdynėje ir užsimerkė. Motina atbulom išvairavo į kelią, ir po valandėlės jis pajuto mašiną įsukant į plentą. Tada atsimerkė. Plentas éjo tarp dviejų lygių laukų, geltonuojančių nuo žydinčių ambrozių.

- Kaip manai, ar Timberboras pagražéjo? - paklausė motina. Tai buvo jos nuolatinis klausimas, kurį reikėjo suprasti pažodžiui.

- Koks buvęs, - atréžé jis nemaloniu balsu.

- Dviem parduotuvėms įrengti nauji fasadai, -

Edwin Romanzo Elmer. Gedulo paveikslas. 1889. Northampton, Smitho kolegijos Dailės muziejus

paaikino ji. Ir prapliupo: - Gerai, kad parvažiavai namo, čia bent yra geras daktaras! Šiandien po pietų nuvešiu tave pas daktarą Bloką.

- Aš nevažiuosiu, - prabilo jis, tvardydamas, kad nesudrebėtū balsas, - pas daktarą Bloką. Nei šią popietę, nei kitą kartą. Negi manai, kad jeigu būčiau norėjės apsilankyt i pas gydytojā, nebūčiau nuėjės ten, kuri yra iš tiesų gerū? Negi nežinai, kad Niujorke gydytojai geresni?

- Jis tavimi asmeniškai pasirūpins, - atsakė ji. - Né vienam iš tenykščių daktarų tu nebūtum rūpéjės.

- O aš nenoriu, kad jis manimi asmeniškai pasirūpintų. - Ir po valandėlės, spoksodamas į mirgančius violetinius laukus, pridūrė: - Toli gražu ne Blokui suprasti, kas man yra, - ir jo balsas užlūžo, kone sukučioja.

Jis negalėjo, kaip patarė jo draugas Gocas, taip nusiteikti ir matyti kaip miražą tai, kas buvo pirmā arba bus per tas kelias jam likusias savaites. Gocas buvo įsitikinės, jog mirtis yra vienas niekas. Gocas, kurio veidas nuolatos būdavo išmuštas dėmėmis dėl begalės visokių pasipiktinimų, pusmetį pabuvės Japonijoje grįžo purvinas kaip visada, bet taikus nelyginant pats Buda. Gocas sutiko žinią apie artėjančią Asberio galą su ramiu abejingumu. Kažką cituodamas, jis pasakė: „Nors Bodhisattva veda begalę būtybių į nirvaną, néra nei Bodhisattvų, kurie vestų, nei vestinų būtybių.“ Tačiau iš kažkokio geranoriškumo Asberio likimui sumokėjės keturis su puse dolorio, Gocas nusivedė jį į paskaitą apie Vedantą. Išmesti pinigai. Kol Gocas pakerētas klausési tamšaus smulkaus žmogelio ant scenos, Asberio nuobodžiaujantis žvilgsnis klaidžiojo po publiką. Jis praslinko pro kelių merginų sari galvas, jauną japoną, juodais, net mėlynais plaukais vyriškį su feska, ir pro kelias panašias į sekretores merginas. Galiausiai apsistojė ties liesu akiniuotu vyriškiu tamšais rūbais, kunigu. Jo veide buvo matyti mandagi, bet itin santūri atida. Asberis tuo susivokė, kad to žmogaus jausmus atspindi nebyli pranaši veido išraiška. Paskaitai pasibaigus, keli studentai susirinko Goco bute, tarp jų buvo ir kunigas, tačiau visai toks pat santūrus. Jis išklausė Asberio pasipasakojimo artėjančią mirtį su pabrėžtu manda-

gumu, bet kalbėjo mažai. Mergina su sari pasakė, kad apie savęs realizavimą negali būti né kalbos, nes tai reikštū išganymą, o net pats šis žodis esąs beprasmis. „Išganymas, - pacitavo Gocas, - yra paprasto prietaro sulaužymas, bet išganytas néra niekas.“

- O ką jūs dėl to pasakytmėte? - paklausė Asberis kunigo, ir tas nukreipė žvilgsnį, santūrią savo šypseną, virš susirinkusių galvų. Ta šypse na tarsi ribojosi su kažkokiu lediniu aiškumu.

- Naujojo žmogaus tikimybė yra didelė, - pridūrė jis uvėriai, - bet, žinoma, jei jam padės Trečiasis Trejybės Asmuo.

- Juokingai! - išsprūdo merginai su sari, tačiau kunigas nuneigė ją savo šypseną, dabar šiek tiek linksmesne.

Pakilęs eiti, kunigas nieko nesakydamas pada-vé Asberiui mažą vizitinę kortelę, ant kurios buvo jo pavardė - Ignatijus Voglė, Jézaus draugija, ir adresas. Gal, dabar pamanė Asberis, jam reikėjo ta kortele pasinaudoti, nes kunigas jam patiko kaip didelės patirties žmogus - toks, kuris būtų supratęs ypatingą jo mirties tragiškumą, o šios mirties prasmė ne anam tauškančiam būreliui buvo permanyti. Juo labiau Blokui.

- Kas man yra, - pakartojo jis, - toli gražu ne Blokui suprasti.

Motina tuo susigaudė, ką jis turi galvoje - nervų sistemos išsekimą. Ji nepratarė né žodžio. Nepasakė, kad jos nuomonė buvo visai tokia pat. Jei žmogus manosi esąs protinges - net jei ir yra protinges, - niekas jam nieko negali pasakyti ir atverti akių, o Asberio nelemtis buvo ta, kad, būdamas protinges, dar buvo meniško būdo. Ji pati nežinojo, į ką Asberis atsigimė, nes jo tévas buvo viename asmenyje teisininkas, verslininkas, ūkininkas bei politikas ir neabejojamai jautė žemę po kojomis, kaip, beje, ir ji pati. Vyru mirus, ji sugebėjo abu vaikus leisti į koledžą ir dar toliau; tačiau patyrė, jog juo daugiau išsimokslinimo jie gavo, juo mažiau sugebėjo veikti. Jų tévas aštuančias klasses baigė vieno kambario mokykloje, bet ko imdavosi, viską sugebėdavo.

Ji būtų galėjusi patarti Asberiui, kas jam padėtų. „Jei ilgiau pabūtum saulėje ar ménesej padirbétum karvių fermoje, būtum kitas žmogus!“ -

būtų patarusi ji, bet puikiai žinojo, kaip toks pasiūlymas būtų buvęs sutiktas. Fermoje jis tik visiems maišytusi po kojomis, bet jei jis norėtų, ji leistų jam padirbėti. Anais metais, kai parvažiavo namo ir rašė pjesę, ji leido. Jis rašė pjesę apie negrus (jai galvoje netilpo, kaip gali ateiti mintis rašyti pjesę apie negrus) ir sakė noris, idant geriau perprastą jų interesus, drauge su jais padirbėti fermoje. O jų interesas buvo vienas - kaip nors išsisukti nuo darbo; ji tai būtų galėjusi jam iš kartos pasakyti, bet kad jam niekas nieko negalėjo pasakyti. Negrai taikstési prie jo, jis išmoko uždėti melžimo aparatus, vieną kartą išplové visus biddenus, o kitą, jos įsitikinimu, sumaišė pašarą. Po to jam įspryré karvė, ir jis daugiau į karvidę nebėjo. Ji žinojo, kad jeigu dabar Asberis ten padirbėtų arba kad ir ne ten, tarkime, pataisyti tvoras ar šiaip kokio darbo imtusi - tikro darbo, o ne rašymo, - jo nervai sustiprėtu.

- O kaip ta pjesė apie negrus, kurią rašei? - paklausé ji.

- Aš nerašau pjesių, - atsaké jis. - Ir įsikalk sau į galvą - aš nedirbsiu fermoje. Nesédésiu saulėje. Aš ligonis. Aš netveriu čia šalčiu, čia karščiu, man svaidsta galva, ir aš tetrokštū, kad tu man duotum ramybę.

- Jei tu iš tiesų ligonis, reikia pasiroyti daktarui Blokui.

- Nesirodysiu aš jokiam Blokui, - baigé jis ir, giliau įsitaisęs sédynéje, įbedé žvilgsnį priešais save. Ji pasuko į rausvajį keliuką ir ketvirtį mylios pavažiavo per dvi priekines ganyklas. Vienoje pusėje ganési bergždžios karvės, kitoje - pieningos. Motina sulėtinio greitį, o paskui ir visai sustojo, atkreipusi dėmesį į karvę su nesveika šlaunimi.

- Neprižiūrēta karvė, - taré ji. - Pažiūrék, koks tešmuo!

Asteris iškart nusuko galvą į priešingą pusę, bet ten stovėjo nedidelė žalmargė, įbedusi į ji giedravalkiu aptrauktas akis, tarsi nujausdama kažkokį ryšį su juo.

- Viešpatie Dieve! - sušuko jis kenčiančiu balsu. - Gal važiuokime? Šešta valanda ryto!

- Gerai gerai, - atsaké motina ir greitai užvedé mašiną.

- Iš kur toks mirtinos kančios šauksmas? - su-

murméjo jo sesuo užpakalinéje sédynéje. - A, tai tu. Ak, mes sulaukémė menininko. Vaje tu mano, vaje tu mano. - Jos balsas buvo ryškiai nosinis.

Asberis jai nieko neatsaké, né galvos nepasuko. Tieki jau buvo išmokęs. Geriausia nutyléti.

- Meri Džordž! - taré griežtai motina. - Asberis serga. Duok jam ramybę.

- O kas jam yra? - paklausé Meri Džordž.

- Štai ir namai! - taré motina, tarsi tieku būtų buvę akli.

Ant kalvos viršaus buvo baltas dviejų aukštų kaimiškas namas su plačia veranda ir jaukiomis kolonomis. Ji visada privažiuodavo prie jo su pasididžiavimu ir ne kartą yra sakiusi Asberiui: „Mūsų toks namas, kad už jį kas antras iš vietinių gyventojų akies nepagailėtų išlupti!“

Kartą motina aplankė Asberį toje baisioje skyléje, kur jis gyveno Niujorke. Jie užlipo pustrečio aukšto tamsiai akmeniniai laiptais, kiekvienoje laiptų aikštelėje praeidami neuždarytas šiukslių dėžes, kol galiausiai pateko į du drėgnus kambarius su sandeliuku, kuriame buvo įtaisytas tualetas.

- Namie tu taip nenorétum gyventi, - sumurmejo ji.

- Nel - atsaké jis įkvéptu žvilgsniu. - Namie tai būtų neįmanoma!

Jos nuomone, visa esmė buvo ta, kad ji nenutuoké, kokie jautrūs žmonės ar kuo ypatingi būna menininkai. Jo sesuo tvirtino, kad jis néra menininkas, kad neturi talento ir kad tai esanti visa jo nelaimė; antra vertus, Meri Džordž ir pati nebuvo laiminga. Asberis saké, jog Meri Džordž tik vaizduoja intelektualę, bet jos intelekto koeficientas tikriausiai ne aukštesnis kaip septynias-dešimtpenki, ir iš tikro jai tik rūpi, kaip gauti vyra, bet kiekvienas viso proto vyras, metęs į ją pirmą žvilgsnį, išsyk nusisuktu į šalį. Motina bandė ji įtikinti, kad pasistengusi Meri Džordž būtų labai patraukli, o jis atrémé, jog šitiek pastangų ją visai pribaitgę. Jei ji bent kiek turėtų patrauklumo, tvirtino jis, dabar nebūtų grafystės pradinės mokyklos direktorié, o Meri Džordž tvirtino, kad jei Asberis turėtų talentą, jau būtų ką nors išspausdinęs. „O ką jis yra išspausdinęs, - klausé ji, - ar bent ką yra parašęs?“

Ponia Foks priminė, kad jam tik dvidešimt penkeri metai, o Meri Džordž atkirto, jog papras tai žmonės pradeda spausdinti savo kūrybą dvidešimt vienerių metų, vadinas, jis lygiai ketverius metus pavėlavo. Ponia Foks tokią dalykų neišmanė, bet pasakė, kad gal jis rašas labai ilgą knygą. Labai ilgą knygą, ką ten, pasišaipė Meri Džordž, būtų labai gerai, jei jis bent eiléraštuką parašytų. Ponia Foks išreiškė viltį, kad tai nebūsiąs eilérastukas.

Motina įvarė mašiną į šalutinį keliuką, būrys pabaitytų perlinių vištų suplasnojo ir kudakudosmos pasinešė aplink namą.

- Ak namučiai namai! - tarė motina.

- O Viešpatie, - sudejavo Asberis.

- Menininkas atvyksta į dujų kamerą, - tarė Meri Džordž tuo savo nosiniu balsu. Remdamasis i duris, jis išlipo ir pamiršęs lagaminus lyp sapne nužingsniavo į namus. Sesuo išlipusi atsistojo prie mašinos durelių, šnairuodama į gunktelėjusių netvirtą jo figūrą. Žiūrint, kaip jis lipa laipteliais, jai iš nustebimo net apatinė lūpa atvėpo.

- Pala, - tarė ji, - jam iš rimtujų kažkas yra. Atrodo kaip šimtametis senis.

- Ar aš tau nesakiau? - sušnabždėjo motina. - Tik dabar priklausk liežuvį ir duok jam ramybę.

Jis įėjo vidun, o kai hole stabtelėjo priešais sieninį veidrodį, iš jo pažvelgė išblyškės sukriteis veidas. Laikydamasis turėklų, jis užkopė stačiaisiai laiptais, perėjęs laiptų aikštelę pasikėlė trum-pesniais laiptais ir atsidūrė dideliame gaiviamė kambaryje su nublukusiu kilimu ir ką tik prieš jo atvažiavimą pakabintomis užuolaidomis. Niekur nesidairydamas, jis krito kniūbsčias į savo lovą. Tai buvo senovinė lova su aukštu puošniu galvūgaliu, kuriame buvo išraižytas apipintas krepšys, kupinas medinių vaisių.

Dar būdamas Niujorke jis parašė motinai laišką, tilpusi į du sąsiuvinius. Raše su mintimi, kad ligi jo mirties jis nebus perskaitytas. Tai buvo toks laiškas, kokį Kafka adresavo savo tévui. Asberio tévas mirė prieš dvidešimt metų, ir, Asberio manymu, tai didelė palaima. Be abejo, senis priklau-sė teismo šutvei-visur kišanti nosi kaimo ižymybę, ir Asberis nujautė, jog būtų jo nepakentęs. Jis buvo skaitės tévo laiškų ir pasibaisėjo jų buka-

galviškumu.

Jis, beje, numanė, kad motina iškart nebūtų to laiško supratusi. Pažodiškas jos protas tik per ilgesnį laiką suvoktu laiško prasmę, bet jis buvo įsitikinės, kad ji nutuoktu, jog jis už visa, ką ji jam padarė, atleidžia. O ką ji jam padarė, jo manymu, ji įsisąmonintu tik per laišką. Jis nemanė, kad motina visa tai darė sąmoningai. Vargu ar net jos pasitenkinimas savimi buvo sąmoningas, ir laiškas jai bus skausmingas praregėjimas, o tai vienintelė vertybė, kurią jis gali jai palikti.

Jeigu jai bus skaudu skaityti laišką, tai jam ji rašyti tarpais buvo neišveriamą, nes norėdamas įsivaizduoti ją, jis turėjo įsivaizduoti save. „Aš čion atvykau, norėdamas pabėgti nuo vergiškos namų atmosferos, - raše jis, - ieškodamas laisvės, norėdamas išvaduoti savo vaizduotę, ištraukti ją kaip sakalą iš narvo ir paleisti sukti „vis platejantcius ratus“ (Yeatsas), o kuo aš įsitikinau? Kad jis nesugeba skristi. Tu jি taip prijaukinai, kad jis pasipūtęs tupėjo garde ir niekaip néjo laukl“ Tolesni žodžiai buvo du kartus pabraukti. „Aš neturiu vaizduotés. Neturiu talento. Nesugebu kurti. Turiu tik troškimą ir nieko daugiau. Kodėl tu ir jo neužsmaugei? Moterie, kodėl tu pakirpiai man sparnus?“

Tai rašydamas, jis buvo pasiekęs nevilties dugnā ir tikėjos, kad motina skaitydama bent nujaus apie jo tragediją ir savo vaidmenį joje. Negali sakyti, kad motina jam primesdavo savo gyvenimo būdą. Nebuvo būtina primesti. Jos gyvenimo būdas buvo tas oras, kuriuo jis kvėpavo, o kai galiausiai susirado kitokį orą, tame neišgyveno. Jis jautė, kad jeigu motina iš pradžių ir nesupras laiško, jis paveiks ją kaip nepraeinantis maudulys ir gal ilgainiui padės išvysti save tokią, kokia iš tiesų buvo.

Jis sunaikino viską, ką buvo parašęs - du leis-giyius romanus, pustuzinį statiskų pjesių, proziškas eiles, padrikus apsakymus, - ir išsaugojo tik tuos sąsiuvinius su laišku. Jie buvo juodajame lagamine, kurį jo sesuo šniokšdama ir pūšku-dama dabar tempė laiptais į antrą aukštą. Motina nešė mažesnijį krepšį ir lipo pirma. Jai įėjus į kambarį, jis atsisuko.

- Aš šitą atidarysiu ir išimsiu tavo daiktus, -

pasakė ji, - o tu eik iškart miegoti; tuo atnešiu tau pusryčius.

Jis atsisėdo ir atsakė dirgliu balsu:

- Nenoriu jokių pusryčių, o savo lagaminą pats atsidarysiu. Palik ji ramybėje.

Sesuo jau atsirado prie durų, nesitverdama smalsumu, ir juodajį lagaminą trinkelėjo ant slenkscio. Paskui pradėjo ji stumti koja per kambarį, kol prisiartino prie pat Asberio, kad geriau pasižiūrėtų.

- Jei aš taip blogai atrodyčiau kaip tu, gulčiau į ligoninę.

Motina tik débtelėjo į ją, ir ta išėjo. Ponia Foks uždarė duris ir priėjusi atsisėdo ant lovos greta jo.

- Ši sykį norėčiau, kad tu ilgai pabūtum ir pailsėtum, - taré ji.

- Šis sykis bus paskutinis, - atsakė jis.

- Nuostabu! - šūktelėjo motina. - Tavo kambarys tegul būna tau mažas kabinetukas, rytais gali rašyti pjeses, o po pietų - padėti fermoje.

Jis atgrėžė į ją baltą ledinį veidą ir taré:

- Užskleisk užuolaidas ir netrukdyk man miegoti.

Motinai išėjus, jis užispoksojo į vandens démes ant pilkų sienų. Nuo karnizo ējo ilgos kaip varvekliai nuvarvėjusios lietaus démés, o kitoje vietoje jos atrodė tarsi plėšrus paukštis išskėstais sparnais. Snape jis kryžmai laikė varveklį, ir nuo jo sparnų bei uodegos buvo nutišę mažesni varvekliukai. Ši démė buvo nuo pat jo vaikystės ir visados ji erzindavo, o kai kada ir gąsdindavo. Jam dažnai rodydavosi, kad tas paukštis juda ir taikosi paslapčia nusileidęs į besti varveklį jam į galvą. Jis užsimerkė, pagalvojo: „Nebeilgai į jį žiūrėsiu“, - ir tuoju užmigo.

Popietėje pabudęs jis išvydo virš savęs pasilenkusį veidą pražiota rausva burna, o iš dviejų didelių pažystamų ausų kyšojo juodos Bloko stetoskopė tūbelės, nukarusios jam ant nuklotos krūtinės. Daktaras, pamatęs, jog jis atsibudo, kaip kinas taip išvertė akis, kad jos vos ant kaktos neišsoko, ir riktelėjo:

- Ištark ahhh!

Vaikai pries Bloką tirpdavo. Toliausiose apylinkėse jie vemdavo, karščiuodavo, kad tik jis apsilankytų. Ponia Foks visa švytėdama stovėjo už jo.

- Štai ir daktaras Blokas! - taré ji, tarsi ant sto- go būtų pagavusi angelą ir atboginusi ji savo berniukeliui.

- Išvesk ji iš čia, - sumurmėjo Asberis. Jis žvilgtelėjo į tą asilo snukį, kuris atrodė kaip juodosios skylys dugnas.

Daktaras, krutindamas ausis, įsistebeilijo iš arčiau. Blokas buvo plikas, apskrito bejausmio lyg kūdikio veido. Joks bruožas nebylojo ji esant protingą, nebent šaltos klinikinės nikelio spalvos akys, kuriomis į ką tik pažvelgės įsisurbavo su nesiblaškančiu smalsumu.

- Tu iš tikro prastai atrodai, Asberi, - subambėjo jis. Išsitraukė stetoskopą ir įmetė į krepšį. - Kažin ar esu kada matęs tavo amžiaus jaunuoli tokį apgailėtiną. Ką tu sau išdarinėjai?

Asberio galvoje be paliovos dunksėjo, lyg joje įspastus būtų patekusi jo širdis ir dabar veržtusi iš ten.

- Aš jūsų nekviečiau.

Blokas pridėjo ranką prie tūžmingo Asberio veido ir nuleidęs akis pasižiūrėjo.

- Gal tu ten elgetavai, - taré jis. Ranka émė spausti Asberiui juosmenį. - Kartą ir aš buvau ten nukakęs, bet pamačiau, kad nieko dora néra, ir parmoviau tiesiai namo. Išsižiok.

Asberis savaime išsižioko, ir žvilgsnis kaip grąžtas įsmigo į jo burną. Asberis užsičiaupė ir dusdamas sušvokštė:

- Jei man būtų reikėję gydytojo, būčiau pasili- kęs ten, kur jų yra tikrai gerų!

- Asberi! - bandė ji tramdyti motina.

- Kiek laiko tau skauda gerklę? - paklausė Blokas.

- Ji jus kvietė! Tegul ir atsakinėja į jūsų klau- simus, - atréžė Asberis.

- Asberi! - taré motina.

Pasilenkės prie savo krepšio, Blokas išsitraukė guminę žarnelę. Jis atsmaukė Asberiui rankovę ir užveržė ją virš alkūnės. Po to išsitraukė švirkštą, užčiuopė veną ir, niūniuodamas kažkokią giesmę, įbedė adatą. Kol šis avigalvis brovėsi į jo kraujoneliečiamybę, Asberis gulėjo pasipiktinusiu nepalenkiamu veidu. „Pamažėle, Viešpatie, bet tvirtai, - marmédamas traukė Blokas. - O pamažėle, Viešpatie, bet tvirtai.“ Kai jau švirkštas buvo pilnas,

jis išstraukė adatą.

- Kraujas nemeluoja, - tarė. Sušvirkštęs kraują į buteliuką, užkimšo ir įsidėjo į krepšį. - Asberi, - émė kvosti jis, - kiek laiko...

Asberis atsisėdo ir, atkišes tvinksinčią galvą, pasakė:

- Aš jūsų nekviečiau. Ir į jūsų klausimus neatsakinésiu. Jūs nesate mano gydytojas. O kas man yra, toli gražu ne jums suprasti.

- Aš daug ko negaliu suprasti, - atsaké Blokas.

- Net nežinau, ar iš viso esu ką supratęs, - atsiduso jis ir atsistoję. Jo akys, pažvelgusios į Asberį, sužybčiojo lyg iš kažkur labai toli.

- Jis taip negražiai nesieltą, - paaikino ponia Foks, - jei nebūtų rintas ligonis. Ir aš noriu, kad jūs lankytumétés kiekvieną dieną, kol visiškai ji atgausite.

Asberio degančios tūžmingos akys buvo net violetinės.

- Kas man yra, toli gražu ne jums suprasti, - pakartojo jis, atsigulé, užsimerké ir neatsimerké, kol motina su Bloku išejo.

Nors per kitas kelias dienas jis smarkiai éjo blogyn, jo protas dirbo su baisiu aiškumu. Prie mirties slenkščio jo būsena buvo nelyginant apšiesta ir niekaip nesiderino su motinos kalbomis, kurių turėdavo klausytis. Ji paprastai kalbédavo apie karves tokiais vardais, kaip Saulutė ar Besi Sagutė, ir apie jų intymius negalavimus - mastitus, užpuolusias lervas ar persileidimus. Motina reikalavo, kad vidudienį jis išeitų į lauką, pasédėtų verandoje ir „pasigrožetų vaizdais“, o kadangi pasipriešinti jis nebeturéjo jégų, išklumpindavo, pasmarksodavo sustingęs įsuptomis į vilnonę skarą kojomis, rankomis įsitvéręs į kréslo atramas, tarsi tuo būtų šokęs į spindintį porceliano melsvumu dangų. Veja plytėjo per ketvirtį akro ligi spygliuotos vielos, atidalijančios ją nuo ganyklos. Vidudienį po gumamedžių eile ten ilsdavosi bergždžiosios karvės. Kitoje kelio pusėje tarp dviejų kalnų buvo tvenkinys, ir motina, sédėdama verandoje, stebédavo, kaip banda pro užtvanką eina prie kalno kitoje pusėje. Visas vaizdas buvo įrémintas medžių gretos, ir tuo dienos metu, kai Asberis būdavo priverstas čia sédeti, būdavo nublukusio mėlynumo ir jam liūdnai

primindavo suskalbtus negrų kombinezonus.

Jis irzliai klausési, kol motina smulkiai dėsté apie fermos darbininkų ydas.

- Tiedu nekvaili, moka savim pasirūpinti.

- O kas kitas jais pasirūpins, - burbteléjo jis.

Anais metais jis rašé pjesę apie negrą ir noréjo pabūti su jais, perprasti, kokia jų pačių savijauta, būnant tokioje padėtyje, bet tiedu, kurie dirbo pas motiną, per ilgus metus buvo praradę bet kokią iniciatyvą. Jiedu buvo nešnekūs. Vienas, vardu Morganas, buvo šviesiai rudas, pusiau indénas; antrasis, Randalas, buvo labai juodas ir storas. Jeigu jie ką jam ir sakydavo, tai lyg kokiai nematomai būtybei, esančiai į kairę ar į dešinę nuo ten, kur jis iš tiesų būdavo, ir, dvi dienas padirbėjės gretajų, jis pasijuto neužmezgęs su jais jokio artimesnio ryšio. Tuomet nusprendé neapsiriboti vien kalbomis, būti ryžtingesnis, ir vieną popietę, stovédamas greta Randalo ir žiūrēdamas, kaip tas uždeda melžimo aparatai, tylomis užsidegę cigaretę. Negras liovési triūsęs ir įbedé akis į Asberį. Palaukęs, kol tas užsitrauké porą dūmų, tarė:

- Ji čia neleidžia rūkyti.

Antrasis irgi prisislinko ir atsistojo išsiviepęs.

- Žinau, - atsaké Asberis, tyčiomis palükéjės pakraté pakelį cigarečių ir pasiūlė Randalui, kuris pasiémé vieną cigaretę, o po to Morganui, kuris irgi vieną pasiémé. Abiemis uždegé cigaretės, ir jie visi trys stovéjo rūkydami. Aplink nebuvo jokio garso, tik sukliksédavo melžimo aparatai, ir retkarčiais karvė uodega pliaukšteldavo sau per šoną. Tai buvo viena tokų bendravimo akimirkų, kai skirtumas tarp juodo ir balto sutirpsta.

Kitą dieną du bidonai buvo sugrąžinti iš pieninės, nes pienas buvo prisigéręs tabako kvapo. Asberis prisiémé kaltę ir pasaké motinai, jog rūkė jis, o ne negrai.

- Jei tu rūkei, tai ir jie rūkė, - atsaké ji. - Manai, aš jų nepažįstu? - Jai net tokia mintis nebuvo atėjusi, kad jie gali būti nekalti; bet jি tas įvykis labai pradžiugino, ir jis nutaré kokiui nors būdu tai pakartoti.

Kitą popietę, kai jiedu su Randalu pilsté šviesią pieną į bidonus, Asberis paémé plastmasinę stiklinaitę, prisipylé pilną šilto pieno ir išgéré.

Randalas kaip pylė palinkęs prie bidono, taip ir sustingo, stebédamas Asberį.

- Ji neleidžia, - tarė jis, - šito ji neleidžia.

Asberis vėl ipylė pieno į tą pačią stiklinę ir padavė Randalui.

- Ji neleidžia, - pakartojo šis.

- Klausyk, - atžariai tarė Asberis, - pasaulis keičiasi. Kodėl aš negalėčiau išgerti po tavęs arba tu po manęs!

- Ji niekam iš mūsų čia neleidžia gerti pieno, - atsakė Randalas.

Asberis toliau laikė atkišes stiklinę.

- Tu iš manęs jau paémei cigaretę. Paimk ir pieno. Dėl dviejų trijų stiklinių per dieną mano motina nenuuskurs. Jei norime laisvai gyventi, turime laisvai mąstyti.

Ir antrasis buvo prięjės ir stovėjo tarpduryje.

- Aš nenoriu to pieno, - pasakė Randalas.

Asberis apsisuko ir atkišo stiklinę Morganui.

- Štai, vyre, išgerk, - tarė.

Morganas išpūtė į jį akis, nutaisė gudrią miną ir tarė:

- Aš nemačiau, kad tu pats būtum géręs.

Asberis nepakentė pieno. Nuo pirmos šilto pieno stiklinės jam jau susuko vidurius. Nugéręs pusę stiklinės, padavė negrui, kuris įsižiūrėjo į pieną, lyg Jame būtų buvusi kokia didelė paslapatis, paskui atsisėdo ant grindų prie šaldytuvo.

- Nemégsti pieno? - paklausė Asberis.

- Mégstu, bet čia niekada negeriu.

- Kodėl?

- Ji neleidžia, - atsakė Morganas.

- Viešpatie! - išsprūdo Asberiu. - Ji ir ji!

Tą pat jis bandė pakartoti kitą dieną ir dar kita, ir dar, bet neprivertė jų gerti pieno. Po kelių dienų stabtelėjės lauke ir jau norėdamas eiti vidun, jis išgirdo Morganą sakant:

- O ko tu jam leidi kasdien gerti pieną?

- Jis yra jis, - paaiškino Randalas, - o aš esu aš.

- O ko jis taip burnoja prieš savo motiną?

- Jinai per mažai jį mažą pérē.

Gyvenimas namuose toliau pasidarė neištveriamas, ir jis grįžo į Niujorką dviem dienom anksčiau. Ten jis jau buvo miręs, ir dabar liko tik klausimas, kiek trauks čia. Būtų sau galėjės pagreitinti galą, bet savižudybė nebūtų buvusi per-

galė. Mirtis sėlino prie jo teisėtai, kaip išteisinimas, kaip gyvenimo dovana. Be to, opioms galvoms kaimynystėje savižudis sūnus bylotų, kad netikusi motina, tad jis apsaugos ją nuo viešų pažeminimų. Ką ji sužinos iš laiško, bus jos asmeninis praregėjimas. Jis užantspaudavo sasiuvinius rudame voke ir užraše: „Praplėsti tik po Asberio Fokso mirties“. Voką padėjo į rašomojo stalo stalčių savo kambaryste, o raktą, kol nuspres, kur paliki, laikė pižamos kišenėje.

Kai ryta jiedu susėsdavo verandoje, motinai atrodydavo, kad šiek tiek laiko būtų galima skirti tam, kas jį domino. Trečią ryta ji užvedė kalbą apie jo rašymą.

- Kai pasitaisysi, būtų gražu, jei parašytum knygą apie mūsų kraštą. Mums taip reikėtų geros knygos, pavyzdžiui, kaip „Vėjų nublokšti“.

Jis pajuto, kad jam užspaudžia paširdžius.

- Itrauk ir karą, - patarė ji, - tuomet knyga visada išeina ilgesnė.

Jis atlošė galvą atsargiai, lyg bijodamas, kad ji neskiltų. Po valandėlės tarė:

- Aš nežadu rašyti jokios knygos.

- Ką gi, jei tu nenusiteikęs rašyti knygos, gali parašyti eiléraščių. Jie tokie gražūs. - Ji nutuokė, kad jam reikia išsilavinusio pašnekovo, bet pati nepažinojo jokių išsilavinusių žmonių, tik Meri Džordž, o su ja jis nesikalbės. Jai buvo atejusi mintis apie poną Bušą, pensijon išėjusį metodistų kunigą, bet sūnui apie jį dar nebuvvo prasitarusi. Dabar nusprendė surizikuoti. - Sakau, gal tau pakvesti daktarą Bušą, - tarė ji, paaukštindama pono Bušo rangą. - Tau su juo būtų įdomu. Jis renka retas monetas.

Tokio atoveiksmio ji nesitikėjo. Jis émė visas purtytis ir garsiai lyg springdamas juoktis. Atrodė, tuoju uždus. Paskui užsikosėjo.

- Jei manai, kad mirdamas esu reikalingas dvasinės paramos, labai klysti. Juo labiau ne iš to asilo Bušo. Dieve mano!

- Aš visai ne tai turėjau galvoje, - atsakė ji. - Jo kolekcijoje yra monetų dar iš Kleopatros laikų.

- Jeigu tu jį pakviesi, aš pasiušiu po velnių, - pagrasino jis. - Bušas! Tik to betrūko!

- Džiaugiuosi, kad nors kas tave pralinksmina, - tarė ji aitriai.

Valandėlę jiedu sėdėjo ir tylėjo. Paskui motina pakėlė į ji akis. Jo veidas vis giedrėjo, tarsi jam būtų šovusi kokia geniali mintis. Motina įsistebilijo į ji.

- Žinai, ko pageidaučiau, kad ateitų? - tarė jis.

Pirmą kartą nuo parvažiavimo namo jo veido išraiška buvo maloni, nors, pamanė ji, kažkokia šelmiška.

- Ko norėtum, kad ateitų? - paklausė ji įtarai.

- Norėčiau, kad ateitų kunigas, - pareiškė jis.

- Kunigas? - perklausė nesusigaudydama motina.

- Pageidautina jézuitas, - tarė jis ir vis labiau giedrėjo. - Taip, būtinai jézuitas. Mieste jų yra. Gali paskambinti ir surasti man kokį.

- Kas tau darosi? - paklausė motina.

- Dauguma jų labai išsilavinę, - aiškino jis, - jézuitas - laidas nuo lėkštumo. Su jézuitu galima apie šį tą daugiau pašnekėti, ne tik apie orą. - Prisiminės jézuitą Ignatijų Voglę, jis galėjo išsivaizduoti tokį kunigą. Tas gal būtų kiek per pasaulietiškas, kiek per ciniškas. Senoji jų institucija jiems buvo kaip mūras, tad kunigai jézuitai nesidrovėdavo cinizmo, dvigubų žaidimų. Netgi šioje dykynėje prieš mirtį pasikalbės su išprususiu žmogumi. Juolab, kad nieku kitu taip motinos nepaerzintų. Pats stebėjosi, kodėl anksčiau apie tai nepagalvojo.

- Tu nepriklausai jų bažnyčiai, - atkirto motina.

- Ji už dvidešimt mylių. Jie nevažiuos. - Ponia Foks vylési, kad tuo viskas ir baigsis.

Jis sėdėjo apimtas tos minties, pasiryžęs priversti motiną paskambinti, nes ji visada jam nusileidavo, jei tik jis užispirdavo.

- Mano dienos baigiasi, - tarė jis, - aš tavęs paprašau vienintelio dalyko, bet ir to tu man nesuteiki.

- Tavo dienos nesibaigia.

- Kai tu suprasi, bus jau per vėlu.

Vėl stojo nemalonai tyla. Netrukus motina tarė:

- Šiaisiai laikais daktarai neleidžia jauniems žmonėms mirti. Duoda jiems naujoviškų vaistų. - Su perdėtu, nervus tąsančiu pasitikėjimu ji ēmė krypti pėdą. - Žmonės nei iš šio, nei iš to nemiršta, kaip anksčiau, - pridūrė ji.

- Mama, - tarė jis, - būk tam pasiruošusi. Turbūt

net Blokas supranta, tik tau dar nesako.

Po pirmojo apsilankymo Blokas kaskart atvykdavo niūrus, be juokelių ir grimasų, nedraugiškomis nikelio spalvos akimis, tylėdamas paimdavo kraujo tyrimams. Jis buvo mirties nedraugas pagal profesiją ir dabar atrodė žinąs, jog grumiasi su tikru priešu. Jis sakė jokių vaistų neprirašyti, kol dar neišsiaiškino, koks čia susirgimas, ir Asberis nusijuokė jam į akis.

- Mama, - pasakė Asberis, - aš greit mirsiu. - Kiekvieną žodį jis ištarė taip, kad jis būtų kaip plaktuko smūgis per viršugalvį.

Ji kiek pablyško, bet né nemirktelėjo.

- Negi tu manai, - užsirūstino ji, - kad aš taip sėdėčiau sudėjusi rankas ir duočiau tau numirti?

- Jos akys buvo tvirtos nelyginant tiedu kalnai tolumoje. Pirmą kartą į ji įsiskverbė dvejonė.

- Negi taip manai? - paklausė ji nirtingai.

- Mano manymu, tu čia niekuo déta, - atsakė jis virpančiu balsu.

- Hm, - teištarė ji, atsistojo ir išejo iš verandas lyg daugiau nebepakėsdama tokių kvailysčių.

Pamiršęs jézuitą, jis mintyse greitosiomis permetė visus savo simptomus: karščiuoja labiau, protarpiais krečiamas šalčio: jégų vos užtenka nusivilkti ligi verandos; maistas kelia šleikštulį; Blokas niekuo negalejo jos nuraminti. Netgi dabar sėdint pradėjo kręsti šaltis, tarsi mirtis išdykudama būtų barškinusi jo kaulus. Nusitraukės nuo kojų skarą, jis užsimetė ant pečių ir linkstančiom kojom užlipo laiptais į lovą.

Jis vis éjo blogyn. Per kelias dienas taip nusilpo ir taip atkakliai zaunijo dėl to jézuito, jog galiausiai ji pasidavė ir nutaré patenkinti tą užgaidą. Ji paskambino ir šaltai paaiškino, kad jos sūnus serga, gal net kiek pasimaišė ir norėtų pasikalbėti su kunigu. Kol ji skambino, Asberis basas, apsigobės skara, persilenkės per turėklus klausési. Jai padėjus rageli, jis garsiai paklausė, kada ateis kunigas.

- Kokiu nors laiku rytoj, - irzliai atsakė motina.

Vien iš to, kad ji paskambino, jam buvo aišku, jog motinos pasitikėjimas pakastas. Ilėisdama ar išlydėdama Bloką, ji ilgai su juo šnabždédavosi žemai hole. Tą vakarą jis išgirdo ją kuždantis su Meri Džordž svetainėje. Išgirdės minint savo var-

dą, pirštų galais ištipeno į koridorių ir nulipo tris laiptelius, kad aiškiau girdėtų jų balsus.

- Turėjau pakviesti kunigą, - aiškinosi motina.
- Tai iš tikrujų rimta liga. Maniau, šiaip nervinis išsekimas, bet dabar matau, kad liga rimta. Ir daktaras Blokas tos nuomonės, jog liga rimta ir juo sunkesnė dėl jo išsekimo.

- Mama, nebūk maža, - atrėžė Meri Džordž. Aš tau jau sakiau ir dar kartą kartoju: čia gryna psichosomatinių priežastys! - nebuvo tokio daikto, kurio ji neišmanyta.

- Ne, - nesutiko motina, - tai rimta liga. Taip daktaras sako. - Asberiu pasigirdo virptelėjimas jos balse.

- Blokas asilas, - atrėžė Meri Džordž. - Žiūrėk tiesai į akis: Asberis nesugeba rašyti, tad suserga. Užuot buvęs menininkas, jis bus invalidas. Žinai, ko jam reikėtų?

- Ne.

- Poros seansų elektros šoko, - atsakė Meri Džordž. - Kad vieną kartą išmuštų jam iš galvos visus svaičiojimus, jog jis menininkas.

Motina tik žioptelėjo ir nusitvėrė turėklų.

- Atmink mano žodžius, - kalbėjo toliau sesuo, - ateinančius penkiasdešimt metų jis bus čia kaip puošmena, ir niekas daugiau.

Jis vėl atsigulė. Tam tikra prasme ji teisi. Jis neišsesėjo savo dievui - Menui, tačiau tarnavo išistikimai, ir Menas jam siunčia Mirtį. Su kažkokiu mistišku aiškiaregiškumu jis tai nuo pat pradžių buvo numatęs. Asberis užmigo, galvodamas apie tą taikią vietelę šeimos kape, kur jis greit atguls, o paskui išvydo, kaip jo lavonas pamažu ten nešamas, motinai su Meri Džordž sėdint verandoje ir abejingai stebint. Kai karstas buvo nešamas per užtvanką, visa procesija joms buvo matyti atsispin-dėjusi aukštyn kojom tvenkinyje. Iš paskos éjo tamsus liesas žmogus su roméniška apikakle. Jo veidas buvo paslapingas ir melancholiškas, tame atispindėjo subtilus asketizmo ir ištvirkimo mišinys. Asberis buvo paguldytas į negilų kapą ant šlaito, ir neryškūs laidotuviai dalyviai, valandėlę tylomis pastovėjė, išskrido po tamsėjančią žalumą. Jézuitas pasitraukė po sausu medžiu parūkyti ir pamastytį. Patekėjo ménulis, ir Asberis juto, jog kažkas yra prie jo palinkęs ir jam į šaltą veidą

skleidžia malonią šilumą. Numanydamas, jog tai Menas atėjo jo pažadinti, jis atsisėdo ir atsimerkė. Motinos name anapus kalno visuose languose degė šviesos. Juodas tvenkinys mirgėjo nuo nikellio spalvos žvaigždučių. Jézuitas prapuolė. Aplink išsiskaidžiusios karvės ganési méniesienoje, o viena didelė balta ryškiomis dėmémis švelniai lažė jam galvą it druskos luitą. Asberis nusipurtęs prabudo ir pamatė, jog patalynė permirkusi nuo prakaito; jis atsisėdo ir visas drebédamas suvokė, jog galas nebetoliese. Pažvelgės į mirties kraterį, jis vėl svaigdamas atsigulė ant pagalvės.

Kitą dieną motina pastebėjo, jog sumenkės jo veidas kažkoks nebežemiškas. Jis buvo panašus į tuos mirštančius vaikus, kuriems pirm laiko sureniamos Kalėdos. Sédėdamas lovoje jis nurodinėjo, kaip pertvarkyti kambarį - perstatyti kelias kedes, nukabinti prie uolos grandinėmis pri-kaustytos merginos paveikslą, kuris jézuitui sukel-tų tik šypseną. Jis dar liepė išnešti patogių supamą kédę, ir kai viskas buvo baigta, kambarys ryškiomis dėmémis ant sienų šiek tiek panėšėjo į celę. Svečiui turėtų patikti, pamanė sau Asberis.

Visą rytą jis pralaukė, sudirges žvilgčiodamas į lubas, kur paukštis su varvekliu snapo pleveno tartum irgi laukdamas, bet kunigas atvažiavo tik velyvą popietę. Vos motina atidarė duris, apatiname hole sududeno garsus nesuprantamas balsas. Asberiu émė daužytis širdis. Po valandėlės sunkiai sugirgždėjo laiptai. Ir tuoj jéjo motina sukaustytu veidu, o jai iš paskos stambus senis, kuris tiesiai perkirto kambarį ir, pasiémės prie lovos stovinčią kédę, pasikišo po savim.

- Aš esu tévas Finas - iš skaistyklos, - taré jis širdingu balsu. Jis buvo stambaus raudono veido, trumpais kaip šepetys žilais plaukais ir viena akim aklas, o sveikoji, melyna ir šviesi, buvo įbesta į Asberį. Jam ant liemenės buvo riebalų dėmė.

- Vadinas, nori pasišnekėti su kunigu. Labai išmintinga. Né vienas mūsų nežinome nei dienos, nei valandos, kada būsime pašaukti Aukščiausiojo.

Po to jis sveikaja akimi mirktelėjo Asberio motinai ir taré:

- Ačiū, dabar jau galite mus palikti vienus.

Ponia Foks visa tik įsitempė, bet né nepakru-tėjo.

- Norėčiau su tévu Finu vienu du pasikalbēti, - taré Asberis, staiga pajutęs, jog turi sajungininką, nors ne tokio dvasininko tikėjosi.

Motina meté į ji pasibaisėjusį žvilgsnį ir išėjo. Jis žinojo, kad anoj pusėj durų ji sustos.

- Labai malonu, kad atėjote, - prabilo Asberis. - Čia be galio nyku, išsilavinusiam žmogui néra né su kuo pasišnekėti. Man įdomu, téve, kokia jūsų nuomonė apie Joyce?

Kunigas kilstelėjo kédę ir pasistūmėjo arčiau.

- Tu rék, - taré jis. - Aš viena akim aklas ir viena ausim kurčias.

- Kokia jūsų nuomonė apie Joyce? - pakartojo Asberis garsiai.

- Joyce? Kokį Joyce? - paklausé dvasiškis.

- James Joyce, - atsaké Asberis ir nusijuoké.

Kunigas mostelėjo didele plaštaka, lyg nuo uodų gindamasis.

- Tokio nepažįstu, - atsaké jis. - Tad štai. Ar sukalbi rytmelinius ir vakarinius poterius?

Asberis sumišo.

- Joyce buvo didelis rašytojas, - murmtelėjo pamiršęs, kad reikia rékti.

- Nesukalbi, a? - klausé ji kunigas. - Tu niekaip neišmoksi gerumo, jei nuolatos nesimelsi. Kaip tu pamilsi Jézū, su juo nesikalbēdamas?

- Mane visada žavéjo mitas apie mirštantį dievą, - rékte išréké Asberis, bet kunigas, matyt, neišgirdo.

- Ar dėl skaitybės neturi sunkumų? - pasiteiravo jis. - Mes visi turime, bet tu melsk Šventosios Dvasios. Proto, širdies ir kūno skaitybės. Be maldos nieko nejveiksi. Melskis su savo šeima. Ar su šeima meldiesi?

- Apsaugok, Viešpatie, - sumurmėjo Asberis. - Mano motina neturi kada melstis, o sesuo yra ateistė, - išréké jis.

- Kokia gėda! - taré kunigas. - Tada melskis už jas.

- Menininkas meldžiasi kurdamas, - išdrīso tokią mintį išreikšti Asberis.

- Šito neganal! - atrémé kunigas. - Jei nesimeldi kasdien, nesirūpini savo nemirtinga siela. Ar moki katekizmą?

- Iš kur aš mokésiu, - numyké Asberis.

- Kas tave sutvérė? - émė kvosti kunigas karingu balsu.

- Apie tai yra vienokių ir kitokių nuomonių, - atsaké Asberis.

- Tave sutvéré Dievas, - trumpai drūtai paaiškino kunigas. - O kas yra Dievas?

- Dievas yra žmogaus susikurta idéja, - atsaké Asberis, išilingavęs į pokalbį ir pagalvojęs, kad dar nežinia, kieno bus viršus.

- Dievas yra be galio tobula dvasia, - paaiškino jam kunigas. - Tu, vaiki, esi tikras neišmanėlis. Kodél tave sutvéré Dievas?

- Dievas ne...

- Dievas tave sutvéré, kad tu jí pažintum, mylėtum, šiame pasaulyje jam tarnautum, o kitame džiaugtumeis su juo laime! - atubeno senasis kunigas. - Jei nesiimsi katekizmo, iš kur žinosi, kaip išgelbēti nemirtingą savo sielą?

Asberis suprato, kad padaré klaidą ir kad jau laikas tuo senu mulkiu atsibodėti.

- Pala, - taré jis, - aš nesu Romos katalikas.

- Menka dingstis nekalbēti poterių! - sušvokštė senis.

Asberis sudribo lovoje.

- Aš mirštu, - sušuko jis.

- Bet dar nenumirei! Kaip tu stosi Dievo akiavaizdon, jei nesi né karto su juo kalbėjesis? Kaip tikiesi gauti tai, ko nesi meldęs? Dievas neatsiuncia Šventosios Dvasios tiems, kas jos nemeldé. Melsk jí atsiusti Šventają Dvasią.

- Šventają Dvasią? - nustebuo Asberis.

- Negi esi toks tamsuolis ir niekad negirdėjai apie Šventają Dvasią? - pasidomėjo kunigas.

- Apie Šventają Dvasią, be abejonės, esu girdėjės, - atsaké jau siusdamas Asberis, - bet ko ko, tik ne Šventosios Dvasios aš ieškau!

- Ir ko ko, bet jos tu nesulauxsi, - kunigo sveikoji akis buvo nuožmi ir net degé. - Ar nori, kad tavo siela kentėtų amžiną pasmerkimą? Negi visą amžinybę nori būti atskirtas nuo Dievo? Negi nori kentėti baisiausias kančias, baisesnes už ugnį netekties kančias? Negi nori visą amžinybę kentėti netekties kančias?

Asberis bejégiškai pakrutino rankas ir kojas, lyg tos nuožmiosios akies būtų prikaltas prie lovos.

- Kaip gali Šventoji Dvasia užpildyti tavo sielą, jei ji užtersta? - riaumojo kunigas. - Šventoji Dvasia

tau neapsireikš, kol pats nepraregėsi, koks esi - tingus, išpuikęs jaunas neišmanėlis! - pasakė jis, kumščiu trankydamas į staliuką prie lovos.

Įsiveržė ponia Foks ir sušuko:

- Užteks! Kaip drįstate šitaip kalbėti su vargu ligoneliu? Jūs ji varginate. Jums metas išeiti.

- Vargšas vaikis katekizmo nemoka, - taré stodamasis kunigas. - Jūs privalėjote išmokyti ji poterių. Jūs neatlikote savo motiniškos pareigos.

- Vėl atsisukęs į lovą taré meiliau: - Aš tau duosiu savo palaiminimą, bet po to turi kasdien melstis, nepraleisdamas nė dienos. - Jis uždėjo Asberiui ant galvos ranką ir sumurmėjo kažką lotyniškai. - Skambink man kada panorėjės, ir mudu vėl malonai pasišnekučiuosime, - taré jis ir išpēdino paskui nepalenkiama ponios Foks nugara.

Asberis dar išgirdo paskutinius jo žodžius:

- Jis geros širdies vaikis, bet baisus tamsuolis.

Išpräšiusi kunigą, motina tuoju vėl užlipo pas Asberį, norédama jam priminti, kad iš anksto buvo ji įspėjusi, bet pamačius, koks jis išblyškės, sukriteš, sumenkės spokso priešais save vaikiškis užgautomis akimis, širdis neleido, ir ji paskubom išejo.

Kitą rytą jis buvo toks nusilpęs, kad ji nutaré, jog būtina ji paguldyti į ligoninę.

- Aš nevažiuosiu į jokią ligoninę, - kartojo jis vis tą pat, gręziodamas tvinksincią galvą iš vienos pusės į kitą, lyg norédamas ją nusuktui nuo kūno.

- Kol dar turiu sąmonę, nevažiuosiu į jokią ligoninę. - Ir jis su apmaudu pagalvojo, kad kai praras sąmonę, motina nutemps ji į ligoninę, pripumpuos kraują ir dar ištisas dienas pratęs jo kančias. Jis buvo įsitikinęs, jog galas čia pat, gal prisigretins net šiandien, ir dabar sielvartavo, maštymas apie beprasmį savo gyvenimą. Jis jautėsi lyg kevalas, kurį turėjo kažko pripildyti, tik nežinia, ko. Tarytum matydamas paskutinį kartą, jis stengėsi įsidėmėti kiekvieną daiktą savo kambaryje: juokingus senovinius baldus, kilimo raštą, kvailą paveikslą, kurį motina vėl pakabino. Jis netgi pažvelgė į plėšrų paukštį su varvekliai snape, ir jam dingtelėjo, kad ir tas paukštis turi prasmę, kurios jis nemoka įminti.

Jis kažko ieškojo, kas dar jam buvo lemta, kažkokio reikšmingo galutinio potyrio, kurį prieš

mirtį pats turi susirasti - susirasti pats savo protu. Jis visada kliovėsi tik pats savimi ir neužsigeisdavo, kas neįmanoma.

Kartą, kai Meri Džordž buvo trylikos metų, o jis penkerių, pažadėjusi neįvardytą dovaną, ji nusiviliojo ji į didelę prisikimšusią žmonių palapinę ir nutempė atatupstą į patį priekį, kur stovėjo vyras mėlyna eilute ir raudonai baltu kaklaraicišiu.

- Štai, - taré ji balsiai. - Aš jau išganyta, bet jūs dar galite ji išganyti. Jis tikras žemės kirminas, o jau iš trumpų kelnių išaugės.

Jis išsprūdo iš jos suspaustos rankos ir nérė kaip mažas kiemsargis šuo, o kai paskui paprašė dovanos, ji atšovė:

- Jei būtum palaukęs, būtum išganytas, bet kadangi šitaip pasielgei, nieko negausi!

Artėjant vakarui, jis neberado sau vienos iš siaubo, kad numirs, neradęs paskutinio prasminingojo potyrio. Motina susirūpinusi sédėjo prie lovos. Ji du kartus skambino Blokui, bet jo nerado. Asberiui atrodé, jog ji nė dabar nejsivaizduoja, kad jis mirs, juo labiau - kad jo valandos jau suskaitytos.

Šviesa kambaryje émė įgauti kažkokio keistumo, lyg būtų atgijusi. Ji įžengė pritemusiu pavidalu ir tartum lükuriavo. Atrodé, kad lauke ji apsistojo ties susiliejusia medžių linija, kuri jam buvo matyti už žingsnio nuo palangės. Úmai jis prisiminė karvidėje patirtą bendrumą su negrais, kai jie visi kartu rūkė, ir iš susijaudinimo net émė virpėti. Jie dar galėtų paskutinį sykį parūkyti.

Po valandėlés, gulom atsukęs galvą, jis taré motinai:

- Mama, aš noréčiau atsisveikinti su negrais.

Motina pabalo. Staiga išejo iš veido. Paskui tik sučiaupė lūpas ir suraukė antakius.

- Atnisveikinti? - paklausė ji nuobodžiu balsu. - Kur tu išvyksti?

Jis pasižiūrėjo į ją ir taré:

- Tu juk žinai. Atvesk juos. Aš neilgai trauksiu.

- Beprotystė, - sumurmėjo ji, bet atsistojusi išskubėjo.

Dar jis išgirdo, kad prieš išeidama ji pabandė prisiskambinti Blokui. Jis pamanė, jog tokiu metu jos skambinimas Blokui yra graudus ir gailus. Jis

laukė, nusiteikdamas susitikimui kaip galbūt religingas žmogus laukia paskutiniojo sakramento. Netrukus išgirdo žingsnius ant laiptų.

- Va Randalas ir Morganas, - taré motina juos įvesdama. - Jie atejo su tavim pasisveikinti.

Tiedu jéjo išsiviepę, nušlempino prie lovos ir sustojo - Randalas priekyje, o Morganas už jo.

- Jūs tikrai gerai atrodote, - prabilo Randalas. - Labai gerai.

- Gerai atrodote, - pritaré antrasis, - taip, pone, puikiai atrodote.

- Kad taip gerai atrodytuméte, dar nemačiau, - įtikinéjo Randalas.

- Taip, ar ne gerai jis atrodo? - prisidéjo ir motina. - Mano akimis žiūrint, jis puikiai atrodo.

- Taip, pone, - kalbéjo Randalas, - jūs, ko gero, net ir sveikas.

- Mama, - prisiversdamas taré Asberis. - Noréčiau su jais vienas pasišnekéti.

Motina lyg suakmenéjo ir išžingsniavo. Per koridorių nuéjo į priešais esan tą kambarį ir atsisédo. Pro praviras duris jam buvo matyti, kaip ji sūpčiojosi.

Abu negrai kioksojo tarsi paskutiné jūapsauga būtų dingusi.

Asberio galva buvo tokia apsunkusi, kad jis net nebežinojo, ką buvo ketinęs daryti, ir teištaré:

- Aš mirštu.

Abiejų negrų šypsniai suledéjo.

- Jūs gerai atrodot, - vél pasaké Randalas.

- Aš greit mirsiu, - pakartojo Asberis ir su palengvémumu prisiminé, kad žadéjo drauge su jais parúkyti. Jis pasieké pakelj nuo stalo ir atkišo Randalui, pamiršęs pakratyti cigarečių.

- Labai ačiū, - pasaké tas. - Labai jums dékingas.

Asberio spoksojo lyg ir vél kažką pamiršęs. Netrukus pastebéjo, kad antrojo negro veidas pasidaré be galio liūdnas; paskui suvoké, kad jis ne liūdnas, o pabambęs. Asberis pasirausé savo stalčiuje ir, radęs neatplėštą pakelj, įbruko jí Morganui.

- Ačiū, pone Asberi, - padékojo prašviesėjės Morganas. - Jūs tikrai tikrai gerai atrodote.

- Aš greitai mirsiu, - taré suirzës Asberis.

- Gerai atrodot, - vél pasaké Randalas.

- Po kelių dienų jau būsite ant kojų, - išpranašavo

jam Morganas.

Abu, matyt, nerado kur akių dėti. Asberis paklaikusiu žvilgsniu pasižiūréjo į anoj puséj koridoriaus nugara į ji sédinčią motiną supamame krésle. Ko gero, ji nebuvó nusiteikusi jí nuo jų išvaduoti.

- Sakyčiau, kad jūs kiek persišaldęs, - po valandéles taré Randalas.

- Kai aš persišaldau, man geriausias vaistas - terpentinas su cukrum, - pasaké Morganas.

- Užsičiaupk, - atsigréžé į jí Randalas.

- Tu pats užsičiaupk, - nenusileido Morganas. - Aš geriau žinau, kas man padeda.

- Kas tau padeda, tai ne jam, - suniurzgė Randalas.

- Mama! - pašauké Asberis drebančiu balsu.

Motina atsistojo.

- Jūs jau pasibuvote su ponu Asberiu, - sušuko ji. - Rytoj galésite ateiti.

- Tai mes jau einam, - taré Randalas. - Jūs tikrai gerai atrodot.

- Tikrai tikrai, - patikino dar Morganas.

Vienas kitam pritardami, kaip jis gerai atrodo, jiedu išéjo, bet Asberiu viskas susiliejo akyse. Akimirką motina atrodé kaip šešėlis tarpduryje, o paskiau dingo paskui negrus ant laiptų. Jis dar išgirdo ją skambinant Blokui, bet klausési be jokio susidoméjimo. Jam svaigo galva. Dabar ištitikino, kad prieš mirtį nebepatirs nieko prasminga. Daugiau nebebuvo ką daryti, tik atiduoti jai raktą nuo stalčiaus, kur buvo jo laiškas, ir laukti paskutiniosios.

Jis nugrimzdo į sunkų miegą ir apie penktą valandą pabudęs tamšaus šulinio gale pamaté jos labai smulkų baltutėlių veidą. Išsitraukęs iš pižamos kišenės raktą, padavé motinai, sumurméjės, jog stalčiuje yra laiškas, kurį reikia perskaityti, kai jo nebebus, bet ji turbūt nelabai suprato. Padéjo raktą ant staliuko prie lovos, o jis vél užmigo ir sapnavo, kad du dideli akmens luitai sukasi jam galvoje.

Pabudo po šešių, Bloko automobiliui sustojus ant keliuko po jo langu. Tas garsas buvo kaip šaukinys, iškart prikélęs jí iš miegų su giedra galva. Staiga jí persmelké baisi nuojauta, jog tykojanti jo lemtis bus negailestingesnė, negu jis

manė. Gulėjo nė nekrusteldamas, toks nustėrės, kaip gyvulis paskutinę akimirką prieš žemės drebėjimą.

Blokas ir motina lipdami laiptais kalbėjosi, bet Asberis neišskyrė nė vieno žodžio. Gydytojas įėjo nutaisinėdamas grimasas, motina šypsojosi.

- Atspék, balandėli, kas tau yra! - sušuko ji. Jos balsas jam driokstelėjo ausyse kaip patrankos šūvis.

- Senis Blokas nutvérė ligą už uodegos, - tarė gydytojas, pakélé rankas virš galvos tarytum nugalėtojas ir paleido sau ant kelių, lyg tas mostas būtų jį visai nuilsinęs. Paskui nusirišo margaspalvę skarelę, kurią nešiojo, kad būtų juokingesnis, ir nuodugniai šluostési sau veidą, kaskart kitokia išraiška pasirodydamas iš po tos skepetos.

- Jūs šaunus kaip visada! - tarė ponija Foks. - Asberi, tau priepuoliné karštiné. Priepuoliai gali kartotis, bet jie nemirtini! - jos veidas švietė kaip elektros lemputės be gaubto. - Man taip palengvėjo, - pridurė ji.

Asberis bereikšmiu veidu pamažéle atsisėdo, bet vėl krito ant pagalvės.

Blokas pasilenkė prie jo, nusišypsojo ir sudideliu pasitenkinimu tarė:

- Tu dar nemirsi.

Asberis visas buvo ramus ramus, tik akys nenustygo. Ne iš paviršiaus, bet kažkur susidrumstusiose gelmėse jos vos pastebimai judėjo, tarsi kažkas leisgyvis būtų priešinėsis. Atrodė, kad Bloko žvilgsnis lyg plieninis virbas pasiekia patį dugną ir laiko, kol gyvybę visai išblės.

- Priepuoliné karštiné néra labai pavojinga, Asberi, - murmėjo jis. - Tai kaip karvei bimbalo įkandimas.

Vaikinas vos girdimai sudejavo ir nutilo.

FLANNERY O'CONNOR (apie ją žr. Naujasis židinys. - 1991. - Nr. 9. - P. 22) - labiausiai skaitoma grožinės literatūros autorė iš JAV pokario rašytojų. Jos kaimietiško folkloro pasakojimai pasižymi meniška komizmo ir grotesko kombinacija. Beveik visuose apsakymuose yra personažas, kurį išdidumas ir savimyla atskiria nuo meilės. Paprastai ši personažą ištinka kas nors labai stipru ar keista. Skaitytojų tai šokiruoja ir atrodo paslaptina, o O'Connor šiaiš įvykiai simbolizuoją Dievo malonės įsiveržimą į veikėjo gyvenimą. Apsakymai dažnai lieka atviri; skaitytojui tenka pačiam

- Jis tikriausiai išgérė nepasterizuoto pieno, - tarė švelniai motina, ir jiedu pirštų galais ištipeno iš kambario, lyg pagalvojė, kad jis nori miego.

Jų žingsniams ant laiptų nutilus, Asberis atsisėdo. Kone vogčiomis pasuko galvą pasižiūrėti, ar raktas, kurį buvo davęs motinai, tebeguli ant staliuko prie lovos. Ištiesės ranką, sugniaužė raktą ir vėl įsikišo į kišenę. Pasisižiūrėjo į veidrodį ovalo rémais kitame kambario gale. Iji žvelgė tos pačios akys, kurios žvelgdavo iš to veidrodžio kasdien, tik ši kartą blyškesnės. Jos buvo tokios sukrėstos, tarytum būtų laukusios pasirodant kokio baisaus vaizdo. Jis nusipurtė, greit nusigręžė į kitą pusę ir užsižiūrėjo pro langą. Akinanti auksinė saulė lindo iš purpurinio debesio. Žemai medžių eilė raudono dangaus fone buvo juoda. Ji sudarė sieną, kuri stovėjo lyg mintyse jo susikurta trapi gynyba, turinti apsaugoti nuo to, kas ateina. Vai-kinas krito ant pagalvės ir įbedė akis į lubas.

Jo kojos ir rankos, ištisas savaites varginamos čia karščio, čia šalčio, dabar buvo nutirpusios. Senoji gyvybė tame išseko. Jis laukė ateinant naujos. Ir kaip tik tada vėl jį ēmė kręsti drebuly, toks keistas, lengvas drebuly, tartum iš paviršiaus būtų suraibiliaus iš šalčio jūra. Jam stigo oro. Plėšrusis paukštis, per jo vaikystés metus bei ligą sustingęs jam virš galvos ir paslapingai laukęs, dabar ūmai lyg sujudėjo. Asberis pabalo, ir sakytum kažkokis sūkurys nuplėše jam nuo akių paskutinį iliuzijos šydą. Jis išvydo save gležnā, iškankintą, bet ištveriantį ir iki paskutinio atodūsio gyvenantį apvalančio siaubo akivaizdoje. Iš Asberio išsiveržė silpnas šūksnis, paskutinis beviltiškas pasiprišinimas. Tačiau Šventoji Dvasia, apgaubta neugnies, o ledo, nepermaldaujamai leidosi žemyn.

spėlioti, ar atpažins pagrindinis veikėjas jam pasiūlytą atperkamąjį Dievo malonę. Ir nors daugelis skaitytojų O'Connor apsakymuose praleidžia krikščioniškus motyvus, juos nė kiek ne mažiau paveikia jos kūrybos galia.

Kritikas Frederick Crews O'Connor kūrybos paslapties ieško chroniškoje jos ligoje, odos tuberkuliozėje, ir sugriaudame gyvenime. Liga privertusi ją gyventi šeimos fermoje Džordžijoje. Turėdama pakelti ją varžančias salygas ir ramiai pasitiki mirtį, ji privalėjusi tvirtai laikytis mirtį neigiančio konformizmo, marindama skeptiškąją ir

individualistinę savo intelekto pusę net tada, kai bandžiusi diskretiškai švelninti Bažnyčios ribotumą ir kultūrinį uždarumą. Galbūt būta jos pačios poreikio susitaikyti su žiauriu ir beapeliaciniu Dievu, kurį rodą geriausi jos apsakymai, jų negailestingo persekiojimo atmosfera, kai iškristi iš lygties leidžiamą tikтай moraliniams klausimams. Bet pati O'Connor nemėgė tokią išvedžiojimą ir savo kūryboje nuvainikavo tokią mąstyseną.

Frederick Crews teigia, jog neįmanoma tiksliai nustatyti O'Connor dvasios pusiausvyros tarp tuštumos puoselėjimo ir jossutramdymo Kryžiumi, tarp meniškų nuolaidų skaitytojų bedievystei ir slaptų mėginimų pateiktą kaip įsivaizduojamą hipotezę. Užuot skubėję priskirti O'Connor kokiai nors krypciai, turime prisiminti, kad ji, kaip grožinės literatūros rašytoja, pirmiausia buvo ištikima gyvam, aidinčiam, radikalai ekonomiškam menui.

Nepaisant šių samprotavimų, O'Connor buvo ištikima Dievui. Pirmiausia ji laikė save asmeniu, siela, o tik po to - rašytoja.

Daugelis kritikų O'Connor kūrinius nagrinėja neperžengdami „gerai padaryto“ apsakymo modelio ribų. Bet tikroji O'Connor genijaus paslaptis yra ta, kad jos kūryba, peraugdama priepladas, anot kurių apsakymas ar romanas téra kažoks mechanizmas, įgauna tikrai krikščionišką retorikos formą ir tampa slépiningu kreipimusi į klausytoją.

Fundamentalus kriticizmo principas skelbia, kad apsakymai ir romanai negali būti jokio poelgio priežastis.

Kai tik kas pabando imtis tokią ketinimą, jie praranda savo, kaip estetinės kontempliacijos objekto, jégą. Yra kai kas, ko paprasčiausiai neįmanoma padaryti kūriniu. Negalima paprašyti, kad kas nors ką nors padarytų.

Tačiau yra tokia pasakojimo forma - palyginimas, kuri pagauна skaitojo, suvilioja į estetiniu malonumu ir priverčia atsakyti į daugybę klausimų. Kristaus palyginimai, prieš parodydami Dievo karalystės logiką, pateikia šio pasaulio logiką. Užpultas keleivis mums nerūpi; sugrižęs palaidūnas yra kažkoks antrarūšis; karalius turėtų žinoti, ką dera pakvesti į puotą; darbininkai, triūsiantys nuo dienos pradžios, turėtų gauti daugiau už tuos, kurie pradėjo dirbtį dienai baigiantis. Mes priešinamės palyginimuose atsirandantiems pasakojimo logikos pokyčiams, kurių dėka viską išsprendžia Dievo gailestingumas. Šis pasipriešinimas priverčia mus geriau suprasti savo mąstyseną ir suvokti, kaip smarkiai ji skiriasi nuo dieviškojo mąstymo.

O'Connor kūriniai provokuoja egzistencinį swaigulį, nes jie demaskuoja tą sekularų būdą, pagal kurį mes gyvename pasaulyje. Jie parodo mums veikėjus, kurie tiki, kad turtai, visuomeninė padėtis ir jų intelektiniai sugebėjimai svarbiau už dvasinius rūpesčius. Kūrinių „nukryžiuoją“ šitokias nuomones ir siūlo naujo gyvenimo malonėje galimybę. Toks potyrис, reikia manyti, niekada ir niekam nebuvę malonus, nes tai, kas praskina kelią naujam gyvenimui, yra tikra mirtis.

Spausdinamą novelę iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė.

F.S.

SUGRIŽTI Į TUOS METUS...

EUGENIJUS MATUZEVIČIUS

Nelengva sugrižti atsiminimų takais į savo vai-kystės ir jaunystės metus, į gimnazisto ir studento dienas, įano meto kultūrinę, literatūrinę aplinką, atmosferą, nors, pasak Vytauto Sirijos Giros, sun-kiai nusakoma nostalgija vis lieka su mumis, kaž-koks užburtas sielos šnaresys vis šaukia, vilioja į tuos laikus... Daug kas jau primiršta. Ar sugebėsiu prisiliesti prie to, kas tada buvo brangiausia? Daug ką lyg ir kažkokios miglos užklojo. Daug kur tų atsiminimų grandinė jau sutrūkinėjusi. O vis tiek didelė vilionė! Gal išgirsiu jaunystės iliuzijų ir atsinaujinimo vilties sparnų šlamėjimą?

Noriu grįžti į gimnazijos dienas ir tuos laikus, kai pradėjau studijuoti, kai dirbau „Ateities“ žurnalo redakcijoje, kai susipažinau su daugeliu įdomių, neužmirštamu žmonių, kai buvau šalia „Židinio“, „Ateities spinduliu“, „Studentų dienų“, „XX amžiaus“, „Mūsų laikraščio“, „Naujosios romuvos“... Gal tai bus tik fragmentiški išpūdžiai, škicai, tik etiudai, „mozaika“ su baltomis atminties „démémis“. Manau, Skaitytojas man tai atleis.

... Iš pradžių gal šiek tiek apie savo vaikystę, gimnazisto dienas, apie Biržus, nes iš ten prasidėjo mano kelias į literatūrą, į spaudą, į redakcijas. Ten (mokydamasis gimnazijoje) pradėjau skaityti „Ateities spindulius“, „Ateitį“, „Mokslo dienas“,

„Šviesos kelius“, vėliau - „Židinį“, „Naujają romuvą“, „Studentų dienas“, literatūros žurnalą - „Dienovidių“ (nuo 1938 m. sausio mėnesio), „Literatūros naujienas“, „Pavasarį“... Skaitydavau ir kaires-nės pakraipos „Kultūrą“, redaguojamą Kosto Korsako (ši žurnalą prenumeruodavo mano tėvas, šiek tiek laisvamaniškų pažiūrų). O aš ten, Biržuo-se, palaipsniui įsijungiau į katalikiškojo jaunimo veiklą, kuri man teikė dvasinės tvirtybės, tam tikro idealizmo ir buvo gana natūralus tiltas į katalikiškąją spaudą, o studijų metais - ir į ateitininkų „Šatrijos“ meno draugiją.

Keli žodžiai iš mūsų šeimos „istorijos“. Gimiau 1917 m. gruodžio 24 d. (naujuoju stiliumi) Rusijoje, Dono srityje (dabar, rodos, Volgogrado), Uriupino stanicijoje, kur tuo metu mano tėvai buvo nublokšti kaip karų pabégėliai. Po karos, šiek tiek sunormalėjus gyvenimo sąlygomis, apie 1921 m. (anksčiau bolševikai nedavė leidimo išvykti iš Rusijos), mūsų šeima grįzo į Lietuvą. Vaikystę ir ankstyvąja jaunystę praleidau tévo gimtajame krašte, Šiaurės Lietuvoje. Tada apsigy-venome Krinčine, nedideliamie miestelyje (bažnytkaimyje). Ten netoli ese, Daukniūnų kaime, gyveno mūsų giminės (iš ten buvo kilusi mano tévo motina Marija Valuntaitė-Matuzevičienė). Skaityti

EUGENIJUS MATUZEVIČIUS (g. 1917) - poetas, vertėjas, kritikas. Pirmuosius eilėraščius spausdino 1933-1934 m. vaikų ir moksleivių periodikoje. 1938 m. baigė Biržų gimnaziją. Studijavo Kauno ir Vilniaus universitetuose. Bendradarbiavo „Naujojoje romuvoje“, „Židinyje“, „Ateityje“, „Ateities spinduliuose“, „Karyje“, „Pavasaryje“ ir kt. žurnaluose, laikraščiuose „Studentų dienos“, „XX amžius“, „Darbininkas“, „Mūsų laikraštis“ ir kt.

Pirmasis rinkinys „Pavasario taku“ išėjo 1941 m. Kitos poezijos knygos: „Audros paukščiai“ (1944), „Negeski, švyturio ugnele“ (1960), „Mėnesienos krantas“ (1965), „Va-

sarvidžio toliomas“ (1968), „Paukščių Takas“ (1970), „Žalios metų salos“ (1975, 2-as leid. 1982), „Kol Saulė nusileis“ (1977), „Variacijos ir sugrižimai“ (1980), „Nusilenksiu žemei“ (1984), „Rinktiniai raštai“ (2 t., 1987), „Žemės akys“ (vertimai, 1988), „Jau sparno nenumes“ (1992), „Sugrižimų tyla“ (1993). Spausdino recenzijų, straipsnių meninio vertimo ir kt. klausimais. Vertėvokiečių, lenkų, latvių, rusų, ukrainiečių, baltarusių, gruzinių, arménų ir kt. poezijos.

Už eilėraščių rinkinį „Žalios metų spalvos“ 1977 m. Matuzevičiui skirta valstybinė premija. Eilėraščių rinkinių yra išversta į rusų, latvių, ukrainiečių, baltarusių k.

pramokau anksti, eidamas šeštus metus. Namuose atkaklus skaitymo mokytojas buvo mano tėvas Vilius Matuzevičius (1889-1943), šiek tiek lankęs Mintaujos (Jelgavos) gimnaziją Latvijoje, pusiau savamokslis vaistininkas, prie Charkovo universiteto (Pirmojo pasaulinio karo metu) išlaikės egzaminus ir įsigijęs provizoriaus padėjėjo pažymėjimą. Jis buvo gabus, iniciatyvus žmogus, didelis Nepriklausomos Lietuvos patriotas. Krinčine jis atidarė III eilės (kaimo vietovės) vaistinę. Taip pat domėjosi technika, dailidės darbais, sodininkyste. Mokėjo „išvirti“ šventinių krupnikų, likeriu, užpilti kvapnių visokių žolelių ir šaknelių antplių. Motina (1889-1978) buvo gana romantiškų nuotaikų, mėgdavo skaityti knygas, kepdavo puikius, skanius pyragus su obuoliais ir kitokiais vaisiais, mėgdavo svečius ir pati nevengdavo pasižmonėti. Buvo muzikali, turėjo neblogą klausą. O senelis Juozas Matuzevičius buvo puikus, sumanus dailidė, kalvis ir statybininkas, Biržų ir Pasvalio krašte pastatės ne vieną vėjinį malūną. Gyveno netoli Saločių ir kitur, paskui - Nemunėlio Radviliškyje, kur pasistatė vandens malūną, bet su juo nelabai jam sekėsi. Ten ir mirė (nuo „širdies smūgio“)... Turiu du brolius: Leonardą ir Algirdą Henriką. Du dar prieš mane gimę broliukai mirė Rusijoje kūdikystėje (esant sunkioms karo sąlygomis, siaučiant įvairiomis epidemijomis).

Baigęs Krinčino pradinę mokyklą, 1929 m. įstojau į Biržų gimnaziją. Apsigyvenau pas Emiliją Matuzevičiūtę (tévo seserį) ir senelę Mariją (tévo motiną), kuri mane ypač mylėjo ir manimi rūpinosi. O tada buvau silpnokos sveikatos. Senelė mokėjo labai daug Šiaurės Lietuvos liaudies ir Antano Vieňažindžio dainų, taip pat pasakų, padavimų ir „tikrų istorijų“. Mėgdavo, kad jos pasakojimų kas nors klausytusi. Tada mano senelis Juozas jau buvo miręs... Teta Emilija vertėsi siuvėjos amatu.

Šiek tiek rimtesne savo poetinio kelio pradžia laikau 1935-1936 metus. O pirmuosius eiliuotus kūrinėlius išspausdinau 1933 m. vaikams ir moksleiviams skirtoje periodikoje. Tai, žinoma, mane, jaunučių gimnazistą, dar labiau paskatino domėtis literatūra, poezija, knygomis ir periodine spauda. Skaitydavau visus poetus, kurie pakliūdavo po ran-

ka. Tada pirmą kartą perskaičiau kai kuriuos keturvėjininkų ir trečiafrontininkų poetinius kūrinius. Neatsimenu, iš ko gavau almanachus - „Granitą“, „Liniją“ ir „Gaisų“ žurnalo komplektą. Gana godžiai juos sklaidžiau, skaičiau. Tada jau pradėjau skaityti „Židinį“, „Naujają romuvą“. Naujus numerius gaudavau iš kapeliono. Palaipsniui pradėjo formuotis ir mano skaitomų knygų atranka, tam tikros simpatijos konkretiems autoriams. Tada iš poetų mėgiamiausi buvo Kazys Binkis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Kazys Boruta, Salomėja Nėris, Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis, Jonas Kossu-Aleksandravičius (Jonas Aistis), Vytautas Sirijos Gira... O Henrikas Radauskas (jo „Fontanas“) atrodė šiek tiek šaltokas, nors vietomis tiesiog stebėdavaisi eilėdaros meistriškumu.

Geri mano bičiuliai gimnazijoje buvo moksleivių katalikiškojo jaunimo judėjimo dalyviai: Juozas Piragis (vėliau įstojo į kunigų seminariją, dar būdamas klieriku, mirė džiova), Albertas Sušinskas (jo brolis kun. Alfonsas Sušinskas tuo metu buvo pagarsėjęs neokatalikiškos krypties publicistas, knygos „Maršas jaunystei“ autorius, puikus oratorius, pamokslininkas, jaunimo numylėtinis; gyveno ir dirbo Panevėžyje; 1944 m. pasitraukė į Vakarus, mirė JAV), Mameertas Indrišiūnas, Bronius Krivickas, Petras Štaupas, Kazimieras Vasiliauskas ir kiti. Ypač savo literatūriniais interesais man buvo artimi Leonidas Žitkevičius ir Petras Zablockas - poetai, literatai, didžiai išsilavinę vaikinai.

Mokydamasis aukštėsnėse klasėse, įsijungiau į literatūrų būrelį valdybos veiklą. Buvau išrinktas pirmininku. Mūsų branduolių sudarė aktyvesni humanitarinių, literatūrinių polinkių moksleiviai (daugiausia V-VIII klasės). Leidome šapirografuotą žurnaliuką - „Literatą“ (du kartus per mokslo metus). Taip pat atmintina, kad keleriais metais vėliau Biržų gimnazijoje savo literatūrinį kelią pradėjo įdomus, savitas poetas ir kino režisierius Jonas Mekas (kilęs iš Papilio krašto, dabar gyvenantis JAV). Biržų gimnazijoje mokési ir ją baigė 1941 m. mano brolis Leonidas, poetas.

Kelyje į literatūrą ir gimnazijos laikais, ir tolėsnėje mano kūrybinėje veikloje (ligi pat 1944 m.) man ypač daug padėjo Bernardas Brazdžionis

(kilęs iš Pasvalio krašto, iš Stebeikelių kaimo, o gimnaziją 1929 m. baigės Biržuose). I poezią labai geranoriškai mane lydėjo ir poetas Leonidas Žitkevičius (kilęs iš Vabalninko, mokėsis Biržų gimnazijoje; dabar gyvenantis JAV). Taip pat nuo širdžiai téviškai mane yra globojės biržietis poetas ir vertėjas Kostas Snarskis-Žvaigždulis.

Ką gi, jaučiu daug sentimentų Biržams, to miesto anuometinei gimnazijai. Čia man labai daug kas brangu: ir pati Biržų istorija (vaizdžiai atispindinti „Sėlos“ muziejuje pilies rūmuose), ir piliakalnio meilės alyvos, ir Radvilų pilis, ir Širvėnos ežeras, ir jo pakrantėse likusios mano pėdos. Ir ta geroji kultūrinė, humanitarinė, religinė dvasia ir šviesa, kuri tomis tolimomis mūsų jaunystės dienomis čia, Biržuose, mums švetė, padėjo gyventi, semtis dvasinių jėgų, jaunystės kūrybinio entuziazmo...

... Dar mokydamasis Biržų gimnazijos paskutinėje klasėje, o paskui (1938 m. vasaros pradžioje) ištojės atlikti karinės prievolės į aspirantų-kariūnų kursus Karo mokykloje (Aukštojoje Panemunėje), jau maždaug iš anksto nujauciau, žinojau, kad, pradėjus studijuoti, mane parems, paglobos Bernardas Brazdžionis, Kazys Zupka-Kecioris, kun. Kazys Barauskas („Mūsų laikraščio“ redaktorius, buvęs Biržų gimnazijos kapelionas) ir kai kurie kiti katalikiškosios spaudos redakcijų darbuotojai, padės susirasti kokį nors darbelį papildomoms pajamoms studijų metais, nes tuo metu mano namiškiai gyveno kukliai ir negalėjo reguliarai manęs remti. Jie patys turėjo visokių finansinių sunkumų ir skolų, kurios gana grėsmingai palaiapsniui susidarė, tévui nupirkus žemės sklypą ir statant neeilinio architektūrinio „modelio“ namą (Krinčine)... Tas namas ten (Žalgirio g. 42) tebestovi ir dabar, pripažintas kultūros paveldo medinės miestelių architektūros paminklu. Stengiuosi visą tą sodybą globoti. Gana dažnai ten nuvykstu, bet... jau gula pečius nelengva metu našta. Beje, tai galėtų būti ir atskira tema.

Taigi tada (1938-1939 m.) turėjau iš anksto mąstyti, planuoti, kaip versiuos studijų metais, kaip šalia mokslo užsidirbsiu lėšų gyvenimui. Žinoma, turėjau vilčių, kad gal gausiu šiokią tokią stipendiją.

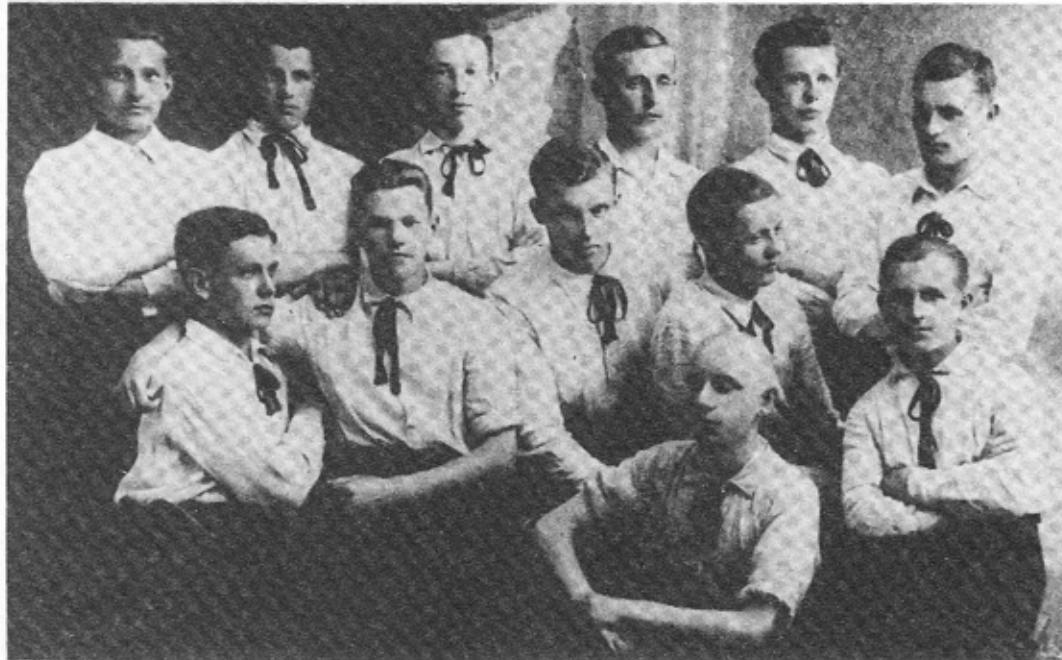

Eugenijus Matuzevičius darbo kabinete. 1977. Vilnius. Algimanto Žižiūno nuotrauka

Ir štai 1939 metų vėlį rudenį aš Kaune, Vytauto Didžiojo universitete. Dar vasarą mano pareiškimas buvo patenkintas, buvau priimtas į Humanitarinių mokslų fakultetą. Bet... atvykau beveik tris mėnesius pavėlavės, nes nuo 1939 metų rugsėjo 1 d. prasidėjus Antrajam pasauliniam karui (Hitlerio Vokietijai užpuolus Lenkiją), mano karinė tarnyba buvo pratęsta. Mes, visi tos laidos aspirantai-kariūnai, gavę atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnį, buvome „automatiškai“ mobilizuoti ir paskirti eiti būrio vadų pareigas, nes tuo metu Lietuvoje buvo paskelbta atsarginių mobilizacija (dalinė - iki tam tikro amžiaus). Iki pilnos sudėties pasipildė esantys daliniai, susiformavo ir naujų. Aš prieš mobilizaciją stažavau 4-ame

pėstininkų pulke Panevėžyje, Pajuoste. Ten ir likome. Buvau paskirtas vadovauti vieno bataliono ryšių būriui. Iš karto buvo paskelbta kovinė parengtis. Ir mes maždaug per dvi parą nužygiajom prie Lietuvos-Lenkijos demarkacinės linijos. Bijo-ta, kad nebūtų Lenkijos kariuomenės, besitraukiančios nuo vokiečių, ginkluotų provokaciją, išsiveržimą į Lietuvos teritoriją. Mūsų batalionas

Humanitarinių mokslių fakulteto dekanate man pasakė, kad esu smarkiai pavėlavęs, ir manęs priimti į pirmą semestrą jau nebegalį. Pasiūlė paskaitas lankytį po Naujujų metų. Būčiau kurį lai-ką lyg ir „laisvas klausytojas“... Tai manęs nepatenkino. Tada, patariamas prof. Zenono Ivinsko ir Bernardo Brazdžionio, kreipiausi į Filosofijos-teologijos fakultetą. Ten sutiko mane priimti ir

Biržų gimnazijos šeštos klasės mokiniai ateitininkai, tarp kurių - Bronius Krivickas (pirmoje eilėje), Eugenijus Matuzevičius (trečias iš kairės antroje eilėje), Mamertas Indriliūnas (antras iš kairės trečioje eilėje). 1936. Fotografija iš Eugenijaus Matuzevičiaus archyvo

buvo pulko kovinio išsidėstymo „antrajame ešalone“ šiaurės rytuose. Palaipsniui įsteigtuose kontroliniuose punktuose prasidėjo besitraukiančių, bėgančių ir norinčių patekti į Lietuvą Lenkijos karių internavimas. Po kurio laiko grįzome į Panevėžį, į Pajuostę. Paskui, spalio mėnesį, Sovietų Sąjungai grąžinus Lietuvai Vilnių ir dalį Vilniaus krašto, dalyvavome vadinamajame Vilniaus žygyje Švenčionėlių rinktinės sudėtyje (ji buvo suformuota Panevėžyje). Ižengėme į Vilnijos žemę, į Švenčionėlių-Turmanto zoną. Rinktinės štabas įsikūrė Švenčionėliuose. Ten ir aš buvau su savo būriu. Mūsų būrio žmonės turėjo saugoti paštą, telegrafo-telefono stotį, geležinkelio stotį su visais jos padaliniais tame ruože, vandentiekio bokštą...

man įskaityti 1939-1940 mokslo metų pirmą semestrą, jei „eksternu“ išlaikysiu (per du tris mėnesius) pagrindinius to semestro egzaminus ir būsiu stropus studentas antrą semestrą. Be to, Filosofijos-teologijos fakultete man buvo pažadėta (nors ir pavėlavusiam) pusė stipendijos. Taip pradėjau mokslus Kauno universitete. (Vėliau, nuo 1940 m. rudens, sovietų valdžiai uždarius Filosofijos-teologijos fakultetą, reikėjo persikelti į Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslių fakultetą. Ten dėstė mums Vincas Krėvė-Mickevičius, Mykolas ir Vaclovas Biržiškos, Vincas Mykolaitis-Putinas, Balys Sruoga, Pranas Skardžius, Vincas Maciūnas. Prisimenu, kartu su manimi studijavo Kazys Bradūnas, Paulius Jurkus, Vytautas Mačernis, Bronius Krivickas, Mamertas Indri-

liūnas, Alfonsas Čipkus (Nyka-Niliūnas), Kazys Umbrasas, Balys Serevičius, Pranas Kozulis, Julija Švabaitė, Pranė Aukštikalnytė ir kt.).

Kaune (1939-1940) man likimas buvo gana palankus. Buvaus pakviestas dirbti į „Ateities“ žurnalo redakciją ir tapau faktiniu jo redaktoriumi. (Oficialiu „Ateities“ leidėju ir redaktoriumi pasirašyavo prof. Pranas Dovydaitis.) Darbą redakcijoje reikėjo labai išmintingai derinti su studijomis Universitete, su paskaitų lankymu. O darbo buvo daug... Prieš tai vienerius metus „Ateitį“ redagavęs Bronius Krivickas, jau studijavęs antrus metus (jam kariuomenėje nereikėjo tarnauti), buvo paskirtas dvisavaitinio laikraščio „Studentų dienos“ redaktoriumi.

Mūsų redakcijos patalpos buvo Laisvės al. 3b (Ateitininkų rūmuose). Čia glaudėsi nemaža periodinių leidinių: „Židinys“, „Ateities spinduliai“, „Studentų dienos“, „Ateitis“, dar vienas kitas leidinys, leistas neperiodiškai, gal kokį kampelį turėjo ir žurnalas „Naujoji vaidilutė“... Patalpos buvo gana ankštos, kuklios. Vos keli kambariai. Bet tada viską lemėdavo tikras darbas ir jo rezultatai, o ne kabinetų gausumas ar puošnumas. Viename tų kambarių sėdėdavo visų mūsų leidinių administratorius (vyriausasis reikalų vedėjas) Jonas Adamonis ir dar koks jo pagalbininkas. Kartais tame kambarje būdavo beveik ligi lubų prikrauta; matyt, ekspedijuojamų žurnalų ar kitų leidinių ryšulių. „Ateitis“ ir „Ateities spinduliai“ buvo viename kambarje. Tai čia aš labai solidariai „dalijausi“ plotu su mieluoju Bernardu Brazdžioniu, kuris redagavo „Ateities spindulius“ (oficialiai to žurnalo leidėju ir redaktoriumi pasirašyavo Juozas Keliuotis.)

Bernardas man, naujokui, patardavo, pakonsultuodavo, kaip reikia „formuoti žurnalą“, kokie akcentai svarbiausi. Kelis kartus per mėnesį mudu įdomiai, gyvai šnekūčiuodamiesi, užsukdamai į vieną kitą antikvarinį knygynėlį, keliaudavome į Rotušės aikštę, į „Šviesos“ spaustuvę. Nešdavome rankraščius, korektūras. Ten buvo spausdinamas ir „Židinys“, kurio rankraščius galutinai parengdavo ir korektūras skaitydavo redakcijos darbuotojas Antanas Strabulis, draugiškas, veiklus žmogus (taip pat studentas, tik aukštesnio kurso,

aktyvus šatrijietis).

„Židinio“ redakcijai tose mūsų bendrose patalpose buvo paskirtas geriausias, patogiausias galinis kambarys. Tas kambarys ypač traukdavo mūsų, jaunesniųjų, dėmesį. Jausdavome jam net tam tikrą pagarbą. Gana dažnai ten sėdėdavo redaktorius dr. Ignas Skrupskelis, skaitydavo, tvarkydavo „Židinio“ rankraščius, priimdavo atėjusius bendradarbius. Tai buvo malonus, demokratiškas, labai taktiškas žmogus.

Mūsų kambarys buvo pereinamas. Čia savaime matydvai nemažai įdomių, žymių žmonių. Užsimiegzdavo trumpi pokalbiai. Kur kitur taip dažnai matysi tuos žmones? Tai buvo ir tam tikra dvasinė mokykla. O tas „Židinio“ redakcijos kambarys iš tikrujų buvo lyg savotiškas rinkinių intelektualų „klubas“. Čia beveik kasdien užeidavo tai vienas, tai kitas žurnalo bendradarbis, kartais susidarydavo (matyt, Ignui Skrupskeliui iš anksto pakvietus) ir nemažas būrelis. Tada iš mūsų kambario būdavo „skolinamos“ kelios kėdės. Kai kas iš tokių pokalbių, atrodo, Ignas Skrupskelio, būdavo pasižymima, „protokoluojama“. Dažniausiai durys likdavo šiek tiek praviros. Norom nenorom ir mūsų ausis pasiekdavo įdomių, aktualių svarstytių, siūlymų, poleminiu samprotavimų, politinių prognozių nuotrupos... (Europoje jau vyko žiaurus aneksinis karas; Hitleris ciniškai „karpe“ Europos valstybių žemėlapį; rytinės Lietuvos siebos rėmėsi į grėsmingai „mīslinę“ Sovietų Sąjungą). „Židinio“ kambario atmosfera buvo mums lyg papildomi „universitetai“. Čia ateidavo dėstytojai, profesoriai iš Filosofijos-teologijos fakulteto: Jonas Grinius, Pranas Kuraitis, Zenonas Ivinskis, Antanas Maceina, Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), Juozas Eretas, Pranas Dielininkaitis... Užsukdavo ir Paulius Slavėnas, Kazys Pakštas, Pranas Dovydaitis (jis šefavo ir „Ateitį“), kun. Stasys Yla. Net du ar tris kartus buvo prof. Mykolas Römeris. Kelissyk čia mačiau ir Leoną Bistrą, žymų politinį veikėją. (Su Antanu Strabuliu, Ceslovu Grincevičiumi, Broniumi Krivicku, Mameru Indrišiūnu, Kaziu Bradūnu, Pauliumi Jurkumi, Vytautu Mačerniu ir kai kuriais kitais kolegomis susitikę mėgdavom tarpusavyje tuos unikalius „universitetus“ pakomentuoti.)

Tuo metu „Židinyje“ jau bendradarbiavo, be visų žymesnių ar žymiuju autoriu, ir mūsų kartos atstovai: Bronius Krivickas, Mamertas Indriliūnas, Kazys Bradūnas, Paulius Jurkus, Henrikas Nagys, šių eilučių autorius ir dar vienas kitas. Anotacijų, recenzijų autorai pasirašydavo ir slapyvardžiais ar inicialais. Tuo laikotarpiu mūsų kartos atstovai gal gausiau ir aktyviau jau buvo išsilieję į „Naujają romuvą“, nes tai buvo savaitraštis: dažniau išeidavo, daugiau numerių, daugiau „ploto“... Be to, „Naujosios romuvos“ redaktorius Juozas Keliuotis labai noriai, malonai į savo bendradarbių eiles priimdavo jaunuosius. Taip jis siekė nuolatinio žurnalo atsijauninimo ir atsnaujinimo.

Mums tada „Židinio“ redaktoriaus Igno Skrupskelio pavardė buvo susijusi su vienu įtakingiausiu dienraščiu - su „XX amžiumi“, kurio pirmas numeris išėjo per Joninių šventę 1936 m. Ignas Skrupskelis buvo vienas iš aštuoneto to dienraščio iniciatorių bei organizatoriu. Gal čia ir pasikartos pavardės, bet vis dėlto norėčiau akcentuodamas priminti, kas 1936 m. sudarė „XX amžiaus“ steigėjų ir redakcinio kolektivo branduoli: Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), dr. Pranas Dielininkaitis, dr. Jonas Grinius, kun. dr. Stasys Yla, dr. Zenonas Ivinskis, dr. Antanas Maceina ir dr. Ignas Skrupskelis; vėliau prisijungė dar Kazys Bauba. Dabar, pažvelgus į tą praeitį, labai gražiai ir prasmingai iškyla pamokanti detalė: paeiliui kiekvienas iš steigėjų kolektivo narių skyrė vieną dieną darbui redakcijoje. Iš pradžių kelerius metus dienraščio redaktoriumi buvo kun. dr. Juozas Prunskis, gyvo, malonaus, entuziastingo būdo žmogus, komunikabilus, geras organizatorius. Dienraštyje buvo stengiamasi vadovautis plataus visuomeninio bendradarbiavimo ir gyvo kultūrinių bei socialinių problemų suaktyvinimo principais. Buvo tel-

kiama bendradarbių ir iš kitų srovių. Ir Ignas Skrupskelis, beveik šešerių metus redaguodamas „Židinį“, laikėsi maždaug tą pačią bendradarbių telkimo ir visuomeninės tolerancijos ugdymo principų. Visiškai natūralu, kad toji redaktoriaus pozicija bei platforma sutelkė daug daugiau šio žurnalo skaitytojų, negu jų turėjo visi kiti to meto vadinami „storieji“ žurnalai.

Ligi Igno Skrupskelio „Židinio“ redaktoriais buvo prof. Vincas Mykolaitis-Putinas (jis ir vienas šio žurnalo steigėjų), prof. Stasys Šalkauskis, dr. Pranas Mantvydas... 1940 m. Ignas Skrupskelis vis daugiau jégų skirdavo „XX amžiui“ ir aktualioms politinėms temoms, jų dienraštinei analizei. Vis labiau artėjant Europos katastrofai, „Židinio“ redagavimą perdavė Kaziui Baubai, o pats kolegų „amžininkų“ prašomas, tapo „XX amžiaus“ redaktoriumi.

Baubos redaktoriavimas tėsėsi neilgai. 1940 m. birželio 21 d. „XX amžiuje“ Ignas Skrupskelis dar spėjo paskelbt savo garsuj istorinį vedamaji straipsnį „Momentas reikalauja“, kuriame netiesiogiai atskleidė Lietuvos aneksiją, kviesdamas tautą atvirai ir blaiviai vertinti susidariusią padėtį. Tame straipsnyje buvo rašoma: „Mes visi turime žinoti, kad tam tikras Nepriklausomos Lietuvos gyvenimo laikotarpis yra baigtas. Nuo birželio 15 dienos prasidėjo visiškai naujas etapas [...] Jokios iliuzijos, jokios fikcijos čia niekam nieko negali padėti...“

... 1940 m. birželio 15 diena - tai ir „Židinio“, „Naujosios romuvos“, „Ateities“, „Ateities spin-duliu“ bei kitų sielai brangi leidinių mirties diena. Tik jų prisikėlimo viltis liko... Tą viltį bandome bent iš dalies realizuoti dabar.

O tada kruvinas kirvis perkirto mūsų jaunystės metus...

**DIEVO TEMA
ALGIMANTO MACKAUS
POEZIJOJE
VIRGINIJA BALSEVIČIŪTĖ**

Aš turiu teisę tikėti į Dievą ir turiu teisę iji netikėti. [...] Aš turiu teisę tikėti ir abejoti. [...] Ar iš tikrujų patekés Saulė, kada manęs nebebus? Ar iš tikrujų ji bus reikalinga medžiui užaugti, žolei sudygti, kada manęs nebus? Pasilieku teisę ir išdidžiai abejonei. Ir šiai teisei manifestuoti pasilieku teisę šokiruoti, nes toji teisė yra tūlo teisė gintis.¹

Blaise Pascal yra skyrės tris žmonių kategorijas: pirmieji yra radę Dievą ir jį garbina - tie yra laimingi ir išmintingi; antrieji kantriai ieško kelio į jį - tie yra išmintingi, bet nelaimingi; tretieji jo nepažįsta, bet ir neieško - tie neprotingi ir nelaimingi.

Algimantas Mackus priklauso antrajai kategorijai - ieškantiesiems. Keturios poezijos knygos - „Elegijos“ (1950), „Jo yra žemė“ (1959), „Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai“ (1962), „Chapel B“ (1965) - liudija jo ieškojimus. Reikėtų sekti šių ieškojimų kelią, idėjų genezę ir jų raišką poetiniuose tekstuose, nes „amžinoji tikėjimo ir netikėjimo kova žmogaus sieloje siekia giliau už visus kitus konfliktus. Didysis visos istorijos klausimas yra žmogaus santykis su Dievu, o ne politinės ar socialinės įtampos“².

Pirmasis Mackaus rinkinys „Elegijos“ svarbus jo lyrikos santykiai su poetine tradicija ir tolimesniems ieškojimams suprasti. „Elegiju“ elėraščiai daug kuo primena poetų žemininkų kūrybą, svarbiausias „Žemės“ antologijos idėjas ir motyvus. Panašios egzistencinės ir dramatinės situacijos, namų ir pasaulio priešprieša. Adorujami gimtieji namai, kurių centre - motina (eil. „Motinai“), kaip ir Alfonso Nykos-Niliūno kūryboje, o Oskara Milašių primena poetiškos klajo-

nés „užmirštos vaikystės soduos“. Eiléraščiuose gana gausu Lietuvos peizažo detalių, minimi Vilnius, Trijų Kryžių kalnas, Katedra - „... ramybės uostas žemės Odiséjoj“. Išėjimas iš giminų namų - ne vien tremtis, bet ir pažinimo siekis. „Žemę“ primena pasaulio tušumos ir klaikumo jutimas: „ir nevilties bedugnėn links gyvenimo svirtis“, „nuostabaus pasaulio“ vilionės - trumpalaikės, o gyvenimas svyruoja „tarp liūdesio ir skausmo vandenų“. Bet nuo tušumos ir pralaimėjimo gina tévynės buvimas, jos gamta, istorija, tévų namai. Rinkinyje nemaža klajūno įspūdžių: „Penki pavarai atėjo ir nuėjo: / ir nei vienam pavasary neatėjai, tévyne Tu“ (eil. „Daug kartų“).

Žemininkus primena ir kai kurių eilėraščių intonacijos, ilgi, sudėtingos struktūros sakiniai. Ypač arti Vytautas Mačernis:

Atsimenu: kai geso paskutinės mano žemės
šviesos,
šešėliais šoko virpesy ant téviškés laukų.
Jų kibirkštis į savo širdį, lyg šaltinio srove,
sémiau
ir žemę ašarų suvilgytomis lūpom bučiavau.
(„Paskutinės šviesos“⁵³)

Ši sakralizuota namų pasaulio erdvė vėlyvesnėje kūryboje negrįžtamai pranyks, atsivers šaltos, neaukios egziliės žemės erdvės.

Pirmojoje Mackaus knygoje juntama Bernardo Brazdžionio įtaka (Dievo valia lemia tévynės likimą) ir Putino pradėta, o neoromantikų įtvirtintą tradiciją (Viešpatį galima regėti mažiausiose

¹ Mackus A. *Laisvės siekimas ir žemės trupiniai* // Metmenys. - 1965. - Nr. 9. - P. 10-11.

² Girnius J. Žmogus be Dievo. - Chicago, 1964. - P. 6.

³ Mackus A. Elegijos. - Chicago, 1950. - P. 6.

gamtos detalėse, nepatvariuose, greit išnykstančiuose reiškiniuose). Abiejų tradicijų jungtį patvirtina „Žiemos eilės“:

O, kas atves klajūnus prie Nevėžio kranto,
benamius, kas į apsnigtą Lietuvą grąžins? -
Tik Tu, Didysis žemės ir dangaus Valdove,
Kurs krintančioje snaigėje esi.⁴

Trempis Mackui dar neatrodo Dievo bausmę, dar nepaklausiamą, už ką jি skirta žmogui. Pirmoji Mackaus knyga liudija ji buvus katalikiškos kultūros augintinį, o jo lyrikos pradžią sutapus su tuometine tradicija. Vélesnéje kūryboje, jau tikroje egzilės poezijoje, ši tradicija bus radikaliai pakitusi.

„Jo yra žemė“ - antroji Mackaus knyga. Joje itin stipri filosofinė refleksija, ir Dievo tema iškyla visiškai naujame kontekste. Rinkinyje dominuoja tautinio kolorito netekęs gamtovaizdis. Minimos tik bendriausios detalės - žemė, jūra, dangus, upė... Poetinės sistemos pagrindas - žemė. Nuolat minimas Jis (Kristus), keliuose eiléraščiuose bréztelta vertikalė - „po Tavo kojom“. Dar minimas pasaulis „anapus Stikso“. Tokie yra bendriausiai poetinio pasaulėvaizdžio metmenys. Galime stebėti, kaip rinkinyje pasiskirsto svarbiausi poetiniai įvaizdžiai, žymintys egzistencines situacijas.

Per lyrinio subjekto santykį su žeme ir su Juo ryškėja svarbiausios rinkinio idėjos. Šiam santykui pabrėžti svarbios dvi įvaizdžių grupės - sausra ir vanduo (lietus, ledas). Jie išraizgę visą rinkinį, o itin paslanki prasmė leidžia kalbėti ir apie realųjį pasaulį, ir apie dvasines būsenas.

Žemė vaizduojama kaip sausros karalystė. Nuolat plėtojamas negyvos, nederlingos žemės motyvas. Vanduo ir oras užnuodytin, nukritęs lietus neatgaivina, o liepsnoja kaip fosforas. Sausros motyvą papildo troškulio ir kraujo motyvai. Žemė yra žaizdota, kraujuojanti ir ištroskusi. Tai „liūdesio žemė“ ir „laukinė žemė“.

Sausra (metafizine prasme) užvaldžiusi ir lyrinio subjekto sielą. Tai tas pats negyvas, iškankintas pasaulis:

Pranas Lapė. Algimanto Mackaus "Augintinių žemės" viršelis. (Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1984)

Mes esame miręs pasaulis,
kuris turėjo apsaugoti daiktus.
Mes esame miręs sodas,
kuriame auga negyvi vaismedžiai.
(„Džiaugsmas, senasis liūdesio apaštalas“⁵)

Žemė vaizduojama kaip mirties karalystė, ir net eiléraščių pavadinimai tai patvirtina („Keista mirtis“, „Ryžių rinkėjos gyvenimas ir mirtis“ ir kt.).

Žmogus tokioje negyvoje, bevaisėje žemėje jaučiasi svetimas ir laikinas. Sudėtingoje ir prieštaringoje jo refleksijoje ryškūs keli momentai: mirties troškimas, Dievo ieškojimas, nedraši išganymo viltis. Svarbiausios lyrinio subjekto būsenos - vienatvė ir beviltiškumas: „Mes gimėme vieni [...] / Mes likome vieni...“ (eil. „Naujų veidų mes

⁴Ten pat, p. 13.

⁵ Mackus A. *Jo yra žemė*. - Chicago, 1959. - P. 48.

neatsinešėm“). Žemiškoji būtis laikoma nevertinga, ji tik priartina mirtį. Lyrinio subjekto esamybė - éjimas be vilties ir be tikslų į mirtį: „Gr̄šiu nieko neradęs ir nieko nepralinksminęs (eil. „Mūsų vasaros praslinko nesusitikusios“), o eilutės „Mano upé artėja į mirties jūrą“ (eil. „Upé, tévas, upé“) galėtų būti laikomos bendriausia rinkinio tonacija.

Lyrinis subjektas suvokia save kaip „vienišą misionieriaus koplytėlę, laukiančią Dievo“ (eil. „Užnuodytas vanduo nepalaimina“). Kiek vilties yra šioje laukimo situacijoje? Joje iš esmės ir slypi didžioji Mackaus abejonė, teisę kuriai poetas buvo sąmoningai pasirinkęs. Kiek leidžiamai šiai abejonei išsikeroti, užvaldyti sielą? Ar mirtis - tai būsimas susitikimas su Kristumi? Ar žemiškoji būtis - Jo rankose? Ar iš tiesų „Jo šita žemė“?

Laukimo situacija šiame Mackaus rinkinyje komplikuota ir nevienareikšmė. Joje slypi ir abejonė, ir neigimas:

Priarték, nors nelaukiu.

Aš tik pavargęs. Laukimas mane išvargino.

(„Kad mano kraujas būtų Tavo žaizdose“⁶)

Arba:

Nepriėmiau tavęs. Užsidengiau.

Atrodei man sunkus kaip geležis.

(„Lietus“⁷)

Lietaus iškritimas yra Kristaus atėjimo metafora. Iš tokių situacijų matyti, kad Mackaus eiléraščiuose teigimą nuolat lydi abejonė, atskiri eiléraščiai žymi kylančias ir krintančias tos pačios refleksijos linijas.

Kodėl prasilenkė lyrinio subjekto ir Kristaus kelias? Kodėl „Mūsų vasaros praslinko nesusitikusios?“ Dėl Jo buvimo Mackaus lyrikoje iš principo nekyla abejonių - iš Jo žmogus gauna sielą ir ją turi sugrąžinti - „alkaną ir skurdžią“.

⁶ Ten pat, p. 41.

⁷ Ten pat, p. 23.

⁸ Ten pat, p. 49.

Dažnas krauko motyvas yra ryšio galimybė, nes trokštama, „kad mano kraujas būtų Tavo žaizdose“, o kitame eilérastyje atsakoma: „Mano gyslos tau yra stangrios“. Tokių jungčių ieškoma nuolat, bet dažniausiai jų nerandama:

Mūsų nesujungs aštri dievnamų gotika
ir sodrios baroko linijos...

(„Mano gyslos Tau yra stangrios“⁸)

Vienintelis tikėjimo ir santarvės laikas buvo vaikystė. Šiame laike „... yra palikęs dievnamis / siauroje skersgatvio gysloj“ (eil. „Kad mano kraujas būtų Tavo žaizdose“). Bet būtent vaikystėje išsiskiria Kristaus ir lyrinio subjekto kelias - tik lieka iš Jo gautas erškėtis, kaip kančios simbolis visam tolesniams gyvenimui (eil. „Erškėtis, jaugęs vaikystén“).

Šiame rinkinyje dar neatsakoma, kodėl prarandamas tikėjimas. Yra tik užuominų apie prarastus namus („Namų ieškoti?“ - klausama eilérastyje „Džiaugsmas, senasis liūdesio apaštalas“); taip tarsi parengiama „augintinių“, svetimos žemės vaikų, tema: žemė nederlinga ir bedvasė todėl, kad ji svetima... Vélesnių Mackaus knygų egzistencinė gėla didžia dalimi kils dėl šios priežasties, o rinkinys „Jo yra žemė“ yra tik tikėjimo praradimo istorijos pradžia. Kaip yra rašęs Rimvydas Šilbajoris, „...egzilė reiškia ne vien tai, kad žmogus prarado savo žemę, bet ir tai, kad Dievas ir žmogus nueina savais keliais, nebesusitikdami“⁹.

Vis dėlto susitikimas įvyksta, ir Kristus ateina į žemę gaivinančio lietaus pavidalu. Statiškuose rinkinio eiléraščių vaizduose tai bene vienintelis įvykis, vienintelis pastebimas veiksmas. Eiléraštį „Susitikom lietui lyjant“ galima laikyti rinkinio kulminacija:

Mes ir vėl susitikom.

Tam pačiam lietui lyjant

ir tom pačiom žvaigždžių viršūnėm liepsnojant.

⁹ Šilbajoris R. Religiniai įvaizdžiai Algimanto Mackaus poezijoje // Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija. Suvažiavimo darbai. - Roma, 1987. - T. 12. - P. 278.

Ir jeigu mes dar kartą susitiksim - bus lietus, nes Tavo žodžiai visuomet nuplaunami gaivinančio lietaus rankų.¹⁰

Toks pat desakralizuoto pasaulio vaizdas dominuoja trečiojoje Mackaus knygoje „Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai“. Čia žemė jau nebepatiria gaivalingo lietaus teikiamo džiaugsmo, nesiilgi ir nelaukia jo. „Iškankintas plotas“ - tikrasis žemės pavadinimas. Tai mirusią arba negimusią vaikų pasaulis. Tai plēšriųjų žvérių - tigrų, panterų, liūtų ir hienų žemė. Pasaulio alogiškumo ir netobulomo įspūdis kuriamas kalbos priemonėmis: ardoma sakinio logika, pažeidžiami linksnio ir giminės reikalavimai. Pasaulio alogiškumą ryškina kalbos alogišumas, ir čia matyt Mackaus pasirinktoji „teisė šokiruoti“, šokiruoti neįprastais vaizdų deriniai, erotiniai motyvais, kurie įteisina iškrypeliško pasaulio vaizdą. Rinkinyje „Jo yra žemė“ dominavo erdvės motyvai, o trečioji knyga yra apie laiką:

Tai įtampos kupinas laikas
tai laikas mirties nepaaiškintos
tai šauksmas išklydusios generacijos
tai atšauktas prisikėlimas
tai pirštai ant vėstančio kūno
tai išdidumas prieš kojų mazgojimą
tai šauksmas išklydusios generacijos
tai atšauktas prisikėlimas
(„Pabudintas Viešpaties Angelo...“¹¹)

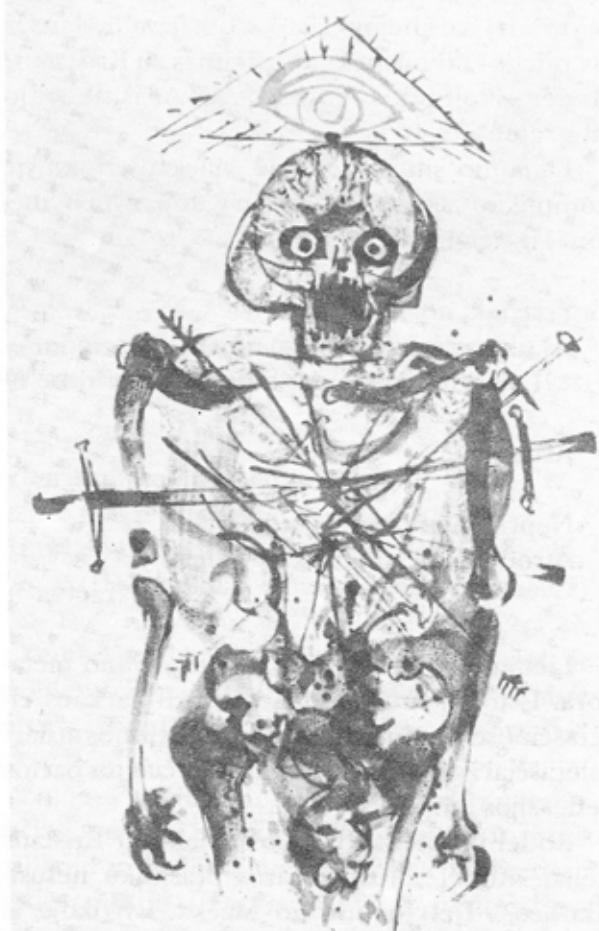
Kartu ši knyga yra ir apie saviąją kartą jai skirtame laike. Svetimoje žemėje ir laikas svetimas, jis neturi ontologinės vertės: „ne dabarčiai [...] ilgesys“, „Nevaisingas laikas angele / supainiotas dangu...“ Egzilė yra esminė rinkinio situacija - ne tiek fizine, kiek egzistencine prasme. Tremtis įteisina rinkinyje neteisybės, skriaudos temą. Taip atsiranda augintinių motyvas.

„Augintinių“ ciklo eilėraščiai rikiuojasi aplink du neprivilegiuotuosius: gerajį sakytoją Johną, tragiškam likimui išrautą išgimtuju Afrikos džiung-

lių, ir mažaji Jureką, Vilniaus ligoninėje gimusį su Dovskyd namų žvaigžde, iš anksto likimo paženklintąapti „auka istorijos išmalda“¹². Anot Šilbajorio, „augintiniai atstovauja ir jaunają kartą, moraliai suniekintą karą audroj“¹³. Rinkinys liudija savosios kartos dvasines būsenas - tuštumą, neviltį, pasimetimą:

jūsų vaikystė išaugo
i piktą, abejojančią sielą,

Pranas Lapė. Ilustracija Algimanto Mackaus "Augintinių žemei". (Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1984)

¹⁰ Mackus A. *Jo yra žemė*, p. 43.

¹¹ Mackus A. *Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai*. - Chicago, 1962. - P. 9.

¹² Titas Alga [Antanaitis A. T.]. *Kitoniškos naujosios generacijos*

poeto žodis // Aidai. - 1963. - Nr. 10. - P. 463.

¹³ Šilbajoris R. *Algimantas Mackus iš tobula tremtis* // Egzodo literatūros atšvaitai. - V., 1989. - P. 276.

į plėšrū, išgaląstą kūną,
i grobiui paruoštą sapną...

(„Užsklanda: rečitatyvas ir šauksmas“¹⁴)

Visa rinkinio stilistika šaukta šaukiama apie skriaudą ir neteisybę, apie naikinamą kartą, apie gimtosios žemės ilgesį. Tremties temą patvirtina bibliniai motyvai - žemės savajai kartai išplaukęs ieško Nojus...

Didžiausia augintinių kartai daroma skriauda - prarandama gimtoji kalba; tai „išdilusi kalba“ ir „tolstanti kalba“.

Šio nedvasingo, desakralizuoto pasaulio fone Viešpats iškyla kaip jo autorius, aistringai ir negailestingai kuriantis jį; apie tai kalbama kaip apie „...naują mūsų Viešpaties aistrą / naujam absurdiškam kūriniui...“ („I tobula įtampą“). Jis susijęs su tremtimi, neteisybe, Jis per prievertą nešamas juodajam Afrikos žemynui. Anot Vytauto Kavolio, „kaip tik todėl, kad Kristus nebeturi išganančios galios, jis gali tapti neišganyto žmogaus egzistencijos dalimi“¹⁵. „Kai pavargės nuo prisikėlimo, / Kristau, ieškosi poilsio, aš būsiu patogus karstas...“¹⁶ (eil. „Hermetiškoji daina“). Leidęs augintiniams išgyventi egzilę, Kristus pats tampa tremtiniu:

- Ir taip tampi Tu panašus į mus
viešoj vienatvės valandoj

Marijos vystykluos,
sterilizuotoj meilėj,
forsuotoj šypsenoj,
žuvies padauginime,
duonos gausume...

- Cha, cha.

(„Vinjetė“¹⁷)

Eiléraštis kuriamas kaip dialogas su Dievu, kuris pats juokiasi iš savo padarytų stebuklų.

Kaip yra rašęs Antanas Maceina, „garbinimas yra bet kurio religinio veiksmo pagrindas [...] visi

kiti religiniai veiksmai - prašymas, dėkojimas, aukojimas, atgailojimas - arba veda į garbinimą, arba iš garbinimo kyla kaip skirtinges jo lytys, pav., aukojimas“¹⁸. Mackaus eiléraščiuose yra kai kurių šių santykų su dievybe elementų, tiksliau - jų antitezės. Gausu litanijų parafrasių, bet jose prašymas ir dėkojimas virsta neprašymu ir nedėkojimu (eil. „Litanija“, „I apvalią spalvą“, „Melskimės, vasara artinas“, „Hermetiškoji daina su refrenu“). Idomiausia šiuo aspektu „Hermetiškoji daina su refrenu“:

Létais vakarais
kaip vandenynas be kūno
išgelbék mus Viešpatie
létais vakarais
kaip agrastų ovalai
prinokę rudenėjančioj saulėj
išgelbék mus Viešpatie
létais vakarais
kaip ikyrus iš istorijos herbas
išgelbék mus Viešpatie
létais vakarais
kaip kertamas medžio kamienas
gelbékis Viešpatie
létais vakarais
kaip išbudintos džiunglės
gelbékis Viešpatie.¹⁹

Įprastinis litanijų prašymas „Gelbék mus, Viešpatie“ pavirsta „gelbékis, Viešpatie“, nuo pavargusio, iškankinto žmogaus dvejonių ir netikėjimo.

Mackaus eiléraščiai - pokalbiai su Angelu, Marija, Viešpačiu. Būtent Jam dažniausiai priekaištaujant, kyla didieji klausimai, abejonė, maištas... Neteisybė, atėmusi gimtają žemę, yra pernelyg didelė, tremtis suvokiamą kaip bausmę, kančia, pralaimėjimas, kartais - kaip mirties sinonimas (tai itin gerai patvirtina paskutinė knyga „ChapelB“). Mackaus eiléraščiuose tvyro numanomas klausimas: kodėl Viešpats leidžia skriaudą ir netei-

¹⁴ Mackus A. Neornamentuotos..., p. 37.

¹⁵ Kavolis V. Nužemintujų generacija: egzilio pasaulėjauto eskizai. - Chicago, 1968. - P. 32.

¹⁶ Mackus A. Neornamentuotos..., p. 17.

¹⁷ Ten pat, p. 27.

¹⁸ Maceina A. Religijos filosofija. - V., 1990. - P. 85.

¹⁹ Mackus A. Neornamentuotos..., p. 34.

Pranas Lapė. Iliustracija Algimanto Mackaus "Augintinių žemei". (Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1984)

sybę? „Egzistencinė dabarties filosofija teisingai yra atkreipusi dėmesį į vad. kraštutines situacijas [...]. Tai yra situacijos, į kurias patekės žmogus ypatingu būdu pajaučia slenkąs prie savo būties ribos ir pergyvena nebūties grėsmę. Prie tokios situacijos, pasak Jasperso, priklauso kančia, kova, kaltė ir mirtis“²⁰. Mackui esminės situacijos būtų mirtis ir egzilė. Jas išgyvendamas, poetas pasiekia kančios ir nevilties ribą, bet jo klausimas „kodėl?“ lieka be atsako. Mirtis ir egzilė yra palikusios žmogų visiškai vieną „iškankintame plote“, jo žingsnių egzilės žeme nelydi Dievo ranka. Ir egzilė, ir mirtis yra pralaimėjimas, bet tai ne Jobo pralaimėjimas, atvėrės naujas dvasios galias. Mirtis neturi prisikėlimo, amžinybės vilties. Trečiajame rinkinyje Mackus eina tikėjimo praradimo keliu, ir už jo žodžių galime nujausti mokytojų-ateistinėj egzistencializmą (Jean Paul Sartre, Albert Camus).

Pomirtinis Mackaus rinkinys „Chapel B“ mums

rūpimu aspektu nedaug nauja pasako, veikiau papildo ir patvirtina jau žinomus dalykus. Mirties ir egzilės temas susieja tragiška Antano Škemos mirtis, o „augintinių“ temą varijuojant eiléraštis „Mirtiškoji“. Žemė vaizduojama kaip mirties buveinė, kaip „Nedievo“ žemė („žemyno balsas auga iš Nedievo“). Pirmasis rinkinio eiléraštis „Mirtis yra pasenės ir nuvėsės...“ liudija, kad mirtis valdo žemę, jos laiką, istoriją, kultūrą. Mirtis yra „pasenės ir nuvėsės / saulėleidis virš Lietuvos gamtovaizdžio“, „mirtis yra iškrypėliai malūnai“, „fanatiški artojai“, „pikti ir ciniški kareiviai su medaliais“, „pagelėtę manuskriptai“, „ištisusiu kolonijų žemėlapiai“, „sunaikintos valstybės“²¹. Šie mirties epitetai įtvirtina pikto, ciniško, iškrypeliško, nykstančio ir susinaikinančio pasaulio vaizdą. Liudviko Rėzos dainos parafrazė („...pavasarį sauluzė ištėkėjo / už svetima kalba prašnebusio ménulio“) papildo „tolstančios kalbos“ temą. Kiek alogiškos eiléraščio frazės ryškina mirties piktumą ir beprasmybę, „piktą džiaugsmą numirti“. Apie ši rinkinį Šilbajoris yra rašęs, kad tai yra „...kartu ir skaudi rauda, ir aštrus dialogas su Dievu...“²² Išlaikoma „Neornamentuotos kalbos generacijos...“ tonacija - šauksmas, prickaištas, rauda.

Ar keturios Mackaus lyrikos knygos néra Dievo praradimo istorija? Mackaus kūryboje tikėjimas išméginamas vienatve („Jo yra žemė“), egzile („Neornamentuotos kalbos generacija...“), mirtimi („Chapel B“). Šiuos išméginimus jo lyrikoje žmogus išgyvena kentėdamas, maištaudamas, kovodamas kovą, apie kurią Kavolis yra rašęs: „Egzilis - tikėjimo mirtis. Tiksliau: viena iš mirties formų, prieš kurias tenka nuolat, išdidžiai ir beviltiškai kovoti ribotomis žmogiškosios egzistencijos prie-monémis“²³. Suabejojės svarbiausiais tikėjimo momentais („atšauktas prisikėlimas“, „atmestas išganymas“), bet ilgédamasis Kristaus (ypač rinkinyje „Jo yra žemė“), Mackus éjo bevaisės žemės ir netikėjimo keliu, iki galo jo neprarasdamas, bet labai nutoldamas nuo katalikiškosios mūsų poezijos tradicijos ir nuo savo kūrybos pradžios.

²⁰ Maceina A. *Jobo drama*. - Freiburg, 1950. - P. 7.

²¹ Mackus A. *Chapel B*. - Chicago, 1965. - P. 11.

²² Šilbajoris R. *Religiniai įvaizdžiai...*, p. 287.

²³ Kavolis V. *Nužemintųjų generacija...*, p. 31.

BŪTI ŽMOGUMI - TAI VISU PIRMA BŪTI ARTIMU

TOMAS SODEIKA kalbina
GIONĄ CONDRAU

Gerbiamas profesoriau, jūs atstovaujate Daseins-analizei-psichoterapijos krypciai, kuri man pirmiausia imponuoja tuo, kad, kildindama save iš Heideggerio filosofijos, suteikia jai galimybę išsiveržti iš akademinių ar literatinių „žaidimų“ rėmų, į kuriuos ją bando išsprausti postmodernizmo bei dekonstrukcijos adeptai, ir grįžti į „gyvą“ gyvenimą. Juk dažnai į Heideggerį žiūrima kaip į „elitinį“ filosofą, kuriam mažai nūpejo „konkretūs“ klausimai. Visiškai ignoruojama tai, kad beveik dešimt metų Heideggeris su grupe šveicarų psichiatrių rengė garsiuosius „Zollikono seminarus“. Kiek žinau, jūs buvote tų seminarų dalyvis?

Iš tiesų man teko laimė ir garbė dalyvauti Heideggerio seminaruose Zollikone. Tie seminarių turėjo didžiulés reikšmés Daseins-analizés formavimuisi. Tačiau ši psichoterapijos kryptis pradéjo formuotis kiek anksčiau. Šveicarų psichiatrias Ludwigas Binswangeris (1881-1966) pirmasis pabandé psichiatriją iškelti iš gamtos mokslo sistemos. Jis suvokė, kad biologiskai orientuota sisteminanti psichiatrija negali užčiuopti psichiarių ligų esmés. Pradžioje jis daug vilčių siejo su psichoanalize, tačiau ilgainiui ji pasirodė jam nepakankama, ir jis atsigrėžė į Husserlio fenomenologiją, o kai 1927 m. išėjo Heideggerio

„Būtis ir laikas“, Binswangeris pasuko nauja kryptimi. Po Antrojo pasaulinio karо Šveicarijoje iškilo dar vienas psichiatrias-profesorius Medardas Bossas (1903-1990).

Kaip žinia, pasibaigus karui Heideggeris dėl jo abejotinos politinės praeities neteko katedros ir atsidūrė savo skroboje akademinėje izoliacijoje. Bossas émė susirašinėti su Heideggeriu. Tarp jų užsimenzgė draugystė, kurios rezultatas buvo tas, kad nuo 1959 m. Heideggeris po du ar net tris kartus per metus vykdavo į Ciūrichą arba į nedidelį Ciūricho priemiestį Zollikoną ir Medardo Bosso namuose vedyavo dvi dienas trunkantį seminarą. Jame dalyvaudavo 50-60 psichiatrių bei asistentų. Tai tėsėsi devynerius metus.

Regis, gana ilgai bendradarbiavote su Medardu Bossu?

Aš susipažinau su Bossu 1939 m., kai, prasidėjus karui, abu buvome pašaukti į „aktyviajā tarnybā“ šveicarų armijoje. Vėliau pas jį baigiau studijas. Po karо Ciūrichie veikė Psichoterapijos institutas (*Institut für ärztliche Psychoterapie*), kuriam vadovavo Medardas Bossas ir Gustavas Bally (pastarasis buvo psichoanalitikas, t. y. Freudo sekėjas).

GION CONDRAU (g. 1919) - rumunų kilmés šveicarų psichoterapeutas ir filosofas. Studijavo psichiatriją, neurologiją, filosofiją, psichologiją, sociologiją bei gydomąjį pedagogiką. 1948 m. apgyné filosofijos doktoratą ir tapo diplomuotu psichoterapeutu. Nuo 1953 m. émė praktikuoti kaip neurologas, psichiatrias ir psichoterapeutas. 1964 m. habilitavosi Ciūricho universiteto Medicinos fakultete ir Freiburgo universiteto Filosofijos fakultete; pastarasis 1967 m. suteikė jam titulinio profesoriaus vardą. Dėsto Ciūricho universitete ir Taikomosios psichologijos institute. Yra

Daseins-analitinio psichoterapijos ir psichosomatikos instituto (Ciūrichas) direktorius. Svarbesni veikalai: „Daseins-analitinė psichoterapija“ (*Daseinsanalytische Psychotherapie*, 1963), „Pažanga su Januso galva“ (*Januskopf der Fortschritts*, 1976), „Baimė ir kaltė kaip psichoterapijos pamatinės problemos“ (*Angst und Schult als Grundprobleme der Psychotherapie*, 1976), „Proveržis į laisvę“ (*Aufbruch in die Freiheit*, 1977), „Daseins-analizė“ (*Daseinsanalyse*, 1989), „Sigmundas Freudas ir Martinas Heideggeris“ (*Sigmund Freud und Martin Heidegger*, 1992).

Pokalbis įvyko Viežboje (Lenkija) 1993 m. rugpjūtį.

Po Bally mirties prasidėjo konkurencija tarp psichoanalitikų ir *Daseins-analitikų*. Tada man kartu su Bossu bei keletu kolegų kilo idėja įsteigti atskirą *Daseins-analitikų* draugiją ir institutą. Taip 1971 m. buvo įkurtas *Daseins-analitinis* psichoterapijos ir psichosomatikos institutas...

... kuriam jūs dabar vadovaujate...

Taip.

Daseins-analizė bene yra savotiška Freudo psichoanalizės ir Heideggerio Daseins-analitikos sintezė. Tad ar galima sakyti, kad tai, ką Freudas vadino pasąmonę, Daseins-analizė interpretuoja kaip Heideggerio „paslėptį“?

Tik iš dalies ir tik labai supaprastinant. Ne galima pamiršti, kad Heideggeris buvo ir liko fenomenologas, tuo tarpu Freudo pasąmonės samprata pirmiausia yra natūralistinė ir nėra niekaip fenomenologiškai „padengta“. Heideggerio tikslas-atskleisti tai, kas sudaro „pirmiausia ir dažniausia“ pasirodančių dalykų „prasmę ir pagrindą“. Bet „prasmę ir pagrindas“ nėra kažkas, kas slypi „už“ fenomeno, nėra kokiios paslaptinės jėgos, „sukeliančios“ fenomeną, kurias atskleisti imasi psichoanalizė. *Daseins-analizei* rūpi ne tiek „paaiškinti“, kiek „pamatyti“. Ši *Daseins-analizės* specifika atispindi simptomų, elgesio ar sapnų interpretavimo savitumuose.

Nespecialistams paprastai didžiausią įspūdį daro sapnų interpretavimas.

Mes turime specialų seminarą, kuriame nigrinėjame sapnus. *Daseins-analizė* atmeta bet kokius bandymus redukuoti budrumo būsenoje prisimintą sapną į „latentinį“ sapno turinį, kuris, anot Freudo, yra išstumtas ar pakeistas (*entstellt*) ir kuris turi būti dešifruotas, remiantis „regimuoju“ sapno turiniu.

Gal galėtumėte pateikti kokį pavyzdį?

Gera! Tai bus pavyzdys, kurį aš pats analizavau

su analitikų grupe. Jauna moteris sapnuoja, kad ji miega savo kambaryje. Pro atvirą langą įleka medinė lazda ir nukrenta ant grindų prie lovos. Moteris sapne nubunda. Tada toji lazda pavirsta gyvate ir įsirango jai po antklode. Moteris išsigąsta ir atsibunda.

Turime tris aiškinimus. Ką sako psichoanalitikas, nesunku atspėti. Gyvatė jam - falinis simbolis ir t. t. „Pabudimas“ sapne jam reiškia, kad, kai pro langą įlėkė ta lazda, pacientė buvo nurgimzdusi į pasąmonę. Išvada vienareikšmiška: pacientė turi seksualinių problemų.

Kitaip tą patį sapną aiškina Jungo adeptas. Gyvatė jam nėra joks falinis simbolis, o simboliuoją individuaciją. Kaip žinia, anot Jungo, gyvatė yra archetipinis virsmo simbolis. Vadinasi, tai dvasinis principas, kuris pasireiškia sapnuotojos gyvenime. Krinta į akis, kad abiem aiškinimo atvejais „regimasis“ sapno turinys („lazda“, „gyvatė“) pakeičiamas „latentiniu“ turiniu („falas“, „dvasinis virsmo principas“). Aš pats šiame sapne stengiuosi matyti pirmiausia tik tai, kad sapnuotoja miega ir kad kažkas šioje jos būsenoje yra atvira („langas“). Vadinasi, iš tų patalpų ar erdvę kas nors gali patekti. Miego būsena nėra pasąmonės simbolis. Tai tik kita sąmonės forma. Moters nubudimas reiškia, kad ji kai ką suvokia. Pirmiausia ji mato visiškai nepavojingą daiktą - lazda, medžio gabala. Bet kai ta lazda virsta gyvate, tai ji ir yra gyvatė, o ne kas kita, ne falas ir ne dvasios pradas. Aš čia laikausi to, kas betarpiskai sapne pasirodo. Gyvatė pirmiausia yra gyva būtybė...

Lietuviškai žodis „gyvatė“ yra tos pačios šaknies, kaip ir žodis „gyvybė“.

Tai labai įdomu. Deja, vokiečių kalboje tai tiesiogiai neatsispindi. Bet gyvatė yra gyvūnas, kiek žinome, labai artimai susijęs su instinktais. Visiškai kas kita būtų, jei sapnas pasirodytų arklys ar erelis. Gyvatė susijusi su žeme ir su instinktais. Todėl aš aiškinu tą sapną taip: sapnuotoja čia susiduria su savo „gyvūniškuoju“ pradu (kuris juk taip pat priklauso jos pasauliui), susiduria taip, kad gali jį suvokti tik judančios gyvatės pavidalu, ir dėl to išsigąsta. Lemiamos reikšmės man čia

turi būtent tai, kad ji išsigasta.

O ar galima sakyti, kad kuri nors iš tų trijų sapno interpretacijų yra geresnė, teisingesnė ar pan.?

Kad geresnė - vargu. Gal teisingesnė. Jei jūs aiškinate gyvatę, pavyzdžiu, kaip falinį simbolį, turite remtis tam tikra metapsichologija. Tai reiškia, kad gyvatę jūs priimate ne tokią, kokia ji yra, o paverčiate ją kažkuo kitu - seksualiniu simboliu ar pan.

Falinis simbolis, archetipinis simbolis ir t. t. - tai vis teorija, ideologija. Arba visi tie migloti Jungo ir jo sekėjų samprotavimai apie kolektyvinę pasąmonę. Iš paties dalyko jie neišplaukia. Tuo tarpu man rūpi fenomenologija.

Jei teisingai supratau, jūs stengiatės parodyti pacientui sapne pasireiškiantį jo santykį su pasauly, o ne „dešifruoti“ sapno turinį, pakeičiant jį kažkuo kitu.

Visiškai teisingai. Stengiuosi nejdėti į jo sapną nieko, ko pats sapnuotojas nemato. O kaip tik tai čia svarbiausia. Parodytijam tik tai, ką jis mato. Jei aš sakyčiau, pvz., nuo agorafobijos kenčiančiam pacientui: „Jūs bijote eiti į gatvę, nes jus ten gali suvedžioti“, jis man galėtų atsakyti: „Ne, nieko panašaus, aš to visiškai nebijau“ ar pan. Bet aš sakau: „Jūs praradote ribas. Erdvė tapo jums beribė.“. Tokia baimė, pavyzdžiu, kyla žmogui, kuris nežino savo egzistavimo ribų.

Man atrodo, kad, palyginti, pvz., su Freudovo psichoanalize, Daseins-analizė, yra, taip sakant, simetriškesnė psichoterapija. Terapeutas nepretenduoja į visažinio vaidmenį. Pacientas čia traktuojamas kaip pokalbio partneris.

Taip, be abejonių. Psichoterapeutas visuomet gali eiti dviem keliais. Jis gali pacientui pateikti aiškinimą, pavyzdžiu, sakyti, kad gyvatę yra falinis simbolis, sakyti, kad jis bijo seksualumo ir pan. Tačiau toks aiškinimas įmanomas tik tada, kai tarp terapeuto ir paciento yra autoritarinis santykis. Pacientas tiki tuo, ką terapeutas jam sako.

Tai gamtamokslinės terapijos pozityvistinė nuostata. Čia ligoniu lyg sakoma: „Tu neturi rūpintis tais dalykais, aš esu gydytojas, aš viską sutvarkysiu.“ Pacientas yra gavėjas, klientas. Jis visiškai priklauso nuo gydytojo, nėra savarankiškas. Bet jei aš sakau: „Gyvatė yra gyva būtybė“, jis negali sakyti: „Tai netiesa“. Galime nueiti į zoologijos sodą ir pamatyti. Todėl, kai aš kalbu su pacientu apie erdvę, jam aišku, kad čia turime reikalą su jo „realiu“ erdviškumu.

Bet ar galima dėl to Daseins-analizę laikyti universalia koncepcija, tinkančia visiems ir visados?

Jokiu būdu. Universalaus metodo nėra. Bet, matote, nėra svarbiausia, ar terapeutas laikosi Jungo, ar Freudo, ar dar kokios kitos koncepcijos. Terapija visuomet vyksta tam tikrame konkrečiaame tarpžmogiškame kontekste, tarp dviejų žmonių. Todėl čia lemiamos reikšmės turi ne mokykla, o būdas, kuriuo aš sueinu į individualų santykį su šiuo konkrečiu žmogumi. Ir kitų mokyklų terapeutai pasiekia neblogų rezultatų. Bet tai nereiškia, kad jų teorijos yra teisingos. Sékmė priklauso nuo daugybės faktorių, ir teorijos „teisingumas“ čia nėra svarbiausia.

Tad gal galima sakyti, kad pasirenkant tam tikrą terapijos būdą galiausiai lemia terapeuto asmeninės savybės?

Taip, bet tik iš dalies. Nemažiau svarbi ir paciento asmenybė. Nepamirškime, kad gyvename vartotojų pasaulyje. Daugelis žmonių ateina pas gydytoją ir sako: „Aš turiu tokį ir tokį simptomą; pašalinkite jį, ir man daugiau nieko iš jūsų nereikia.“

Bet juk iš tikrujų pacientas ateina pas terapeutą pirmiausia tam, kad šis jam padėtų „pasirūpintų“ juo.

Pagalba pagalbai nelygi ir rūpinimasis nelygus rūpinimuisi. „Būtyje ir laike“ Heideggeris kalba apie dvi rūpinimosi rūšis: „pavaduojantį“ (*einspringende*) ir „rodantį kelią“ (*vorspringende*). Pirmojo

esmę sudaro tai, kad rūpinamės kitu žmogumi, atlikdami už jį tai, ko jis pats negali atlikti. Tai kaip tik tas rūpesčio būdas, kuris mažiausiai tinka gyvenimo krizių įveikimui. Juk užsikraudami kito žmogaus rūpesčius sau, mes tik trumpam jam pagelbstime. Juo labiau, kad tas, kas rūpinasi, užima „autoriteto“ poziciją ir drauge užtveria kelią į laisvę. Tas, kuriuo mes šitaip rūpinamės, turi pasitraukti į šalį ir tampa priklausomas nuo mūsų. Mes jį valdome savo nuožiūra, nors ir jo labui, o gal net taip, kad jis to nė nepastebi. Antroji rūpinimosi rūšis žymiai sudėtingesnė. Tirkasis rūpinimasis yra ne pavaduoti kitą, sprendžiant jo problemas, o eiti priekyje, kad einantis iš paskos žmogus pats atrastų savo buvimo galimybes. Turime, kaip sako Heideggeris, jo rūpestį ne pasiimti sau, o pateikti jam autentišku pavidalu. Tarkime, einu į kalnus su mažu vaiku ir prieinu kalnų upelį. Galiu paimti vaiką ant rankų ir pernešti jį į kitą krantą. Bet galiu pasielgti ir kitaip, būtent - šokinėdamas nuo akmens ant akmens parodyti vaikui, kaip jis, sekdamas man iš paskos, pats gali pereiti per upelį. Sakysim, ateina pas mane pacientas ir sako: „Mane kankina baimė“. Aš jam galėčiau sakyti: „Gerai, štai vaistai, išgerkite juos ir bus gerai“. Bet aš sakau: „Pažiūrėkime, kas tai per baimę, kąjį jums reiškia, ko jūs bijotés“. Baimės įveikimas - tai kėliai, kuriuo pacientas turi eiti pats.

Ar jūsų siūloma terapija neapkrauna ligonio pa-pildomai, užuot palengvinusi jo būklę?

Yra vadinamieji „silpni žmonės“, t. y. tokie, kurie negali ištverti atsakomybės. Jiems aš negaliu iš karto sakyti: jūs turite patys nešti savo baimę ir t. t. Turiu, bent iš pradžių, pats spręsti jų problemas. Todėl jiems sakau: gerai, padėsiu jums šioje situacijoje išbriсти iš problemų, bet toliau turėsite jas spręsti pats. Yra situacijų, kur nėra kitos išeities. Negalima kelti pacientui iš karto pernelyg aukštų reikalavimų, liepti jam pačiam kapanotis iš savo bėdų. Turiu parengti dirvą, kurioje vėliau kas nors išaugs.

Ir tada taikote kitokį gydymą?

Kartais tenka pasitelkti ir antidepresantus, ir anksiolitikus, ir net paprasčiausius migdomuosius vaistus.

Čia, matyt, turime reikalą su kitokia negu įprasta ligos samprata...

Taip, be abejo. *Daseins-analitikui* liga yra ne funkcionuojančios mašinos defektas, bet nuoroda į tai, kad žmogaus egzistavimas neatitinka jo galimybių. Jei aš sergu, negaliu realizuoti savo galimybių. Galima būtų sakyti, kad *Daseins-analizės* požiūriu būti sveikam reiškia būti laisvam. Sveikas žmogus tada sveikas, kai jis disponuoja savo galimybėmis, kai pats gali spręsti.

Jei taip, tai ar apskritai įmanoma kalbetti apie ribą tarp ligos ir sveikatos?

Aš manau, kad aiškios ribos nėra. Jei, tarkime, esu jaunas studentas, rytoj manęs laukia egzaminas, o aš negaliu užmigti, man skauda pilvų, migrena ir t. t., tai aišku, kad tai nėra sveikas ir laisvas santykis su tuo, kas manęs laukia rytoj. Bet ar tai jau liga? Sakyčiau, ne. Tai viena iš galimybių sutikiť tai, kas mane pasitinka. Arba, pavyzdžiui, kalnuose žmogus pasiklysta rūke ir bijo nusiristi į bedugnę. Ši baimė nėra jokia liguista būsena, o greičiau adekvati reakcija į aplinkybes, kuriose tas žmogus atsidūrė. Todėl mes vengiame gamtamokslinio ligos modelio. Nėra aiškios ribos tarp ligos ir sveikatos. Yra tolydus perėjimas. Yra tam tikra situacija, ir yra adekvati arba neadekvati reakcija į tą situaciją, atitikimas arba neatitikimas. Bet svarbiau tai, kad *Daseins-analizė* ligą traktuoją kaip sveikatos nebuvimą jos egzistencinio reikšmingumo požiūriu. Sveikata yra maksimali įmanoma laisvės erdvė. Lemiamą reikšmę čia įgyja klausimas apie egzistencinio laisvės aprivojimo motyvaciją. *Daseins-analitinėje* terapijoje ligoniui keliamas klausimas, kodėl jis nenori prisiiimti atsakomybės už tą ar kitą poelgi.

Prisiimti atsakomybę dažnai, ar net dažniausiai, reiškia prisipažinti esant kaltam. Juk ne tik teisės, bet ir moralinės teologijos arba etikos požiūriu liga yra

„lengvinanti aplinkybę“. Kartais ji gali apskritai atleisti žmogų nuo kaltės.

Pirmiausia čia reikėtų skirti faktinį žmogaus kultumą ir egzistencinę kaltę. Heideggeris, tyri-nédamas faktinio kultumo galimybés sąlygas, prieina išvadą, kad štai-būtis yra kalta jau pačiu savo buvimu. Tai faktiško kultumo ontologinis pamatas. Drauge tai pirminė ir egzistencinė moralinio gério ir blogio, vadinas, ir apskritai moralės galimybés prielaida.

Šiuo požiūriu žmogus visuomet yra kaltas. Pavyzdžiui, dabar mes čia sédime ir kalbamės, o galėtume būti kitur ir ką kita daryti. Visuomet esame dėl ko nors kalti, kam nors ką nors skolungi. Tai kaltė kaip egzistencialas. Kalbédami apie egzistencinę kaltę, turime omeny tai, kad žmogus ontiskai atsiliko nuo kiekvienam žmogui įvairiaiš būdais duotų galimybų. Žmogus visuomet kaltas, nes kiekvieną akimirką jis gali realizuoti tik vieną gyvenimo galimybę ir drauge lieka skolinges vi-soms kitoms, taip pat jam duotoms egzistavimo galimybėms. Jei jis pasirenka vieną, tai nusikalsta kitai. Šis kultumas prasideda gimstant ir baigiasi numirus.

Ar čia nekyla tam tikra painiava dėl žodžio Schuld dviprasmiškumo? Lietuviškai mes skiriame kaltę ir skolą.

Iš tikro, kalbédami vokiškai, abi jūsų minėtas reikšmes išreiškiame vienu žodžiu. Tačiau tokiais atvejais svarbu, kuri iš tų reikšmių yra pirminė. Vokiškas žodis *Schuld* kildinamas iš senosios vokiečių aukštaičių kalbos žodžio *scult* ar *sculd* (skamba truputį panašiai kaip ir jūsiškis „skola“!) - „ipareigojimas“, t. y. ne tai, ką turėjome ir praradome, pametėme, bet tai, ko stinga, ko néra. Bet ipareigojimas reiškia atsakomybę. Jei žmogus štai-būtis yra ekstazė, atvirumas viskam, ką jis sutinka, tai sykiu jis ipareigotas ir atsakyti. Tad žmogus yra kaltas savo štai-būčiai ir tą atsakomybę. „Aš esu kaltas tam ir tam“ reiškia „aš esu atsakingas už tą ir tą“. Bet atsakomybė yra visiškai kas kita negu priežastingumas, kurį aptinkame negyvuose daiktose. Akmuo negali būti kaltas,

jei pataikės kam į galvą, sužeidžia. Kaltas gali būti tik tas, kas akmenį metė. Maža to, jei žmogus pakenkia savo artimui, jis kaltas ne tik juridiškai ir ne tik moraliskai, bet ir egzistenciškai, nes autentiškas žmogaus buvimas néra griovimas, ar-dymas.

Kaltas gali būti tik tas, kas yra laisvas, bet ar taip jau dažnai esame laisvi?

Heideggeriui laisvė, kaip ir kaltė, visų pirma yra egzistencialas, kitaip sakant, žmogaus būties pagrindinis ontologinis bruožas, kuris žmogų tik ir daro žmogumi-štai-būtimi. Šia prasme buvimas-laisvam yra būdingas visiems žmonėms. Žinia, faktiška, ontinė šios egzistencinės galimybés realizacija individu gyvenime priklauso nuo daugybės faktorių. Tačiau tai nekeičia ontologinio laisvės statuso. Žmogus gali būti gimės aklas ar apakti vėliau, tačiau net jo aklumas yra nuoroda į regėjimą. Aklumas néra regėjimo priešybė, kaip šešėlis néra švesos priešybė, o yra *privatio*. Juk nesakome, kad akmuo yra aklas ar nebylys, nes akmeniu nebūdinga matyti ar girdėti. Aklas gali būti tik tas, kas gali regėti. Taip pat ir nelaisvė yra nuoroda į laisvę. Tai, kad mūsų pasaulyje tiek daug žmonių néra laisvi, yra nuoroda į ontologinę žmogaus laisvę. Juk ne tik benamiai ar bedarbiai yra nelaisvi. Nelaisvi gali būti ir žmonės, gyvenantys tariamai komfortiškomis sąlygomis. Laisvė - tai ne libertinažas, ne egoistinis visų troškimų tenkinimas, ne beatodairiškas anarchistinis visų tarp-žmogiškus santykius reguliuojančių principų ignoravimas, ne „laisvė“ nuo pasaulio ir nuo Dievo. Tikroji laisvė pirmiausia remiasi galimybe atsiverti sąžinės balsui arba užsisklesti nuo jo.

Anot Heideggerio, sąžinė pašaukia žmogų autentiškam buvimui.

Heideggeris neatsitiktinai pabrėžia šaukiamąjį sąžinės pobūdį. Sąžinė šaukia žmogų autentiškam buvimui, t. y. šaukia susirūpinusiam-buvimui-pasaulyje ir buvimui-su-kitais. Sąžinės balsas šaukia žmogų savo buvimą-pasaulyje būti atvirume, „proskynoje“, ir tam buvimui būdingas

galimybes pasisavinti kaip priklausančias jo egzistencijai. Sąžinė prabyla visuomet, kai mes savo štai-būčiai nesuteikiame žmogaus verto egzistencinio pavidalo. Štai-būčiai „rūpi“ jos būtis, todėl sąžinė yra ne kas kita, kaip tik štai-būties šaukimas grįžti iš kaltės neprisipažistantčio besmenio buvimo į savąjį „savastį“.

Vis dėlto klausimas apie kaltę pačią savaime yra „elitinis“ klausimas, dominantis tik filosofus, teologus, teisininkus. Tuo tarpu terapeutas kasdienėje praktikoje daugiausia susiduria su „kaltės jausmu“, kultumo suvokimu, atgaila. Matyt, kaip tik dėl to Freudas kalba ne apie kaltę, o tik apie kaltės jausmą.

Tai išplaukia ne tiek iš to, kad Freudas yra psichoterapeutas, kiek iš jo deterministinio požiūrio į žmogaus psichiką. Freudą domino ne reiškiniai, o juos sukeliančios jėgos. Svarbiausias jam buvo genetinis principas. Jis neperžengia tradicinės psichiatrijos ribų ir traktuoją kaltę vien kaip liguistą simptomą. Jau Gustavas Bally, kuris, kaip minėjau, pats buvo Freudo psichoanalizės šalininkas, pastebėjo, kad visi genetiniai kaltės aiškinimai kyla iš noro atskleisti kaltės priežastį ir ją demaskuoti kaip iliuziją. Ir tas pats Bally pripažino, kad toks tikslas negali būti pasiektas. Psichoanalitinėje kaltės sampratoje kaltė yra ne pirmapradė žmogaus charakteristika, ne pirmapradė jo būties galimybė, o antrinė, iš santiukų su aplinka kilusi savybė. „Kaltės“ sąvoka čia galima visiškai pakeisti „klaidos“ sąvoka. Bet iš tikro kaltė néra, kaip manė Freudas, vien išvestinis dalykas. Ji néra ir vien kaltės jausmas. Pastarasis gali tik užstoti tikrają kaltę. Todėl psichoterapijos tikslas negali būti žmogaus išlaisvinimas nuo kaltės jausmo, demaskuojant jos „iliuziškumą“. *Daseins-analizei rūpi padėti žmogui išgirsti savąjį egzistencinį kultumą, paskatinti priimti savo tikrajį kultumą, drauge padaryti jį laisvą jo tikrajam buvimui.*

Demaskuojantys Freudo ketinimai plaukė iš jo pozityvistinės nuostatos, kurios didžiausią pranašumą jis ižiūrėjo jos filosofiniame „beprielaidiškume“.

Taip, Freudas tikėjosi integruoti savo psichanalizę į gamtos mokslų sistemą ir atmetė bet kokio filosofinio klausimo apie tą koncepciją kelimą. Bet tai buvo bene didžiausia jo klaida, nes nėra tokios psichologijos, kuri galėtų būti laisva nuo filosofinių prielaidų, nesvarbu, ar jos suvoktos, ar ne. Todėl kiekvienas teiginys apie žmogų turi ir gali būti filosofiškai apklausiamas.

Tad galiausia viskas atsiremia į vienokią arkitokią žmogaus sampratą, vienokią arkitokią antropologiją?

Žinoma, jei į žmogų žvelgsime kaip į vien instinktų valdomą organizmą, tai apie „kaltę“ apskritai bus nejmanoma kalbėti: juk kaltė suponuoja apsisprendimo laisvę. Kaltas gali būti tik tas, kieno esmę apibrėžia laisvę ir atvirumas. Šiuo požiūriu kaltė vienprasmiškai rodo laisvęs egzistencialią. Čia mes jau atsiduriame visiškai kitoje žmogaus dimensijoje negu ta, kurią tyrinėja natūralistinė psichologija. Ši nepripažsta, kad žmogaus dvasia, jo kultūra yra visiškai kitokios prigimties dalykas negu gamta. Tokių natūralistinių koncepcijų istorinė prielaida yra progresuojantis pasaulio „nudievinimas“, susijęs su gamtos mokslų pastangomis pažinti gyvybę. Kraštutinis atvejis čia yra materializmas, gyvybę traktuojantis kaip vien instinktų dalyką.

O kokia antropologija remiasi Daseins-analizei?

Heideggerio štai-būties analitika. Nors Heideggeris nekélė sau tik slo sukurti etiką ar antropologiją, o plėtojo pamatinę ontologiją, jam parvyko pateikti pamatai, kuris geriau negu pozityvistinės psichologijos leidžia suprasti žmogų bei jo problemas. Heideggeris atmetė bet kokį bandymą apibrėžti žmogaus žmogiškumą biologiniais ar gamtamoksliniais parametrais. Žmogus gyvena tarp gimimo ir mirties. Tuo žmogaus buvimas nusakomas kaip baigtinybė, kaip, anot Heideggerio, „buvinas myriop“. Tai ribos, kuriose apie žmogų galime šį tą žinoti. Už jų prasideda spekuliacijos, suteikiančios abejotiną žinojimą, bet sykiu tai ir tikėjimo sritis, o be tikėjimo teikiamo

tikrumo neįmanomas joks mąstymas, jausmas, veikla ar santykis su pasauliu. Bet svarbiausia tai, kad žmogus yra vienintelė būtybė, kuri turi santykį su savimi pačia, kuri sugeba reflektuoti ir kelti klausimą apie savo gyvenimo, savo buvimo-pasaulyje prasmę ir tikslą. Jis turi pirmyn „būties supratimą“, kuris neišvengiamai kelia tokius klausimus, kaip „iš kur“ ir „kurlink“.

Kai bandoma į tuos klausimus atsakyti, neišvengiamai kyla diskusija tarp filosofijos ir teologijos vienoje pusėje ir vadinančių tikslinį mokslą kitoje.

Medicina, biologija, net chemija ir fizika (ką ir kalbėti apie įvairiausias psichologijos kryptis) bando „moksliškai“ atsakyti į klausimą apie žmogaus esmę ir prigimtį. Tačiau čia išleidžiama iš akiai tai, kad joks mokslas negali pretenduoti į „paskutinių dalykų“, t. y. į savo objekto *esmės* pažinimą. Eksperimentas kaip modernaus moksllo pažinimo įrankis tampa nepakankamai efektyvus, kai tenka tyrinėti gyvybės reiškinius. Meddardas Bossas yra pastebėjęs, kad net molekulinės biologijos konstatuojami faktai visuomet yra tik būtinės, bet niekados nepakankamos gyvybės reiškinių sąlygos.

„Mokslo tikintieji“ čia sakytu, kad tai tik laiko klausimas, kad anksčiau ar vėliau tie dalykai taip pat bus pažinti...

Žinoma, turint galvoje nepaprastus gamtos mokslų pasiekimus, nėra pagrindo abejoti, kad ateityje mes daugiau žinosime apie gyvybės prigimtį ir esmę. Tačiau negalima pamiršti, kad kiekvienas mokslas remiasi tam tikromis filosinėmis prielaidomis, nepriklasomai nuo to, ar konkretūs mokslininkai tas prielaidas suvokia, ar ne. Šiuolaikinis gamtamokslis būtų neįmanomas be Galilei, Newtono ar Descarteso filosofinių aksiomų. Bet kaip tik šios aksiomos teigia, jog pasaulis sudarytas iš dviejų dalių, dviejų tikroviių: žmogaus dvasios ir matuojamos bei sveriamos materijos. Gamtos mokslai gali tyrinėti tik pastarąjį. Jie remiasi gamtos matuojamumo ir objektiškumo prielaida, t. y. ne gamta pačia savaime, o

tuo gamtos vaizdiniu, kurį žmogus susikuria, siekdamas užvaldyti gamtą.

Man atrodo, kad jūsų paminėto dualistinio požiūrio į pasaulį ribotumas ypač išryškėja, kai bandome apmąstyti žmogaus kūno prigimtį.

Be abejo. Viena didžiausių klaidų yra tai, kad žmogaus organizmas kaip „materialioji“ žmogaus dalis pirmiausia atskiriamas nuo sielos, o po to bandoma nustatyti priežastinį ryšį tarp atitinkamų žmogaus organizmo dalių ir tam tikrų psichinių reakcijų. Žmogaus elgesys yra nedali visuma jo atsakymų į tai, su kuo jis susitinka. Viskas, ką žmogus daro, yra „kūniška“. Tai reiškia, kad žmogus mato, girdi, uodžia, mąsto ne todėl, kad turi akis, ausis ir t. t. Greičiau atvirkščiai, jis turi atitinkamus organus tik dėl to, kad jis kaip žmogus yra reginti, girdinti, uodžianti ir t. t. būtybė. Heideggeris pagrįstai mano, kad žmogaus organizmas yra visiškai kitokios prigimties, negu gyvūno organizmas. Jau nuo to momento, kai užsimetza žmogaus zigota, t. y. nuo tada, kai jis tampa fiziologiškai apčiuopiamas, žmogus yra daugiau, negu gali aptikti biologijos mokslas. Juk niekas negali pasakyti, kada tos egzistavimo galimybės, kurios pirmiausia pasirodo zigotos pavidalu, tampa konkretaus žmogaus galimybėmis. Gal jos glūdi tévuose, o gal dar gilesnėje praeityje - pasaulio tvėrimo akte. Kita esminė naturalistinės antropologijos klaida yra ta, kad žmogaus kūnas traktuojamas kaip „daiktas“, kaip „substancija“. Norėdami išvengti tokio sudaiktinimo, vietoje daiktavardžio „kūnas“ (*Leib*) mes stengiamės vartoti „kūnijimo“ (*Leiben*) sąvoką, reiškiančią kūną ne kaip „daiktą“, o kaip „vyksmą“, „veiklą“, kaip tam tikrą dinaminį santykį su pasauliu. Tai, kad žmogus yra kūniškas, reiškia, kad jis „kūnija“ (*leibr*) savo santykį su pasauliu. Žmogus kaip štai-būtis egzistuoja „kūnydamas“ (*leibend*).

Kalbėdamas apie žmogų kaip štai-būtį, Heideggeris pirmiausia turi galvoje žmogaus buvimą pasaulyje atvirumo būčiai būdu.

Šis „kūnijimas“ ir yra žmogaus atvirumo iš

raiška. Juk atvirumas jokiu būdu nėra tuštuma, kurią gali pripildyti bet kas. Atvirumas - tai „buvinas-užkalbinamu“, galimybė, kad tai, kas mus pasaulyje pasitinka, kreipsis į mus ir mes išgirsi me tą kreipinį. O tai įmanoma tik „kūnijant“ pasaulį. *Daseins-analizės* kaip terapijos požiūriu nepaprastai reikšminga tai, kad šis atvirumas „leidžia“ sutiktajam būti tokiam, koks jis yra, kad priima jį tokį, koks jis yra. Tai vienas svarbiausių sveikatos ir brandos požymių. Sergantis, ribotas, uždaras žmogus kenčia dėl to, kad daiktai nėra tokie, kokius jis norėtų matyti. Žmonės, kurie užsisklendžia nuo sutiktojo, jaučia atvirumo baimę, nes jaučia grėsmę prarasti save.

Toks požiūris leidžia aiškiau pamatyti egzistencinius socialumo pamatus, kuriuos sociologai dažniausia išleidžia iš akių.

Be jokios abejonės. Pirminis atvirumas pasaulyi įgalina ne tik priešais esančių daiktų pažinimą, bet ir kitų žmonių supratimą, žmonių, kurie, kaip ir aš, yra pasaulyje. Juk štai-būties pasaulis pirmiausia yra būties-su (*Mitsein*) pasaulis. Tai ir yra pirminė socialumo prasmė. Nors mūsų laikais daug kalbama apie „socialumą“, iš akių visiškai išleidžiami egzistenciniai jo pamatai. O juk pirmiausia čia mums turėtų rūpėti pirmapradis kito žmogaus, artimo suvokimas, jo esmę atitinkantis atvirumas jam. Būti žmogumi - tai visų pirma būti artimu. Iš čia kyla mūsų atsakomybė ir mūsų

laisvė prisiimti tą atsakomybę arba ne. Šitaip suprastoje laisvėje glūdi tikrasis žmogaus socialumas. Štai-būties kaip buvimo-su-kitais, bendrabūvio pamatas - meilė. Tai bendra-būvis, kuris kyla tik iš „rūpinimosi“ artimu ir tik kaip toks gali būti suprastas.

Gyvename tokioje epochoje, kai ne tik individu gyvenimas nepaprastai lengvai patenka į krizę, bet ir egzistuoja didžiulė profesionalios pagalbos pasiūla (turiu omeny visokiausiu socialinių ar psichologinių tarnybų, etikos komisijų ir panašių darinių bent). Tai neišvengiamai veda į savotišką santiukių tarp žmonių „technologizavimą“, kuris galiausiai tik gilina krizę. O ką galima jam priešpriešinti?

Čia mes vėl grįztame prie gamtamokslinio požiūrio į žmogų ir visuomenę ribotumo. Sociologai ar psichologai stengiasi pakeisti, patobulinti visuomenę, manipuliuodami socialinėmis struktūromis ir žmonių elgsena jose. Tačiau galiausiai jie pasijunta bejėgiai gausėjančią depresiją ir savižudybių akivaizdoje. Čia yra panašiai kaip auklėjime. Juk auklėjimas nėra vien auklėtinio instruktavimas, kaip elgtis vienoje ar kitoje gyvenimo situacijoje. Auklėjimas - visų pirma meilė, bet meilė - tai jau ne pedagogikos disciplina. Meilė turi būti išgyventa, o ne išmokyta ar išmokta. Tad galima sakyti, kad dabar šiuolaikiniams žmonui labiausiai reikia ne ko kita, kaip tik išgyventos, gyvos meilės. Jei jos nėra, niekas nepadės.

ATITAISSYMAS SU PATIKISLINIMU

Vos pirmajame šių metų „Naujojo Židinio“ numeryje pasirodė mano pokalbis su Algirdu Patacku (p. 43-50), émiau laukti draugų priekaištų: „Mes su „Tarybinio studento“ cenzoriais pešdavomės, kad nerašytų *ramuvos* kabutėse ir didžiaja rai-de, še tau - Vilniaus Universitetu kraštotoyrininkų „Ramuva“!“ Iš

tiesų *ramuva* (*romuva*) - bendrinis žodis, anot didžiojo lietuvių kalbos žodyno, reiškiantis „senovės baltų genčių šventovę“. Visų kartų ramuviškiai jį suvokė ir vartojo kaip ypatingo žmonių sambūrio, susitelkimo vardą, kurio paralelės žemojo stiliaus kalboje būtų *bendruomenė, klubas, draugija*, ir priešinosi sovietinių ideologų pastangai resemantizuoti *ramuvą* iki paprasto pavadinimo, romantinio atspalvio tik-

rinio daiktavardžio. Visą ramuvijudėjimą ir ideologiją derėtų vadinti *Ramuva*, rašant didžiaja raide, bet nieku gyvu su kabutėmis (plg. *Sajūdis*). Taigi korektūros tarpsnyje įsivėlusi klaida suteikė netiketą progą paaiškinti šiuos, gal ne visiems žinomus dalykus, kurie yra įdomus aspiracijų tautinei kultūrai turėjusių žmonių kalbinės savimonės penydzys.

P.S.

Religija

PAMOKSLŲ KLIAUDOS IR GALIA

Mūsų spaudoje iki šiol keistai nutyliama ar nepastebima svarbi Bažnyčios gyvenimo ir liturgijos dalis - homilia, pamokslas¹. Galiatrodinti, kad tai specifinis, tik kunigams turintis rūpti klausimas. Deja, nėra tokio kunigams skirto leidinio ("Katalikų kalendorius-žinynas" susiurėjo, émė eiti rečiau), koks prieš karą buvo "Vadovas" ar "Tiesos kelias". Be abejo, apskritai per mažai supažindinama Lietuvoje su teologiniu ir pastoraciniu liturgijos atnaujinimu. O juk pamokslas - specifinės dalis: jis susijęs su giliu Šv. Rašto pažinimu, su retorikos priemonėmis, su gimtosios kalbos išgaliemis, su teologijos išmanymu. Pagaliau būtent per pamokslus atskleidžia dvasininko asmuo (pasirengimas liudyt Kristū, skelbt Dievo žodži). Tad ir démesys pamokslui turėt būti ypatingas, nes jis "susieja Dievo žodį su dabartimi, jo mintis paaiškina žmonėms suprantama kalba. Tai viena iš sėkmingiausių prie-monių suteiki tikintiesiems religinių žinių, skelbt Dievo žodį šiuolaikinio žmogaus galvosenui pritaikytu būdu"².

Kaip dabar sakomi pamokslai? Ar įgyvendinamos jų funkcijos, koks jų turinys ir paties pamokslininko vaidmuo? Nors pamokslus nuolat girdime visi, lankantys bažnyčią, į tai nelengva atsakyti, nes neįmanoma išklausyti visų Lietuvos pamokslininkų. Galėtume kalbėti tik apie bendruosius pamokslų bruožus, kurie neatskiriami nuo dabartinės Lietuvos Bažnyčios būklės.

Prieš fizinę ir dvasinę okupaciją kovo-

jančioje Bažnyčioje skambėjo rūstybės bei kovos kirčiu pasižymintis žodis (kun., dab. mons. Alfonsas Svarinskas), tiesia-kalbiška ištarmė (kun., dab. vysk. Sigitas Tamkevičius, kun. Juozas Zdebskis), māslus ir drąsus Šv. Rašto ir užsienio religinio gyvenimo faktų komentavimas (kun. Vaclovas Aliulis), patetiškos ir poetiškos gaidos (kun. Ričardas Mikutavičius), dvasine ižvalga ir vienuolinio gyvenimo jéga paremtas balsas (kun. Stanislovas Dobrovolskis), įkvėptas gérion ir grožio aukštinimas (kun., dab. mons. Kazimieras Vasiliauskas).

Rafinuotos ateistinės diktatūros sąlygomis dažnai nepelktina buvo pamokslų turinio tuustumą pridengtigalingu balsu ir tembro moduliacijomis, lėkštus pamokymus - moralo įkarščiu, o padrikus teologinius išvedžiojimus - antiateistiniu atkirčiu ar aliužiu į okupanto kenkimus. Šis okupacijos palikimas ypač akivaizdus dabar. Bendriausiais žodžiais tariant, labiausiai ausis rėžiančios pamokslų blygės - tuščiažodžiavimas, moralizavimas, minčių padrikumas, sentimentalumas ir iš jų plaukiantis monotoniskumas bei nuobodulys. Šios pamokslų ydos daugiau ar mažiau išnyra nuo pat pirmųjų krikščionių amžių, ir kiek-viena karta stengiasi jų atsikratyti. Be savaimės suprantamą atspirties dalykų - Šv. Rašto, Bažnyčios Tėvų ir Mokytojų, Vatikano II Susirinkimo dokumentų, popiežių enciklikų, - neišsemama užrašyta likusi pamokslų tradicija Lietuvoje - lotynų, lenkų kalbomis, bet pirmiausia lietuviškai. Pavyzdžiu, XVII-XVIII a. pamokslas buvo vienas plačiausiai pa-

plitusių mūsų religinės raštijos žanru, kuriame labiau negu maldaknygėse, katekizmuose, giesmynuose, elementoriuose atsiispindėjo pamokslininko asmenybė, epochos aktualijos, to meto kultūros problemos. Pamoksluose randame maldų, šventųjų gyvenimo aprašymų, katechezės dėstymo. Žodžiu, tai sintetinis religinės kultūros žanras. Ir dabar pamokslininkų paspirtis galėtų būti Konstantino Sirvydo, Mykolo Alšausko, Kiprijono Lukausko, Jurgio Ambraziejaus Pabréžos, Antano Tatarės, Kazimiero Paltaroko pamokslų rinkiniai, Antano Baranausko ir Kazimiero Jauniaus homiletikos vadovėliai. Turėdami omenyje šią tradiciją, galėtuime lengviau pastebėti prastą pamokslų priežastis, atsirandancias pirmiausia dėl nevisiško pamokslų paskirties supratimo ir pačių pamokslininkų nepasirengimo. Jau XVI a. Jézuitų ordino generolai yra nurodė: "Nors mūsų draugijoje yra daug darbininkų, teikiančių dvasinę pagalbą artimiesiems, daugiausia gali nuveikti pamokslininkai, kurie Dievo žodžio galia atneša sieloms daug naudos"³. Paakinti galėtų supratimas, kad "pamokslas yra amžinai trunkanti liturgijos skelbimo forma"⁴, žinoma Bažnyčioje nuo pirmųjų Sekminiių dienos. Pamokslų subjektas yra Dievas, o Evangelijos skelbėjas, tarpininkas tarp Dievo ir žmonių - pamokslininkas "turiapti Kristaus žodžiu ir lūpomis"⁵. Pamokslas privalo mokyti pažinti tiesą, igalina tikint gauti atsaką, skatina šventėti, o pamokslų žodis duoda dingstį vidinei malonei⁶. Taigi pamokslas tarsi pratęsia Šv. Raštą, o pamok-

¹ Apie tai kiek plačiau žr. Kajackas A. Atnaujintosios liturgijos pastoracines gall-mybés // Katalikų kalendorius-žinynas. 1987. - K.-V., 1987.

² Ten pat. P. 338.

³ Vilniaus Akademijos vizitatorijų memorialai ir vyresniųjų nutarimai / Sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Šidlauskas. - V., 1987. - P. 175.

⁴ Maceina A. Saulės giesmė. - V., 1991. - P.

361.

⁵ Lexikon für Theologie und Kirche. - Freiburg, 1986. - T. 8. - S. 715.

⁶ Ibid. S. 713.

lininkas, remdamasis šventuoju tekstu, aiškina tikėjimo tiesas ir krikščioniškojo gyvenimo dėsnius. Būtent tiesas ir dėsnius, t. y. fundamentalius religijos dalykus, aiškinant pamokslininko atsakomybę didelę. Tiek lietuviška pamokslų tradicija, tiek Vakarų Europos krikščioniškoji homiletika patvirtina paprastą, bet mūsų pamokslininkų dažnai pamirštamą dalyką: išganingosios tiesos turi giliai įsismelkti ižmonių protą, sujudinti širdį, „kad tiesomis šventojo tikėjimo apšvesti, mokėtų gyvent kaip Dievo prisakyta“⁷. Toks ir yra pamokslų tikslas, „idant žmonės apturėtų išganimą, t. y. idant jie iš pragaro nasrų išsikliudytų, idant nuodėmėmis nusikratytų ir igiję Dievo malonę, idant jos nenustotų, bet vis eitų toje malonėje doryn ir tvirtyn“⁸. Taigi gerame pamoksle turi derėti aiškinimas ir paveikumas.

Tokios dermės pristaiga ir dėl pamokslų neparengimo. Dažnai mūsų girdimuose pamoksluose kyšote kyšo tautine patriotika aplaistytos didaktinės literatūros klišės ir schemas, perimtos iš XIX a. ar XX a. pirmos pusės raštijos. Norėdamas labiau įtikinti klausytoją, ne vienas pamokslininkas atpasakoja įvyki ar situaciją, stengdamasis sukelti autentiškumo iliuziją, bet pasakojimo „siužetas“ paprastai perveriamas normalyviniu principu: gero ir blogo žmogaus sugretinimas iliustruoja sektinu ar atmenitus gyvenimo pavyzdžius. Aprašymas, išskaičiavimas, tiesmukas pamokymas ir švietėjiškumas ketinamą piešti vaizdą paverčia moralo iliustracija. Ar didelį poveikį daro tokia pirštu prikišamai baksnojama žinoma schema? Klausantis nesunku įsitikinti, kad kaltos čia ne tik mūsų pamokslų didaktinės tradicijos, bet ir elementaraus pamoksllo plano nepaisymas. Iš klasikinės homiletikos žinomas trys dalys - sakomojo dalyko (objekto) išskyrimas, sakymo sandara (*orationis compositio*) ir pats sakymas - dažnai sumaišomos ar praleidžiamos. Sakomajį objektą (nuodėmes ir dorybes) pirmiausia reikėtų pateikti tam tikra tvarka - tikėjimo ar doros tiesą išaiškinant, patvirtinant, praktiskai pritaikant klausytojų reika-

lams. Taippaturėtume atkreipti dėmesį, kokie sakomieji dalykai pabrėžiami. Baranauskas ir Jaunius pataria pradeti ne nuo Jėzaus ir Marijos garbinimo ar įsakymų laikymosi, o nuo žmogaus paskirties, kliūčių ir painumų kelyje į išganimą, nuo „subtiliųjų“, keblinių nuodėmių (minties, kalbos, pvz., apkalbų, liežuvavimo), nuo didžiųjų priežasčių, dėl kurių reikia nuodėmėmis nusikratyti, nuo krikščionių priedermių. Tokių išlaikišką, jaunam žmogui artimą kelią Dievop rodytų ir, sakysim, Sirvydo pamokslų mintis: Dievą apibūdinti pagal žmogaus sielos ypatybes ir jo darbus, parodyti ir žmogaus būties beribiškumą, ir būties niekybę, jo nerimastį, žmogų kaip didybės ir menkystės mazginį. Kaip giliai ir raiškai šis Šv. Rašto ir poleminės teologijos profesorius atskleidžia veiksmingą priemonę kovoje su velniu: su nusižeminimu prieš Viešpatį mąstyti sielos dūmus ir savo viduje sumaišt! Pamokslė labai svarbu rasti tokią aktualizavimo gią, kuria tikėjimo tiesos pataikytų į opiausius žmogaus dalykus. Net XIX a. didaktikai nepaleisdavo plūduriuoti abstrakčių samprotavimų: štai Tatarė kėlė apšvietą, stengesi intelektualiai praprusinti, Motiejus Valančius išmokyti „imaningai gyventi“, kad žmonės igytų amatą, būtų „Dievui meilūs, svietui dailūs“, t. y. būtų dori ir mokėtų sugyventi tarpusavje. O tai jau visuomeninio susipratimo, krikščioniškos santarvės ugdymas.

Viena tokią aktualizavimo priemonių dabartiniam klausytojui galėtų būti aiškinimas „metodikos“, kaip kovotisu savo ydomis ir geiduliais, kaip įveikti didžiausią tikėjimo priešininką - valios išgleibimą, kaip ištverti gundomiems, koks turėtų būti pasižadėjimas nebenu sidėti, kaip jį įvykdysi.

I tai gali padėti atsakyti paties pamokslininko pasirengimas, jo asmens tobulėjimas. Viena didžiausią dabartinių pamokslininkų bėdų - prastas Šv. Rašto ir patristikos, Bažnyčios Mokytojų, šventųjų, garsiausių pracietys pamokslininkų veikalų išmanymas. Daugumos mūsų pamokslininkų atsigrežimas įpraeiti bai-giasi XIX a. O ar iš daugelio, išskyrus

nebent kun. Česlovą Kavaliauską, išgirstame šiuolaikinių teologų minčių? Šv. Rašto komentavimas dažniausiai pavirsta pažodiniu Mišių skaitinio persakymu, padrikai pridurstant citatų iš kitų Šv. Rašto vietų. Sąsajų tarp Šv. Rašto, Bažnyčios Tėvų ir Mokytojų ir naujausiu laikų teologijos neapčiuopimas sunkina rasti argumentų mąstymui sutvirtinti, pažinti žmogaus širdies silpnumą, sugrąžinti prie Dievo. Pavyzdys galėtų būti Pabréžos rengimasis pamokslams: Šv. Rašto, šventųjų gyvenimų, dvasinio turinio knygų skaitymą, teologijos kartojimą jis gebėjo kasdien jungti su apmąstymais, „ruošdamas pamokslus, laiks nuo laiko pakeldavo savo dvasią prie Dievo ir ugningais aktais pertraukdavo darbą, kad visi pamokslų žodžiai trykštų iš širdies. Jis meldési, kad jo žodžiai paveiktu klausytojų protą, sujaudintų širdį ir turėtų pasisekimą, kad visi pažintų Dievą ir jį mylėtų, jo klausytų ir neįžeistų“⁹. Seniai žinoma, kad žodžiai nedaro poveikio klausytojams ir nesukelia tokį jausmų, kokių neišgyveno pats kalbėtojas. Kaip rodo didžiųjų pamokslininkų pavyzdžiai, taip pat svarbu pažinti klausytojų psichologiją, papročius, nuotaikas, atsižvelgti į jų išsilavinimą, paisyti sakymo laiko ir vienos. Degdamas dvasia ir kalbédamas iš širdi su giliu įsitikinimu, šventėti siekiantis pamokslininkas suteikia savo žodžiams paslaptinę galią, kuri gindu klausytojų širdyse dvasinius vaisius. Pamokslininko dievobaimingumas ir dorybės yra pagrindinė salyga kalbėti iš „krikščioniškų meilės knygų“ (šv. Dominykas). Jo dvasios degimas verste vers rūpintis ir iškalbos menu: kad kalba būtų ne „miršgyvė“, o gyva, vaizdinga, suprantama, kad žmonės patikėtų, kad labiau būtų paisoma dalykų esmės, o ne žodžių. Pačiam pamokslininkui kalbant būtina išlaikyti dvasios ramumą ir savitvardą, idant sakymas nebūtų nei perdaug deklamatoriškas, verksmingas, kalbos puošmenom apipintas, nei nuplonintais dalykais išmargintas, o tiesiog natūralus.

Dar viena aktuali pamokslininko nuostata - būti ne virš klausytojų, o greta, kad senesnį ne bartų, o prašytų kaip

⁷ Baranauskas A. *Mokslas šventuosios yszkalbos*. - VUB RS. - F. 1. - D. 164. - P. 1.

⁸ Jaunius K. *Dvasiškoji iškalba*. - Seinai, 1909. - P. 4.

⁹ Gidžiūnas V. *Jurgis Ambraziejas Pabréža*. - Roma, 1993. - P. 87.

tėvą, jaunuoli - kaip brolį; senelę - kaip motiną, mergaitę - kaip seserį¹⁰. Pamokslininką galima palyginti su Dovydū, kuris, arfa grodamas, padėjo Sauliui sieloje jungti protą, jausmus ir valią. Tada ir klausytojams lengva atlikti savo pareigas - daryti tai, kas buvo pamokslininko sakyta, ne tik stebėtis, bet ir įsitikinti. "Kada Bažnyčioje klausotės Dievo žodžių, turi sudrebėti jūsų širdys kaip per vėjų medžių lapai, bet nepriyalote pasilikti kaip medis, bestovis vietoje; turite keltis nuodėmėse gulėjė ir daryti, ką kunigas per pamokslą sakė. Kas nori pamokslu naudotis, išėjės iš bažnyčios patsai sau turi sakyti pamoks-

lą. [...] Kas pats sau girdėtą pamokslą nuolat kartoja ir prie jo taiko savo gyvenimą, tas gali tikėtis, kad pamokslų klau-symas bus jam naudingas"¹¹.

Vatikano II Susirinkimas pamokslą ir homilių laiko ypatinga priemone ne tik liturgijai, bet visam Bažnyčios gyvenimui atnaujinti. Kitose šalyse (pvz., Vokietijoje nuo 1910 m.) rengiami homiletiniai kongresai, kursai, leidžiamai specialūs žurnalai ir knygos apie pamokslus. Gal tokie pasvarstymai padėtų išnešti homiletiką už seminarijos sieną ir Lietuvoje, o pačius pamokslus išgirsti (gal ir skaityti!) kaip seną ir naują evangelizacijos ir apaštalavimo būdą.

Vincentas Ginius

¹⁰ Tarvydas J. Jurgis Ambrazieju Pabreža: Medžiaga biografijai. - Kretinga, 1971. - P. 44.

¹¹ Paltarokas K. Vadovas sakyklai. - K., 1933. - T. 1. - P. 249.

Kinija yra ateistinė, ir religija natūraliai atmirs, kai visos "kiniško socializmo" sąlygos bus išgyvendintos. Tiesa, dokumente probėgšmais užsiminta, kad tie partijos nariai, kurie mano, jog religija mirs per labai trumpą laiką arba bus išnaikinta prieverta, mažto nerealistiškai. Toliau teigama, kad pagrindinis religijos tikslas - suvienyti tikiinčiuosius ir netikiinčiuosius šiuolaikinės socialistinės valstybės statybai. Dokumente nurodyta, kad turi būti išsaugota Bažnyčių autonomija ir nepriklausomybė, ir išpėjama dėl užsienio reakcinių religinių institucijų išsibrovimo pavojaus (tarp jų paminėtas ir Vatikanas).

Vis dėlto "Dokumentas 19" su visa jo marksistinė retorika liudija atvirumą religijos reikalams, o vyriausybė rodo tam tikrą nuoširdumą savo "atvirų durų" politika. Per keletą pastarųjų metų priimti su draugiškais vizitais Kinijoje apsilankę Bažnyčios hierarchai - kardinolai Franz König iš Vokietijos, Roger Etchegaray iš Romos kurijos, Jaime Sin iš Filipinų ir John Baptist Wu Cheng-Chung iš Honkongo.

Nors Kinija iki pat šios vasaros pabaigos kratėsi oficialių kontaktų su Vatikanu, oficialiosios Kinijos Bažnyčios atstovai už Kinijos ribų ne kartą susitiko su Vatikano vadovais ir dalyvavo įvairiuose pokalbiuose. Tačiau, kai Roma paskyrė Dominic Tang Yee-Ming arkivyskupui (1981), Gong Ping Mei kardinolu (1992), tokiam "kišimuisi" į Kinijos katalikų Bažnyčios "vidaus reikalų" buvo pasiprišinta.

Pasaulio katalikai sunerimo 1989 m., kai Kinijos vyriausybė nutarė užgniaužti pogrindinių katalikų veiklą. Šis ketinimas įtvirtintas "Dokumente 3", skirtame katalikų Bažnyčiai ir pavadiname "Stiprinti katalikų Bažnyčios veiklą naujomis sąlygomis". Stiprinti šiuo atveju, kaip ir daugeliu kitų, reiškė kontroliuoti ir prižiūrėti. Iki šiol "Dokumentas 3" tebe-galioja. Kinija paranojiškai bijo "svetimų jėgų" išsikišimo į šalies vidaus gyvenimą. Todėl ji stengiasi apsiginti nuo "buržuazinio liberalizmo", išskaitant užsienio religines organizacijas.

Ne kartą pastebėta, kad Kinijos politinis klimatas nuolat keičiasi: po atspalaidavimo tarpsnio prasideda "griežtasis" periodas, po decentralizacijos vyks ta centralizacija. Kinų mokslininkas tévas

KATALIKŲ BAŽNYČIA KINIOJE

Apie Kinijos katalikų Bažnyčią ir tikinčiųjų gyvenimą ilgus dešimtmecčius nickas už Kinijos ribų nieko tikra negalėjo pasakyti. Dabar pasaulio spaudoje jau pasirodo straipsnių, apžvelgiančių Bažnyčios dabartinę situaciją ir jos pracių, taip pat santykius su Hongkongo katalikų Bažnyčia. Pateikiame santrauką apžvalgą, publikuotą žurnale "Catholic International" (1993, Nr. 6).

Žvilgsnis į priešt: nuo 1979 iki 1992 metų

Skelbti Evangeliją Kinijoje būta keturių istorinių bandymų. 1979 m. prasidėjo penktasis bandymas. Katalikų religinė praktika Kinijoje atnaujinta 1978 m., kai į valdžią sugrįžo Deng Xiao Ping, ir partijos politikai nuo "klasių kovos" perėjo prie keturių modernizacijų". Kinijos tikintiesiems buvo suteikta tam tikra tikėjimo laisvė. Tačiau nors partijos ideologai kalba apie "religijos laisvę", tinkamesnis žodis būtų "tolerancija", nes kartu su religine praktika atgaivintos ir šeštame dešimtmetyje egzistavusios religijų priežiūros bei kontrolės struktūros - Religijos reikalų skyrius, Patriotinė katalikų sajunga, Jungtinio fronto skyrius.

Valstybės politiką religijos atžvilgiu įteisino 1982 m. konstitucija ir specialūs

politiniai dokumentai. 1982 m. konstitucijos 36 straipsnyje kiek plačiau rašoma apie valstybės ir religijos santykį negu ankstesnėse (1954, 1975 ir 1978 m.) konstitucijose, kuriose buvo vos po vieną sakinį: "Piliečiai naudojasi tikėjimo laisve ir taip pat laisve netikėti bei propaguoti ateizmą". Naujajame dokumente yra šeši punktai. Juose teigama, kad valstybė gina normalią religinę veiklą. Pati "normalumo" savoka niekur aiškiai neapibrėžta, tad "normaliōs" religinės veiklos gynimo garantijos gali būti labai įvairiai suprastos ir interpretuotos. Dokumente griežtai atskirta religinio tikėjimo laisvė ir religinė praktika. Nors Kinijos juridinėse įstaigose įprasta traktuoti religiją kaip privatų dalyką, tačiau kai tikėjimas išpažįstamas viešai, bendruomenės susirinkimuose, "normalia" pastaroji praktika pripažįstama tik tais atvejais, kai pamaldos vyksta valdžios įteisintose šventovėse arba susirinkimų vietose. Bet kokia kita veikla, pvz., pamaldos "nelegaliose" vietose, gali būti apšauktos "kontrrevoliuciémis".

Aiškiausiai valstybės politiką religijos atžvilgiu apibréžia 1982 m. kovo mėnesį pasirašytas "Dokumentas 19", pateikiantis tradicinius antireliginius markizmo argumentus. Jame teigama, kad

Liu šį dėsninumą vadina *shou-fang: shou* reiškia atsitraukimą, *fang* - atsipalaidavimą. Tai akivaizdžiai patvirtina reakciją į Bažnyčios atstovų apsilankymus Kinijoje. Beveik visada atvykėliai susiduria su Kinijos patriotinės katalikų sąjungos arba valstybinio Religijos reikalų skyriaus valdininkais. Kartais jie būna svetingi, džiaugiasi užsieniečiais, bet lygiai gali būti atšiaurūs, mažakalbiai ir neslepiantys pasitenkinimo vizitui baignantis. Jų nuotaikos tiesiogiai priklauso nuo politinės konjunktūros šalyje. Kartais manoma, kad priimti užsienio paramą bažnyčių statybai patriotiška, kartais tai laikoma savarankiškumo ir taučio orumo paniekiniu.

Teigiamas, kad šiuo metu Kinijoje veikia per 13 000 bažnyčių ir koplyčių, 24 seminarijos, kuriose mokosi daugiau kaip 800 klerikų, ir 37 vienuolynai. Tačiau oficialioji statistika apgaulinga. Oficialūs statistiniai duomenys apie Kinijos katalikų Bažnyčios padėtį paprastai nesutampa su tais, kuriuos pateikia neprieklausomi stebėtojai. Pavyzdžiu, pagal oficialią statistiką 1948 m. iki komunistinio perversmo Kinijoje buvo 3 276 282 katalikai, o dabar oficialių šaltinių pateikiamas jų skaičius syruoja tarp 5 ir 10 mln. Iki komunistų valdymo Kinijoje buvo 97 vyskupai. Šiandieninė oficialioji Kinijos katalikų Bažnyčia turi 113 vyskupijų ir tik 62 legalius vyskupus. Kiek yra kunitų, neaišku: oficialios statistikos duomenimis - 960, stebėtojų manymu - apie 1 000.

Devinto dešimtmecio nuotaikas galima apibendrinti kaip perėjimą nuo euforijos prie atsargaus optimizmo. Per praėjusį dešimtmetį katalikai įsitikino, kad pasaulis, kuriame jie gyvena, dar nėra laisvas, atviras ir saugus.

1992 metų įvykiai

Apie Kinijos katalikų Bažnyčios gyvenimą 1992 m. galima kalbėti tik bendrame Kinijos gyvenimo kontekste. Kinija pradėjo gyventi naujų reformų epochoje, vadovaujama atgavusio įtaką 87-erių metų amžiaus politinio lyderio Deng Xiaoping, mėginančio suderinti socializmo ideologiją ir kapitalistinę ekonomiką. Tačiau nepaisant visų reformų, Bažnyčia tebetraktojama kaip pavojinga jėga, galinti destabilizuoti visuomenę. Tad ir toliau kontroliuojama

Bažnyčios veikla, stengiamasi išsaugoti visą kontrolės mechanizmą. Vis dėlto atskiri oficialūs asmenys bando kai ką pakeisti. Kreipiamasi į tarptautinius katalikiškus fondus dėl paramos maldos namų atstatymui, remontui, įvairių rūpybos organizacijų, mokyklų steigimui, taip pat nedideliių pramonės įmonių kūrimui. Šitokia veikla padėtų skleisti Evangelijos tiesas tarp žemesnių gyventojų sluoksnių.

Penktasis nacionalinis katalikų kongresas

surengtas rugpjūčio mėnesį Pekine ir buvo svarbiausias įvykis praėjusių metų Kinijos Bažnyčios gyvenime. Kongrese svarstyta valstybės pripažintų katalikų organizaciją - Kinijos Vyskupų Konferencijos, Kinijos katalikų Bažnyčios administracinės komisijos, Kinijos patriotinės katalikų sąjungos - veikla, aptarta visų jų struktūra, išrinkta Vyskupų Konferencijos ir Patriotinės sąjungos vadovybė, parengtas Vyskupų Konferencijos statutas. Kinijos Vyskupų Konferencija, įkurta 1980 m., neturėjo savo statuto ir veikė pagal Kinijos katalikų Bažnyčios administracinės komisijos statuto septintą straipsnį. Kongrese ši komisija parversta vieną iš šešių Vyskupų Konferencijai priklausančių komitetų. 75-erių metų vyskupas Joseph Zong Hauide išrinktas Vyskupų Konferencijos ir Patriotinės sąjungos pirmininku, o Vyskupų Konferencija pagaliau gavo sprendžiamomo balso teisę tarkant Bažnyčios reikalus.

Apibendrindami kongreso darbą, jo dalyviai neoficialiai pareiškė tokias nuomonės.

Teigiami dalykai:

- Vyskupų Konferencija turi statutą ir yra oficialiai susieta su Patriotine katalikų sąjunga;
- nutarta skatinti liturgiją gimtaja kalba visoje šalyje;
- seminarijoms leista kviečti dėstytojus iš užsienio, o seminaristams - vykti studijuoti į užsienį;
- pripažinta šv. Petro, t. y. Šventojo Tėvo viršenybė. Vyskupas Zong pareiškė, kad popiežius yra Kinijos Bažnyčios dvasios vadovas, už kurį visada melsis Kinijos Vyskupų Konferencija;
- Kinijos Bažnyčia įgijo vieningą valdymo centrą ir galės lengviau koordinuoti savo veiklą, spręsti ginčytinus klausimus ir t. t.

Monsinjoras Gabrielius Ly Chen pastebėjo, kad naujovės bus kaip "jaunas vynas senuose vynmaišiuose", jei Bažnyčia liks valstybės kontroliuojama.

Neigiami dalykai:

- Vyskupų Konferencijos pirmininko ir vicepirmininko rinkimuose dalyvavo ne tik vyskupai, kaip turėtų būti pagal Kanonų teisę, bet visi delegatai - ir kunitai, ir pasauliečiai;
- dauguma katalikų atstovų išrinkti, tik gavę valdžios struktūrų aprobata;
- nepakankamai aiškiai apibrėžtos Vyskupų Konferencijos ir Patriotinės katalikų sąjungos funkcijos bei tarpusavio santykiai;
- iki galio neišspręstos problemos, kylančios dėl kinų kalbos taikymo liturgijai, nenuspėsta, kokio kalendoriaus bus laikomasis.

Kol kas nėra ko kalbėti apie esminių valstybės ir Kinijos katalikų Bažnyčios santykių pokyčius, bet, žvelgiant į ateitį, akiavizdu, kad valstybė nesuinteresuota prarasti turimų kontrolės svertų, nors ir nesitiki, kad Bažnyčia būtų jos sąjungininkė.

Vidiniai nesutarimai

Bažnyčiai priklauso giliai tikintys žmonės, bet tai neapsaugo jos nuo vidinių nesutarimų. Tarpusavje nesugyvena oficialioji ir pogrindinė Bažnyčia, pykstanti vyskupai, išsiskiria ir pogrindinės Bažnyčios narių nuomonės. Tokia situacija paranki Bažnyčios priešams. Dėl atotrukio tarp pogrindinės ir oficialiosios Bažnyčios jau nebegalima kaltinti komunistų, nes nesantaiką nuolat kursto patys šių Bažnyčių nariai: vieni kitus užsipluola, skleidžia apkalbas ir gandus arba atsisako bendrauti. Oficialioji Bažnyčia kaltina pogrindinę, kad ši nesuprantanti oficialiosios Bažnyčios siekių. Tie siekiai - galimi - katalikams dalyvauti mišiose ir priimti sakramentus (pogrindinės Bažnyčios kunigams aukoti mišias buvo draudžiama, nes ši Bažnyčia neturėjo legalių maldos namų). Prieštaravimo tarp išorinio paklusnumo Kinijos valdžiai ir vidinės ištikimybės Romai patys oficialiosios Bažnyčios atstovai neįžvelgia. Pogrindinės Bažnyčios tikintiesiems kiekviena nuolaida valdžiai reiškia jų tikėjimo nuvertinimą. Susi-

rūpinusieji Visuotinės Bažnyčios vienybe ryšių su Roma nutraukime įžvelgia pavojų doktrinai. Baugindami nuodėme jie netgi draudžia katalikams dalyvauti oficialiosios Bažnyčios aukojamose mišiose, priimtijos kunigų teikiamus sakramentus. Būta atveju, kai oficialiosios Bažnyčios vyskupams grasinga ekskomunikavimu. Išvairiose šalies dalyse įtampa tarp dviejų Bažnyčių nevienoda. Kai kuriose provincijose pogrindinės Bažnyčios veikla griežtai ribojama, yra vietų, kur veikia šiai Bažnyčiai prilausantčios seminarijos, naujokynai, pogrindžio kunigams leidžiama aukoti mišias valdžios įteisintose šventovėse. Skilimas ne tik komplikuoja padėtį Kinijos katalikų Bažnyčioje, bet ir apsunkina Romos santykius su Kinijos katalikais. Atskirai derėtis su viena kuria iš dviejų Bažnyčių neįmanoma, o tarpinio varianto kol kas nėra.

Honkongo katalikų Bažnyčia

Ši Bažnyčia, susiformavusi 1841 m.,

tinkinčiųjų skaičiumi yra didžiausia pašaulyje kinų vyskupija. 1992 m. duomenimis, joje buvo 260 000 katalikų, neskaičiuojant maždaug 80 000 filipiniečių, atvykstančių į Honkongą uždarbiauti, 350 kunigų, 700 moterų ir 70 vyrų vienuolių. Honkongo Bažnyčiai priklauso 6 ligoninės, 9 klinikos, 275 mokyklas, kuriose mokosi apie 300 000 mokinį, 14 socialinės rūpybos organizacijų, 11 nakvynės namų, 29 senelių ir invalidų namai. Nors daug katalikų emigruoja, jų vietas užima suaugusieji konvertitai, kurių kasmet būna apie 2 000. Pasauliečiai labai aktyviai dalyvauja parapijų veikloje. Honkonge populiarios Šv. Rašto studijų ir maldos grupės. Pasauliečiai patys vadovauja šitokioms grupėms. Taip pat jie atlieka kai kurias anksčiau tik kunigams leistinas pareigas (Žodžio liturgija, šv. Komunijos dalinimas). Vis aiškiau katalikai išsamonina savo atsakomybę už materialinę paramą Bažnyčiai. Auga, tiesa, kick lė-

tokai, vietinių kunigų gretos. Jais tinkinčiųjų labiau pasitiki negu iš užsienio atvykusiais misionieriais, ir tokie santykiai kiek komplikuoją misionierių padėti Honkonge. Kokia ateitis laukia šios gyvybingos ir veiklos tinkinčiųjų bendruomenės po 1997 m., kai Honkongas turėtų būti integrotas į didžiąją Kiniją? Kol kas Kinijos ir Honkongo Bažnyčių santykiai grindžiami nepriklasomybe ir abipuse pagarba. Tačiau kaip toliau teks reguliuoti santykius su Kinijos Bažnyčia, siekiančia autonomijos, vengiančia ryšių su Vatikanu, taip pat su vyriausybe, norinčia atriboti Kinijos katalikus nuo šv. Sosto vadovavimo?

Politinė ir socialinė situacija Kinijoje nuolat keičiasi. Tad sunku kalbėti ir apie Kinijos katalikų Bažnyčios perspektyvas. Ši Bažnyčia daug kentėjo, jos laukia tiek krizių periodai, tiek naujos plėtotės galimybės. Ji toliau patiria priespaudą, bet ir sulaukia gausių malonių.

G. J.

PAŠNEKESIAI APIE GEDIMINO LAIŠKUS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute jau seniai sumanya mokslinė konferencija, skirta Gedimino laiškams. Idėja kilo čia vykstančiam Senosios literatūros seminare (nuo 1990 m. balandžio mén.) ir įgyvendinta 1993 m. lapkričio 11 d. Konferencijoje buvo siekta plėsti literatūros objekto sampratą, ieškoti naujų literatūros analizės būdų, aktualizuoti Gedimino laiškus ir paželgti i juos ne tik literatūrą, bet ir istorikų akimis. Nagrinėti pasirinkta trys didžiojo kunigaikščio laiškai, rašyti 1323 m. gegužės 26 d. dominikonų bei pranciškonų vienuoliams ir Hanzos miestams. Šie laiškai pasirinkti neatsitiktiniai: jie parašyti vieną dieną, juos jungia prasminis ryšys. Buvo parūpinta Gedimino laiškų nuorašo fotokopija iš Valstybinio prūsų archyvo Berlyne.

Sigitas Narbutas skaitė pranešimą "Tri-

jų Gedimino laiškų leidimo klausimu". Pranciškas - antrasis Gedimino laiškų vertėjas į lietuvių kalbą (pirmas buvo Marcelino Ročkos 1966 m. vertimas). Vertimams buvo pasirinkti skirtinti šaltiniai. Narbutas vertė iš Edwardo Raczyńskiego publikacijos (tai ne vien laiškų, bet viso nuorašo publikacija). Narbutas ištaisė anksčiau buvusias klaidas, grąžino laiškams pirmynkštį pavidalą. Kita vertus, naujasis vertimas dar galėtų būti tobulinamas ir taisomas, nes jau konferencijoje buvo pareikšta kritiškų pastabų (Albinas Jovaišas, Rasa Mažeikaitė, Eugenija Ulčinaitė).

Apie gegužės mėnesio Gedimino laiškų diplomatinių veiklos tikslus kalbėjo Alydas Nikžentaitis ("Gedimino laiškai Vokietijos miestams ir vienuoliams: politinės laiškų atsiradimo aplinkybės"). XIV a. pirmos pusės diplomatinių akcijų turėjo ekonominį siekių, ir Lietuvos krikštas buvo būtina sąlyga. Kartu stengtasis partinti LDK kolonizavimo procesą

Kultūra

(čia kolonizavimo terminas nėra nacionalistinis; jis buvo bendras visai Europai, pvz., apėmė Čekiją, Lenkiją). Konkretnų laiškų turinį nulémė vidinė Lietuvos situacija, ypač besikuriantys miestai. Juose atsispindi ne tik politiniai, bet ir ekonominiai Lietuvos siekiai, kuriuos bandyta įgyvendinti plečiant ekonominius ir politinius ryšius su Ryga. Yra pagrindo manyti, kad konkreti Lietuvos diplomatinių veiksmų pradžią nulémė pasunkėjusi Livonijos ordino situacija.

Stephen Rowell iš Kembridžo universiteto perskaitė parnešimą "Gedimino laiškai Vokietijos miestams ir vienuoliams: diplomatikos aspektas". (Autorius yra apgynęs disertaciją "Krikštinių vaidmuo Europos paskutinėje pagoniškoje valstybėje 1315-1342 m.", taip pat rašo knygą "Kylanti Lietuva: pagoniška imperija Vidurio Rytų Europoje 1295-1345 m." Šiuo metu Rowell dėsto Klaipėdos universitete; jis yra ir

naujausio akademinio Gedimino laiškų leidimo rengėjas.) Pranešimo tikslas - panagrinėti laiškus diplomatiniu aspektu: ką ir kaip reiškia tekstas, ar jis nepriestarauja kitiems šaltiniams? Gedimino laikais dar nebuvo kanceliarijos, laiškus rašė vienuoliai, buvo vertėjas (kanceliarija aptinkama tik Vytauto laikais). Nuorašo medžiaga neleidžia abejoti laiškų patikimumu, nors kitų dokumentų, parašytų Gedimino dvare, yra per mažai, kad būtų galima juos lyginti tarpusavje. Gedimino dokumentai nėra tapatūs Rygos dokumentams, ir, pasak vokiečių istorikų, rašyti ne rygiečių.

Kanados lietuvių muziejuje-archyve dirbanti *Rasa Mažeikaitė* ("Tekstas ir potekstė Gedimino laiškuose Vokietijos miestams ir vienuoliams") kėlė problemą - atskirti Gedimino žodžius nuo raštininko žodžių. Gedimino raštininkai fiksavo mintis ir frazes, kurias diktavo valdovas, bet nerašė žodžių, kurių nenorėta vartoti (krikštas, atsivertimas). Raštininkai buvo laikomi tarais, jie baimindavosi valdovo pykčio, todėl kai kur matyti visai neredaguotas tekstas. Gedimino žodžiai laiškuose gana ryškūs. Jis kûrė turinį ir diktavo laišką vertėjui Henekenui, verčiančiam į vokiečių kalbą. Vienuolis raštininkas Bertoldas Henrikas tekstą vertė į lotynų kalbą, turbūt pats įterpdamas biblinės citatas, tačiau nedrįsdamas keisti kartais grubių valdovo posakiu. Iš šių laiškų iškyla valdovas - savim pasitikintis ir save gerbiantis, žinantis, ko nori ir ko nenori iš kitų tautų, sugebantis pristaikyti prie pasikeitusių sąlygų ir jas pristaikyti savo krašto labui.

Ingė Lukšaitė išdėstė ši rudenį mirusio istoriko Egidijaus Banionio mintis apie žodžio ir rašto santykį mūsų senojoje raštijoje. Gedimino laiškuose matyti dviejų tradicijų susidūrimas: raštininkas rašo rašto kalba, kuriai būdingi tam tikri kanonai, o valdovo kalbos pagrindas - žodinė kultūra. Pagoniškoje kultūroje žodis turi apčiuopiamą reikšmę; tai tokia kultūra, kurioje žodis yra sankcija (diskusijoje Nikžentaitis pabrėžė, kad kalbant apie žodinę tradiciją dar reikia išsiaiškinti, kas buvo svarbiau - žodis ar priesaika).

Edvardas Gudavičius ("Gedimino miesto politika jo laiškų fone") pabrėžė,

kad miestų politikoje buvo laikomasi Rygos miesto teisės.

Antrają - literatūrinę - konferencijos dalį pradėjo *Albinas Jovaišas* ("Gedimino laiškų teksto dviypumas: senameldis adresantas ir katalikas raštininkas"). Anksčiausniems tyrinėjimams buvo svarbu, ar Gediminas norėjo krikštystis, ar ne. Neaiškumų kėlė valdovo padiktuoti ir raštininko užrašyti žodžiai bei jų supratimo ir aiškinimo problema. Dabar jau neabejojama, kad Gediminas pasižadėjo krikštystis, tik laiškų frazeologizmai ir posakiai šia tema ne paties Gedimino suformuluoti. Išskiria jo diktato ir vienuolio raštininko kalbos ir rašto formulės. Gedimino laiškai - stiliaus kontroversiškumo pavyzdis: jie rašyti senameldžio (šiuo terminu Jovaišas apibūdina pagonis) adresantu ir kataliko atlikėjo. Kontroversiškumas slepia dviejų epochų - senameldystės ir katalikybės - susidūrimą. Be to, laiškuose slypi lietuvių kalbos kaip senameldystės sergėtojos funkcija. (Nikžentaitis nenorėjo sutikti dėl senameldžio ir krikščionio supriešinimo, nes Gediminas laiškuose tapatinasi su krikščionišku pasauliu kaip "valdovas iš Dievo malonės").

Saulius Žukas bandė semiotiškai analizuoti laiškus ("Semiotinė Gedimino laiškų analizė"), kėlė ekonominio interesu bei noro krikštystis santykio klausimą. Prelegento manymu, vyraujantis ekonominis interesas buvo svarbesnis (Gudavičius pabrėžė, kad ekonomika ir

krikštas yra neatsiejami dalykai).

Dariaus Kuolio teigimu ("Lietuvos kultūrinės geopolitikos orientyrų Gedimino laiškuose"), Gediminas deklaravo ištikimybę Vakarų Europai. Jo apsisprendimas - labai rimtas Lietuvos kultūros posūkis. Gediminas savo apsisprendimą grindžia tradicija (Mindaugo veikla) - "taip, kaip buvo". Rūpindamas katalikais, žemgaliais ir prūsais, Gediminas skelbia tikrą baltišką valstybę. Gedimino laikų Lietuvai būdinga imperinė sąmonė, siekimas valdyti Rusiją. Ryški atsivėrimo Vakarams ir Rytams tendencija. Toks atvirumas - būsimos geirovės pagrindas. Gedimino apsisprendimas lémė XIV a. pabaigą - Vytauto ir Jogailos žingsnius. Tai buvo sąmoningumo pasireiškimas tarp Mindaugo ir Jogailos krikšto; antraip jau gyvavusi tradicija ir vakarietiška orientacija gal net būtu buvusi prarasta.

Konferencijoje išdėstyti mintys atsakė į daugelį klausimų, apibendrino tyrinėjimus, kartu numatytos tolesnių tyrimų gairės. Galima tikėtis ir tikslaus, kelių sričių specialistų parengto Gedimino laiškų vertimo į lietuvių kalbą. Vieno pagrindinių konferencijos organizatoriu - Algirdo Samulionio - nuomone, konferencijos tikslas pasiektas. Visa sukaupta medžiaga ir tyrinėjimai bei publikacijos pasirodys tčetinio leidinio "Senoji Lietuvos literatūra" ketvirtame tome - "Lietuvos metraščiai ir kungiškių laiškai".

Mikas Vaicekauskas

KRIKŠCIONYBĖ IR KULTŪRA EUROPOJE

Suskaldyta europiečio savimonė kartais užmiršta savo krikščionišką tradiciją - Europos anamnezę, giliausią sasają su Kristaus geraja naujiena. Krikščioniškoji Europos kultūra dažnai priešpriešinama dabartinei kultūrai. Iš tikrujų daug dabartinio gyvenimo aspektų formavosi kaip priešprieša krikščionybei. Dabartinė pasaulio krizė, atsiradusi kaip to pasaulio raidos vidinės logikos padariny, nesibaigia pagoniškų ir anti-bažnytinėjų politinių sistemų žlugimu. Kultūros modernizmas bejokio pagrindo

savo nuopelnų laiko Evangelijos vertėbes - mokslinę-techninę kūrybą, žmogaus asmenines, socialines ir politines teises, laisvės dvasią, pagarbą žmogaus individualybei, teisinę valstybę, demokratiją, solidarumą, - iškreipdamas tikrą krikščionišką jų prasmę ir stengdamasis jas nukreipti prieš Bažnyčią.

Krikščionybė neturi jokio ideologinio pamato: ji atveria visuotinę, bet ne totalitarinę, ne priverstinę perspektyvą. Kaip vienybės ir įvairovės šaltinis, ji jungia nenuasmenindama. Ji telkia vienminčių asmenybų bendriją, nenustelbdama jų individualumo. Netolima praktis primena: šaknų užmiršimas ir at-

minties praradimas kelia pavojų trapiam mūsų kontinento pastovumui. Europietis turi išsiųmoninti savo patyrimą ir pirmiausia - jausti atsakomybę už krikščionišką paveldą.

Tai kartu būtinumas suvokti ir ateistiškė marksizmo-leninizmo pavergimo partiją. Komunizmas dažnai lyginamas su barbarų antplūdžiu į Europą, bet tiksliau - tai nusikalstimas prieš europietišką kultūrą. Juk marksizmas - tai ne tik Vidurio ir Rytų Europos liga, tai blogis, palietęs visą Europą ir tik dėl istorinių aplinkybių išiviešpatavęs Rusijoje bei jos pavergtuose kraštose. Vakarų Europa pernelyg greitai tai užmiršta. Iš tikrujų marksizmas - vokiščių filosofijos, prancūzų pozityvizmo ir anglų ekonominių mokymų sintezė - nebūtų turėjęs jokių galimybų ištvirtinti be aktyvaus intelektualų pritarimo ir įvairių kultūrinų srovių paramos, o už tai daugiausia turėtų būti atsakinga Vakarų intelligentija. Sunki atsakomybė slegia ir politikus, padalijusius Europą prieš tautų valią. Dabar žengiame į epochą "po Jaltos", ir tas išsitikinimas styrina Europos vienybės supratimą, supratimą, kad komunistinę priespaudą kentusios šalys niekada nesiliovė buvusios Europos dalimi.

Ateistinė marksistinė-lenininė sistema siekė pakirsti Europos kultūros šaknis, ji stengėsi transcendentinį Dievą pakeisti imantentiniu Dievu, visiškai atitinkančiu Georgo Hegelio istorinį racionalizmą. Dabar ateina esminis kultūros momentas ir lieka kelias į Europos vienybę - sąmoningas blogio atmetimas. Ateistinis marksizmas-leninizmas nebevygas, bet sunkus jo padarinys - be dieviškasis totalitarizmas užveisė bedavęs kultūrą. Dėl to perskyra tarp žmogaus asmenybės ir Dievo įgyja dramatišką pobūdį "antropologinės katastrofos", pažeidusios ir šeimą, ir mokyklą. Tinkatvira sielos erdvė tampa mūsų vidinės laisvės erdve. Iš vidinės laisvės išauga mūsų dorinė sąmonė. Komunizmas pagimdė baisią dvasinę tuštumą, ir ji lėmė milijonų žmonių nukrikšcionėjimą. Ateistinė ideologija nuolat griovė kultūros ir religijos tradicijas ir iškraipė visas vertėbes, užnuodijo sielas. Teroristiniai komunizmo režimai stengėsi užgniaužti vidinę žmogaus laisvę ir paversti jį ver-

gišku įrankiu. Norėdama sunaikinti žmogų kaip asmenybę ir tautą kaip kultūrinę vienybę, sistema stengėsi priversti žmogų atsisakyti Dievo ir drauge sugebėjimo skirti teisuoļi nuo nusidėjėlio; juk teisumas ir nuodėmingumas turi prasmę tik dieviškos išminties šviesoje. Kai prarandamas Dievas, gresia pavojuj netekti nuodėmingumo supratimo. Tai, kas galėtų būti išsviadavimas, iš tikrujų tampa blogiausia vergija: jei nėra nei nuodėmės, nei atgailos, lieka tik vergai. Ateistinė marksizmo-leninizmo utopija subliuško, bet gajus liko bet koki dvasinumą neigiantis materializmas. Žmogų, jo protą ir širdį išlaisvina tik atgaila. Ir tik išgijęs sugebėjimą pakilti virš asmeninių paklydimų žmogus atsiveria meilei.

Komunizmo žlugimas pats savaime dar nereiškia, kad atgimsta dorinė sąmonė. Komunistinei ideologijai pavyko prisišlieti prie kai kurių religinio nacionalizmo variantų. Pasaulinę "progreso" utopiją pakeitė nauja materialistinė ideologija, kuriai būdingas skepticizmas ir dvasinių vertybų pavertimas tik viena iš kultūros dalių. Postkomunistinis absolitus relatyvizmas pasiryžęs pripažinti viską, išskyrus absoliučią tiesą. Per 40, 50 ar 70 metų visos postkomunistinės visuomenės atsidūrė "išaldymo" būsenoje: tautas jaudinusios problemos buvo užgniaužtos sunkios priespaudos. Dabar su nauja jėga vėl prasiveržia visos bėdos: xenofobija, šovinizmas, primityvus nacionalizmas ir troškimas be ypatų pastangų gauti visas pasaulio gėrybes. Po pusę amžiaus trukusio "susilaikymo" didelė pagunda gauti viską ir tučtuojau, negalvojant nei apie ateitį, nei apie priedermę dirbtį. Komunistinė sistema giliai išspaudė tautų sielose nepatikėjimą bei visuotinį įtarumą ir žmonėms, ir valstybės institutams, atsidavimą egoistiniams interesams, sugebėjimą melu ir prisitaikeliškumu derintis prie esamos sistemos. Marksizmas pretendavo turėti istorijos supratimo raktą. Ir Rytuose, ir Vakaruose jis ypač stengėsi platinti lygiavos principą. Tačiau po egalitarizmo siekių sunku paslėpti tendenciją asmenybę sulyginti su daiktu, žmones - su gyvais organizmais, gyvus organizmus - su negyva materija.

Po 70 metų trukusių persekcionimų

pasikeitė Bažnyčios gyvenimo sąlygos. Be baimės skelbusi Dievo žodį totalitarių režimų laikais Vidurio ir Rytų Europoje, dabar Bažnyčia turi mokti žmones gyventi, skelbti Evangeliją naujomis demokratinio pliuralizmo sąlygomis, kai visus pasiekiančios masinės informacijos priemonės, kaip išprasta, taikiai priešinasi Bažnyčios misijai. Sugrąžinus religijos laisvę, pasikeitė santykiai tarp Bažnyčios ir valstybės. Vieni patiria pagundą neįvertinti skirtumo tarp žemės ir dvasinės valdžios, kiti, priešingai, stengiasi atskirti ne tik Bažnyčią nuo valstybės, bet ir tikėjimą nuo visuomeninio gyvenimo, paversdami absoliučią tiesą viena iš galimų nuomonėi. Tokiomis sąlygomis ypač svarbus tampa santykiai tarp tiesos ir laisvės klausimais.

Europos vienybė liks utopija, jei nebus pagrįsta tautų tarpusavio atleidimu. Padėti Europos tautoms susitaikyti ir suartėti - vienas svarbiausiai Bažnyčios uždaviniai. Bet kaip galima kalbėti apie susitaikymą tarp tautų, jei pirmha nesusitaikė pačios Bažnyčios? Priešingai paplitusiai nuomonei, tų nesutarimų šaltinis slypi ne doktrinoje, o pirmiausia kultūroje (tai liudija konfliktai tarp rytų apeigų ir Rytos katalikų). Jei kulturas yra kultūros savitumo išraiška ir garantas, tai bendras visiems krikščionims kultūrinis paveldas turėtų sukurti natūralią terpę Bažnyčioms suartėti.

Dabarties įvykiai akivaizdžiai rodo, kad politika ir ekonomika negali išspręsti europiečių problemų ir patenkinti jų pagrindinių lūkesčių. Tikėjimo požiūriu - dabar *kairos* laikas, tikros metanojos ir atgailos laikas, laikas susitaikymu pradėti kultūros evangelizaciją.

Rytų ir Vidurio Europos Bažnyčios teisėtai reikalauja Vakarų Europos Bažnyčių pagalbos, norėdamos išvengti praradimų, kuriuos pastarosios patyrė dėl sekularizacijos. Dėl sunkios politinės ir ekonominės padėties Rytų ir Vidurio Europos šalyse kultūriniai ir dvasiniai veiksniai turbūt mažiausiai veiks vyriausybų sprendimus. Ar iš marksizmo-leninizmo vergovės išsviadavusios Europos šalys turės kitą alternatyvą: arba susikurti materialinę gerovę, rizikuojant "prarasti savo sielą", arba likti išsvyčiusių šalių priedais?

Krikšcionys privalo ieškoti naujų visuomenės ir kultūros evangelizacijos kelių aktyvių dialogo. Tarpbažnytiniai mainai skatins misionierių veiklą. Vakarų Bažnyčios galėtų pasidalinti labdaros, pastoracijos, intelektiniu patyrimu, gyvenimo patyrimu demokratinėje pliuralistinėje valstybėje, Vatikano II Susirinkimo laimėjimais, dialogo (ekumeninio, tarpreliginio, su netikinčiais) įgūdžiais. Vidurio ir Rytų Europos Bažnyčios Vakarų Bažnyčioms galėtų pasiūlyti atperkamosios ir kentėjimo jėgos ir aukos krikščionišką sampratą, liaudies religingumo pervertinimą, suar-

tėjimą su meno elitu, kovos tarp dorybės ir nuodėmės aštresnį išgyvenimą, taip pat brangų ir baisų patyrimą išgyventi Dievo buvimą ledinėje bedievybės vienatvėje.

Naujoji evangelizacija siūlo skelbti Gerosios Naujienos vientisumą ir nedalumą. Be jos visuomenės švytuoklė nuo Friedricho Nietzsches "herojiško" nihilizmo gali pasvirti į banalų nihilizmą, pasivadinusį "liberaliu" ir neturintį jokios vertybų skalės. Trečiojo tūkstantmečio apaštalai turės paliudyti, kad Tiesa - ne priverstinė, o moralė - ne anachroniška. Prieš tendencijas "pri-

vatuoti" Dievą ir atkirsti Bažnyčią nuo visuomenės gyvenimo naujoji evangelizacija turėtų iškelti šventumą kaip visos Europos ateitį lemsiantį veiksnį.

Naujoji evangelizacija turėtų pripildyti sielas žmonių, nusivylusių marksistinė pseudoreligija. Šios evangelizacijos uždavinys - marksizmo žemiską eschatologiją paversti tikros meilės lūkesčiu. Naujoji kultūros evangelizacija pirmiausia turės būti laisvės ir atsakomybės evangelizacija.

Paul Poupard

Iš rusų k. (Новая Европа - La nuova Europa. - 1992. - Nr. 1) vertė Vincentas Ginius. Tekstas sutrumpintas.

Visuomenė

POLITIKAS POLITIKUI - VILKAS?

Kolektyvinis rusų išminčius Kozma Prutkovas pataria: "Jei ant dramblio narvo perskaitysi užrašą "buivolas", netikėk savo akimis." Atrodo, Lietuvoje šią dilemą reikėtų atidžiai išnagrinėti. Visokia statistika (išskyrus elektros energijos sunaudojimo) rodo, kad ūkis ir toliau smagiai smunka. Prasti netik skaičiai, bet ir daugelio žmonių nuotaikos. Statistikos departamentas ir, "filosofiškai" kalbant, juslinis patyrimas gimdo niūrius pavidalus. Aiškiau negu aišku, kad didžioji visuomenės dalis gyvena tikrai sunkiai ir yra gerokai įpykusi.

Bet... Vilniuje ir kituose miestuose, miesteliuose, kartais ir plyname lauke, kiekvieną dieną randasi naujų parduotuvii, kavinių, meno galerijų, vis daugėja tikrai užsienietiškų (nerusiškų) automobilių, vis didėja ir prašmatnėja laikraščiuose "perku-parduodu" skelbimus ir biznio naujienų plotai. Viena kita firma pradėjo švaistyti pinigus net menams. "Minolta" priglobė "Vartų" galeriją, kompiuterių ir šveicariškų laikrodžių pirklių "Ogmios" moka iš principo nuostolingai "Jelizavetą Bam" pastaciūsiai išdykelių kompanijai, o "Lipoliinter" televizija ėmėsi mecenatuoti aukščiausią meno rūši - už dykų duoti po

valandą eterio kas savaitę Respublikos Prezidentui.

Vieni labai įtikinamai dejuoja ir verksnoja, kad sugriauta kultūra, žemės ūkis, pramonė, degradavo žmonių savigarba, profesinis išdidumas, moralinės vertybės ir net milicija (policija), kiti nemažiau įtikinamai džiugauja dėl naujų galimių, laisvės veikti ar padėti kitiems. Vieini kaltina valstybę, kad viską užleidusi, kiti tvirtina, kad ji tik trukdanti. Tad galų gale - gerėja ar blogėja gyvenimas ir kuo gerėjimas skiriasi nuo blogėjimo, buivolas - nuo dramblio?

Tasai gyvenimo dvilypumas atspindi ir Tėvynės Santaros, ir LDDP politikoje. Valdančiosios partijos naujai paskirtas atstovas spaudai Ramūnas Čepaitis LDDP politiką apibrėžė kaip "valstybinį arba socialinį liberalizmą" ir ištraukė dienos švieson gerokai naftalinu persigėrusią konvergencijos teoriją. Kitados moksliškai paneigta "buržuazinė" teorija skelbė, kad kapitalizmo ir socializmo sistemos artėja ir panašėja viena į kitą. Pasirodo, teorija buvusi teisinga, o rezultatas - logiškas (konvergentiškas): valstybinis liberalizmas. Maža to, LDDP išpareigojusi ir kaip "socialdemokratinės orientacijos" partija. Vadinas, bent formaliai valdančioji partija siekia patenkinti ir tuos, kurie nesuvaldo sėkmės,

ir tuos, kurie skursta.

Tėvynės Santara, ypač Tėvynės Sajunga (Lietuvos konservatoriai), tartum irgi vaikosi dvięjų zuikių. Pusė posajūdinės partijos pavadinimo lyg ir įpareigoja rūpintis verslo žmonėmis, partijos programoje yra bandymų deklaruoti vienoki ar kitokį ekonominio liberalizmo postulatą, tačiau kita pavadinimo pusė tempia priešingą linkmę. Dešiniųjų stovykloje ryškus dvigubas standartas: mėginama įtikti ir optimistams, ir pesimistams, yra bandymų remti verslą ir neretai priešingų užmojų. Tarkim, kolegos partiečiai pulsaliu vis prikiša Mečislovui Laurinkui liberalizmą.

Anot vieno buvusio premjero, Lietuvos ekonomikos reikalai po truputį gerėja ta prasme, kad vis didėja ekonomiškai savarankiškų žmonių sluoksnis, jie dirba vis efektyviau. Užsieniečiai būnoriai jau pradėjo suprasti, ko Lietuvoje jie gali norėti ir pasiekti. Tačiau tai ne valdžios nuopelnas, o Lietuvos ir užsienio privataus verslo bendradarbiavimo išdava. Matyt, galima ir stipriau pasakyti: nors valdžia (nebūtinai sąmoningai) ir labai stengėsi sukiuoti (kad ir 1993 m. pabaigos nutarimu apmuitinti importą 20 % mokesčiu), privati iniciatyva ir tokiomis sąlygomis gana sėkmingai skinasi keliai.

Statistika po senovei vertina vien valstybinį sektoriją, iki šiol niekas negali tiksliai pasakyti, kiek padaro ir parduo da tikri privatinkai. Matyt, teisūs Lietuvos liberalų sajungos memorandumu autoriai, parašę: "Nefektyvus ir bankruojantis valstybinis sektorius savo išgyvenamus krizės padarinius stengiasi perkelti ant privačių verslininkų bei kitų piliečių pečių ir savo krizę visuomenei pateikia kaip viso ūkio krizę". Tarptautinio Valiutos Fondo atstovas Lietuvoje Peter Cornelius stebisi iš užsienio į kraštą plūstančiu valiutos srautu: "Tikrai ne galime suprasti žmonių, kurie sako, kad Lietuvos ūkis nekonkurentiškas, nes valiuta į Lietuvą plūste plūsta". O Kazimiero Ratkevičiaus vadovaujamas Lietuvos Bankas didina apyvartoje esančių litų kiekį. To paties Peterio Corneliuso tvirtinimu, tai pagrindinė vėl kvapą atgavusios inflacijos priežastis. Nesunku atspėti, kad papildomą pinigų reikia valstybiniame sektoriuje ir žemės ūkyje dirbantiems žmonėms "užkišti". Būsimas Adalberto Knoblio vadovaujamas Tarptautinio Valiutos Fondo misijos vizitas, matyt, ir aiškinsis, ar pateisinama valstybinė inflaciinė politika.

Galima kalbėti apie paradoksalų ir pavojingą prieštaravimą - privati iniciatyva kyla, o visuomeninis ūkis merdi. Tad privatinkai ir jiems dirbantys žmonės galituri eti visiškai priešingą nuomonę negu dirbantys tiesiai valstybei. Vieni tikrai mato dramblį, kitiems tai toks pat tikras buivolas. Kaip suderinti skirtin gus regėjimus ir skirtin gus interesus? Dažnam tikriausiai pasitaikė patirti, kaip iš kokios valdiškos ištaigos atleistas draugas ar giminaitis, kuriam pasiseka išdarbinti pas privatinkus ar pačiam juapti, virsta kitu žmogumi. Kartais jis taip ir pasako: "Dabar esukitas žmogus." Atitinkamai pasikeičia ir regėsena. Kaip pakieisti regėseną visos visuomenės mastu? Koks turi likti valstybinis sektorius? Ar jis mažėja nuo to, kad fabrikų direktoriai tampa jų savininkais? Ką daryti su pensininkais, invalidais, žmonėmis, kurių asmeninė iniciatyva atrofavosi negrūtamai? Kaip suinteresuoti verslininkus mokėti mokesčius ir kaip paskui neleisti valdininkams išvogti surinktų pinigų, o kas neišvogta - pravalgyti? Kaip pasirūpinti vargsais ir išlaikyti Tarptautinio Valiutos Fondo paramą (jis duoda pa-

skolas su salyga, kad inflacija bus tramdoma griežčiausiomis priemonėmis)? Ką daryti su pusės milijardo dolerių užsienio skola, išaugusia per praėjusius metus (jos sąskaita šią žiemą miestiečiams buvo šilta)? Ar išdris kas prabili apie "diržų suveržimo" politiką (tik Aleksandru Abišalai užteko ryžto kadaise tai pasakyti garsiai)?

Neatsakytu klausimų labai daug, ūkio galvosūkis nepaprastai rimtas. Žmonės nori žinoti atsakymus, blogiausių atveju - matyt, kad tų atsakymų ieškoma. Aiškumo reikia visiems - ir nuvorišams, ir skurdžiam. Tad ką dirba mūsų politikai, ką jie veikia laisvu nuo NATO ir Rusijos reikalų metu?

Idomumo dėlei galima išvardyti anų metų gruodžio antroje pusėje ir šių metų sausio pradžioje visuomenės akiratyje atsidūrusius lietuviško politinio gyvenimo akcentus. Pirmiausia - gal apie valdančiosios partijos žygius ir rūpesčius. Apie šv. Kalėdas Juozas Bernatonis praneša turis žinių apie dešiniųjų rengiamą valstybės perversmą. Užsienio reikalų ministras Povilas Gylys interviu "Tiesoje" nudžiugina skaitytojus, kad dešiniųjų dar nuo pavasario vykdoma operacija "Ruduo" neįšdegusi. Toji operacija turėjusi nuversti ministra, o gal ir visą valdančiąją daugumą su prezidentu, prisdengdama LDDP Rytų diplomatijos kritika. Kai Adolfas Šleževičius prieteliškai ilsejosi pas Kazį Bobelį Flordoje, Lietuvoje spausdinamuose gausiuose interviu ir videojraše, paleistame per LTV konformizmo perlą - laidą "Kas naujo, premjere?" - ministras pirmininkas pedantiškai kartojo kaltinimus Lietuvos Banko valdytojui: Romualdas Višokavičius sąmoningai sabotavęs vyriausybės ekonominę politiką ir išsidavęs apsilankymu konservatorių suvažiavime. Bronius Genzelis straipsnyje "Teisinės valstybės baimė" ("Tiesa", 1994, sausio 13) įrodinėjo, kad tie, kas priešinasi ypatingosios padėties įstatymui, drauge priešinasi ir teisinės valstybės kūrimui, reikia manyt - ne šiaip sau. Dar vienas bemaž tikras landsbergininkų rengiamo pučo įrodymas - tradiciniai Sajūdžio veteranų paskandavimai per sausio 13-osios metinių minėjimą. Negana to, per apžvelgiamą laikotarpį LDDP labai įnirtingai kovojo su komunizmu - pirštu parodė seniai žinomą NKVD žudynių vietą ir

sékminges gaudė visiškai suvaikėjusius burovevičininkus.

Ką į tai atsakė opozicija? Opozicija taip pat kariauja sunkų karą su komunistais ir skelbia resovietizacijos demaskavimo savaitę. Kadaisė nepavyko desovietizacija, todėl dabar gresia priešingas dalykas. Kitai sakant, komunistai daro (o gal jau padarė) valstybinį perversmą, kurio tikslas - atkurti sovietinę valdžią Lietuvoje. Nelabai aišku, kaip išvengti mirtingo pavojaus. Išeitį žino tik tautininkų sajungos lyderis Rimantas Smetona, be užuolankų pasiūlęs rengti naujas rinkimus į Seimą. Vytautas Landsbergis per resovietizacijai skirtą spaudos konferenciją tarsi prieštaravo, tačiau taip miglotai, kad niekas galėtų gale dorai nesuprato - ar jis už, ar prieš.

Užtart LDDP suprato, kad dešinieji siekia rinkimų, pavadino tai revanšu ir sąmokslu, o dešinieji savo ruožtu neigiamą daugumos nusistatymą prieš rinkimus anksčiau laiko - taip pat sąmokslu. Akis už akių dantis už dantų; jūs mums - resovietizaciją, mes jums - ritualizaciją, jūs mums - rinkimus, mes jums - ypačingą padėtį.

Kiekvienaipusei dingojosi, kad vienintelė Lietuvos problema yra oponentas. Tai primena Daniilo Charms'o anekdotą, kuriame Puškinas ir Gogolis pasikeisdamai kliūva vienas už kita ir griūva. Užkliaudytasis keliasi, klumpa už nugriuvusiojo ir vėl virsta. Griūdamas Puškinas vis sako: "Bene už Gogolio užkliuuau", o Gogolis virsdamas padėjuoja: "Kokia bjauriukialystė - vėl už Puškino." Skamba darnus ir ritmingas duetas be pabaigos: "Už Gogolio - už Puškino, už Gogolio - už Puškino..."

Bilas Clintonas (šiaip visais atžvilgiais grėsmingo Lietuvai vizito Maskvoje metu) Rusijos televizijos žiūrovams taip paaikiškino politiko pašaukimą: "Politikas visada turi galvoti apie tai, ko reikia žmonėms, kurių nori. Kiek gerai politikas perpras žmonių troškimus, tiek sékminga bus jo karjerą."

Lietuvos politikai, atrodo, dar ir stengiasi atsivertti nuo žmonių aklina sieną, gyvena hermetiškame, todėl kiek paranojiškame pasaulyje ir maitina rinkėjus savomis idiosinkrazijomis. Tuomet įmanoma, kad rinkimus pasiūlyti marginalinė partija, negalinti pasiūlyti ničnieko daugiau, išskyrus rinkimus dėl rinkimų.

Didesnės dešinės partijos muistosi: mat slapta tikisi, - gal pavyktų laimeti be naujų idėjų, kaip tvarkyti ūkį, o LDDP rinkimų nenori, nes mano, jog labai gerai valdo. Galima paklausti, kuo čia dėti žmonės? Ar rinkėjai yra trečia šalis, kurios politikai šaukiasi tarpusavio sąskaitoms suvesti?

Abipusiai įtarinėjimai perversmais, vešliai suvešėjusi pučologija ir pučosofija beveik svarbiau už ūkio problemų galvosūkį. Politikai nelinkę imtis atsakomybės už ekonomiką. Reikia manyti, kad tokie politikai nėra per daug reikalingi nei vargšams, nei turtuoliams, nei optimistams, nei pesimistams. Kol politikai gaudo vieni kitus už rankų,

tikrieji perversmininkai noksta pačioje visuomenėje. Galturtingesniųjų asmens sargybiniai, kaip kadaise rytinė kungiakštę kariaunos, ginklu nustatys, kas teisus, o gal valdžią paims minia. Šiaip ar taip, žmonės prarastą paskutines laisves, o politikai netekėtų darbo, nes sugriūtuojų darbovietė - valstybė, ir už tai tekėtų atsakyti visų pirmiausia patiemis politikams. Sigitas Geda "Gintajame kraštę" (1994, Nr. 2) klausia, ar nebus kada ant Seimo durų išrēžta kažkas panašaus į užrašą ant užkaltų kaimyno durų: "Deginės nėra. Tėvas numirė. Aš kalėjime." Gerasis Dieve, padaryk, kad poetas būtų suklydęs...

Virginijus Valentinavičius

PABĖGĖLIŲ PROBLEMA

Pabėgėliai, perkeltieji, išvarytieji atsiranda po karų ir tautinių konfliktų. Šaltojo karo ir grėsmingų ginklavimų varžybų pabaiga gal ir sumažino totalinio karo tikimybę, tačiau nesukūrė sąlygų pasaulei taikai. Atvirkščiai, konfliktų daugėja, ir jie vis labiau vargina paprastus žmones, kurie dažnai priversti palikti namus ir ieškoti saugumo visiškai nežinomoje žemėje.

Pabėgelių problema nėra nauja. Beveik prieš tūkstantį metų iš Indijos išvaryti čigonai pasklido kone visame pasaulyje. Religinį karų ir Reformacijos laikotarpiu dešimtys tūkstančių žmonių buvo priversti persikelti, o neretai tie siog bėgti iš vienos šalies į kitą visoje Europoje. Baudžiavos laikais vyko savo iš emigracija - žmonės masiškai bėgdavo iš kaimų į miestus. XVIII-XIX a. dėl tautinės ar religinės nesantraikos pabėgelių dalia ištikdavo didelės žydų, arménų, airių bendruomenes.

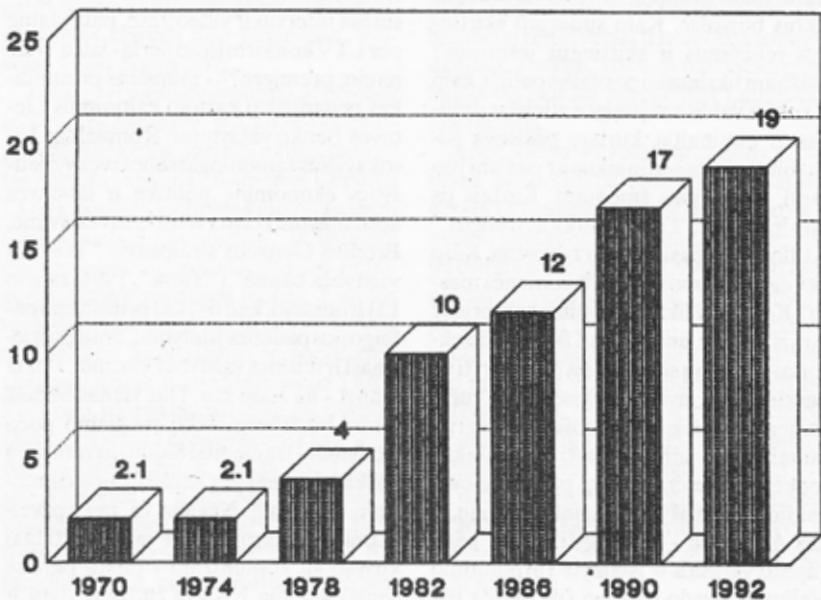
1 lentelėje pateikti duomenys byloja, kad per pastarajį dešimtmétį pabėgelių skaičius pasaulyje padidėjo beveik dvigubai - nuo 10 iki daugiau kaip 19 mln. Tai "kukliausi" skaičiavimai, kuriuose neatsispindipabėgėliai, neperžengę savo šalies sienų. Tokiu, rodos, yra dar apie 20 mln. Ekonominių migrantų ir žmonių, savanoriškai paliekantį tévynę, yra keletą ar kelolio kartų daugiau.

Galima sakyti, pasaulyje (5,5 milijardo

gyventojų) tai lašas jūroje, tačiau yra šalių, kuriose pabėgėliai jau sudaro didelę gyventojų dalį. Abiejose lentelėse pateikti duomenys atskleidžia liūdną tiesą - problema aštrėja, o "tarptautinio klimato šiltėjimas" ją net didina. Pasaulyje atsiranda vis daugiau šalių, kuriuos tampa didelėmis stovyklomis nuskriaustų, pažemintų, pilietybės neturinčių, įstatymų nesilaikančių, ne-

1 lentelė

Pabėgelių skaičius (mln.)

kontroliuojamų, nepatikimų žmonių. Štai Malavio respublikoje 11 % gyventojų sudaro pabėgėliai, daugiausia iš Mozambiko, Gvinėjoje - 8,3 % (daugiausia iš Liberijos), Irane - 7,3 % (iš Afganistano ir Irako), Burundiye - 5 % (iš Ruandas), Sudane - 2,9 % (iš Etiopijos) (2 lentelė). Pasaulio bendrija ir tarptautinės organizacijos gali tik konstatuoti, kad padėtis blogėja, bet nieko neįstengia pažeisti.

Nors daugiausia pabėgelių tebéra vadinamajame "trečiajame" pasaulyje, labiausiai daugėja... Europoje. Tik 1992 m. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Konferencijai priklausančiose valstybėse jų padaugėjo nuo 1,3 mln iki 4,4 mln. Šaltojo karo metais priimti pabėgėlius buvo garbinga, o dabar žmonių bėgimas yra nepageidaujama problema.

Bégimo sindromas

Kodėl pabėgelių skaičius taip sparčiai didėja? Rodos, formaliai nėra jokių prieilaidų pabėgėliams atsirasti. Galioja daugelio šalių pasirašytos konvencijos apie karo taisykles, jos įpareigoja neterorizuoti civilių gyventojų, saugoti civilinius objektus, kultūros paminklus, galiausiai kiekvieno žmogaus garbę ir orumą.

Klausimai, į kuriuos stengiasi atsakyti

tarptautinio saugumo ekspertai, skambia kiek ciniškai: ar minios pabégelių yra karū barbarėjimo, ar politinio žaidimo pasekmė? ar tai "madingas" socialinis reiškinys, visai neatspindintis realios grėsmės, kylančios pasiryžusių bėgti žmonių saugumui?

Neretai tvirtinama, kad tarptautinis klimatas ir pasaulyo reakcija palanki pabégelių skaičiu didėti.

Néra didelio tiesioginio pavojaus, kad bus išžudyti taikūs gyventojai. Pagal karozaurumą "pirmauja" europiečiai. Masinis prievertavimas ir genocidas buvusioje Jugoslavijoje pranoksta pagarsėjusius Kambodžos ar Afrikos diktatorių žaurumus.

Visame pasaulyje pastebima, kad kareiviai civilius, ypač kitų tautinių ar religinių grupių, gąsdina, net agituoja bėgti.

Taip tarsi apsaugoma kareivių garbė ir orumas (jie ne žudikai), bet kartu vykdomas pagrindinis karo uždavinys - užgrobiamas turtas, o teritorija "išvaloma" nuo kitos tautybės ir kitos religijos gyventojų. Turto arba teritorijos perdalijimo faktorius ypač reikšmingas. XX a. pabaigoje labiausiai kariaujama būtent dėl turto ar teritorijos perdalijimo. Tenka rinktis - būti apiplėštam ar bėgti kuo toliau. Dabar žmonės renkasi vei-

kiau bėgimą negu tylią rezistenciją.

Pabégelių bangą skatina ir politikų noras manipuliuoti pabégelių problema ir įgyti tarptautinės opinijos simpatijų. Pabégelių stovyklos - labai palanki dirva nelegaliai narkotikų ar ginklų prekybai.

Konfliktai buvusioje Jugoslavijoje ir buvusioje SSRS niekuo nesiskiria nuo beprasmiškų ir ilgų trečiojo pasaulio karų. Bosnijoje ir Hercogovinoje daugiausiai taikių gyventojų išvaro, net nužudo ne reguliari kariuomenė, o kaimynai.

Pasaulyo reakcija

Tikriausiai ir be ilgesnių komentarų aišku, kad nei pasaulinė bendrija, nei tarptautinės organizacijos, atsakančios už tarptautinį saugumą, nežino, kaip sustabdyti pabégelių srautą. Pagrindinė klaida - vadovavimasis pasenusiais principais. Vienas tokijų anachronizmų - tai pastangos bet kokia kaina pabégelių problemą atskirti nuo karo problemos. Net humanitarinė pagalba teikiama pagal nešališkumo principą, t.y. vienodai maitinant ir nukentėjusį, ir agresorių. Toks nešališkumas palankus stipriniam. Dar blogiau - nešališkas pagalbos teikimas tampa gerokai pavojingesnis negu sickimas remti tik vieną kariaujančią pusę: galiausiai pagalbos negauna

nei vieni, nei kiti, prasideda savotiška maisto ir medikamentų medžioklė.

Kitas liūdnas nešališkumo paradoksas tas, kad humanitarinės pagalbos problemas (buvusioje Jugoslavijoje ir Somalyje) patikima spręsti žmogžudžiamis ir nusikalsteliamis, tiesiogiai atsakingiemis už pabégelių atsiradimą ar net genocidą.

Rimta kliūtis spręsti pabégelių problemas - iki šiol neaiški tautiškumo ir etniškumo apibrėžtis. Aukštuoje Jungtinė Tautų sluoksniuose tautiškumas, suprantamas kaip priklausymas tai pačiai valstybei, laikomas didesne vertė negu vadinamas etniškumas, priklausymas skirtingoms tautinėms ar religinėms grupėms toje pačioje šalyje. Dėl to Bosnijos ir Hercogovinos gyventojai verčiami gyventi vienoje valstybėje, nors jie to visai nenori. Dėl to tikri armėnai Kalnų Karabache laikomi azerbaidžaniečių etnine grupe, dėl to manoma, kad Tadžikijos uzbekai savo tikraja tėvynė laiko tik treti metai neprilausomą Tadžikistaną. Todėl dedamos milžiniškos pastangos karo baigtį ir ugnies nutraukimą susieti su absurdšku reikalavimu grąžinti pabégelius į jų gimtasių vietas. Tailabai primena priverstinį buvusios SSRS ir jos užgrabtų žemėjų gyventojų repatriavimą po Antrojo pasaulinių karo.

Aišku, tokios pažiūros dažniausiai problema tik paastrina. Juk neretai karo tikslas ir buvo šiuos žmones išvaryti. Jų grąžinimas - prieškario *status quo* atstatymas - tai prieleda konfliktui pašikartoti.

Nesvettingi šeimininkai

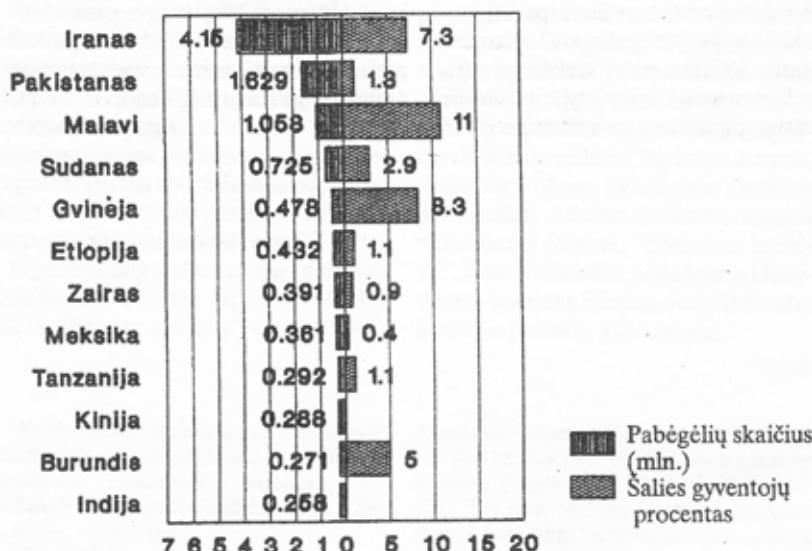
Kad ir kokia būtų kiekvienos šalies nuostata, pabégelius priimancios šalys dabar susiduria su rimtomis problemomis.

Iš kaimyninių kariaujančių kraštų priimdamos pabégelius, šalys sukuria nepageidaujamas tautines mažumas, vėliau tampančias pavojingu veiksniu vidaus politikoje. Be to, toks pabégelių priėmimas neretai reiškia politinį angażavimąsi. Štai Pakistantas atsidūrė Afganistano rezistencijos pusėje, o Austrija, pati to nenorėdama, tapo kroatų šalininke.

Priimanti šalis turėtų stengtis būti nešališka, bet toks dogmatiškas nešališkumas taip pat grėsminges. Suta pačia

2 lentelė

Pabégeliai besivystančiose šalyse

vėliava ir tos pačios šalies pasais atvyksta priešiškų grupuočių atstovai, pradeda tarpusavje aiškintis santykius jau neutralioje - priimančios šalies teritorijoje. Tipiškiausias pavyzdys - Libanas, kur dar neseniai visiškai, o iš dalies dabar, šeimininkauja karinės svetimų šalių formuotės. Panašios problemos kyla ir ne-kaimyninėse šalyse - jau skelbiama apie konfliktus tarp įvairių Jugoslavijos tautinių grupių Švedijoje, Šveicarijoje, apie kurdų ir turkų nesantaiką Vokietijoje. Ištisos pabėgelių generacijos rengiamos kariniams revanšui. Viena iš tokio rengimo šalutinių reakcijų - terorizmas.

Pabėgelių stovyklos, net priimančiai šalai nenorint, išgauna savo išskirtinį statusą. Jose pradeda vyrauti mafijinės struktūros, blogėja kriminogeninė situacija. Tarp pabėgelių plinta ginklų ir narkotikų prekyba. Veikiai atsiranda konfliktų su tikraisiais šalies piliečiais. Jau dabar Šveicarijoje narkomafiją sudaro daugiausiai... Kosово albanai.

Negalima teigti, kad problemos nespindžiamos. Pavienėse šalyse griežtinami įstatymai, tačiau jie vis dar nukreipti labiau prieš ekonominius migrantus ir kovoja su pasekmėmis, o ne su priežastimis. Europoje bijomasi pabėgelių iš Rytų Pakanka prisiminti vien spektakuliarius Suomijos pasirengimus neleisti plūsti į šalį išbadėjusiems rusams. Suomiai pasiruošė gintis net ginklu.

Tad ar galima kaip nors su šia bėda kovoti? Pagrindinis formalus tarpautinis saugumo forumas yra Jungtinių Tautų (UN), tad receptus turėtų teikti visų pirmąjų ekspertai ir specialius organizacijos padalinys - Jungtinių Tautų Aukščiausasis pabėgelių reikalų ko-

misariatas (UNHCR).

UN biurokratija seniai žinoma savo nerangumu. Ir čia nėra aiškiai apibrėžta, ką kiekvienas UN padalinys turi daryti, atsiranda daug darbų dubliavimo bei nesusipratimų. Nors UNHCR yra vienas iš labiausiai operatyvių padalinių, jai būdingos visos UN bėdos.

UNHCR buvo sukurtas po Antrojo pasaulinio karų visai kitaip tikslais. Pasak statuto, UNHCR turėtų tik ieškoti galimų problemų sprendimo ir lengvinti koordinuoti pastangas privačių organizacijų, kurios rūpinasi pabėgėliais. Kol pabėgelių nebuvvo daug, padalinys gal ir galėjo veikti, nors vis tiek neveikė dėl kitų priežasčių.

"Klasikinėje" pabėgelių situacijoje pagrindinis darbas turėtų tekti arba šalai, kuri pabėgelius priima, arba nevyriausybiniems ši darbą tvarkančioms organizacijoms. UNHCR vaidmuo būtų iš dalies finansuoti šiuos darbus, teikti techninius patarimus ir sekti, kad lėšos būtų naudojamos pagal paskirtį.

Bet situacija tampa dramatiškesnė - didelis pabėgelių kiekis ir katastrofiška jų padėtis verčia veikti labai operatyviai, nieko neieškant ir nieko nelaukiant. Priimančios šalys ištis nenorai nei priimti pabėgelių, nei jiems padėti, veikiai negali nuo jų apsiginti. Tinkamų nevyriausybinių organizacijų arba nėra, arba jų tikslai visai kitokie.

Vis dėlto (net Kambodžoje, Somalijoje ir Vietname) bandyta siusti stebėtojus ar patarejus, kurių niekas neklause ir neleidavo jiems kontroliuoti padėti, juolab kad atvykėliai negalėdavo konkretiai patarti. Veikiai patys stebėtojai atsiduravo nesaugioje padėtyje: neretai jie būdavo apiplėšinėjami ir terorizuojami,

papirkinėjami arba panaudojami žvalgybinei informacijai rinkti.

Dabar jau aišku, kad veikti tenka kitaip. Pabėgelių atsiradimo priežastys ir jų keliamas pavoju persveria kuklius UNHCR siekius. Tačiau vėl atsimušama į problemą - bet koks veikimas be Jungtinių Tautų mandato kelia protestus tos pusės, kuriai tai nenaudinga. Jungtinių Tautų atstovams nelieka nieko kita, kaip pasitraukti.

Viena sėlygiškaisėkmingų akcijų buvo veikimas 1991 m. Kurdistano krizės metu, bet daug kas toje akcijoje vyko ne Jungtinių Tautų, o veikiau NATO ar antihuseiniškos koalicijos dėka.

Bėda ir ta, kad naujas veikimas iš karto gimdo naujas struktūras, kurių išlaikymas pats savaime ryja UNHCR biudžetą. Be to, UNHCR labiau gerbia įstatymus ir suverenitetą negu pabėgelių ir kariaujančios šalys.

UN generalinis sekretorius 1992 m. įkūrė Humanitarinių reikalų departamento (DHA). Šios institucijos tikslas - bandyti kaip nors "integruoti" pabėgelius naujoje aplinkoje. DHA nori spręsti švietimo problemas: apie 50 % pabėgelių yra jaunesni negu 14 metų. Tikta 12 % vaikų nuo 7 iki 12 metų lanko mokyklas. Pabėgelių iš Mozambiko kalba portugališkai, bet juos priėmusių šalių valstybinė kalba - anglų, dauguma afganų pabėgelių Pakistane nekalba urdu kalba, kuri visai nepanaši į Afganistancių paplitusią puštinę kalbą. Nėra mokytojų ir švietimo sistemos. Atrodo, kad kol kas DHA randa lėšų tik savo pačios biurokratiniam aparatu išlaikyti, ir pildosi pesimistinės prognozės: gime dar viena nereikalinga Jungtinių Tautų struktūra.

Egidijus Vareikis

Knygos ir žurnalai

ASMUO, TAUTA, VALSTYBĖ ISTORIJOS VYKSME

1992 m. apgynęs humanitarinių mokslo daktaro (tada dar - filologijos mokslų kandidato) disertaciją Darius Kuolys dabar ją išleido atskira knyga¹. Atrodytų, knyga išleista neįtikėtinai greitai. Deja, norédamos nusiepti lėtus leidimo tempus, leidyklos yra prigalvojusios daug įvairių gudrybių. Nors knyga pasirodė 1993 m. pabaigoje, tituliniame lape išrašyta 1992 m. data. Parengtą spaudai šios knygos mašinraštį skaičiau 1990 m., o parašyta ji buvo dar pora metų anksčiau. Autorius ištisus skyrius spausdino periodikoje², todėl dabar išėjusių monografijų daugelis skaitys kaip gerai žinomą tekstą, kurį iš tiesų verta skaityti kelis kartus. Tai knyga, parašyta gražia kalba ir stiliumi, kurio nesumaišysi su jokiui kitu ir kurio, laimej, nesugadino redaktoriai, paženklinia originalaus kūrybiško mąstymo, imponuojanti erudicija ir moksline ižvalga.

Pratarmėje pažymima: "Šioje knygoje siekiama aptarti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinę literatūrą kultūros stiliaus požiūriu. Stilius šiuosyk suvokiamas kaip pats kultūros kūrimo principas, vienon visumon siejantis skirtinges tos pačios epochos dvasinio gyvenimo sritis; stiliaus vardikliu laikoma kuriančio asmens pasaulėvoka"³.

Diplominiame darbe nuskaidrinęs Konstantino Sirvydo (apie 1578/1581-1631) "Punktų sakymų" (1629, 1644)

filosofinę ir etinę problematiką⁴, daktaro disertacijoje Kuolys atsigréžė į dvi iškiliausias LDK istorinės raštijos asmenybes: Motiejų Stryjkovskį (*Stryjkowski*, 1547 - apie 1593) ir Albertą Vijūką-Kojalavičių (*Kojałowicz*, 1609-1677). Pirmasis išreiškia renesansinę žmogaus ir istorijos sampratą, antrasis - barokinę. Taigi du autorai, dvi epochos, dvi pasaulėvokos, tačiau juos supa platus tekstologinis ir kultūrinis kontekstas. I ji įjėjina ne tik gerai žinoma 1582 m. Karaliaučiuje išleista Stryjkovskio "Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusijos kronika" (*Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkie Rusi*), bet ir anksčiau, 1575-1577 m., parašyta eiliuota kronika "Apie garbingos lietuvių, žemaičių ir rusenų tautos pradžią, kilmę, narsą, karzygiškus darbus ir vidaus reikalus" (*Opoczątkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego*. - Warszawa, 1978), kuri į Lietuvos senosios raštijos kontekstą įtraukiama pirmą kartą. Remiamasi lotyniškuoju Aleksandro Gvagninio "Europinės Sarmatijs aprašymu" (*Sarmatiae Europeae descriptio*. - Cracoviae, 1578). Plačiai aptariami publikuoti ir neišlikę Augustino Rotundo veikalai, Mykolo Lietuvio, Andriaus Volano, Mikalojaus Daukšos publicistika, Alberto Goštauto memorialai Bonai Sforcai, "Bychovco kronika", Jono Visliciečio, Mikalojaus Husviano, Andriaus Rimšos, Jono Radvano istorinės poemos, kiti kūriniai.

Autorius stengiasi juos ne moksliskai įvertinti, bet laisvai interpretuoti. Tai atveria duris subjektyviems pastebėjimams, svarstymams, laisvai minties tēkmei, poetizuotam kalbėjimui (pvz.: "Virš žmonių darbų nūnai palinksta ne išminimini spindis Viešpaties veidas, bet ironijos iškreipta laiko grimasa" - p. 14). Toks kalbėjimas labai sugestivus, tačiau su tuo sunku polemizuoti, jam taikiyi mokslinės argumentacijos principus. Kitą vertus, gal kaip tik tokia laisva, mokslinių kanonų nesuvaržyta pozicija ir leido autorui pažvelgti į senuosius lietuviškus ir kitakalbius tekstus ne kaip į "paminklą", bet kaip į gyvą esatį, atveriančią kiekvienam geranoriškam žvilgsniui naujas prasmes. Kuoliui, regis, labai svarbu ne tiek suregistruoti istoriografinius veikalus ar juos aprašyti, kiek įžvelgti juose slypinčius asmenybinius aspektus, dvasinę ir dorinę dimensiją.

Vis dėlto knygos pavadinime įvardytoji tema - lietuvių tautos identiteto ir valstybingumo formavimosi procesas - reikalaudų, man rodos, kai kada aiškesnių definicijų, tikslesnių akcentų. Ar ne per vėlu lietuvių tautinės savimonės reikimosi metmenę ieškoti XVI a. istorinėje literatūroje? Juk visiškai aišku, kad pirmieji su asmens, tautos ir valstybės problemomis susidūrė ir jas ēmėsi spręsti Lietuvos valstybės kūrėjai, didieji kunigaikščiai XIII-XIV a.

Kadangi neturime išlikusių autentiškų Mindaugo raštų, pažvelkime į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino

¹ Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje*: (renesansas ir barokas). - V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992. - 286 p., iliustr. - 3 000 egz.

² Kuolys D. *Tautinės valstybės idėja Lietuvos*

Renesanso raštose // Sietynas. - 1989. - Nr. 5. - P. 94-112; Tas pats. *Baroko kelias Lietuvos kultūron* // Sietynas. - 1990. - Nr. 8. P. 181-222; Tas pats. *Asmens ir tautos išganymo drama*: Barokinės Lietuvos istorijos pataisos // Naujasis židinys. - 1991. - Nr. 3. - P. 22-31.

³ Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė*. - P. 9.

⁴ Kuolys D. *Baroko pradmenys lietuvių literatūroje* (K. Sirvydas). Diplominis darbas. - V., 1985.

(apie 1275-1341) laišką, 1323 m. gegužės 26 d. rašytą Liubeko, Rostoko, Zundo, Greifsvaldo, Štetino ir Gotlando piliečiams: *Cum omnia regna subiacent coelesti regi Iesu Christo, de quibus unum tenemus, tamquam forma in materia vel servus in domo, licet omnium regum minimus apparemus, tamen Dei providentia in propriis maximus, in quibus habemus praecipere et imperare, perdere et salvare, claudere et reserare* ("Kadangi visos karalystės, iš kurių vieną mes valdome, yra pavaldžios dangaus karaliui Jézui Kristui tokiu būdu kaip forma materijai, o vergas namams, tai, nors iš visų karalių esame menkiausias (svetur), tačiau Dievo apvaizda didžiausias savajame krašte, kur turime galių duoti nurodymus ir įrodinėti, pasmerkti ir pasigailėti, uždaryti ir atverti")⁵.

Paskutinišias vertimo eilutes reikėtų siek tiek pakoreguoti ir pakomentuoti: *praecipere* reiškia ne tik "duoti nurodymus", bet ir "duoti pamokymus", "mokyti"; *imperare* - ne tik "išsakinėti", bet ir "valdyti", "globoti", "puoselėti"; *perdere* - ne tik "pasmerkti", bet ir "prāžudyti" bei "nužudyti"; *salvare* - ne tik "pasigailėti", bet ir "išgelbėti", "palikti sveiką ir gyvą"; *claudere* - ne tik "uždaryti", bet ir "iškalinti"; *reserare* - "išvaduoti", "išleisti į laisvę".

Taigi laiške laikomasi tradicinių valdovo asmenį atitinkančių formuluočių: Hanzos piliečiams Gediminas siunčia pasveikinimą (*salutem*), karališką malonę (*regalem gratiam*) ir palankumą (*favorem*). Išsamiai nusakomas valdovo galios realizavimo formos bei ribos. Kartu aiškiai atribojama žemiškoji ir dangiškoji valdžia, pabrėžiama pirmosios priklasomybė pastarajai. Atrodytų, turime aiškiai pademonstruotas krikščioniškojo valdovo teises bei moralines nuostatas. Gediminas nori išsijungti į krikščioniškajį Europos pasaulį, "susivienyti su Dievo bažnyčia" (*pro ecclesiae Dei unione*), todėl siunčia laišką "mūsų tėvui šventajam

viešpačiu popiežiui" (*patri nostro, sanctissimo domino papae*) ir nekantriai laukia atsakymo.

Kita vertus, kai kurių katalikų vyskupų, kunigų ir vienuolių elgesys kelia valdovo pasipiktinimą, griauna tikėjimą krikščioniškosios moralės pranašumu: "Nepageidaujame atėjimo tokiu, kurie iš vienuolyno padaro plėšikų prieglobstį ir pardavineja aukas, žalodami (savo) sielas; iš čia išeina mokyti plėšikeliai ir (žmonės), kurie žudo dvasininkus; patariame kiekvienam valdovui pasisaugoti tokiu vienuoliu" (*talium nullumus accessum, qui de coenobiis faciunt latronum refugium et elemosinam vendunt in detrimentum animarum et etiam unde latrunculi exeunt in paeceptis et mortificationem clericorum; de talibus monachis unusquisque caveat consulimus dominorum*)⁶.

Šią psychologinę ir idėjinę koliziją Gediminas išsprendžia ryžtinga konsatacija, leidžiančia jam atsiriboti nuo krikščionių ir kartu pabrėžiančia jo valdžios savarankiškumą ir pranašumą: "Iškilmingai prižadame jums visiems, kad nustatysime tokią tarpusavio taiką, apie kurią krikščionys niekados nė negalvojo" (*super hoc promittimus vobis omnibus, fide data, quod talem pacem ordinabimus (in) invicem, quod christiani similem numquam sentiebant*)⁷.

Gedimino laiškai labai įdomūs kaip žodinės (pagoniškosios) bei rašytinės (krikščioniškosios) tradicijos sąveikos liudytojai⁸. Gediminas naudojasi tradicinėmis epistolografijos formomis, jo laiškai rašomi pagal visus *ars epistolandi* reikalavimus ir sutvirtinami antspaudu, kurio pažeidimas laikomas juridiniu bei moraliniu nusikaltimu. Vis dėlto žodis didžiajam kunigaikščiui yra svarbesnė ir tikresnė valios išraiška už raštą. Tai rodo ir ši sentencija Gedimino tezė: "nes pirmiau geležis pasikeis įvašką ir vanduo pavirs plienu, negu mes atšauksime mūsų ištartą žodį" (*quum prius ferrum in ceram*

transit et aqua in calibem commutatur, quam verbum a nobis progressum, retrahamus)⁹.

Taigi Mindaugą galima vadinti atskiru Lietuvos žemių centralizavimo iniciatoriumi, o Gediminas iš tiesų yra Lietuvos valstybės kūrėjas, valstybės, kuri Rytų Europos istorijoje vėlyvaisiais Viduramžiais ir Naujaisiais laikais vaidino itin svarbū vaidmenį¹⁰.

Vytauto valdymo laikotarpis (1392-1430) Lietuvos valstybingumo ir tautinės savimonės formavimosi aspektu yra aiškus atsigrėžimas į Vakarus. Turbūt nė vienas Lietuvos valdovas nėra susilaukęs tiek prieštarinę vertinimą kaip Vytautas. Vieniems jis "kruvinas galvžudys" (*carnifex sanguinarius*), kitiemis - "karo žibas" (*fulmen bellī*), tretiemis - "išmintingas valdovas" (*mens alta Vitoldi*) ir t. t. Kad ir ką sakytume, tai pirmas modernus Lietuvos valdovas, aiškiai suvokęs pagrindinių valstybės institucijų svarbą, jas kūrės ir puoselėjęs. Tos institucijos - mokykla, bažnyčia, kariuomenė. Vytauto valdymo metais smarkiai išsaugo mokyklų bei raštinių tinklas, pradėti rašyti metraščiai, pakrikštyta Žemaitija (1411), pastatyta per 30 bažnyčių ir įvairių vienuolynų¹¹. Kaip tik XV a. pradžioje Lietuvos didikų vaikai ėmė vykti studijų į užsienio universitetus. Per dvidešimtmetį nuo Žalgirio mūšio (1410) iki Vytauto mirties (1430) vien Krokuvos universitete jų studijavo per 30¹². Vytauto vadovaujama kariuomenė savo privalumus puikiai pademonstravo mūšiuose su totoriais, maskvėnais, kryžiuočiais, o kurių rengimo metodiką ir pačią Vytauto asmenybę įdomiai apraše Mikalojus Husovianas "Giesmėje apie stumbrą" (*Carmen de statuta, feritate ac venatione bisontis. - Cracoviae, 1523*).

Vytautas buvo modernus valdovas ta prasme, kad mokėjo pralaimėti, kad nebijojo priimti nestandardinių sprendimų, net jei jie buvo nepopularūs, kad nebubo prisirišęs prie tradicijų, tačiau

⁵ Gedimino laiškai / Parengė V. Pašuta ir I. Štal. - V., 1966. - P. 36-37.

⁶ Ten pat. - P. 40-41.

⁷ Ten pat.

⁸ Idomų pranešimą šia tema Senosios literatūros seminare Lietuvių literatūros institute 1991 m. gruodžio mėn. padarė a. a.

istorikas Egidijus Banionis.

⁹ Gedimino laiškai. - P. 50-51.

¹⁰ Sužiedėlis S. *The Sword and the Cross. A History of the Churche in the Lithuania*. - Huntington, Indiana, 1988. - P. 30.

¹¹ Sužiedėlis S. *Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoj* // Vytautas Didysis. - Antrasis

(fotografuotinis) leidimas. - V., 1988. - P. 117-123.

¹² Ročka M. *Lietuviai užsienio universitetoose* // Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai. - V., 1983. - P. 20.

sugebėjo, esant reikalui, jomis pasinaudoti. Savarankiška stipri Lietuvos valstybė buvo svarbiausias jo veiklos tikslas. Kaip sako prof. Edvardas Gudavičius, "istorikai negali sakyt "jeigu". Ir vis dėlto peršasi išvada: jeigu tuo metu Lietuvą būtų valdė kitas žmogus, vargu ar jis būtų susidorojęs su tais uždaviniais, kuriuos išsprendė Vytautas"¹³.

Visa tai lémé, kad XVI a. Lietuvos istorinėje literatūroje randame dvi svarbiausias Lietuvos valstybingumą ir tautinį identitetą išreiškiančias nuostatas. *Pirmoji nuostata* skelbė, jog lotynų kalba yra gimtoji lietuvių kalba. Ši mitologinė konstanta leido aiškiai atsiriboti nuo slaviškojo Rytų pasailio ir integruioti į lotyniškąjį Vakarų intelektualinę erdvę. Reikšminga tai, jog Lietuvos metraščių (vadinamojo Trumpojo sąvado) fragmentas "Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių kilmė" (*Родство великих князей литовских*) jau XV a. arba XVI a. pradžioje buvo išversta į lotynų kalbą¹⁴. Tai padaryta, be abejo, kad su juo susipažintų intelektualūs Vakarų Europos skaitotojai, kad geriau suprastų Vytauto vydomą vidaus ir užsienio politiką.

Antroji nuostata stengési įteigti, jog Vytautas yra tvirtos centralizuotų valstybės kūrėjas, moralaus, teisingo valdovo simbolis. Tai sąmoninga priešprieša lenkiškajai "aukso laisvės" ideologijai, slaviškajai valdžios ir valdovo sampratai, pagal kurią valdovas prilygsta Dievui. XVI a. Lietuvos publicistas Augustinas Rotundas tvirtino, jog virš žemiskojo valdovo yra Dievas, teisė ir įstatymai: "Kur teisės néra, kur žmogus, o ne teisė įsakinėja, ten tarsi žvéris įsakinėtu, kaip sako Aristotelis: kas liepia įstatymui valdyti, tas nori, kad Dievas valdytų, kas [liepia] žmogui [valdyti], tas [nori, kad valdytų] žvéris" (... a gdzie prawa nie masz, gdzie człowiek, nie prawo rozkazuje, tam jakoby belua rozkazowała, wedle słów

*Arystotelesa: qui legem praeesse jubet, deum praeesse vult, qui hominem, beluam)*¹⁵.

Iš tiesų nuostabu, kiek daug démesio XVI a. Lietuvoje skiriama teisiniams valstybės reguliavimo klausimams: trys Lietuvos Statutai - per mažiau nei 60 metų (I - 1529, II - 1566, III - 1588), neskaitant teisinių aspektų įvairiuose filosofiniuose ir publicistiniuose veikaluose.

Pirmais Lietuvos Statuto parengimu ir išleidimu rūpinosi Vilniaus vaivada ir Lietuvos kancleris Albertas Goštautas (m. 1539). Reikšmingi yra du Alberto Goštauto memorialai Bonai Sforcai¹⁶, kuriuose jis, Kuolio pastebėjimu, "atskyré tautos ir valstybės, tautybės ir pilieybės savokas", pabrēždamas Lietuvos, Rusijos ir Lenkijos valstybines; teisines bei dorines skirtybes¹⁷. Goštauto aplinkoje ir jo iniciatyva 1519-1525 m. buvo parašyta "Bychovco kronika" - "politinė Lietuvos valstybės istorija"¹⁸, kurioje pasiskomina už Lietuvos valstybės savarankiškumą, aukštinama jos praeitis. Kuolys taip vertina "Bychovco kroniką": "Tai veikalas, pagrindęs savitą tautos istorinį likimą, ir sykiu su pirmuoju Lietuvos statutu, atvėręs šaliai savarankiškos, nepriklausomos būties perspektyvą"¹⁹.

Goštauto kanceliarijoje dirbo Venclovas Mikalojaitis (apie 1490-1560), lietuvių literatūros istorijoje žinomas kaip Mykolas Lietuvis, veikalo "Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius" (*De moribus Tartarorum, Lithuaniae et Moschorum*; parašyta apie 1550, išleista Bazelyje 1615) autorius. Mykolas Lietuvis iškelia tris labiausiai, jo manymu, Lietuvos valstybingumą griaunančias blogybes: valdovo negalią, teisės neribojamą didikų savivalę ir valstiečių vergystę. Priešprieša joms galėtų būti stipri valdovo valdžia, įstatymų tobū-

linimas, dorovės stiprinimas. Tokių įstatymų kūrėju laikomas "mūsų Vytautas" (*noster Vitodus*), kitur vadinamas "mūsų didvyriu Vytautu" (*Vitoudum heroem nostrum*). Autorius sielojasi dėl lotyniškų mokyklų stokos, nes "rusų kalba svetima mums, lietuviams, t. y. italam, kilusiems iš italų kraujo" (*idioma Ruthenum aliena sit a nobis Lituanis, hoc est, Italianis, Italico sanguine oriundis*)²⁰.

Mykolo Lietuvio sūnus Venclovas Agripa (apie 1525-1597) taip pat dirbo LDK raštininku, éjo kitas pareigas, garsėjo kaip literatas. Jo kalbą mirus Jonui Radvilai (*Oratio funebris de illustissimi principis et domini Johannis Radvilivi Olicae et Nesvisi ducis vita et morte, scripta a Veneslao Agrippa Lithuano*. - S. I., 1553) galima laikyti literatūriniu Lietuvos valstybingumo manifestu. Jam prilygsta lotyniškoji Jono Radvano "Radviliada" (1588) ir lenkiškoji Mikalojaus Daukšos prakalba "Postilei" (1599). Paklausykime Venclovo Agripas: *Nam in clarissima Lithuaniae gente natus est, de qua etsi homines non procul a suis nidulis peregrinati in his regionibus aliam opinionem habent, tamen vere affirmare possum, eam et caeli temperie et soli fertilitate et rerum necessiarum copia, tum hominum moribus, ingenii, virtutibus, nulli fere Europae nationi postponendam esse* ("Mat gimė (Radvila) labai garsioje lietuvių tautoje, apie kurią kai kurie žmonės, netoli nuo savo lizdų nukeliavę, kitokią nuomonę tuose kraštose turi, tačiau aš galiu tvirtinti, jog nei klimato švelnumu, nei žemės derlumu, nei reikalingų išteklių gausumu, nei žmonių papročiais, talentais, dorybėmis ji nenuleižia jokiai Europos tautai" [mano pabrakta - E. U.])²¹.

Venclovo Agripas sūnus Elijas Pelgrzymovskis (*Pielgrzymowski*, 1564-1605) tėse šeimos tradicijas: dirbo LDK sekretoriumi raštininku, rašė publicistinius ir

¹³ Gudavičius E. *Ar lengva apibūdinti Vytautą Didžių?* // Gimtasis kraštas. - 1987. - Lapkritio 19-25.

¹⁴ *Origo regis Jagyelo et Witholdi ducum Lithuaniae* // Полное собрание русских летописей. - Спб., 1907. - T. 17. - C. 220-226.

¹⁵ Rotundus A. *Rozmowa Polaka z Litwinem* / Wydał J. Korzeniowski. - Kraków,

1890. - S. 35.

¹⁶ 1525 m. memorialo vertimas publikuotas: *Vilniaus Universiteto Mokslo bibliotekos metraštis*. - V., 1972. - P. 226-256; lotyniškas 1536 m. memorialo tekstas: *Acta Tomiciana*. - Poznań, 1859. - T. 11. - P. 163-165.

¹⁷ Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė*. - P. 32.

¹⁸ Jasas R. *Bychovco kronika ir jos kilmė* // Lietuvos Metraštis (Bychovco kronika). -

1971. - P. 21,30.

¹⁹ Kuolys D. *Op. cit.* - P. 34.

²⁰ Mykolas Lietuvis. *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius* / Vertė I. Jonynas. - V., 1966. - P. 49, (95).

²¹ Venceslaus Agrippa Lithuaniae. *Oratio funebris...* - S. I., 1553. - P. (8).

panegirinius kūrinius. Eiliuotame kūrynyje "Tėvynės mylėtojas lietuvių senatui ir tautai" (*Philopatris ad senatum populumque Lituanum.* - S. I., 1597) autorius aukština buvusių lietuvių narsumą, galybę ir šlovę:

*Quae fuerat virtus Lituensis, qui splendor
avitus,
Quam late reges iura dabant populis.*

Gailisi pasikeitusių papročių: žmones skaldo nesantaika, vargai galėtum rasti tokį, kuriam rūpėtų valstybės reikalai, žmones užvaldžiusi tinginystė, turtų troškimas:

*Discordes variis agitamur fluctibus, et
quem
Publica cura premat, vix reperire queas.
Ergo desidies et opum furiosa cupido
Sint procul a vobis, Indigenae Litavi.*

Autorius linki, 'kad dievai išklausytu maldavimą, kad tėvynei grįžtu senoji šlovė:

Ut redeat patriae, qui fuit ante nitor.

Genealoginiai Mykolo Lietuvio (Venclovo Mikalojaičio) ir Venclovo Agripo šeimos tyrinėjimai²² atskleidžia unikalų šios šeimos kūrybinį potencialą, parodo, kokiomis formomis ir kokiuose visuomenės sluoksniuose XVI a. Lietuvoje buvo reiškiamos valstybingumo ir tautinio identiteto idėjos. Verta pažymėti, jog visa ši giminė buvo protestantiška: dalis - liuteronai (Agripa, Pelgrimovskis), dalis - kalvinistai (Manvydai-Dorohostaiskiai, Pranciškus Gradauskas).

Antrasis Lietuvos Statutas buvo renigiamas karaliaus Žygimanto Augusto rūmuose. Po Barboros Radvilaitės mirties 1551 m. jis persikėlė iš Krokuvos į Vilnių ir kartu atsivežė kvalifikuotą teisininką ir poetą ispaną Petrą Roizijų

(*Pedro Ruiz de Moros*, apie 1505-1571). Pastarasis daug nuveikė, derindamas Lietuvos įstatymus su roménų teise, o jo veikalas "Sprendimai svarstant aukščiausiaime Lietuvos tribunole apeliacines bylas" (*Decisiones... de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis...* Cracoviae, 1563) "paplitę po visą Europą kaip tarptautinės teisės traktatas" ir susilaikė net keturių leidimų (Krokuva, 1563; Frankfortas, 1570; Venecija, 1572; Lionas, 1588)²³.

I Antrojo Statuto rengimą įsijungė ir kitas profesionalus teisininkas, abiejų teisių daktaras, publicistas, Vilniaus miesto vaitas Augustinas Rotundas (apie 1520-1582). Jo apie 1551 m. pradėta rašyti, bet neįšlikusi "Lietuvos istorija" (*Cronica sive Historia Lithuania*), "Trumpos pasakojimas apie Lietuvos kunigaikščius" (*Epitome principum Lithuaniae*), pridėtas prie Antrojo Lietuvos Statuto vertimo į lotynų kalbą (1576), poleminis traktatas "Lenko pasikalbėjimas su lietuviu" (*Rozmowa Polaka z Litwinem.* - Kraków, 1564), laiškai ir kiti veikalai pagrįstai leidžia tvirtinti: "Tarp XVI a. Vilniaus humanistų A. Rotundas bene nuosekliausiai reiškė lietuvių tautos valią, jos nepriklausomybės sieki, liudijo Europai esant gyvą kultūrinę ir politinę Lietuvos savimonę"²⁴. Rotundas, kaip ir Mykolas Lietuvis, gina "lotyniškąją lietuvių kultūros programą", 1576 m. spalio 23 d. laiške karaliui Steponui Batorui reikalauja grąžinti lotynų kalbai oficialios valstybinės kalbos statusą: "...mes turėsime kuo tvirčiausią viltį, jog lietuviams bus sugražinta - ir tai įvyks greitai - gimta ir lietuviams sava lotynų kalba [pabrakta mano - E. U.], ir ja išties daug lengviau ir aiškiau įstatymai, senato nutarimai, svarbiausi įstatmai, tautos sprendimai, visi valstybiniai aktai ir teismo nuosprendžiai galės būti rašomi ir leidžiami garbei ir šlovėi šios nuostabios tautos, nuo visokių barbariškumų ateityje apsaugotos (*Spes itaque nos*

certissima tenet [...] fore, ut cito Latina lingua, Lituanorum nativa ac propria, Lituanis restituatur, qua certe facilius multo et clarius leges, senatus consulta, principalia decreta, plebiscita actaque omnia publica et fori actiones scribi et ad laudem et gloriam huius praeclarae gentis a barbarie prorsus per omnia vindicatae, edi poterunt)²⁵.

Žygimanto Augusto aplinkos žmonių bendravimas - pamokantis tikslybinės tolerancijos, kultūros ir kūrybiško bendradarbiavimo pavyzdys. Štai protestantas kalvinistas Andrius Volanas kreipiasi į savo kolegą kataliką Augustiną Rotundą, idant šis peržiūrėtų jo veikalą "Apie politinę arba pilietinę laisvę (*De libertate politica sive civili.* - Cracoviae, 1572) ir pasakyty savo nuomonę, galbūt pataisyti kalbą ar stilių. I tai Rotundas atsako: "...nei mano autoritetas nėra toks didelis, kad galėtų bent kiek papuošti šį puikų tavo rašinį ir sutekti jam daugiau vertės, nei mano išmanymas ir surgebėjimas yra tokie, kad galėčiau imtis jį dar blizginti ir dailinti"²⁶.

O pačiaame veikale "Apie politinę ir pilietinę laisvę" Volanas, kaip ir Rotundas, pabrėžia ypatingą teisės vaidmenį visuomenės gyvenime: "Nuoteisinių normų priklausantis visuomenės sveikumas, jos valdymo būdai. O teisinių normos turi būti pagrįstos teisingumu, kurio paramą sudaro etiniai principai: vienodas atlyginimas už vienodą veiklą ir tos pačios bausmės už tą patį nusikaltimą visiems piliečiams"²⁷.

Laisvė - ne savivalė, o vienoda atsakomybė prieš įstatymą. "Nėra laisvės ten, kur nėra teisės arba kur teisinių normos tokios, kad ne tik netramdo netikėlių savivalės, bet dargi ją skatiną." "Mūsų nuomone, pakankamai tikra ir tvirta kickvienam žmogui laisvę bus tada, kai įstatymai privers žmones gyventi vienoje valstybėje taip, kad jie niekam nekenktų."²⁸

Per didelę laisvę išsigimsta į vergiją.

²² Rimša E. *Venclovas Agripa ir jo giminė // Lietuvos MA Mokslo darbai.* - 1986. - T. 1 (94). - P. 63-74.

²³ Goštautas S. *Roizijaus juridinė veikla Lietuvoje // Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai.* - Roma, 1987. - T. XI. - P. 263.

²⁴ Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė.* - P. 39.

²⁵ *Archivum Komisji Prawniczej.* - Kraków, 1900. - T. VII. - S. XIX. Laiško vertimas į lietuvių kalbą (vertė Rasa Jurgelėnaitė) publikuotas: *Sietynas.* - V., 1989. - Nr. 5. - P. 113-125.

²⁶ Rotundo laiškas Volanui išspausdintas pris: *De libertate politica sive civili.* Naudojauši tekštų kopijomis, csančiomis Marcelino

Ročkos ir Ingės Lukšaitės parengtuose Volo "Raštuose" (rankraštis Mokslo ir enciklopedijų leidykloje).

²⁷ Lukšaitė I. *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI-XVII a.* - V., 1976. - P. 23.

²⁸ Volanus A. *De libertate politica sive civili.* Caput. III.

Tokią padėtį Volanas mato Lenkijoje, ir ji jam atrodo nepriimtina: "Negali girtis tikraja laisve jokia valstybė, kurioje piliečiai nebūtų pavaldūs nustatytioms teisinėms normoms. Kai visuomenė stoka nuostatų, reguliuojančių bendrą gyvenimą ir baudžiančių už jų sulaužymą, be abejonės, laisvę visuotinai prarandama arba silpniesnieji individai patenka į nelaisvę"²⁹.

Teisinio valstybės reguliavimo darbą užbaigė Trečiasis Lietuvos Statutas (1588), parengtas LDK vicekanclerio (1588-1589), o vėliau kanclerio (1589-1621) Leono Sapiegos rūpesčiu. Dedi-kacijoje karaliui Zigmantui III ir prakalboje, skirtoje "Visiems luomams visoje Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje", Sapiega pakartojo daugelį svarbiausių savo pirmaką teiginių, kaip ir jie iškėlė teisinių normų reikšmę valstybės egzistencijai: "... patys nustatydami ir kurdam i savo teises visur, kiek tai įmanoma, savo laisvę saugome, nes ne tik kaimynas ir eilinis mūsų tėvynės pilietis, bet ir pats valdovas, mūsų ponas, jokios kitos valdžios mums negali turėti, kaip tik tą, kurią jam leidžia teisė"³⁰.

Tai buvo paskutinis LDK teisinių normatyvių aktų rinkinys, galiojęs iki 1840 m., kai Lietuvoje buvo įvesti Rusijos įstatymai.

Kodėl tiek daug kalbu apie teisę, o ne apie istoriją? Todėl, kad manau, jog XVI a. teisiniai kodifikacinių aktai, Lietuvos didikų, publicistų, teisininkų veikla turėjo daugiau reikšmės Lietuvos valstybingumo stiprinimui negu Stryjkovskio "Kronikos" pasirodymas. "Kronika" yra labiau literatūrinis, o ne istorinis veikalas. Kultūros stiliaus požiūriu tai, be abejo, labai svarbus epochos dvasinio gyvenimo dokumentas, tačiau istorijos mokslo kontekste vertintinas gana atsargiai.

Iš tikrujų tai pirmoji ištisinė lietuvių tautos istorija, tikrai renesansiskas kūriny, pateikiantis romantišką pra-

cities viziją ir žadinantis patriotinius jausmus. Tačiau kaip tik romantiškas požiūris į paeitį, netikslus šaltinių naudojimas ar stačiai prasimanimai³¹, "laisvas kūrybiškumas" ir "poetinės fantazijos"³² leidžia laisvai interpretuoti ir patį Stryjkovskio veikalą. Štai rusų mokslininkui A. Rogovui atrodo, kad Stryjkovskis apraše slavų, tiksliau tariant, Maskvos valstybės istoriją: *Mamvej Stryjkovskij v swojej Chronice (1582) делает следующий шаг, ставя Москвию в центр своих сармато-славянских построений. Для него Москва - эпицентр расселения сармато-славян, их прародина*³³.

Lenkų mokslininkas Juliusz Bardachas tvirtina, jog Stryjkovskis skelbė Lietuvos, Lenkijos, Rusijos žemiu vienybę, tačiau į slavų problemas žvelgė Respublikos požiūriu: *Stryjkowski reprezentował ideę państwową Litwy i ziem russkich wchodzących w skład Rzeczypospolitej. Dyktowało mu to szersze spojrzenie na sprawy słowiańskiego Wschodu, ale zawsze z punktu widzenia Rzeczypospolitej*³⁴.

Kuolys pateikia ižvalgią Stryjkovskio "Kronikos" analizę, išryškina jos problemiškumą ir prieštaravimus, kurie neleidžia vienareikšmiškai vertinti ši svarbū Renesanso istoriografijos veikalą. Štai dvi jo tezės. "Kronikos" skleista ideologija iš esmės kirtosi su Vilniaus teisinių pastangomis apsegerti savitą LDK valstybinę sąrangą, atremiant ją "iš protėvių paveldėton" romėnų teisen. M. Stryjkovskio atvirai pereita S. Ozechovskių stovyklon. "Kronikos" autorius diegė Lietuvos sąmonėn panskavišką sarmatizmo ideologiją³⁵. Ir antroji: "Lietuvos sąmonėn M. Stryjkovskis išrečė savarankio lietuvių tautos istorinio likimo, jos savitos kilmės idėją. Mozūrų humanisto darbuose pirmasyk nutiesiamai aiški takosyra tarp lietuvių (baltų) ir slavų - skirtingos kilmės, papročių ir kalbos etnosų"³⁶.

Šie prieštaravimai neatrodytų tokie reikšmingi, jeigu Stryjkovskis nebūtų Kuolio laikomas vieninteliu Lietuvos istoriografijos astovu. Man regis, monografijoje nepelnyta sumenkinama kitų Renesanso istoriografų - Motiejaus Miechovitos, Jodoko Liudviko Decijaus, Martyno Kromerio - reikšmę, ugdait lietuvių tautinę savimonę ir įtvirinant Lietuvos istorinę paeitį visų Europos tautų istorinės raidos kontekste. Juk jau 1517 m. išleistame Miechovitos veikale "Tractatus apie dvi Sarmatijas: Azinę ir Europinę" (*Tractatus de duabus Sarmatiis: Asiana et Europiana*) kalbama apie lietuvių kilmę iš italių, jų savitas pagoniškas apeigas, kalbą ir papročius. Turint galvoje, jog XVI a. šis veikalas buvo išleistas net 18 kartų, išverstas į vokiečių (1518), lenkų (1561) kalbas, nesunku suprasti, kaip jis populiarino Lietuvos vardą, tvirtino lietuvių etninio savitumo sampratą.

Karaliaus Žygimanto Senojo sekretoriui Decijaus veikale "Apie Lenkijos senovę" (*De vetustatibus Polonorum. Cracoviae, 1521*) ypač svarbūs du skyriai: "Apie Jogailaičių giminę" (*De Jagielionum familia*) ir "Apie karaliaus Žygimanto laikus" (*De Sigismundi temporibus*), kur Sarmatijos savoka pabrėžia Jogailaičių valstybę, t. y. Lenkiją ir Lietuvą, tačiau iš europinės Sarmatijos išbraukiamą Rusią. Pagaliau net ir Lenkija bei Lietuva nėra visai tapatinamos su Sarmatiija, todėl vartojamos tokios savokos: *Sarmatia atque Polonia, Lithuania atque universa Sarmatia*. Tai savotiškas įvadas į būsimą Liublino uniją (1569) - lygiavertį dviejų savarankių valstybių susijungimą.

Kromeris (beje, Žygimanto Augusto bibliotekos Vilniuje tvarkytojas) laiko lenkus ir slavus tos pačios "sarmatų" kilmės tautomis, tačiau atskiria nuo jų lietuvius kaip etniškai savarankišką tautą, susijusią su lenkais tik politiniais ryšiais. Veikale "Apie lenkų tautos kilmę

²⁹ Ten pat. - Caput V.

³⁰ Koženiuskienė R. *XVI-XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*. - V., 1990. - P. 105.

³¹ Jučas M. *Lietuvos metraščiai*. - V., 1968. - P. 149.

³² Zaborskaitė V. *Renesanso kultūros apraškos M. Stryjkovskio "Kronikoje"* //

Lietuvos MA darbai. Scrija A Nr. 2 (19). - V., 1965. - P. 80-82.

³³ Rogov A. I. *Основные особенности развития русско-польских культурных связей в эпоху Возрождения* // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в. - M., 1976. - C. 167-168.

³⁴ Bardach J. *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.* Warszawa, 1970. - S. 308.

³⁵ Kuolys D. *Asnuo, tauta, valstybė*. - P. 103.

³⁶ Ten pat. - P. 88.

ir istoriją” jis rašo: “Šias žemes dabar valdo livonai, žemaičiai, lietuviai ir prūsai, išsaugoje senajį vardą. Šios tautos skiriasi tarp savęs įstatymais ir valdymo pobūdžiu, bet vartoja beveik tą pačią kalbą, visai nepanašią į slavų, turinčią gana daug įsimaišiusių lotyniškų žodžių”³⁷. Toliau, remdamasis Dlugošu, Kromeris papasakoja legendą apie roménų, vadovaujamų Libono, atvykimą prie Venedų įlankos krašto, apie Livo-nijos vardo kilmę. Taigi sakyti, kad Stryjkovskis pirmasis ēmėsi koreguoti Vakarų autorų nuomonę apie lietuvius kaip slavų kalbos ir kilmés tautą³⁸, yra netikslu.

Stryjkovskio “Kronikos” ydas, atrodo, puikiai suprato Albertas Vijūkas-Kojalavičius (1609-1677). Konstatavęs, jog “lenkiškai parašyta knyga svetimšaliams buvo visai nenaudinga”³⁹, jis atsisako sumanymo išversti “Kroniką” į lotynų kalbą, “kad ją suprastu daugiau skaitytojų”. Priežastis tokia: “jeigu koks perdaug uolus vertėjas, ištisai viskā iš gimtosios kalbos išvertęs, būtų paskelbęs lotyniškai, jis kartu galėtų atiduoti išsilavinusio skaitytojo kritikai autoriją, ne-paprastai Lietuvai nusipelnius, bet daugeliu atveju išaukštintą tarp savų labiau, negu tai atitinka istorinę tiesą”⁴⁰ [prabrankta mano - E. U.]

Kojalavičius rēmėsi Stryjkovskio “Kronika” kaip šaltiniu, tačiau nuvalė nuo jo “stebuklus” ir fantazijas, siekdamas perteikti objektyvų ir universalų istorijos vyksmą. Atsiribodamas nuo ekskursų į Lenkijos ir Rusijos istorinę praeitį, nuo panslavizmo idėjų, Kojalavičius daugiausia dėmesio skiria tiems įvykiams, kurie ženklina lietuvių tautos ir valstybės formavimosi procesą. Parašyta puikiu antikos autorų stiliumi, klasikine lotynų kalba, Kojalavičius “Lietuvos istorija” (*Historiae Lituanae*; 1650, D. 1; 1669, D. 2.) tapo ne tik vertingais skaitiniaiškais akademiniams jaunimui, bet ir išgarsino Lietuvos praeities įvykius Europoje⁴¹. Lotynų kalba darė ją suprantamą plačiai Vakarų Europos intelektinei bendrijai. Nors Kojalavičius veikale taip pat nemaža faktografinių

klaidų ir mitologinių interpretacijų, jis žymi mokslinės Lietuvos istorijos rašymo pradžią.

Keisdamas daugelį ligšiolinių nuomonių, Kuolys pateikia tikslų ir konceptualų Kojalavičiaus “Lietuvos istorijos” įvertinimą: tai lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės istorija, kurios vykmas vertinamas ne renesansiniu šaunu-mo (*virtus*), o barokiniu doros (*pietas*) matmeniu. Dideliu Kuolio nuopelnu laikytina tai, kad jis pirmą kartą senosios lietuvių raštijos tyrinėjimuose remiasi ne vien “Lietuvos istorija”, bet ir kitais - teologiniais, filosofiniais, publicistiniais - Kojalavičiaus darbais. Minėtini tarpu: “Ivairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje” (*Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium*. - Vilnae, 1650), “Apie žygius prieš Zaporžės kazokus 1648-1649 m.” (*De rebus anno 1648 et 1649 contra Zaporovios cosacos gestis*. - Vilnae, 1651), “Radvilų kronika” (*Fasti Radiviliani*. - Vilnae, 1653) ir kt. Nušviečiama mokslinė, pedagoginė, administracinė Kojalavičiaus veikla, jo siekis sulietuvinti svarbiausias jėzuitų institucijas, didinti lietuvių skaičių tarp profesorių ir Jézaus draugijos vadovų. Tai leidžia suvokti šio žmogaus mastą Lietuvos kultūroje, pastebėti pokyčius Lietuvos politinės minties ir istorinės sąmonės raidoje. Kojalavičiaus kūryba analizuojama plačiai Vakarų Europos istoriografijos kontekste ir papildoma lietuviška medžiaga.

Baigus skaityti monografiją, vis dėlto lieka nemaža klausimų, kuriuos ji pati išprovokuoja, tačiau įjuos neatsako. Kodėl istoriografinių darbų taip gausu XVI a. ir taip stinga XVII a.? Juk Stryjkovskij ir Kojalavičių skiria beveik septynias-dešimt metų tarpas. Ar per tą laiką nesivystė istorinė mintis? Ar nebuvo bandoma kaip nors įvertinti ir iprasmininti dabarties istorinius įvykius bei jų herojus, fiksuouti politinius pokyčius bei jų raidą? Žinoma, kas nors galėtų papriestarauti, jog monografijoje remiamasi Andriaus Rimšos (1585) ir Jono Radava-

no (1588) istorinėmis poemomis, minima eiliuota Samuelio Daugirdo “Genealogija, arba Trumpas didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ir jų didžių bei narsių karo žygių aprašymas” (1626); cituojami Alberto Stanislovo Radvilos “Atsiminimai” (*Memoriale*, 1632). Tačiau dauguma šių kūrinių priklauso meninei, o ne mokslinei sferai. Kiti Kojalavičiaus “Lietuvos istorija” supantys tekstai taip pat pasirinkti gana vienpusiškai ir vargu ar duoda objektyvų XVII a. pirmos pusės pasaulėžiūros ir pasaulėvokos vaizdą. Tai - pamokslai, postilės, giesmės, meditacijos, hagiografiniai kūriniai, t. y. *religiniai raštai*, kuriuose visada buvo reiškiamaus nusižeminimo, pasaulio begalybės ir savo menkumo jutimo nuotaikos. Didžioji jų dauguma parašyti lenkų kalba, o tai irgi implikavo kitokią negu lotyniškų tekstu stiliistiką, reiškė kitokią pasaulėvoką. Siūlau palyginti du XVI a. pabaigos tekstus: anoniminio autoriaus verstą “Giesmę raudingą apie marą ir piktają pavietrę bei votis bjaurišias” Martyno Mažvydo parengtamą ir 1570 m. išspausdintame giesmyne “Giesmės krikščioniškos” ir Stanislovo Korickio lotynišką eiléraštį “Narsumas-didelę paguoda netektyje” (*Magnum obitatis solarium virtus*), išspausdintą 1593 m. raudų rinkinyje mirus LDK maršalkai Albertui Radvilai (*Threnodiae in obitum... D. Alberti Radziwil*). Abu jie parašyti antikine sapfine strofa, abiejose kalbama apie mirtį, pomirtinį gyvenimą ir atpildą. Tačiau giesmėje pabrėžiamas mirties baisumas, žmogaus bejegiškumas jos akiavizdoje, vardijamos fizinės mirties apraiškos, o humanistinės mokyklos auklėtinio Korickio eiléraštyste skamba nemirtingumo tema. Doras ir narsus žmogus nemiršta: įveikusi visus pomirtinio gyvenimo išbandymus, jo siela pasiekia šviesujį dangų. Skirtinga kalba, skirtinių imitacijos šaltiniai (Biblijia - Antika) sukuria skirtinės semantinius įvaizdžius, fiksuoja visiškai skirtinę pasaulėvoką ir dvasinę būseną. Tai-gi kol į tyrinėjimą akiračius neįtrauksi me lotyniškosios literatūros, tol visapusiško XVII a. kultūros vaizdo netu-

³⁷ Cromerus M. *De origine et rebus gestis Polonorum*. - Basilae, 1568. - P. 42.

³⁸ Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė*. - P. 89.

³⁹ Vijūkas-Kojalavičius A. *Lietuvos istorija*. - V., 1988. - P. 42.

⁴⁰ Ten pat. - P. 43.

⁴¹ Ochmański J. *Historia Litwy*. - Wyd. 2. - Wrocław, 1982. - S. 155.

rėsime.

Galima ginčytis, ar Radvano "Radviliada" yra barokinis ar renesansinis kūrinių, tačiau apmaudu, kad Lietuvos baroko kultūros panoramaje liko net nepaminėta Laurencijaus Bojerio "Karoliomachija" (*Carolomachia*, 1606), Kristupo Mikolajevičiaus "Epicedijus mirus kilmingam ir prakilniam ponui Laurynui Rudaminai" (*Epicedium in obitum generosi et magnifici Domini Lauryni Rudaminae Dusiatski*, 1603), Konstantino Jendžejevskio "Panegirika... Jurgui Tiškevičiu" (*Panegyricus... Georgio Tyszkiewicz*, 1628), Vilniaus Aka demijos studentų "Šviesiausią karalių Jogailaičių amžinumas" (*Aeternitas sennissimorum Jagellonicae regum*, 1639), antiturkiškieji Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus eileraščiai. Visuose minėtuose kūriniuose (ir daugelyje kitų) aprašomi svarbūs politiniai LDK įvykių, minimi konkretūs žmonės ir jų nuveikti darbai, daroma daug ekskursų į šlovingą praeitį. Néra abejonių, jog visa tai žadino skaitytojų istorinę savimonę, ugdę tautinių patriotizmą.

Perejimą iš renesansinės į barokinę žmogaus ir istorijos sampratą Kuolys nusako formule: iš "tuščios šlovės" į "šventą paklusnumą". Daugelis jo analizuojamų tekstų šią formulę tikrai patvirtina, tačiau vargu ar jie gali būti vieninteliai šaltiniai, siekiant suvokti asmens, tautos ir valstybės egzistencinius pokyčius istorijos vyksme. Greta, anot Cicerono, "dvasios judestis" (*motus animi*) egzistuoja "valios aktas", greta misticės egzaltacijos - reali veikla. Gaila, kad monografijoje visai nepasiremta lenkų istoriko Simono Starovolskio (1588-1656) raštais, didele dalimi susijusiais su Lietuva. Starovolskis ypač vertintinas kaip biografijos žanro kūrėjas, paraše daugelio žymių Lietuvos ir Lenkijos žmonių biografijas. Apie du metus jis buvo

didžiojo Lietuvos kariuomenės etmono Jono Karolio Katkevičiaus (1561-1621) sekretorius ir istoriografas. Pastarajam 1621 m. rugpjūčio 4 d. žuvus Chotino mūšyje, paraše ir išleido laidotuvių kalbą (*Oratio in obitum Joannis Caroli Chodkiewicci*). Dar kartą šio žmogaus gyvenimą ir žygius apraše veikale "Sarmatijos karžygiai" (*Sarmatiae bellatores*, 1631). Ten įjungė ir kitų žymių Lietuvos žmonių biografijas: Jurgio, Jono ir Mikalojaus Radvilų, Andriaus ir Jono Sapiegų. Idomu, kad Jono Katkevičiaus (apie 1537-1579) gyvenimo aprašyme pabrėžiamas Stryjkovskio vaidmuo šio žmogaus charakterio ir intelekto ugdyme: "Nors, kaip atrodė, gimė su polinkiu į rūstumą, tačiau pasidavė poveikiui mokyty žmonių, ypač žemaičių arkidiakoно Stryjkovskio, itin sąmojingo žmogaus, gebančio puikiai prisitaikyti prie laiko ir vienos aplinkybių ir juokais praskaidrinti jo nuotaiką"⁴².

Dar kelių lietuvių biografijos apraštos veikale "Apie garsius Sarmatijos oratorius" (*De claris oratoribus Sarmatiae*, 1628). Tai - Steponas Pacas, Jonas ir Kristupas Radvilos, Eustachijus Valavičius. Daug istorinės informacijos pateikiama veikale "Sarmatijos paminklai" (*Monumenta Sarmatarum*, 1655), taip pat "Lenkijos karalystės aprašyme" (*Polonia sive descriptio Regni Poloniae*, 1632; papildytas leid. 1652), kuriame apie Lietuvą kalbama šiltai ir palankiai: "Tai kraštas stropios žemdirbystės, kuri atneša didelį derlių javų ir daržovių, kur daug ganyklų, daržų ir sodų"⁴³. Aprašydamas Vilniaus universiteto įkūrimo istoriją ir struktūrą, Starovolskis remiasi Kojalavičiaus veikalų "Įvaireybės apie Bažnyčios būklę..." (*Miscelanea rerum*, 1650). Tai rodo, kaip greitai tais laikais plito mokslinė informacija, kaip operatyviai ji buvo panaudojama naujuose moksliniuose veikaluose. Verta pažy-

mėti, jog Starovolskis buvo žymaus belgų humanisto, Leveno universiteto profesoriaus Justo Lipsijaus (1547-1606) mokinys ir daug kur propagavo savo mokytojo dėstytojas absoluitizmo kaip valstybės formos idėjas.

Taigi istorinė mintis per septyniadesimtmetį nuo Stryjkovskio iki Kojalavičiaus nebuvo sustingusi ar nutrūkusi. Ji reiškėsi įvairiomis - mokslinėmis, meninėmis, akademiniėmis formomis, kol užbaigtą ir kokybiškai naują pavidaļą įgavo Kojalavičiaus "Lietuvos istorijoje". Tolimesnį Lietuvos istorijos rašymo etapą pradės jau tik Simonas Daukantas.

Dariaus Kuolio monografija - konceptualiai ir įžvalgiai perskaityti senosios Lietuvos raštijos tekstai - skatina testi pradėtą darbą, siekti naujų tyrinėjimų ir svarstymų.

Pabaigoje - keletas "deguto šaukštų", smarkiai gadinančių šiaip gražiai parengtą knygą. Tai gausios klaidos lotyniškuose žodžiuose (ak, ta nelemta lotynų kalba, kurios taip nenori mokytis filologai): Andriaus Fryčo (kodel Friciaus?) Modževskio knyga vadinas *De Republica emendanda*, o ne *De Respublica emenda* (p. 43); Gnezzno arkivyskupas kilęs iš *obscuro genere* (ne: *genera*) *natus* (p. 44); Roizijaus veikalas vadinas *Decisiones* (...) in sacro auditorio Lituanico (ne: *Lithuanica*); Stryjkovskio veikalų pavadinimai turėtų būti tokie: *De tyrande* (ne: *tyranidae*) *Magni Ducis* (ne: *Ducatis*) *Moschoviae* ir *Poema de clade* (ne: *clades*) *30 millium Russorum...* (p. 92); menas mirti yra *Ars moriendi* (ne: *morienda*); Goštauto memorialas parašytas, be abejo, 1536, o ne 1936 metais (p. 34). Pagaliau kas nusprendė, kad Enėjas Silvijus Pikołominis (lot. *Aeneas Sylvius Piccolomineus*) lietuviškaiaptą Enėja Silvijumi Pikołominu (p. 63, 86)? Rodos, visi žinome, kad Antikos herojus

⁴² Starowolski S. *Wojownicy sarmaccy*. - Warszawa, 1978. - S. 239.

⁴³ Starowolski S. *Wybór z piśm / Przekład tekstów łacińskich, wybór i opracowanie I. Lewandowski*. - Wrocław, 1991. - S. 122.

"Štai dardkitos pastebėtos klaidos (parašytos turi būti):

p. 8 *Sarmatiae Europac* - *Sarmatiae Europac*; p. 64 *Confessio fidei* - *Confessio fidei*; p. 100

cuncta subsunt - cuncta subsunt; p. 114 Osięsz - Osięć; p. 115 Krzyknic glosen - Krzyknic glosem; p. 116 Gedymin obwodzi redlem - radlem; p. 127 (z kryzykiem łącząc starzych) - starszych; p. 128 Naszi szablami - Naszy (arba: nasi); p. 128 Krzyk i szym - Krzyk i szum; p. 128 Strzały <...> świeszczące - Strzały <...> świeszczące; p. 128 zbroje chrzeczca - zbroje chrzeczca; p. 140 non sanquine - non sanguine;

p. 178 *Coloquia* <...> cum *Politice de <...> christiane* - *Colloquia* <...> cum *Politico de <...> christianac*; p. 215 *populmque Lithuanum* - *populumque Lituanum*; p. 219 *the Lithuanian Tongue* - *the Lithuanian Tongue*; p. 239 przylęczyć - przylączyć; p. 248 *Sarmaticas linquas* - *Sarmaticas linguas*; p. 271 *Oratio funebris de <...> Johannis Radziylli* - *Oratio funebris de <...> Johannis Radzivilli*.

buvo Enéjas, tad kuo blogesnis Piko-lominis? Ar ne tuo, kad jo vardo lietu-vintojai nežinojo, kaip linksniuoja-m lotyniškoji Enéjo forma: *Aeneas, Aeneae, Aeneae, Aenean, Aenea, Aenea. O tempora, o mores*, pasakytū Cice-ronas!¹⁴⁴

Eugenija Ulčinaitė

NAUJA SENOJI LITERATŪRA

Dail. Alfonsas Žvilius

“Jeigu koks gošcius ježdžios kada nors po lietuviškus kaimus / Ar jis per Vilnių keliautų (...)” ir kokiai senosios lietuvių (ir Lietuvos) literatūros klausimais domėtysi, atsakymų galėtų ieškoti naujame Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (toliau - LLTI) tēstiniame leidinyje “Senoji Lietuvos literatūra”¹.

“Pastaraisiais metais Lietuvoje formuojantis gilesnei nacionalinės kultūros sampratai, vis labiau jaučiamai ir naujų senosios literatūros tyrinėjimų svarba”, - sakoma redakcinės komisijos pratarmėje (p. 7). Šis leidinys atsirado aptariant Lietuvos literatūros proble-

mas LLTI vykstančiame Senosios literatūros seminare. Jo pamatą sudaro seminarės skaitytų pranešimų pagrindu parašyti straipsniai ir LLTI atliekami darbai. Tęstinio leidinio objektas - raštija, sukurtą Lietuvoje lietuvių, lenkų, lotynų kalbomis; atskiro knygos bus rengiamos viena kuria nors pasirinkta tema.

Leidinį sudaro trys skyriai: straipsniai, publikacijos ir kronika. Kronikoje skelbiamos Senosios literatūros seminarės pranešimų ir diskusijų santraukos atspindi seminaro dalyvių pranešimuose svarstytais klausimais ir diskusijas.

Beveik kiekvieno straipsnio autorius yra pasirinkęs naują, iki šiol dar mažai tyrinėtą temą. Daunora Pociūtė (“XVI-XVII a. Prūsų Lietuvos bažnytinų giesmų kilmė ir pobūdis”) apibūdina visus XVI-XVII a. Prūsų Lietuvos giesmynus ir giesmes bei jų autorius. Straipsnyje patiekama nuosekliai giesmių istorija nuo pirmojo Martyno Mažvydo giesmyno. Kartu išryškinami giesmėse (ir net giesmynų sandaroje) atispindintys to meto pasaulėvokos ir pasaulėvaizdžio kaita nuo XVI a. vidurio iki XVII a. pabaigos. Mažvydo parengtame giesmyne liuteroniška pasaulėvoka, kitaip “nei tuometinė Renesanso mintis, teigė žmogaus menkumą prieš Dievo didybę, neleido jaustis likimo valdovu (...). Liuterono išskirtinumą nulemia vienintelis teisingas tikėjimas, ir tik tikintis asmuo turi vertę” (p. 19). XVII a. giesmėse jaučiamos apokaliptinės nuotaikos, pabrėžiamas barokinis *memento mori* motyvas. Iki šiol apie lietuviškas bažnytinės giesmes plačiau yra rašęs tik Jurgis Lebedys². Labai svarbus ir Pociūtės parengtas “XVI-XVII a. Prūsų Lietuvos bažnytinų giesmių sąrašas”.

Nedaug buvo tyrinėta ir lotyniškoji Lietuvos poezija. Eglė Patiejinienė aptaria “jmantriąją poeziją” - XVI-XVII a. smulkiąją poetinę kūrybą (*poezis artificiosa*) ir publikuoja Petro Roizijaus makaroniką “Apie kelionę per Lietuvą”, (makaronikas - dažniausiai poezijos teksts, parašytas lotynų kalba su vienos ar kitos nacionalinės kalbos įterptais žodžiais). Rasa Jurgelėnaitė pateikia XVI

a. pabaigos trėnus - laidotuvį, arba geduldingają, poezią.

Viena senosios Lietuvos literatūros problemų šiame leidinyje - lietuvių kalba parašyto ir kitakalbės Lietuvos literatūros santykiai. Abiejose lietuvių literatūros istorijose (1957, 1979 m.) literatūra lietuvių ir lenkų kalbomis nebuvo vadinama “lietuvių literatūra”, nors kalbėta apie metraščius, kai kuriuos XVI a. lotyniškus tekstus, lingvistinę literatūrą vokiečių kalba. Deja, neminėta daug grožinių, poleminiu, memuarinių tekstų lotynų ir lenkų kalbomis. Jau vien šios knygos pavadinimas “Senoji Lietuvos literatūra” - didelis žingsnis į priekį.

Stasys Skrodenis seminaro pranešime nurodė, kad “savo literatūros istorijoje suomių lygia greta kalba apie literatūrą, rašytą tiek suomių, tiek švedų kalba. Ir paskutinėje 8 tomų literatūros istorijoje švedų kalba rašyti kūriniai pristatomi kaip švediška Suomijos literatūra, atskiriant ją nuo Švedijos literatūros” (p. 236). Taigi kitose šalyse kitakalbė literatūra dažnai laikoma nacionalinės literatūros dalimi. Turbūt taip bus ir LLTI rengiamoje naujoje “Lietuvių literatūros istorijoje”.

Kita svarstyta problema - kultūros epochų pavadinimai bei literatūros periodizacija. Albinas Jovašas išskyrc Viduramžių laikotarpį ir teigė, kad “atėjo laikas įtvirtinti naujų lietuvių literatūros periodizaciją, paremtą pačios literatūros specifika” (p. 229). Bet ar nereikėtų ši klausimą aptarti nuodugniau? Juk, kalbėdami apie Viduramžius ar Renesansą, galvoje turime Europos Viduramžių ar Renesanso įvaizdžius? Gal derėtų šias epochas vadinti “Lietuvos Viduramžiais”, “Lietuvos Renesansu”? Kuo remiantis reikėtų periodizuoti literatūrą - jos specifika, politinė istorija, kaip buvo daroma iki šiol, ar kultūros epochomis, bendrosios pasaulėvokos kaita? Pastaruoju būdu XVIII ir XIX a. pradžios literatūrą, joje vyraujančią pasaulėžiūrą į kelis periodus skirsto Artūras Tereškinas. Straipsnyje “Stiliaus ir žanro problemas M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose” jis teigia: “stilius esti kul-

¹ Senoji Lietuvos literatūra: Senosios literatūros žanrai/Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas; red. komis.: A. Samulionis (ats.

red.) ir kt. - V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992. - Kn. 1. - 240 p. - 3 000 egz.

² Lebedys J. 1646 metų giesmynas // Slavčinskis S. Giesmės. - V., 1958. - P. 7-52.

tūros, kaip visybės, manifestacija, jos vienybės ženklas, išreiškiantis kolektiviosios mąstysenos, jausenos formas" (p. 104). Aptardamas Mykolo Alšausko (dar reikėtų nuspręsti, kaip rašyti šią pavardę - *Alšauskas, Olšauskas, Olševskis ar Ališauskis*) ir Kiprijono Lukausko pamokslus, autorius apibūdina juose pasireiškusias "kolektyvios mąstysenos, jausenos formas". Alšausko "Bromoje" ypatinga svarba išskyla mirties klausimas, ženklinantis Baroko epochos kultūrą, kai žmogaus žemiškasis gyvenimas pradedamas niekinti ir priešinti su pomirtiniu dangiškuoju gyvenimu. Mirtis teikia žmogui palaimą ir išsilaisvinimą nuo žemiškų rūpesčių,apsaugo nuo galimybės nusidėti. Miręs žmogus tampa nemirtingu žmogumi. XVI-XVIII a. mirtis žmogaus neveržo, ji neturi būti ir nebéra paslaptis - Baroko epochoje ji tampa "artima"³. "Bromoje", būdingame Baroko tekste, mirtis yra ne žmogaus svetimybė, o savastis - ja grindžiamas žmogaus pasaulėvoka. XVIII a. pabaigos Lukausko pamoksluose išreiškiamas kitoks pasaulio suvokimas. Jo "žmogus buvoja ne visatos, bet visuomenės akiavaizdoje. Tai žmogus, besirūpinas žemiška šlove, neniekinas žemiškų džiaugsmų ir linksmybė. Jis įsitikinęs racionalia pasaulio tvarka. (...) Geriausiomis sielos galiomis laikomas protas ir valia" (p. 162). XVIII a. pabaiga racionalesnė, psichologiškesnė (aiškinama net sapnų prigimtis). Tai - švietimo epocha. XVIII a. ryškus pasaulėvokos lūžis. "Baroko ir švietimo sandūros Lietuvos kultūroje reikia ieškoti XVIII a. antroje pusėje" (p. 106), - nurodo Tereškinas. Vėliau autorius susiaurina laiko tarpą: esminio pasaulėvokos ir jausenos lūžio siūlo ieškoti tarp 1753 m. (Alšauskas) ir 1776 m. (Karpavičius). XIX a. pradžioje įvyksta kitas lūžis, kuris keičia Švietimo epochos pasaulėvoką (Jurgis Ambraziejus Pabréža)⁴.

Bandydamas suskirstyti XVIII a. žmogaus mąstyseną į etapus, apibūdinti jos formas, Tereškinas pažymi, jog Europos kultūros stilai Lietuvoje "transformuo-

jami į autorių individualų stilių", todėl "pamokslustiliui apibūdinti netinka Vaikaru Europos pamatinio klasicizmo stiliaus etalonai" (p. 163).

Reikėtų pasvarstyti kelias su Baroko epocha susijusias problemas, kurios dar mažai tyrinėtos lietuvių kultūroje ir literatūroje. Pirmiausia - viduramžiškā Baroko literatūros pobūdį. Baroko literatūroje susilieja dvi tendencijos: viduramžiškoji ir renesansinė. Atgaivinamos Viduramžių ir iškeliamos Renesanso epochoje užmirštos ar nuslopintos idėjos, pasiremianta Renesanso natūralizmu. Žmogaus kančių vaizdavimas, priešmirtinės agonijos, išstančios kūno dalys, velniai ir pragaro dvasių piešimas, *dance macabre*, Dievo kančios - visa tai turistubinti. "Atgimsta Viduramžių tradicija, vienianti mistinį alegorizmą ir natūralistinį aprašymą", - teigia A. Lipatovas⁵. Šiame leidinyje Alšausko "Bromos" viduramžiškā pobūdį pabrėžia Tereškinas (p. 117-120). Viduramžiškā Baroko literatūros specifika matyti ir Prano Šrubauskio giesmyne "Balsas širdies" (1680). Alšausko ir Šrubauskio tekstuose ryškūs dualistinių pasaulio vaizdas. Kontrastingumas - svarbus Baroko literatūros bruožas. Čia daugybė priešbių: dvasingumas ir kūniškumas, mirtis ir gyvenimas, dangus ir žemė, Dievas ir žmogus, angelai ir velniai. Kartu pati Baroko pasaulėvoka priešinga renesančiųjų. Kontrastai atveria barokišką žmogaus menkumą, jo pasimetimą pasauliye ir siekimą rasti atgaivą pomirties. Tokios priešbės būdingos ir Viduramžiams.

XVII-XVIII a. raštija, parašyta lietuvių kalba, daugiausia yra religinė (pamokslai, giesmės, katekizmai). Ji buvo skirta paprastiems, nekilmingiemis žmonėms - liaudžiai. O lotyniškoji ar lenkiškoji literatūra buvo rašyta ir skirta išsilavinusiems žmonėms - Vilniaus akademijos studentams, kunigams, didikams. XVII-XVIII a. raštiją galima skirstyti pagal luomus. Aukštuomenės, kungių, studentų gyvenimas skyrėsi nuo valstiečių (pagrindinio pamokslų ir gies-

mių adresato). "Imantrijoje poeziijoje" ryški aukštuomenės, elito kultūra - apie tai rašo Patiejūnienė (p. 74). Alšausko "Bromoje" teigiamas žmogaus nusižeminimas ir menkumas supričinamas su "didingu" aukštuomenės gyvenimu. Baroko epochos pabaigą rodo ir Lukausko pamokslai. Čia "tiesioginių kreipinių gausybė liudija kalbėtoją siekus ryšio su įvairaus amžiaus ir luomo klausytojais: čia ir ponai, ir padonai, ir vaikeliai, ir gimdytojai, ir "pijonyčios"" (p. 159).

Šios kelios glaustai apibūdintos temos reikalautų nuodugnaus ir išsamaus tyrinėjimo.

Verta pakalbėti ir apie makaroninę XVII-XVIII a. lietuvišką religinių raštų kalbą. Reikėtų skirti makaroninę kūrybą (pvz., Roizijaus makaronikas) nuo svetimybų prikaišiotos raštijos kalbos. Tokiai XVII-XVIII a. raštijai Patiejūnienė taiko "melanzinių tekstų" savoką (p. 92). Reikėtų pabrėžti, kad tokia kalba tekstai buvo kuriami daugelyje Europos kraštų, ir tai buvo vienas iš Baroko literatūros būdingų bruožų. Lebedys, "Senojoje lietuvių literatūroje" (1977) neigiamai vertinės šį bruožą, vėliau rašė: "Lietuvių kalbos užteršimas slavizmas. "Aukštasis stilius"? Ar dėl nemokejimo ar norint "gražiau", mokyčiau kalbėti. Ar tai dvikalbiškumo pasekmė? Ar lenkiškų šaltinių - literatūros naujojimo?"⁶ O Tereškinas rašo: "Makaronizmas - dvikalbystės rodiklis. (...) Kalbos įvairybė: svetimybų, vulgarizmų, archaizmų vartojimas - vienas iš barokinės retorikos reikalavimų" (p. 133-134).

Nors leidinys skirtas senajai Lietuvos literatūrai, tame yra ir straipsnių, nesujisuolių su Lietuvos literatūra. (Tiesa, redakcinės komisijos pratarmėje apsidrausta, kad nebūtinai visi straipsniai turi atitinkti pasirinktą temą.) Eugenijos Ulčinaitės straipsnyje "Baroko retorika: normatyvizmas ir novatoriškumas" papasakota retorikos istorija ir kiek daugiau aptarta Baroko retorika. Lina Žukienė teigia ("Literatūros istorijos rašy-

³ Aries Ph. *Western attitudes toward Death: From the Middle Ages to the Present*. - Baltimore and London, 1975.

⁴ Tereškinas A. *Patirties retorika ir vaizdinių*

teologija // Metmenys. - Chicago, 1992. - Nr. 62. - P. 15-17.

⁵ Lipatovas A. *Литературный облик польского барокко и проблемы изучения*

древнерусской литературы // Славянское барокко. - М., 1979. - С. 56-57.

⁶ Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII-XVIII a. viešajame gyvenime*. - V., 1976. - P. 19.

mo specifika XVIII amžiuje: pagal I. F. Reinmano ir G. Ch. Pisanskio literatūros istorijas), kad literatūros mokslo objektas XVIII a. suprantamas kitaip nei dabar - tai buvo ne vien grožiniai kūriniai. "XVIII a. literatūros istorijos objekto kitoniškumo suvokimas kelia naujus klausimus nūdienos literatūros istorikui. Ar atsakymu į juos ieškojimas nesiūlo naujų problematikos rėmų mąstantiems ir apie senosios lietuvių literatūros istoriją?" (p. 182). Ne, nesiūlo. Juk senosios Lietuvos literatūros objektas buvo ir yra ne tik grožiniai tekstai, bet visa raštija - metraščiai, giesmynai, katekizmai, pamokslai, memuarai, laiškai, gramatikos, poleminiai traktatai etc. Šie tekstai nebuvu pamiršti jau pirmųjų lietuvių literatūros istorikų. Minėta išvada verčia abejoti tokį tyrinėjimą tikslingumu.

Didžiausias pirmosios "Senosios Lietuvos literatūros" knygos trūkumas - amenvardžių rodyklės nebuvimas. Ne mažesnės bėdos - korektūros klaidos: "dekolagasy" (dekalogas) (p. 66); "F. Melanchtono" (P. Melanchtono) (p. 187); "pijarai" (pijorai) (p. 95); "V. Kauzino" (V. Kausino) (p. 140); "Ulcinaitė E. Teoria retoryczna w Polsce i na Litwa" (Litwie) (p. 184). 107 puslapyje neteisingai nurodyta 20 išnaša, o 14 puslapyje neteisingai pažymėta Tomo Akviniečio giesmė giesmių sąraše (turi būti ne 269, o 262 numeris). Deja, neišvengta ir kalbos klaidų: "kuomet" (geriau - *kai, kada*) (p. 9, 230, 238); "bendraeuropinė" (Europai bendrą) (p. 12); "tuo pačiu" (taip pat, kartu, drauge) (p. 126, 129, 130, 133); "tame tarpe" (tarp jų, iš jų) (p. 223); "palaipsniui" (pamažu, palengva, iš lėto) (p. 228). Reikėtų taisyti ir tokius sakinius: "Viduramžiai laikomiuodžiausi periodu, po kurio sekā (ateina) laipsniškas klimas iki pat XVIII amžiaus" (p. 179); "Vytautas pastoviai (nuolat) palaikė santykius su įvairių valstybių atstovais" (p. 232).

Taigi ši svarbūs lietuvių literatūros moksliui leidinį verta "gošciams" paskaiti, o specialistams teks paragauti "ir ržano chlebo, ir biało", nes naujų problemų bei tyrinėtinų temų yra dar daug.

Mikas Vaicekauskas

DINGUSI RECENZIJA ("Naujojo židinio" recenzijos konkursui)

Šio teksto autorai buvo radę anoniminę knygos "Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990"^{*} recenziją. Nekilo jokių abejonės, kad recenzija verta dėmesio. Deja, vėliau ji paslaptingomis aplinkybėmis dinga. Žemiau pateiktame pokalbyje pabandyta rekonstruoti (nežiniai, ar sėkmingai, bet aiškiai prieštarai) kai kurias dingusios recenzijos mintis.

Dail. Vytautas O. Virkau

L. Rodos, Recenzentas pradeda prie-kaištavimu sau, kam imasi veiklos, kurią kritikuoja daugelis autoritetų (čia, menu, jis paminėjo G. Steinerį), atseit rašo tretinį tekstą, t. y. tekstą apie tekstą apie tekstus, kuris būsiąs tik prasmį banaliniemas ir pirminių tekstu išniekinimas.

Reikėtų prisiimti tam tikrą kaltę, prisipažstant neskaičius didžiosios egzodo literatūros dalies, teigia Recenzentas. Tačiau kaltės jausmas turbūt juidina kiekvieno kritiko plunksną. Antra vertus, sako jis, ši knyga yra ne tik knyga apie visas egzodo knygas, bet ir paskutinė egzodo knyga, taigi ne tik pasibaigusios epochos katalogas, bet ir autentiškas jos testamentas, ypatingu būdu prabylyantis į mus.

K. Ar tik nebus Recenzentas ēmėsis šios recenzijos jau vien dėl to, kad norėjo pateikti lietuvių egzodo literatūros istorijos užbaigimo projektą?

L. Matyt, jis mano, kad ji nebaigtą rašyti.

K. Taip. Pasak Recenzento, tuo gali įsitikinti kiekvienas, perskaite p. 701-776: ten nėra paminėta pati ši knyga. Tačiau tai - tik jos neužbaigtumo pasekmė. Reikia užbaigti šią knygą, norint išrašyti ją į joje esančią bibliografiją. Kiek supratau, Recenzentas įrodinėja, kad "Lietuvių egzodo literatūros" autorai neat sisprę lemtingai pagundai, kuri visad tyko literatūros istoriko; tai pagunda susitapatinti su kritiku dėl to, kad patį istorijos rašymą įmanoma suvokti kaip pasibaigusios literatūros (epochos) tēsinį. O šiuo atveju turime reikalą su ypatinga epocha. Ir su ypatinga literatūra. Anot Recenzento, esmė ta, kad egzodo literatūra turėjo savo atskirą vietą (ji buvo ne Cia, o Ten). Atskirą vietą galioja atskirą laiką. Ne kas kitas, o istorikas raštiškai užfiksuoja atskirą laiko atskirą, pasakodamas pasibaigusios lietuvių egzodo literatūros kaip vienos iš nesibaigusios lietuvių literatūros epochų istoriją. Taigi: vėtos atskirą išnykimą sukelia norą panaikinti laiko atskirą - įsilieti į literatūrinę dabartį (t. y., rašant apie visą savo ateitį nugyvenusią egzodo literatūrą, išskiri į ateities link gyvenančią lietuvių literatūrą). Jei neat-sargus istorikas paklūsta šiam norui, jis miršta, o jo vietose atsiranda kritikas, teigia Recenzentas.

L. Paskiau jis siūlo pažvelgti į literatūrinio egzodo sampratą, pateikiama knygoje. Kazys Bradūnas "Įvadinuose žvilgsniuose" užsiima daugiausia autoriumi ir nuveiktu darbų išvardijimu, konceptualesni požiūri, matyt, palikdamas Rimvydai Šilbajoriui. Pastarojo "Bendrosiose situacijose" figūruoja prieštara

* Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990 / Red. K. Bradūnas, R. Šilbajoris. - Čikaga:

Lituanistikos institutas, 1992. - 863 p., iliustr. - 1 000 egz.

tarp konservatizmo ir atsivėrimo naujai tikrovei. Iš esmės nepriestaraujant jo interpretacijai, teikiančiai pirmenybę glaudesiems ryšiams su Vakarų kultūromis, rašo Recenzentas, vis dėlto knieti paklausti: ar ne naujōs kultūrinės ir kalbinės tikrovės persvara egzodo kūrėjų savimonėje, neatremtas jos spaudimas salygojo egzodo literatūros saulėleidi (prasidėjusį turbūt su Mackaus karta)? Optimistai Šilbajoris ir Bradūnas, lygindami lietuvių egzodo literatūrą su vokiečių ar ispanų literatūrinėmis emigracijomis, vienu balsu teigia, kad ji unikali savo ilgaamžiškumu. Tačiau tai gal kiek ir per drąsu: palyginimas su panašiais reiškiniais žydi ar armėnų istorijoje vargu ar būtų mūsų naudai.

Kita vertus, aišku, kad lietuvių egzodo literatūra nebuvo atverta kitoms kultūroms. Nė vienas iš tikrai to nusipelnusių iškiliausių egzodo kūrėjų nebuvo išsamiau pristatytas kitur, pirmiausia Amerikoje ir Kanadoje (nors knygos autoriai bando įtaigoti kitokį vaizdą). Čia vėl, sako Recenzentas, nenorom iškyla klausimas: ar taip atsitiko dėl nesėkmės susiklosčiusių aplinkybių, nepakankamų organizaciinių sugebejimų, išeivijos negausumo, o gal dėl radikalesnio atsivėrimo (iki pat atsisakymo laikyti kalbą lietuviškos tapatybės pagrindu) baimės?

K. Tęsdamas knygos nebaigtumo temą, Recenzentas sako, kad nepaisant istoriko mirties, nederėtų praleisti proges (gal paskutinės?) išsigyt pikantišką produktą - literatūros istoriją. Tegu kiekvienas suinteresuotas skaitytojas pabaigia šią knygą, tegu prie jos pri-masto Prierašą, kuris, pasak Recenzento, leis suvokti jos tekstą kaip Pasakunes Apkalbas, kurias dar įtraukia epochą užsklendžiantis istorinis pasakojimas: mat, žvelgdami iš istorinės perspektyvos, visus praeities tekstus išvystame sustingusius savo laike tarsi inkliuzus gintare - jie yra tobulai vienareikšmiai. Juk visi praeities tekstai visada bus jau įvykę, vieną vienintelį kartą atsiradę Būtent Tokie.

Kitaipl tariant, jiems nereikia jokio Tebūnie, kurį vis dėlto tarė (taria ir tars) kritika, apkalbinėdama tekstus -

šitaip rūpindamas literatūros ateitim. Istorikas, jei nebūtų miręs, būtų suregistravęs apkalbas ir baigęs epochą, o ir knygą.

L. Išeivijos kritikos veikla verta detalaus aptarimo, mano Recenzentas. Antai ir ši knyga yra jos produktas, vainikuojantis pergalingą pastarųjų metų egzodo kritikos žygį į Lietuvą. Tada, kai didžioji egzodo literatūros dalis dar nebuvo pasiekusi lietuvių skaitytojo, jam jau buvo prieinamas visuminis jos vaizdas, nupieštas žymiausiu kritikų (turima omeny pirmiausia lankininkai bei akademikai). Jų atliktas įtaigus autorų aptarimas bei įvertinimas lémė besalygišką egzodo kaip viršesnės literatūrinės vertės pripažinimą (nors, aišku, turėjo reikšmės ir politinės permanentos, ir kultūros vienovės postulavimas). Tačiau jdmiau pažvelgus, išryškėja lietuvių kritikos laiksenos dviprasmiškumas: darydama reveransus egzodo kritikos vertybiniams modeliams, ji slapčia nesipatinā su jais, tarsi turėtų alternatyvą, o juk akivaizdu, kad jos kol kas nėra. Todėl galime teigti, kad ši knyga yra naujojo lietuvių literatūros akademinių kanono pagrindas.

K. Antai Tomo Venclovos straipsnis apie Bernardą Brazdžionį, ko gero, jeiš į chrestomatijas. Venclovos straipsnis rodo, kad kai kuriais atvejais kritiniame rašte glüdi savotiškas istorizmas. Venclova pabandė įsivaizduoti, kaip poetas pats sau teisinosi dėl kiekvieno savo žodžio, eiléraščio ar visos kūrybos. Šitaip Venclova prabilo į mus tarsi Brazdžionio balsu. Tačiau, pastebi Recenzentas, kadangi tokis "istorizmas" kritikui nėra privalomas, Venclova kalba ir kitais balsais: "...šioje pozicijoje slypėjo ir pavojuj prarasti kontaktą su gyvenamuoju laiku, užsiskleisti sustabarėjusioje simbolikoje, monotoniskame patriotikos repertuaru, įklimpti į štampus" (p. 93).

L. Taip Recenzentas pradeda prie-kaišauti Venclovali dėl pernelyg paneigiriško tono ir ne visai pamatuotų lyginimų su pasaulinio garso autoriais (Miłoszu, Pasternaku ir kt.). Žinoma,

sako jis, sunku pasakyti, kas turėta omenyje, vartojant žodį "bendrakeleivis" (p. 99), bet Venclovas tikrai suklysta, teigiant, esą Brazdžionis sugeba sutekti išeivio jausmams universalumo. Recenzento nuomone, Brazdžionis savo poeziuje visad yra pirmiau lietuvis, o tik po to žmogus - tuo Miłoszo ar Pasternako neapkaltins.

Tačiau Venclovos palyginimai atrodo gana aukšto lygio, pažvelgus į kitus straipsnius, kur netikėčiausiose vietose šmésčioja Maupassantas, Nietzsche, Koestleris ir kiti. Šiaisiai lyginimais greičiausiai siekta ši tą išaiškinti apie lietuvių autorius tiems, kurie teskaito pasaulinę klasiką, o gal būta ir panegirinių sumetimų. Tokiame veikale lyginimas turėtų būti pamatuotas, atsižvelgiantis ne tik į kūrybą, bet, kiek įmanoma, ir į jos ideologines premissas, kultūrinės bei istorinės aplinkos panašumus.

Kaip tikslesnio vertinimo, pagrįsto atsargesniais palyginimais, pavyzdži Recenzentas pateikia Šilbajorio straipsnį apie Henriką Radauską. Jis taipgi girią stilių, apibūdindamas jį kaip *aurea mediocritas* tarp elementarumo ir sudėtingumo, teorijos pertekliaus ir de-skriptyvumo.

K. Be abejo, straipsnis apie Radauską yra išskirtinis, nes, pasak Šilbajorio, "Radauskas yra turbūt vienintelis lietuvių poetas, kuriam apibrėžti nepadeda jokie įprastiniai kontekstai iš mūsų literatūros arba idėjų istorijos ir jokie apmąstymai apie didžiąją tremties katastrofą, mūsų tautos likiminę kryžkelę, ar panašiai" (p. 102). Štai paradoksas! - sušunka Recenzentas, - poetas Radauskas rado sau vietą istoriniame kontekste, o kritikas Šilbajoris jis "neberanda". Kadangi aprašyti Radausko jo istoriniuose kontekstuose negalima, Šilbajoris ieško kitų būdų ir juos randa: "Skaitytojas turi mokyti ir išsisavinti vertybų skalę, iškyylančią iš vidinių, visų pirmą tik pačioj poezių galiojančių, dėsnų ir santykų" (p. 102). Taigi Šilbajoris renkasi strukturalizmą, kuris iš principio yra antiistoriškas. Žodžiai deklaruodamas Radausko poezijos daugiareikšmiškumą,

darbas Šilbajoris jo nepripažista (kišasi į poeto žaidimą su skaitytoju, aiškindamas griežtas taisykles). Skaitojojui, kuris ryžosi primastytį Priešą prie šios knygos, tebūnie akiavizdu štai kas: net jeigu Radauskas ir turėjo omeny lygiai dvi reikšmes, kas šiandien pasakys, katras dvi? Konstatuoti galima tik tai, kad žaidimas žaidžia, o daugiarcikšmiškumas daug reiškia.

L. Kita vertus, toks imantentinis analizavimo būdas, naudojamas Šilbajorio, Recenzento nuomone, leidžia geriausiai aptarti literatūrines bei kultūrines įtakas. Platus literatūrinis kontekstas jo darbuose yra nematomoji ledkalnio dalis, kuria remdamasis jis nustato pagrindines nagrinėjamos kūrybos ašis. Lietuvių autorai (pvz., Radauskas, Škėma) jo straipsniuose iškyla kaip savaimingi ir šiuolaikiški, taigi lygiaverčiai savo amžininkams Vakaruose kūrėjai, lygiaverčiai pirmiausia savo problematika.

Kaip pastebimiausią kitos tendencijos pavyzdį Recenzentas nurodo Viktorijos Skrupskelytės darbus (apie Joną Aistį, Alfonsą Nyką-Niliūną). Cia daug vienos skiriama įtakojuisių autorių (daugiausia žymiai vakariečiai) išvardijimui. Bet įtakos, kad ir kokios puikios jos būtų, juk neužtikrina kūrybos vertės, sako Recenzentas, be to, reikia kalbėti ne tik apie įtakos patyrimo faktą, bet ir apie aktyvius procesus - įtakos perdirbimą, jos pritaikymą konkrečiai kalbinei ar kultūrinei aplinkai, jos išplėtojimą, galų gale pavertimą kūrybos savastimi. Toks įtakų aptarimas, parametas pamatuotais palyginimais, pasitarnautų lietuvių literatūros silpnybių bei ydų permastymui.

K. Šiaip ar taip, ši knyga pretenuoja būti suprantama ir paprasta, orientuojasi į plačiasias skaitytojų mases. Recenzentas siūlo atkreipti į tai ypatingą dėmesį. Ar joje aptinkame tradicinį populiarų pasaulėvaizdį, sukonstruotą iš aiškaus Gério ir dar aiškesnio Blogio verčių? Tokį vertybiskai griežtą pasakojimą būtų galima prilyginti batui. Tačiau ši knyga, besitapindama su visomis į ją pakliuvusiomis

vertėmis, paneši veikiau į išstampytą kojinę, kurion telpa visokios kojos (gerai ir modernistiniai eksperimentai, ir nuoširdi, nepretenzinga lyrika, ir kosmopolitizmas, ir regionalizmas etc.). Šitaip pasakojimas, skelbdamas vien gérį, isteigia naujovišką autoritetą, kuris tradicinio pasaulėvaizdžio požiūriu neįmanomas, nes nenurodo, kas yra Blogis (pavyzdžiui, Radausko kaip gėrį vertės aprašymas yra beprasmiškas, jeigu jis atsidūrė šalia kokios nors poetės kaip gėrį vertės aprašymo; ir atvirkščiai - tą pat galima pasakyti apie poetę). Taigi ši knyga iš pagrindų paliesta vertybų krizės? O kas nutiko skaitytojams, jei jie pasiduoda naujoviško autoriteto įtaigai? - stebisi Recenzentas.

L. Bardamas daugelį knygos autorių dėl panegirinio straipsnių tono, dėl baimės naujai interpretuoti (rodomi, sako Recenzentas, jie taip slegiami parigos duoti išsamų rašytojo kūrybos vaizdą ir autoritetingą interpretaciją, kad sugeba tilk atpasakoti knygų turinių ir susumuoti atsiliepimus apie jas), kaip priešprieš jiems jis pateikia Alfonso Nykos-Niliūno straipsnį "Vyrėniosios kartos duokle". Jame išdėstyti Vinco Krėvės-Mickevičiaus ("Visų pripažintas, kone ant rankų nešiojamas profesorius, jis sické vis ko kito. Kaip Maironio idealas buvo vyskupystė, taip Krėvės idealas buvo valdžia" - p. 26) ir Fausto Kiršos ("...lietuvių poezijos respublikoje jis visą laiką pasiliiks tik santūrus, dailiai žilstelėjës pilietis, kurį visi gerbia, bet nelabai žino kodėl" - p. 42) gyvenimo ar kūrybos vertinimai yra tiesaus kalbėjimo ir provokatyvaus požiūrio pavyzdžiai.

K. Antra vertus, priduria Recenzentas, skaitydamas šią knygą, savo kailiu patiri, kokie pavojingai provokuojantys, tiesiog kurstantys yra visokie nutylėjimai, neutralūs apibūdinimai, susilaičymai nuo kai kurių temų etc. Savaip jie net provokatyvesni už atvirą provokavimą.

L. Paskutinis dingusios recenzijos skyrius buvo skirtas baigiamosioms pastaboms. Ten...

K. ...Recenzentas pasidalija patirtais skaitymo malonumais, ar ne? Jis prisiapažista jaučias silpnybę siužetų aprašymams. Siužeto aprašymas, teigia jis, labiau aprépiamas už patį siužetą - tarsi suvenyras.

Tačiau skaitymas dažnai susijęs su nusivylimais. Štai ir ši knyga kupina tokį vietų, kur intriguojantis siužetas tik paminimas arba jo aprašymas nutrūksta įdomiausioje vietoje. Pvz.: "Gliauda įterpia epizodelių, kuriame Viktoras susitinka su žavinga lietuvių stiuardese, bet tas romanėlis neišsvyesto į glaudesnį kontaktą su lietuviybę" (p. 292).

Ši knyga moko, kad skaitymas yra toks slaptingas procesas, kuris pranoksta skaitytojo sąmonę: juk skaitymo rezultatas yra pavaldus "...tam tikriems technikos nuostatams, triukams, kurių dėka dirginamos vis didėjančiu mechaniku būdu skaitytojo smegenų ląstelės, neuronai" (p. 300).

L. Recenzentas pastebi, jog atliepdamas egzodo literatūros raidos tendencijoms, knygos stilius į galą sausčia ir lakoniškėja, kulminaciją pasiekdamas epitasiskai rūsiame Liūto Mocūkūno plunksnai priklausančiame Sauliaus Tomo Kondroto veiklos išeivijoje aptarime: "Be kelių mokslinės fantastikos sukirkimo apsakymų, išspausdintų "Metmenyse", Kondrotas išeivijos literatūriame gyvenime nesireiškė" (p. 699)**, arba skyriaus "Kritika ir literatūros mokslos" telegramose apie kritikų veiklą.

Greta paprasto teksto, knygoje yra ir kitas - fototekstas. Jį Recenzentas juokais pavadina alternatyvine egzodo literatūros istorija. Žymiausią vietą šioje istorijoje, Recenzento nuomone, užimtų nepriłygtama Antano Škėmos su papiroso nuotrauka. Paslaptinga ir Alfonso Nykos-Niliūno fotografija. Viena iškiliausią pozicijų fotoistorijoje tektų Iccchokui Merui, sédinčiam pris Rašomosios mašinėlės kaip priekėltuvu šurvalu.

** Recenzento replika: patikrinus, mokslinės fantastikos neaptikta (žr. "Metmenys", Nr. 56).

K. Anot Recenzento, išties įspūdingi tie momentai, kai knygos reprezentuojama tikrovė - tokia tolima ir nepažinta - netikėtai apima ir jį. Pavyzdžiui, jam teko dalyvauti tame, ką Venclova nusako kaip "triumfališką Brazdžionio priemimą Lietuvoje 1989 metais" (p. 85).

L. Baigdamas Recenzentas sakosi esąs patenkintas kelione šia knyga. Juk ne kiekvieną dieną į rankas pakliūva per 800 p. tokio skirtingo, bet gyvo ir autentiško kalbėjimo apie egzodo literatūrą. Jis suteikia naują postūmį apsvarstyti per pastaruosius 50 metų Lietuvoje kurtos literatūros kokybę ir galų gale pabandyti pamästyti visos XX a. lietuvių literatūros fenomeną. Istorinių kataklizmų salygotos dabartinės literatūrinės krizės, negalinčios iki galio suvokti savęs kaip tokios, akivaizdoje tokis pamästymas yra žingsnis jos įveikimo link, nes mästymo apie praeitį išeities taškas yra jos nutolimas, esminiai skirtybė nuo dabarties, t. y. dabarties išlaisvinimas, teigia dingusios recenzijos Autorius.

Laurynas Katkus, Karolis Klimka

PRASMINGAS IR ŠVIESUS KRAITIS

Ant mūsų stalo - retas, tam tikra prasme unikalus Danos Mickutės-Mitkienės (g. 1899 m.) poczijos rinkinys "Džiaugsmas nepražydės"*. Knyga sudaryta rinktinės principu - nuo 1915

* Mickutė-Mitkienė D. *Džiaugsmas nepražydės*: Eiléraščių rinktinė. - Klaipėda: Rytas, 1993. - 178 p. - 1 000 egz.

Dail. Paulius Jurkus

m. eiléraščių iki šių dienų kūrinių. Savo poezijos bandymus autorė pradėjo spausdinti 1919 m., iš pradžių - pasirašinėdama slapyvardžiu Pirmoji Žibutė. Spausdinosi "Pavasaryje", "Ateityje", "Židinyje", "Šaltinyje", "Naujojoje romuvoje", "Lietuvoje", "Trimitė" ir kituose Lietuvos periodiniuose leidiniuose.

1944 m. vasarą iš Lietuvos pasitraukė į Vakarus. Gyvendama Vokietijoje, kiek salygos leido, bendradarbiavo lietuvių spaudoje ("Lietuvos kely", "Žingsniuose" ir kituose tuometiniuose tremtinii laikraščiuose). Persikėlusi gyventi į JAV, bendradarbiavo dienraštyje "Draugas" bei žurnaluose "Lietuvų dienos", "Moteris", "Karys" ir kt. Devyniasdešimt ketverių metų poetė, ir dabar nepadedanti plunksnos, šiuo metu yra seniausia lietuvių poetė. Nuo 1949 m. gyvena Los Angeles (JAV).

Knyga "Džiaugsmas nepražydės" nūšviesta lietuviškos dvasios, nors likimas nubloškė autorę į "tolimas šalis"... Visa poetiniuose atsiminimuose gyva, sava, brangu: ir Kūčių stalas, ir Betliejaus Žvaigždės prasmė, ir šventų Kalėdų giesmės, ir Tėvynės Velykų varpai, ir gimtinės upelis, pieva, téviškės sodai, pirmi pavasario vytruliai, artojo verčiamā vaga... Eiléraščiai dainingi, nuoširdūs, mielai žmogiški - ir pirmieji dvidešimtmetės poetiniai bandymai, ir brandžios moters, jos ilgo kelio nostalgiski išgyvenimai...

Rinktinė pulsoja savotišku kontrapunktu: nuo mergaitiškai jaunatviškų svajonių, šviesių akimirkų ir atsiminimų iki tragiskos gaidos, apmiantant savo dalią, tremties likimą ir Tėvynės skausmą. Idomiai skamba religiniai motyvai, kuriems poetė ištikima nuo pat jaunystės metų ligi šių dienų ("Malda", "Kūčių vakaras", "Tėve mūsų", "Tau, Marija", "Rezurekcija", "Malda į šv. Kazimierą", "Lietuvio malda", "Agnus Dei" ir kt.).

Dana Mickutė-Mitkienė nemažai rašė, dalyvaudavo literatūros vakaruose drauge su kitais kolegomis rašytojais, kūrė ir proginių eiléraščių, ir dainų tekstu kompozitoriams, bet daug metų nebubo atlyginta kūrybos vaisiais - knygomis. Taip jau susiklostė gyvenimas... Juo mieliau dabar paimiti į rankas Danos Mickutės-Mitkienės solidžią poezijos rinktinę - jos pirmąjį knygą, kurioje sukauptas ilgų metų autorės poetinis kraitis. Jis prasmingai išsilieja į lietuvių literatūros kontekstą. Knyga skoninges ilustruota Pauliaus Jurkaus piešiniais, išspausdinta Klaipėdoje, o jos leidėjai - Violeta ir Mindaugas Gedgaudai (Los Angeles).

Eugenijus Matuzevičius